

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_228729

UNIVERSAL
LIBRARY

اسٹریڈیٹ کورس فارسی پنجاب یونیورسٹی

جس کو

سینٹ پنجاب یونیورسٹی نے امتحان اسٹریڈیٹ (مرہ آرٹس) ۱۹۷۷ء کے لئے مقرر کیا ہے اور یہی کورس مرہ علوم مشرقی کے امیدواران امتحان انٹرنیشنل کی تعلیم کے لئے بھی مقرر ہے۔

اس میں مندرجہ ذیل کتب انتخاب کیا گیا ہے

نظم	نثر
۱ قصائد عربی	۱ سہ نثر نظم و نثر
۲ قصائد قافی	۲ انوار سہیل
۳ کلیات غالب	۳ ابرار الفضل
۴ کلیات سعدی	۴ کلیات غالب
۵ سکند نامہ	۵ تاریخ حکم
۶ قرآن السعیدین	۶ ناسخ التواریخ
۷ شاہنامہ	۷ سفرنامہ ایران اول
۸ دیوان حافظ	۸ ایضاً بار دوم
۹ رباعیات حکیم عمر خیام	۹ نامہ خسروان

اس کورس کے علاوہ ہر دو امتحانات مندرجہ بالا کے فارسی زبان کے نصاب میں اس کے قواعد اور اخلاق محسنی بھی ذہل ہیں جو علیحدہ مل سکتی ہیں +

قصائد عرفی

حمد باری

اے متاع درد در بازار جان انداخته
نور حیرت و رشب اندیشه اوصاف تو
از کمان تاجسته در چشم تحیر کرده جان
اے طبع باغ کون از بهر بریان عدوت
سرعت اندیشه را افکند در دامن تیر
در چمن باے نخت هر قدم چون کربلا
منبع طبع اندر هوا یے مصیبت کشوده بال
سایه پرور غمت در آفتاب رستخیز
طعمه عشق ترا از مغز جان آورده ام
اے منزلت را روانی داده در بازار عشق
هر کجا تاثیر غم را داده اذن عموم
زین خجالت چن بون آمم کدل در موج خن
فیض را نازم که هر کس با پر ایت باشد
صید دل را بهر آگا، ہی نصیاد ازل

گوهر هر سود در جیب زیان انداخته
بس هلیون مرغ عقل از آشیان انداخته
معرفة کوشیر حکمی بر نشان انداخته
طرح رنگ آمیزی از فصل خزان انداخته
عادت خمیازه در جیب کسان انداخته
از نسیم عشوه فرش ارغوان انداخته
عفو تو شاہین رحمت را بران انداخته
فرش استبرق به زیر سائبان انداخته
آن هاتا سایه بر این استخوان انداخته
عزت و شان را زانوج عز و شان انداخته
شادی راحت نشان را ناتوان انداخته
نوع و سان غمت را بمویشان انداخته
دل بدست آورد و جان را از میان انداخته
در کند طره عنبر نشان انداخته

<p>کرده از عرفان لباس عجز را در این طبعه که خوان عشق انگنده ام در کام شرع گوید منع لب کن عشق گوید نعره زن دولت و صلت که در یابد که با آن مجرمی حیرت حسن تر از نام که در بر زم وصال وصف صنعت کرب هر ذره میریزد برین در شایسته چون کشایم لب که برق ناکسی من که باشم عقل کل را ناوک انداز ادب مست ذوق عرفیم که نغمه توحید تو</p>	<p>کوتهی در حبیب عقل نکسته دان انداخته ریزه آن را جیم اندر دمان انداخته کاسه تو بهم در راه عشق خود عنان انداخته جوهر اول علم بر آستان انداخته جام آب زندگی از دست جان انداخته لطف را در معرض عقد لسان انداخته منطقم را آتش اندر خان مان انداخته مرغ اوصاف تو از اوج بیان انداخته لذت آوازه در کام حسان انداخته</p>
---	--

در مدح خانخانان

<p>آن بام بر فتنه</p> <p>اے داشته در سایه هم تیغ قلم را جم مرتبه خانخانان که از نطق این جام که از راسه شیر تو فلک است یک شیوه شناسد غضبت عقوبت کاف جاوید می بخشد و از پایه نگاهد گنجینه احسانش تنگمایه نگرود چرخ از شرف خاک است طلسم نگرفت ز انصاف تو در معرکه لاف</p>	<p>و ساخته آرایش هم فضل و کرم را چو گل بگی گوشش کند جدم را زود که کند غنچه گل شهرت جم را یک نغمه شمارد کرمش لا و نعم را شرح قلت ثروت اصناف ام را گرتا ابد انعام دهد صفر رقم را کز در گمت آنسو نبود راه قسم را شادی طرف شادی غم جانب غم را</p>
--	---

زو کوس حیات ابدی خصم تو چون
 تقدیر پئے کا ہش اجڑاے وجود
 را مشکر عدل تو صد سنگ مخالف
 محویت عدیل تو کہ درگم شدن
 اے آنکہ در ایام ستایشگرے تو
 بخرام نظر کن کہ بجو لاندہ دحت
 موج تو کجا بادہ لطف شمع کف آرد
 انصاف بدہ بوالفرح و انوری امرو
 بسم اللہ اعجاز نفس جانہ شان باز
 اول رہ این نظم خود ایشان پسند
 باشد کہ نہ لاف نہ کراف ایہ صدق
 زین دوست مراد شتی آن عالم انصاف
 معیار سخن بود تو ہم گنج تیسری
 چند اندہ درت بود از نسبت معیار
 من مدح گرم یک ہر جائی طامع
 یک منعم و یک منت و یکنت و یک شکر
 گر جانی آوازہ دہدین چہ ترانہ است
 گویم کہ برو شراژہ محیا دیبا
 مکان بود امکان کہ ہمہ عجز نیاز است

سرمایہ ہستی ز وجود تو عدم را
 اکیس قناداد گد از شش گنم را
 بنواز دونه کوک کند زیر و نہ ہم را
 دخلے نبود حاجی نسیان قدم را
 صوفی شمر و عیب نگہ بانے عزم را
 حور قلم زادہ گلستان ارم را
 آنجا اثرے نوش بود نشہ سم را
 بہر چہ غنیمت نشا ز ند عدم را
 تا من قلم اندازم و گیرند قلم را
 پس باز نمودیم ہم سنزل ہم را
 حاسد دان کو شمر و کذب قسم را
 کز رحلت خود داد شرف ملک قدم را
 دیگر چہ توان گفت پسین معجز دم را
 از نسبت من فخر بود ملک عجم را
 گردن ہم منت ہر بند او کرم را
 صد شکر کہ تقدیر چنین باندہ قلم را
 حاجت بر از یاد چہ بسیار و چہ کم را
 این پایہ مسلم نبود حاتم و جم را
 سرمایہ فطرت چہ سلاطین چہ خدم را

<p>سلطان گدا و طلب جابران لیکن نهش حسیت نیک و طلبید یارب این عیب که رحمت بدیم باز عرفی همه لانی بد عایتز قلم شو تا از شش خواش و آویزش مقصود در خواشش عمر تو ابد مولد صنعتکشان چشم دول خصم تو باوا</p>	<p>تا باز بگیرند جسد را و شکم را عیبش چه پرور شدن ایشانم را در زیور این نشت بر این حکم را بشاک میدان نشود تنگ قم را طبع که و بیجاوه بود آرزو کم را ز آویزش عمد تو شرف با قدم را تا صنعت تحلیل بود آتش دهم را</p>
<p style="text-align: center;">در مدح حکیم ابوالفتح</p>	
<p>ز هر گله که هوای دلم نقاب کشاد هر آن گره که در وقت دعا بستند زمانه غیر الم نامه نیست تصنیفش مخند اگر بغضون زمانه دل بستم چراغ مهر نه میرد فلک یک صبح چه خیزد از نفس سرد من بهل بکمر و گرناله نه ریزم آه نفس کلام ناله میانش بر شعله ریستم کلام ناله سر شتم بیاع دل کور اگر قسم آنکه ز فریاد منع دل نخم</p>	<p>فلک بگلشن حسرت زشت و زشت بد من طلب مدعی نهاد کشاد دلم ز صفی فقرست برگرفته شود نه بهترم ز سلیمان که کیسه در با برویم از نکشانی در سحبه بیداد که ز مهر بد نخوشت ز کوره صدا که چشمه چشمه ازین آب داده ام بر با که روزگار به منع اثر فرو کشاد زمانه در که ز مهر بد غوطه نداد که مهربان شو و این عمر من زین فو</p>

مدار زندگیم پر پلاست است و کجاست
 از آن دست ہنر ہائے خود ہمیاں
 بدین صفت کہ بعد حیات بکشند
 چہ دل کشاید از نیم کہ بعد ازین گنجیند
 ازینکہ بعد بریدن تمام شانہ شود
 بہ چشم صدق نظر میکنم بہرچہ گشت
 کہ در مدایح و دوان طبیعت ملکی
 کنون کہ میکنم انشراح مدح گشت
 حکیم عبد الوہاب فتح آفتاب ہنر
 رماد را شتر قہر او کند شہنشاہ
 اگر بقصر جلالش رو ندیایہ شما
 عجب بدان کہ قدم سودہ باز پس گزود
 نہ تہ لون جاہ تو زینت مکان
 بہ سیرت قہر تو آہوان حرم
 شمار مقدم اندازہ تو چشم ملوک
 نفاذ امر تو گر پنجب ز موم کند
 حوجاہ تو حصہ زرنگ و بھوس
 زمانہ بعد حصول مراد باوے کرد
 باطل طبع تو چون طاعان بہشت

در مرغ مصلحت آمیز و قیشہ فرما
 کہ بظہیرین شیوہ ہیچ در کشاد
 ہزار چشمہ خون از دم نیش و
 کہ بودہ است فلان دام سہم شاد
 گرہ کشادہ گردوز طوطہ شمشاد
 جز این صواب نمیم کہ دارم دلشاد
 تاغ قدس دم بکشت ہزل آباد
 کہ حیثیت بخش فردو برادر
 کہ از دش رود اعجاز عیسوی
 جادو را اثر لطف او کند شاد
 کہ نیم پایہ بود زان شمار شاد
 ہم از بدایت سلم نہایت اعدا
 نہ تہ تجلے ذات تو علت ایجا
 بدو سفرہ خلق تو گز بہاے نہاد
 غبار دامن آوازہ تو گوشن ملاو
 کشان امل و آتش ازل فواد
 بہ تیائے امید بست نقش مراد
 ہمان کہ بعد نظام بہشت باشد
 چنانکہ فوج گس بر دکانچہ قناد

چوراز دار تو گرد و زردن شیرین
 طلال را بنیاد بخاطر فرسہ ماو
 اگر صبا ہزارے برو غبار ورت
 کند تہنیت از ہم زیر خاک اجسا
 بر آسمان خیم حلت ارقتا پے
 بجز دو بعد مہرین نگرود از ابعاد
 بذر کر نام تو وقت دعا چو برگزد
 ہشاع نفس فوج فوج از اعداد
 برائے رفع تقدیم عجب مدان کہ زند
 صفات شبیخون بلشکرا
 خدا یگانا دارم حکایتے برب
 کہ چون میج تو نتواندم بلب ستا
 خیال بند گیت دوش نقش می بنم
 رو کو شربت زروے استعدا
 کہ ناگہ از در اندیشہ خانہ شاہل
 کہ شمع خلوت اسرار مبدست معا
 کہ شمعہ سنج و قسم کنان در آگفت
 کہ عید بندگی صاحبت مبارکبا
 من از تعجب این حرف و کلتا گفتم
 کہ لے لطف کلام تو ملک منزل آباد
 نہ آسمانم و نہ آفتاب و نہ بہرام
 تو ہم ز حرف تنکایہ رزبان نشومی
 جواب داد کہ این فرزدہ را دیکے
 کہ دست فطرتم آن ابطاق حصرا
 ہمیں ساد آموز قدسیان جیل
 در بچہ حرم قدس ابدیدہ کشا
 بسوے کاتب اعمال بانگ رفوت
 کہ اے تم کش کہ دار غوب زشت عبا
 بشوے نامہ عرفی کہ ایضو متعال
 ز بندگان خج و دشمن گزید و کرد آرا
 اگر نہ بند گئے صاحبت بغال آم
 من از متانت بان شرم غوطوم
 سبب چہ بود کہ جبریل این ندا در
 بخد مت آمد نیک بچہ مصلحت
 شکست برخ اندیشہ رنگ استعداد
 بر آستان تو بایستہ پائے

گرم تو بندہ شمر دی ز خواجگی صد
 بگویم از گھر خویش گر بے ادبیت
 ز دو دمانِ ایلیمِ ہین گواہم بس
 مرا رسد کہ بنازم بہ نسبتِ ابا
 اگر نہ شرمِ جلال تو مُر لب بود
 نکرده گوهر مے نثار کس ہرگز
 کلیہ جاہ تو یارب چہ شوخ دندانست
 بگیر تحفہ نظے کہ زادہ از طبعم
 نہ گوہرست وے ہست زادہ دیا
 خدا یگانا ز انگوٹہ سر بلندم کن
 چنان زگر غم باز دار چشمم لم
 بصدائے نازی قبول میکردم
 کنون غاشیہ افان ریش اندوم
 مگر ز منہ رایت شنیدہ عالم
 ہمیشہ تالِب الیاس و خضر سیر است

وگر قبول نہ کردی زنا کسی فریاد
 کہ شب چراغ شودے صفایا ز گریہ
 کہ در حضور ہما سکنم تائیش خاد
 کہ شرم این پنجم غمے نہ چہ بیرون داد
 چنانکہ تائبہ قیامت بطبع من اولاد
 نزاوے از تقسیم جز مدائح اجداد
 گنہ شناس ضمیرم کہ گنج زیر افتاد
 کہ مگر گنج طبع شکست قفل کشاد
 درو بسیر بندیش بن لطیف نہاد
 نہ جوہرست وے ہست قابلِ اعجاب
 کہ ہنتم نمکند ہمہری بسج شدا
 کہ خندہ ریز تو انم گذشت جبراد
 ز شاہدانِ بشتی شرت جز زاد
 کہ تمہاے عروسانِ خلق نوشتاد
 کہ ریشماخِ حریفانِ دہی بر باد
 ز چشمہ کہ ہنورش کند سکندیا

لبِ عدوے تو سیراب یک ازاں آبے

کہ ضربت تو چکاند ز دوشنہ فولاد

نہ از آواز سخن من باطلوں کی دست میں کار عرض و فکر دفن و انوارِ مخلص با۔۔۔

در وصف کشمیر

ہر سوختہ جانیکہ کہ بہ کشمیر در آید
 بنکر کہ ز فیض شبنم شود گوہر نیا
 و نگہ بچین فصل کہ در ساحت گلزار
 از بلبل حاشیہ دل باغ گرفت آید
 گل ہم پکن باد صبا بخاک عری
 گوہر شہ از شاہد گل حلقہ تنہا
 نشاغت گل ایشل برگ شاخ
 وقت کہ گل ز فکند پرده زینار
 متناہل از ہم بشکافد قصبات
 فردوس بر وزہ کشمیر سیدہ است
 زیبائے کشمیر گرش باعث عشوہ است
 این سبزہ و این چشمہ و این لاله و این گل
 آن چشمہ کہ ضیاء چو تیشہ بسویش
 آن لاله کہ ہنگام تراشیدن خارا
 و چاشت کہ از شبنم گل گرفتار است
 تازنگ گلے نشکند از تابش خورشید
 از بکس کند جذب طوطی جنت نیست

گر مرغ کباب است کہ با بال پر آید
 جانیکہ خذف گر رود آبخا گم آید
 از لطف ہوا جانش تبسم سحر آید
 اورا چہ گنہ محل کل دہتر آید
 آید سوئے کشمیر گلش بر اثر آید
 تا بلبل شیر از درین باغ در آید
 گر پائے نهم خون گلم تا کر آید
 ز انسانکہ زفاوس عیاضے بدر آید
 وز لہجہ اویسب قمر لعل تر آید
 گو معے گر نگزندہ است در آید
 من معجم ارزال فلک عشوہ آید
 آن شرح نداد کہ بگفتار در آید
 کوثر لبش تیز تر و تیشہ تر آید
 از رخسہ سنگ دہن تیشہ آید
 آن باد کہ در ہند گر آید جگر آید
 جہا نکند میل کہ خورشید بیکد
 گر ساغر چینی ز ہوا بر حجر آید

مراد عربی
 ۱۲
 رخصت

دفعہ
 ویر
 رن

۱۲
 کلی

نہ
 لکھ

۱۲

حاجت و بزم از خورشید قطع حیات ق
 زان کند و نشود باز خم نخستین
 کشمیر شہتیت فریبندہ چوبلی
 طاؤس مثالی کہ از قتلہ و بال
 زینبہ عروسیکہ بغیر فودہ لاش
 ہر خطہ کہ شاداب ترش بنیم و لکیم
 یاد از روش غم و کھم و بزم خداوند
 چون بوس گل آیدیم از انجمنش یاد
 ہر گم کہ بغیر سفر از شوق تو غنی
 زاری کند از شیش بہ آغا کہ خشتا
 لیک ہمہ خلعت کہ بی طوف جفا
 کشمیر بروالہ و اووالہ کشمیر
 کارش ہمہ پناشتن چشمہ گریت
 ترسہ کہ درین خیال چو از شوق تو گرید
 از بسکہ ملامت صفت افتادہ امیش
 حکم تواس آورد بہ کشمیر و گر نہ

گر سنگدے مائل قطع شجر آید
 مصمت شدہ باز خم و گر بر اثر آید
 آید چو در صومعہ برے سقر آید
 ہر لمحہ برنگ دگر اند نظر آید
 ہر دم بنظر خوشتر و شاداب تر آید
 بکشتایں بگل کہ در آغوشش دیکر
 ہر کہ صبا از پنپش جلوہ گر آید
 ہا نگشت گل مایہ صدور و سر آید
 آید بوداع وے و با چشم تر آید
 کین فصل و فصل در گم ہا شر آید
 چلن کند مکث کہ وقت شمر آید
 امانچان کشتن گل از دیدہ در آید
 ہر گاہ کہ سیات تواس در نظر آید
 خون جگرش گل شود انگہ بدر آید
 بیم است کہ آہ محرشش آید
 کے از سران خاک خاک دگر آید

مے آید و میوزد از بن رشک کہ کشمیر

چون یافت کہ آید بکجا بر اثر آید *

در تعزیت ابو الفتح و تنہیت خانخاناں

ز آسمان زمین مژدہ ناگمان آمد
 لولے فوج حکومت بقلنگاہ رسید
 دو جنبشے است کہ از غایت جلال و قدر
 تخت ہجرت سلطان دین کہ کعبہ
 دوم مراجعت نمود ہر گز نہ ملک
 بحد مملکت شاہ رفت عالم گفت
 چو باز گشت اقصاء ملک دوران
 پسر گرفت بیل مہ روزگار و بگو
 جہان بگفت کہ نے بگو کہ جہان
 من این شنیدم گویم کہ غرض است
 بگو خلاصہ تقدیر خانخاناں است
 بہر قدم کہ ہمیز زمین زمان را
 بہر دیار کہ آمد زمان زمین گفت
 درون اثرہ آسمان آمدنش
 نہ پلندے نامت کہ تاج تارک نظم
 بیایا کہ از اقبال آیت ہفتیم
 اگر چہ چمن داشت نو بہار رسید
 کہ آفتاب میں تاج آسمان آمد
 ہائے اوج سعادت ہشیان آمد
 لباب جسم لہ تواریخ در جہان آمد
 سوسے مدینہ تکمیل انس جان آمد
 بہ تنگاہ شہنشاہ کامران آمد
 کہ صدر مجلس دنیا باستان آمد
 کہ روزگار بسر رفت مہمیان آمد
 کہ آفتاب سکون آسمان آمد
 بلکہ بیدار در تن جہان آمد
 ہمیں بس کہ بگوئی خلیگان آمد
 کہ ہمعیاں شہنشاہ انس جان آمد
 کہ بختم آمد و فرخندہ وجوان آمد
 کہ تاجم آمد و برفرق فرداں آمد
 بعرض فرش بگویم کہ آسمان آمد
 چو ویک نہی و جبذادہاں آمد
 زمانہ بتر از امید کامران آمد
 و گر امید شمر داشت بوستان آمد

سوی ۳

۱۳۵

۱۳۶

قلم بنان تو سنجیدہ فلک را گفت
 فلک غنائ تو بوسیدوش جہت را
 حرم روضہ جاہ ترا بود چمن
 توئی کہ درازل اندیشات بدین
 گر شنائ تو از طبع میکند شگیر
 مگر دلت تو جوشد ز دل بخش جول
 فلک بجہ ہستی عکس فوات
 امید بر اثر نقش پائے احسا
 ز عجز دم ز دم اندیشک پیدو
 فلک کج تو دوشینہ کہ تو حکیم
 خدا یگانا جال دلم تو مے دانی
 چہ احتیاج کہ گویم کہ مرد عرفی را
 دین مصیبت عظمی کہ دبیرین دل
 چنان یافت مرا گر یلے روحانی
 کہ رہبر شبنم شد کہ مرگد گش
 برفت لطف تو بر من گشت این بد
 وے نسبت اوصاف و صفت ارواح
 تو آگاہی کہ مرا از غروب این حور
 من آگاہم کہ گران شب چرخ کہ گم

خوشا ہلال کہ ہم شکل این بنام
 خوشا زمانہ کہ در تحت این عیان آمد
 کہ آفتاب در شکل افحوان آمد
 گذشت بر اثرش امر کن فلک آمد
 کہ گوش بدرد دروازہ وہان آمد
 شکافت بقع و تاسر حد زبان آمد
 دو غوطہ زد بہ تہ عمر جاودان آمد
 دو گام زد بہ سر گنج شایگان آمد
 کہ راز سینہ اندیشہ بر زبان آمد
 چنانکہ لطف بہ نزدیک اتان آمد
 چکویت کہ دلم چون غم گران آمد
 چہ بر سر از ہوس مرگ ناگمان آمد
 ز گریہ سر سرخو خون نشان آمد
 کہ چشم از ہوس قطرہ بجان آمد
 سیاہ پوش تراز عمر جاودان آمد
 بنزد غفل کہ تاوان آن زیان آمد
 ہمان کہ رفت بنزدیک من بمان آمد
 چہ گنہاے سعادت زبان جان آمد
 چہ گوہر متلافی آن زبان آمد

یعنی عروس
سنہ ۱۲

بہا باغ مرا گر قضا بخت برد ہر آن عروس کہ در نوشید جلائے	بہا باغ بہشتم ہونستان آمد زرا تہنیت اینک باستان آمد
ہمیشہ تار سدا آسمان گنجش اقول زدورۂ تو گو یاد آسمان تا حشر	کہ عہد دولت بہمان شد و فلان آمد کہ دور حشمت این رفت و دوران آمد

در مع شاہزادہ سلیم صاحب

دگر سفیر طبیعت بہا ز آگاہی بے رو بخیریدارے جو اہر س	بہا عالم ملکوتست محاش راہی ز بہر تھنیک دانہ گوہر شاہی
طراز دولت جاوید ہزارہ سلیم ستودہ کہ بعنوان نامہ و صفش	کہ یافت بازوے اصولت بد اللہی حسودا و تصور نوشتہ جمعیہ ہی
نہیہ ضمیمہ تو پاک از عبور سہو و خطا بہا مصلحت اندیشی قضا و قدر	چو زمرہ ملکوتی ز فخطی و سہا ہی قبول ورد تو احکام آموہا ہی
حدیث نوشتہ نہیہ با ضمیمہ ہست چو مہر کاہش مہ از رنگ تودہ	بصدق کذب جہت تمہیلہاے افواہی بخندہ گفت نہیہ بلہی گمراہی
منم قہادہ بصدق زین در شرم زمان بان سجاد جو دے پیرم	ترا کہے چہ شمار تو خود چہے کاہی ز بہر رعشہ اندام و چہرہ کاہی
چو خلق ہلے تو آتش فرزد و شہر دیکہ آہے خلق تو نافہ اندازد	سزود کہ دو کن غمیری شہر ماہی ہجوم عطسہ بگہر و زماہ تا ماہی
رجحین تو مشکل کہ لوح خواب خیال	شود نگاشتہ از شکلاے اگر ہی

نہیہ

فسود جاہ تو در تنگنای غم مزم	فراق نامہ نوید برگ ناگاہی
چو نخل جاہ بر ارقام ہندی فگنی	بدون صفر کند پنج فردہ بجاہی
سرعے مسیحا ز اوج عرش گزشت	وز آستان جلال تو کرد کوتاہی
ز رفتہ نای زمین ز نمان جیاباد	منافقان ترا برگ سالی ماہی
ز رفتہ نای قضا و قدر میاباد	موافقان ترا ساز مالی جاہی

در مدح جلال الدین محمد اکبر شاہ +

شرف	ایدل معنی شرف راز دان آفتاب	تا ابد بر خوان دولت میہان آفتاب
	بر کمال دولت ہر کس کہ بیند کرد	از شراب بیت رطل گران آفتاب
	دولت جہشید ہمدوشی کن بادت	گر تواند سایہ بودن بمہمان آفتاب
	دہر سرکش رام شد وزیر ران دولت	چشم بند آسمان پیر ران آفتاب
	طوطی نظم چو در مدحت شکو خالی	آب گرم از ذوق گرد و در دہان آفتاب
	تا لعل دولت را نگذرانند از جہش	اہل معنی را نشد معلوم شان آفتاب
	کاروان سازشایان آفتاب	چون نامید یوسف در کاروان آفتاب
	ہمچو شمع کان افریزند از شمع و گر	ایکے نورست جانہ جان آفتاب
	فیض تابد ز رویت چنان بدکار	گوہر را پرورش دست کار آفتاب
	بعد گاہ ہفت قلمست مسند گاہ تو	قبلہ ہفت آسمانست آسمان آفتاب
	بسکہ عکس آفتابیتہ در آل آسمان	کردہ نام سینہ اش آئینہ دایہ آفتاب
	بہ کجا آماج گاہ طلعت آما کرد	بہ جدیر سعادت از کمان آفتاب

<p>گرچہ آفتاب آرا گمیداشتے وصف شاہ ازنا کجی نہ کمالا مشنود گرچہ سیاق بند جہان ہرست گرچہ زرقے بود معین با قہم ان حکم غوریتیا و حکم شکہ در معنی سیت وسمہم چون باہ نور خورش افزون ویدہ از عینک حساب راہ اشیا کند نہ خورشید و تاشہ کند عمر فی م و وزیر رشتہ گوہر طرازان وجود ہر کہ عمر آفتابش جوشد از ستر قدم تا کن گردش عیان از نہان آسمان وقف دولت بادوسر لایزال آسمان پایہ اخلاص من خاطر نشان شاہاد بر سر شہ سایہ افکن چون شوبال ہما گردن غایت کشہ بشاندش بیدشت آسمان اند کہ چون ہجہان ہرگز نہ</p>	<p>جلے اکبر شاہ بود آشیان آفتاب ہرچہ کہ دم نقل کردم از زبان آفتاب باطن شاہ است در معنی جہان آفتاب چون دہر صمد باشد قرآن آفتاب روزگار دولت شاہ زمان آفتاب ہر کہ پیشانی نہد براستان آفتاب ہمچنان میند دولت را ز نہان آفتاب کہ مریدان ستیہ و عاشقان آفتاب گوہر زوات تو آفرین کمال آفتاب نور بار داز سر پائش لبان آفتاب تا دہد زین جہان حسن عیان آفتاب نور چشمیت با حسن جاہ و ان آفتاب ہمچنان کا خلاص خاطر نشان آفتاب چون پرخاش گرد و سایہ بان آفتاب از مسیحا ہمچو نام و نشان آفتاب قدردان آفتاب اندر زمان آفتاب</p>
---	--

قصیدہ مطلعین در مدح خان خانان

ہمان کز اشتیاق دیش از دیلمانی

ز خود گردیدہ بر بندگی چگویم کام جازہ بینی

کسے کز ملک معنی در رسد خود را بگویم
ز رزاق فصاحت شیش زان بر کیمیا زن
تو سلاطین غیوری در کیند نفس گوهر
روان اوشم شتو در عذاب بهترین تاکے
ز نصرت شاد شو هر گم غم بر گرد دل گردد
طرب پایے بر سر زن که جنت را نخل بابی
بدنزهت نگاه معنی میمان شوتا ز استغنا
زبان از شکر مغنم تاب بندگی سوغر فان شو
چنان شتاق خذلانی که با صند و صندیدن
خرد و آدمی و نگه تو شاق و درخ سبخی
به خون آلوده دست و تیغ غازی مانند جبین
آب و دانه خور دی نیلے همگام صیادی
بطاعت آن مان از زنده کز لذت طاعت
مزن لاث شجاعت و رزنی انگه که در میدان
اگر خواهی که باشی عیب جو شاگرد مہت شو
یہ جنت خوانمت نے بہر عشرت بہر کجایا
سر و جانان لاری وے خود را بندیتی
فیاد و غلے میا باز پیشہ لغت
غور غم کز بال پشہ کمتر نہد خود را

کہ گرس انائی کیمیا را از مغان بینی
کہ ہم ز ہم محک را شمر ساز از امتحان بینی
بخش زان بیشتر خود را کہ جو را آسمان بینی
دو گر پیش پرور را جگر خائے شبان بینی
ز غفلت داغ شو هر گم خود را شاو ن بینی
ہوس است بزل کہ دوزخ را تپان بینی
گسین با وزن دست اطراف خوان بینی
کہ قدر غمتش پروانه عزل زبان بینی
گرمیزی و شرعوات کز سعادت آجوان بینی
ہما و آشیان انگه تو فرا ششیان بینی
تو اول سیل پنے بنت گستران بینی
چو بر صیدگی شہباز دل اکیان بینی
چو سر در سجده مانی و جان و درستان بینی
عدم شمشیر دل بابی فنا شبہ ز چان بینی
کہ نام ہر چہ پوی عیب بخش بر زبان بینی
غداے آتش ہمت بہ از کون مکان بینی
بجواب خود را تا قبلہ روحانیان بینی
ہر بین و آئینہ تا آتش صد خانمان بینی
کہ چون قال خرابیا ز ندیل دمان بینی

دور
دور
کہ مراد
خوش و دہ
میں
بہر
کہ ہر
معرفت
معرفت
الک

زبیرون نہیں نہ در گوش افغان از درون بر کش
 غزل پروازم از نیک ز دویت خود مصراع
 بخواب خود در آتا قبلہ روحانیان مینی
 بیدار تودل شادند دائم دوستان تو
 ہلا کم میکنم گردون و نگین منبت آسے
 تو محبوب جهان و نگہ دار ابا درم ناید
 بہ حفظ گریہ مشغولم اگر مینی درونم را
 دلت الماس بہت بود گرد مینی کنش
 بو عطا اندر شوا از راہ غزل عرفی نسیم بس
 نہ مینی در مقام نفس طبع اسودگی ہرگز
 نشان جانم چو نشان از بے نشان بابی
 ز حور و سدرہ ستم بہرہ و سبب بے دیدہ
 ز جنگ و فدا رستہ ام نے منت امر و
 من گل باغ میجویم تو گل از باغ میجوی
 ز ترتیب نظام آفرینش چون نہ عاگ
 ز ابر و آفتاب اندیشات کو تہہ و زان و
 بچشم مصلحت بنگر مضاف نظم ہستی یا
 شعار ملت اسلامیان بگزار اگر خواہی
 تو از ملک اتقی و از گون کن عادت شین

اگر از نفس عطا انتحاشے در میان مینی
 کم مطلع کہ حسن آفتاب از فردا ان مینی
 بہ بین آئینہ نا آتش صد خانمان مینی
 ترا ہم شادمانم اہم چو کردوستان مینی
 تو توانی کہ بر اجاب شمن مہربان مینی
 تو شمع انجمن باشی در پروانہ جان مینی
 ز دل تا پردہ چشم دو شاخ ارغوان مینی
 ترنج ز دست افشار پر ویز جان مینی
 دشنیون از آخر مرن چون عیان مینی
 بہنقم پایہ نہ مسند کراحت گاہ جان مینی
 مکان دل طلب کن مکان لامکان مینی
 تو این ولت کجایابی کہ جنت در مکان مینی
 تو این معنی کجایابی کہ ہستی زمان مینی
 من آتش از دخان نیم تو از آتش خان مینی
 حوادث را ز تاثیر نجوم آسمان مینی
 دراز گنجینہ دریاد لعل از جیگان مینی
 کہ ہر خارے در آن دی رفش کایان مینی
 کہ در دیر مغان آئی واسرار نہان مینی
 اگر خواہی کہ حسن و فن ہندوستان مینی

نظام علی

ز ملک نور زان و تاختی در کشور طلمت
از ان تاراج مینی در پیا بان کا دیرین کشور
گمر جویند غواصان فطرت و زتر دریا
برام اندر کشیدند اہل معنی طائر دولت
نگین نور خوشید ازل و زلف ہرودیدہ
تو خفاشی ز نور مہ قیاس نور خور میکن
نظر از پیشگاہ شرع در کاخ حقیقت کن
ز گرد و غبت خاطر فرو شودیدہ فطرت
تو سیرا دیدہ بر شعلہ مینار می خاکستر
مردود عرصہ دانش کز آسیب تن فغان

کہ حسن چینیان در لباس نگیان مینی
بآبادی چائی راہ زن دید بان مینی
تو در فکر ہمین کم کا ز دریا کران مینی
تو در زیر درختان بچہ طفلان آشیان مینی
آب دیدہ مردان نگر تا عکس آن مینی
ترا سوا این دگر نور خود مینی زبان مینی
تو کج اندیشی آن بہتر کہ صد از آستان مینی
اگر خواہی کہ حسن خاں و گل یک عیان مینی
بہ مینی حسن خاں شتر چو در و شنگران مینی
یقین را در پناہ پردہ داران گان مینی

چہ نقصان مینی از حیرت کہ خازن گلستان مینی
مخاطب گز باشد مستمع خاش مشوعفی
سخنور را خموشی نقص خود میدن خطا شد
نوار تلخ تر میرین چو ذوق نغمہ کم یابی
مشوش خو بہت گاہے کہ مینی رہبر خستہ
بر آں پردہ صورت قدم در راہ معنی ن
اگر شوق امان نہ ہمیں ہم خان خانان
دکانے چید خلقش بر سر بازار انسانی

چہ لذت گیری از روش کہ مغرور استخوان مینی
کہ بہت ادھر چہ بہت اما تو در معنی نیان مینی
کہ خاموشی بلبل از زبان مہ گان مینی
صدی را تیز تر میخوان چو محل را کران مینی
در آتش خواہمت جائے کہ دستہ بر عنان مینی
کہ در ہر شعلے سوزا سوزا سرار نہان مینی
کہ نقش لوح مخلص ز پیشانی عیان مینی
کہ خبت را تباہی دے دست آن کان مینی

اگر گشتوی ازینست او وقت گفتارش
گراز باد خلف آتش قهرش علم گدازد
صمد عزم اور است گردون عیان یابی
چو باطلش بینی کاه عجز کمر با سنجی
چو مهرش جانان تن والی شود زان پس
چه خوانی آئے شاخوان حث گفتار و کردارش
جهان علمی و سلطنت از پیش در آمیزش
بینش تصویر ان جان در جهان یابی
بفخر و دو دمان عالم سفلی مکن حشش
بجلس غم گداز و عشرت از ایاک و خلوت
برون ازگی دم آتش است مادر و نیکو
کنار بجز پیمان عرفان در وسط یابی
اگر عادت بتربیت فضول را مزن نبود
و عادتش عقد اخوت با جانتان عرفی
بر روشنی نئے خان خانان میکنی آسے
و عاتے بر محبت اندیشان میگویم
تو خیر اندیش خلقی پس چنین بید عاتے تو

زبانش عین دل یابی دلش عین زبان یابی
بر اندام فلک هر موبسان خیزان یابی
صدام غفل از راجه اول فسان یابی
چو باطلش بینی کاه عجز کمر با سنجی
رتن مکان تن یابی جان امکان یابی
کو قول فعل از قول فعلش تر جان یابی
اگر خواهی که حد از تبا و این آن یابی
مغیبتش تا چو در آن جهان یابی
و در عالم علمی که فخر و دو دمان یابی
بشادی و شمنش یابی باندوده مهربان یابی
که سربلبلش در گلوی دل گدازان یابی
اگر با زور قیاس شوق او را بادبان یابی
از ان چو پیغام آرد که گل در خزان یابی
دعا کن تا بگذر که دیگر وقت آن یابی
خوشامد گوئی تا دے شمت میسان یابی
که یار تبا فلان باشد تو بهمان فلان یابی
که یار تبا پنجه بر خلق اندیشی همان یابی

نکته

در سبک سحر از دود و دلفین در از صحنی ن من عالم و دانی شاد است
 لعل

{ قصائد قافیه }

{ در مدح حسین خان خازن شجاع السلطنة گوید }

تا ابد چشم بد از گنجور دارا دور باد	بهر و کان خالی گنج همت گنجور باد
آن حسین سحر حسین سحر که چشم روزگار	از مینای مهرش جادوان مجبور باد
آنکه چون مهار جوش قصه بادی کند	آسمان در آستانش کترین مزدور باد
بهر فروغ طلعتش هر که که بختیارند چشم	دیدۀ احباب روشن چشم اعدا کور باد
آسمان در است مهر و مهره در دست او	تا ابد از لطف شه کاش بدین ستور باد
غیرین کش پیشکارند باین نفیس	از شش بر منصبی اوفشان مشور باد
پیشکاران که بر خرم روان شان سپهر	هر زمان فرخ نوید حکیم مشکور باد
هر فوای کار غنوں ساز فلک آرد پیر	بانوای ساز بختش زاو فی الطنبور باد
باو دائم محرم در گاه دارا جهان	آنکه تاجا وید همیشه نادرش منصور باد
خسر و غازی بهادریه حسن آنکه دام	در بختش عروسی عافیت مستور باد
خاک پای باو پایش تو تیا چه چشم حریف	نعل هم ابرشش تاج فخرش نور باد
- ای جهاندار که در کایان است کمان	قیصر در آید بختی تو کین دفور باد

تینت ارچہست چون سیالکین مصاف چند روزے چون آناکھا گنودنی مابا جاودان و رنگل شاہین و چنگال شیر نیکخواہ از خال چہ راست آسودہ حال (تراد مد لہ)	از بر آ قطع نسل دشمنان کافور باد باز گشتت باز چون نجر نیشا پور باد در احتسابت جاعزم ولانہ محضو باد بد گال از قمر بخت قاہرہ قہور باد
--	--

در صبح نظام الدولہ حسین خان فراماد ۶

با فال نیک بہر زمین بوس شہریار کتر غلام شاہ خداوند ملک . جم سائے دو پیش ازین کشتہ شفته ملک جم ملکے کہ بود جمع تر از خال گلہ خان از اہتمام خواجہ پئے دفع شور و شر از خواجہ بار حببت و سبک بار بست و رفت نے نے خطا چورانم ہر اذ خویش برود زیراکہ بود قائم او بخت خواجہ بس کار نامے طرفہ پیش بر نمود کش لیک آنچہ کرد از مد بخت خواجہ کرد خود سنگرز کمیت کہ بے معجز رسول بے عون ایزدی چہ کند دور آسمان اوج و حنیض موج ز باد است در سحر	آمد ملک جم سوسے سے صاحب اختیار کتر رہتے خواجہ خداوند حق گذار وز ہم گیسخت سلسلہ نظم آن دیار چون زلف یار گشت پریشان و بے قرار فرمان رو سے ملک جمش کرد شہریار بے لشکر و معاون و ہمدست و پیش کار ہر چہ آفریدہ در دو جہان آفریدگار کز جود او وجود دو گیتی شد آشکار یک سال گفت نتوان برو جہ اختصار کز نامیہ است خرمی سر و جو ہار گوید سخن چو مد سخن سنج ہو شیار بے زور حیر می چہ بر آید ز ذوالفقار جوش و خروش یل ز بار است در بہار
--	--

آزا کہ خواجہ خواند فرزند خویش تن
 بارے بہ ملک جم و خوف ورجا کشود
 شورش نشانند و سور بنا کرد و بر کشید
 انہار کند و بر کہ و کاریز و جوے و جہر
 برداشت طح غلہ و تحمیل نان فروش
 نظم سپہ فرزد و منال دو سالہ داد
 در داد و تخم و گاود تقاوی بہ ہر زمین
 از سبک سافت چینی از دو غصہ گشت
 کان کند و کورہ بست و فلجرت و باغ سخت
 سہبت و کشکت و بیاد و سوے شہر
 بہر طراز آب ز حد سیل رہ فرزدون
 کہ کوہ را شکست چون شمشیر پادشہ
 کوہے کہ راز گفتم در گوش آسمان
 غارے کہ پائے گا زمین سودیش بہ فرق
 سدے سدید در درہ بستہ کاندرو
 حد سیل راہ کردہ تر از و بیک و گر
 والں چاہا ہے چند کہ جم کند و زیر خاک
 فرسودہ بود سودہ و آگندہ آسپنا نک
 ہر چاہ را دہار دہ ماہی رساند و کرد

مگر ناظم دو گیتی گرد و عجب مدار
 تا دوست را شکور کند ختم را شکار
 حصنہ کہ ہد بروج فلک را در و مدار
 بتان فرزد و قریہ و پالیز و کشت زار
 بخشید باج برف و تکالیف را ہد ار
 خود را عزیز کرد و درم را نمود غوار
 داور و پیشہ ور زد و ماقین نہ ہر کنار
 چون دیگ کاسہ سر فغفور پرنغبار
 سر و نہال کشت و درختان میوہ دار
 شمشیر را کہ ہست بچے رود و شکوار
 کہ غار کوہ کرد و گئے کوہ کرد و غار
 کہ دشت را چون خنک ملک کرد و کوہسار
 چون سنگیزہ و تنگ جوینیش قرار
 بر شاخ گا و گردون یا بیش رہ سپار
 وہم از حد بردن شدنش نیست اقتدار
 ہچون اساس حدل شہنشاہ تاجہ دار
 ماند از راے آب و دو چشمش در انتظار
 گفتی ایست ہر یک از آنہا بگذار
 مزد آن گرفت جان پرادر کہ کرد کار

آ رہے کد ام مزدبہ است از رخصتے شہ
 از بہر حفر چاہ ز نفس تیشہ زو بہ خاک
 مزدور وار رفت بہ ہر چاہ و کار کرد
 یوسف شنیدہ ام کہ بہ چہ گریہ مے نمود
 یکبار رفت یوسف مصری اگر بہ چاہ
 یوسف بہ چاہ رفت و از آن پس عزیز شد
 فرقی نہ کرد کہ داشت ز یوسف جز این نبود
 وز حکم خواجہ ساخت بہ شیر از اندرون
 حصے رفیع ساخت بہ بالائے آسمان
 از قصر تا کہ ہر یک شان رشک آسمان
 گوئی کشیدہ شہرش افلاک در بغل
 بارے پس از دو سال کہ از ہجر خواجہ شد
 پیکے زرہ رسید کہ ز می ملک خاوران
 و آن خواجہ بزرگ خدا جو سے شہ پرست
 با خویش گفت عاطفت خواجہ مر مرا
 از عہد شیر خوار گیم تربیت نمود
 سربازے از سپاہ خدیو جہان بدم
 و ایدون ز لطف خواجہ بجائے رسیدہ ام
 بودم نخست خار بنے خشک و عاقبت

و از التفات خواجہ و تائید کردگار
 چشم زمین ز سوز درون گشت اشکبار
 تا اونج ماہ با گج و سار و جوش استوار
 او بود یوسف کہ چہ از وسے گریست زار
 او بہر آزمون عمل شد ہزار بار
 او خود عزیز بود کہ در شد بہ چاہ سار
 کو شد بہ جبر بر چہ و این یک بہ اختیار
 چندین بنا کہ کردن نتوانش شمار
 حوضے عمیق کند بہ پنا سے روزگار
 وز باغما کہ ہر یک شان داغ قندار
 گوئی گرفتہ را غش جنات در کنار
 چون نوک کلک خواجہ دلش چاک تن نزار
 جیشے کند کیل شہنشاہ کا مگار
 ہمت بہ کار بردہ پئے دفع نابکار
 بردار حنیض دولت براوج افتخار
 تا روزے پنجین کہ شدم گردو شیر خوار
 بے نام و بے نشان و ہمیدست و خاکسار
 کم بردہ صفت بہ صفت بود و بدر بار بار
 ز اقبال او شدم چو گل سنخ کا مگار

اید کہ گاہ بندگی در دوز خدمت است
 بردن چٹے بیچ سپاہ ملک بروسے
 این گفت و برشت بہ سے رفت سز نہا
 ورنہ دود و آند و بیرون سگفتہ روسے
 کردان چٹے بیچ سفر صرٹا سے زر
 با صد دوندہ اسب و دود صد استر تنگ
 وز آن دمان شکافتہ ماران آمین
 آمدن دوشہ دو ہزار از برا سے جنگ
 شہ خلقیش داد ہمایون بہ دست خویش
 آن جا کہ گفتی کہ جب سربل بافتہ
 ہم داد شہ بہ دست خودش یک دست زر
 وز خواجہ یافت عاٹفتہ کز روان بدن
 و ذکر دگر عقل و عقل شہ نفس
 و از آب تازہ ماہی و از سیم و زر فقیر
 و مصطفیٰ بلال و ز مہر فلک ہلال
 یا حاجی از در و حرم در گہ طواف
 خواجہ است نایب نبی و او بہ خدمتش
 ہر کہ از اسامہ جہت تخلف رسول گفت
 کہ سے ضمیر خواجہ محک بہت و از محک

باید بہ عزت خواجہ کہ بستن استوار
 اسب ستور و سختی و اسباب کارزار
 بز خاک پاسے خواجہ و زمینی شاہ جست بار
 ز انسان کہ از خلاص زر سرخ خوش عیار
 چون نقد جان پاسے غلامان شہ نثار
 با چار صد ہیون زمین کوب را ہوار
 کاؤل خورد و مور و سپس تھے کند نار
 تا مار سان بر آند از خصم شہ و مار
 چون نوک کلک خواجہ زر اند و دوز نگار
 از زلف و جد حوری و غلمانش پود و تار
 یعنی چور در دست شود بعد از نیت کار
 و ز باد فردوسی گل و از ابر مر عنزار
 و ز نفس پاک پیکر و از ہوش ہوشیار
 و ز قرب دوست عاشق و ز وصل گل ہزار
 و ز مرتضیٰ اویس و ز نوز ستار شمار
 یا حاجی از خلود ارم و صفت شمار
 بر چہیدہ است ساعد بہت اسامہ وار
 لکڑین بہ دورست ز حلاق نور و نار
 نقد سے کہ خالص است نزون جوید اعتبار

در سبزه لعل از دود صند و لعل در زلفی من لعل و دود از سبزه لعل
لعل

{ قصائد قافیه }

{ در مدح حسین خان خازن شجاع السلطنة گوید }

تا ابد چشم بد از گنجور دارا دور باد	بهر دوکان خالی گنج بهمت گنجور باد
آن حسین سحی حسین سحی که چشم روزگار	از شمعینا مهرش جاودان مجبور باد
آنکه چون مهار جوش قصه بادی کند	آسمان در ستایش کمترین مزدور باد
بفرز طلعش هر که بختباینده شیم	دیدۀ اجاب روشن چشم اعدا کور باد
آسمان بهت مهر و مهره در دستم	تا ابد از لطف شه کاش بدین ستور باد
غیر این کش پیشکارند باین نفس	از شش بر منصبه از نشان مشور باد
پشکارانے که بر خرم روان شان بهر	هر زمان فرخ نوید حکیم مشکور باد
هر نوای کار غنون ساز فلک آرد پند	بانوای ساز بخش زانوئی الطبور باد
باد و اتم محرم در گاد و اراے جهان	آنکه تا جاوید جیش نادرش منصور باد
خضر و غازی بهادریه حسن آنکه دام	در تبتاش عروس عافیت مستور باد
خاک پای باد پایش تو تپاچه چشم چرخ	نعل سم بر شش تان ففسر باد
اے جهاندارے که در کجایان است کان	قیصر در این نجاشی تو کین و نور باد

قتاد از فلک مجدخت سے زمین
 شبیه شمس و قمر بود در شمائل حسن
 مدار عقل و ہنر بود در فصاحت لفظ
 رخس کبودش از سیل اجل عجب است
 برقت زندگی از حسن و وقت مرگ از غم
 گمان برم کہ جهان را خدا عقوبت کرد
 کشادہ بود رخس بر جهان در سے بہشت
 بباغ خلد نہ امید و از شمائل خویش
 گو کہ ز پر حسنش من زون شود ز بہشت
 چہ بود این خبر این قاصد از کجا آمد
 بحق پناہ برم کاین خبر نہ باشد راست
 گل شکفتہ بیکدم چگونہ ریخت ز شاخ
 بہارتازہ بہ آنے چگونہ گشت غزان
 شنیدہ اید کہ نشکفتہ بفرد لالہ
 امیر زادہ نہ ما جملہ چاکران تو شیم
 ترا کہ نفع سخایت بہ مور و مار رسید
 ترا کہ از کرمست شاد بود دشمن و دوست
 ز رفتن تو اگر رفکان خوشند چہ سود
 پدر بہنوز درین ذوق بود کہ سر شوق

کہ جان خلق از آن اختراست پراغک
 چو او بہ مرد تو گفتی بہر شمس و قمر
 چو او بہ مرد تو گفتی برقت عقل و ہنر
 کہ گل بنفشہ شود یا کہ لالہ نیلوفر
 بہر دو حال جهان را نمود زیر و زبر
 چہ کہ ہر دے از ہر عقوبت است بتر
 نہفت چہرہ شد بہتر بر جهان آن در
 بباغ خلد میفرزد بباغ خلد و گر
 کہ اوز چہرہ من زاید بہشت را زیور
 کہ کاش نامہ بزدند ادہ بود خبر
 چہیستم کہ چگونہ چسان کنم باور
 مرد و ہفتہ بیک رہ چگونہ شد زلف
 درخت میوہ باو سے چگونہ ریخت ثمر
 شنیدہ اید کہ نارستہ پڑ مرد و عہد
 ترا کہ گفت کہ بے چاکران رومی بہر
 بہ مور و مار سپردیم خاک ما بہر
 ز کف چو دشمن داویم دوستی بگر
 کہ ماندگان ترا ماندہ داغما بہ جگر
 ہزار تحفہ فرستد ترا از این کشور

برائے بازوے تو حرز ساز و از یا قوت
ترا کہ گفت کہ از چوب نخل سازی حرز
پدر سہنوز علیٰ نعم دشمنان میخو است
ترا کہ گفت کہ از لوح قفس کن بالین
پدر سہنوز طوق کر نہ ساختہ بود
بجائے آنکہ بہ تخت جلال نشینی
بجائے آن کہ گفتت بہ رب لباس حریر
بجائے آن کہ نہی سہ فرزند بالمش در
ہر بیخ بود کہ کافور مردگان پاشند
تو ای کہ تو تر عشی کنون ز غصہ منال
ترا خداے دہد جائے در کنار نبی
تراست جائے بہر حال در کنار رسول
بزرگوار اسیلہ بہ بندگان خدا
اگر خداے تو یک گوہر از تو خواست برنج
کہ گوہرے چو بخشی کہ خواست از تو خدا
و دیگر آنکہ تو دانی خداے باہر کس
ہزار مادر اگر بشمریم تا حوا
ولیک حکم قضا و قدر بدان رفتہ است
نہادہ راحت مادر بہر رنج و ما غافل

ز بہر سرق تو افسر فرستہ از گوہر
ترا کہ گفت کہ از خاک رہ کنی افسر
کہ بہتر کند از سیم و بالشت از زر
ترا کہ گفت کہ از خاک گوہر کن بستر
کہ دست مرگت شد طوق طاق گوہر
در تیغ بود کہ بہر تخت افتد تپیکر
در تیغ بود زبردت کفن کنند بہر
در تیغ بود بہر تخت لحد گذاری سر
بہ کیسوے کہ ز خود داشت نگشت غنبر
اگر از قفس بہ سوے آشیان کشودی پر
چہ این بنی پدرت باشد و چہ غنیمت
مشو عمین کہ حبل ماندی از کنار پدر
بے سخواستہ دادی ہزار گنج گمر
کہ ترسم از تو بہر بخد حکیم دانش ور
چرا خواستہ بخشی بہ بندہ بے حد و مر
ہزار بار بود مسربان ترا ز مادر
تمام صادر از دوشیم داد بود مصدر
کہ در زمانہ غم بسیم غیر رنج و خطر
سپردہ عشرت مادر بہر مرگ ما بہتر

گئے پہ طعنہ کہ داد آفسرین چہ راند جور
اگر چہ حق زپئے استخوان دانش ما
مگر نہ داروے تلخ حکیم گاہ علاج
مگر نہ این رگ شرابان کہ رشتہ متن ماست
ز بادہ تلخ ترے نیست کش خوریم بہ ذوق
زبانگ زیر و بم چنگ کے برقص آئیم
وے چو عشرت عقبے نہان ز دیدہ ماست
بہ عیش خانے دنیا خوشیم و غافل ازین
براسب چوبین کودک چہ آگهی دارد
رئیس دہ چوبہ دہقان ہے دہستان
ز آب شور بیابان عسب بہ وجد آید
چہ عنکبوت گس گیسر دآسچنان داند
چو گر بہ حملہ بہ موشان برد چنان داند
بکرم سب کس اردستان پیل کند
گس پرودہ چشم نایدش سمنغ
گمان برد حبشی در حبش کہ چہ سہ او
وے اگر بسیاحت رود بہ خطہ روم
ز شوق این سخن آن صفدان خبردارند
بلاہ لفظ عسب امتحان بود یعنی

گئے بہ شکوہ کہ خیر آفرین چہ جویر شر
دو صد سال نہادہ است نہاد بشر
بکام مادہ ہزاروے طبع طعم شکر
دہیم مزد بہ فساد تازند شتر
کہ تلخیص بہ طبیعت علامت آورد
اگر بر آن نہ زند زخمہ مرد خنیاگر
خواص مرگ نہ نویسم و زان کہ نیم حذر
کہ سودا و ہر سو گست و نفع او ہمہ ضر
کہ صیت تخت سلیمان خوش ستم زرد
ہے چہ داند خاقان کد ام یا قیصر
چہ آگیش کہ تنیم صیت یا کوثر
کہ اژدہاے دمان را کشد بہ کام اندر
کہ قلب شکر دارا دیدہ اسکندر
بخونیش پیچہ و افسانہ داندش یکسر
فرس بہ پوید و در و ہسم نایدش حصر
ہے بہ فزوہا باج گیر و از قیصر
ز شرم ہجوز نان چادر انگند بر سر
کہ پیش تیر بلا جان و دل کنند سپر
کہ بند را بہ بلا امتحان کنند داور

دلا بزرگ بود چون بلا بزرگ بود
 ہزار سال بسرون است تاحین علی
 خداے در ہمہ حالے منزہ است از خلق
 براے ماست گرایمان و کفر بخشہ سود
 اگر بہشت و عمت فرق دارد پئے مات
 ستارہ تابد و پیشین یکیت پاک و پسید
 اگر مراد تو یزدان بود مراد محو اہ
 زمین امیر ایک نقطہ دیگرے بنیوش
 تو مال خویش سپاری بہر کہ چاکرتست
 چنان خداے کہ خود چاکر آفرین دانیش
 تو بشنو اند کے امر و سپند قانی

نشان منہ خورشانت و جامہ درخورد
 شہید گشتہ و نامش بہ نوز بہر
 حقے ز غایت لطفت خلق راز بہر
 خداے راجہ کہ مامو نسیم یا کانہ
 خداے راجہ تفاوت کند بہشت و عمت
 سحاب بار و روز و شب یکیت غار و شجر
 رضاے و عمت طلب و ز رضاے خود گذر
 عبت مجوسے گرازدست رفت یک گوہر
 بدین بہانہ کہ گوئی امین بود چاکر
 بحفظ مال تو از چاکرے بود کستہ
 کہ کارت آید فردا بر عرصہ محشر

۱۰۰

رکعت اللہ خان

کلیات غالب

قصیدہ در مدح خداوند رے زمین سایہ جهان آفرین حضرت
قدر قدرت ملک عظیم انگلستان قیصر ہندوستان خلیفہ الملک بالعدل والاحسان

خود روزگار آنچہ دین و زکارت	در روزگار مانو اند شمار یافت
حق داد و داد حق کہ برگز قرار یافت	پر کار تیز گرد فلک در میان بہین
ہر کس ہر آنچہ جہت بہر رگزار یافت	در مائے آسمان بزمین باز کردہ اند
بر سجہ خاک چچ خم زلفیاریافت	آمد اگر بسہ رض ز بالا بلا فرو
پاداش جاگہ ازے بہہ شمار یافت	چون جن ہیکشت بہینی بداند ماہ
آخر حکم شے پکان چار یافت	چون رنگ و گل نگری شے پکان
این پرورش کہ خلق ز پروردگار یافت	در خاک باد و آتش و آب شتی فرو
در دہر ہر چہ صورت از این جہار یافت	ناچار بسہ بد اگر ایش نمیکند
ہر شے بحسن جوہر خویش اشتہار یافت	ہر کس قدر ظرت خویش ارجہ داشت
ہم بر در سر خود شہ بندہ دار یافت	گر خواہ بندہ را خط آزادگی نہشت
تو قیغ خوشدلی ز خداوندگار یافت	در بندہ خود ز خشم بندگی درید

سرافق
۱۲

میں

مہ روشنی و مہ فروزش ز سر گرفت
 بہرام دل بہ بستن تیغ و کمر نہاد
 نظارہ فتنہ مائے عیان از نظر ستر و
 جام از شراب روشنی آفتاب و
 روئے سخن صفائے بنا گوش گل گزید
 برہم زندقہ قاعدائے کہن و
 فیض سحر غالب پماید کش سید
 رہزن متاع خویش بر ابن السبیل سخت
 عاشق ز بسکہ شاہ بیداد پیشہ را
 خون گشت درد دل سے اگر حسرت نگاہ
 گرزاد ہست نیز ز من سے بجا مہ برد
 فصل دل عدو کہ کشائش نوشت نیز
 ہافتنہ ہم مضائقہ در حسرتی ز رفت
 عنوان رنگ دہور تم و لغو در جست
 دولت سپند سوخت کہ شد ملک تازہ رو
 از انتظام شاہی و آئین خسروی
 بخت سگان ہند پنجشود از کرم
 جتنے بکا سازے اقبال سازم
 بالہ چنان دنا کہ پہلو زندہ تاج

لیل نہاد صورت لیل و نہاد یافت
 ہامید فوق ورزش ہضر قاریا
 اندیشہ گنجائے نہان آشکار یافت
 بزم از بساط تاز گئے نو بہار یافت
 بانگ قلم نشاط نو اسے نہار یافت
 ہر کس نشاط تازہ ز ہر گونہ کلار یافت
 ذوق صبح عابد شب زندہ دار یافت
 کو دک رضا سے لہوز آموز گار یافت
 از بہر خویش نعم گسل و غم گار یافت
 چشم سیاہ را بہ عزا سو گوار یافت
 در حیرت است نیز ز شہ نہار یافت
 ز نہار اکلید ز دندان مار یافت
 خود رخت خواہش از گل پودنا یافت
 نشان آرزو شجر مسودہ دار یافت
 ملک آفرین سے کہ دولت مدار یافت
 سور و سرود دانش داد انتشار یافت
 و کٹوریہ کہ رونق از روزگار یافت
 کا قبال ناز را پیش ساز گار یافت
 از بسکہ سخت پایگی استوار یافت

نازد جهان بخویش که بالدر بر تخت	از بسکه تاج کام دل اندر کن ریافت
بایسته انجم از پئے تر صیغ تاج تخت	نازم فرد تنه که جواهر قرار یافت
یا قوت ساز چرخ که معدن کان است	آورد هر چه در کمر کو هسار یافت
سنگی که نقش لعل و زمره بکشته بود	در سینه خار خار ز جوش شتر یافت
خورشید ز تحشیم کو اکب فرود ارج	تهنانه آبر و گهر شاهوار یافت
جمشید کیش بر شاه سر مهری نبو	ساقی گری گزید و در آن حلقه بار یافت
زین پس بس میانه به مردم سخن رود	از دور با شاه که جم از پرده وار یافت
همت سخاوت باد و زانکاو ساختن	در دور شمعیکه پروین فشار یافت
زحمت کشید گر چه بهار اندر است تمام	دانه می که سود برون از شمار یافت
آورد گونه گونه نشانهای رنگ دبو	با خویش بر دهر چن در خور و کار یافت
گل راز جوش رنگ بهنگار جا کجاست	آورد گر بهار نقش را نگار یافت
در راه پائیز غنای سر بیان نموده شد	در بزم قوت روح عزیزان قرار یافت
موجیک آب در گهر شاهوار زد	جوشی که خون بگاف غزال تبار یافت
روز که نیران نشن شاه کامران	توس شرف بجیکه سیر و شکار یافت
از گرد راه یلی گیتی نقاب بست	در خط جاده نایه گردون مهار یافت
در دژ کارگاه خدنگی زشت	چشم غزاله سر زنباله دار یافت
باشد سجا که شبیه بنزل زند فرس	بالیدش سز و که چنین شسوار یافت
تاج و نگین علامت شاهیت جهان	این هر دو هر که شدی جهان شهر یار یافت
فرماندهای مست که از فرشتو کتش	شد تاج فرس از زنگین اعتبار یافت

<p>زمینسان بغیض نامیہ نافعی گشتہ بود دائم کز اقتضائے مانت کاین زمان آرے چرا چین نبود کز عطاے دہر کوہ از هجوم لاله خود رو سجاک خفت بے آنکھ خویش زر گل در میان بود اروز لاله را بسیر کوہ سار وید دو چہف رنگ برے قوافی تمام شد + این خوشدلی ز روز ازل بود آن شا خاشاک ستعار بود سحر عمر حلق + اتوان شمار دولت جاوید یافتن</p>	<p>صد بارم از گدا از نفس آبیاریافت شیخ بریدہ قلم این برگ باریافت آبان مہر و تیسر نو بہاریافت خاک از نمود سنبلی در میان غبار یافت دامان گل نسیم بہ دست چہاریافت دہقان کہ دے بلژنہ کو ہساریافت ناچار مع شہ بہ دعا اختصاریافت وقت آمد از روش امانت سپاریافت عرے کہ شاہ زندہ دل از کردگاریافت در خود ز روے ہند سہ گاہے شمار یافت</p>	
	<p>از بس پرست حیف مسمی ز نقد اسم ہر جا الف بخت محاسب ہزار یافت</p>	<p>ز رد ۱۳</p>

کلیات سعدی

فی الموعظة والنصیحة

توانگری زبناست پیش اهل کمال	که مال تالپ گور است بعد از اقبال
من آنچه شرط بلاغت با تو میگویم	تو خواهی از سختم پند گیر خواه ملال
محل قابل دانگه نصیحت قابل	چو گوش بهوش نباشد چو حوش قابل
نصیحت همه عالم چو باد در قفس است	آگوش مردم نادان و آب در غبار
چشم گوش و دهان آدمی نباشد	که هست صورت دیوار را همین
دل اسحکیم درین معبر ملک مبنی	که اعتماد نکند بر جهان عقل
چنان بلطف همی پرورد که مروارید	و گریه قهر چنان خرد میکند که سفال
لکن چشم ارادت نگاه در دنیا	که پشت مانقبش است در اوقال
بهر عاریتی هیچ اعتماد مکن	که بچرخ روزگار میرود به استیصال
برفت عمر فرستیم شمر طراه ادب	برستی که بازمی برفت چندین سال
کنون که غربت خیر است و روز غمت	در رخ روز جوانی که صرف شد به حال
زمان توبه و غدر است وقت بیداری	بر آرد دست و عاقل و بدیخا کمال

نہ دیر ۱۲

وصال حضرت جان فرین بار کباد
بزیار گزیده گام بر نغمے گیرمچنان شدہ است کہ دیگر امید خیر نماند
نہ آفتاب و جو ضعیف انسان^{۱۳}کنون سپو آمل میگرد کو بر نفس
چنان شدم کہ با گشت پیمانیدمبزرگ و از خدایا بحق مردانے
مبارزان طریقت کہ نفس شکستندمرا نفس داود ازین سر آغور
تغافل خورند و طاعت کشند و خوش باشندبستر سیمین بینستان علی التفضیل
رہے نیمبرم و چارہ نئے دامنمرا صحبت نیکان امید بسیار است
بود کہ صد نشینان بارگاہ قبولتوقع است ز انعام دائم المعروف
ہمیشہ در کرش بودہ ایم و در غمشسوال نیست مگر جسنہ ازہ کرش
من کن مظلوم و جہول کہ ہم تو فرمودی

مرا تحمل بارے چگونہ دست و دہد

کہا دیروز تو و فراق و قد چچ و وصال
کہ زیر بار بہ آہستگی رود حمالمگر بہ عفو خداوند منعم متعال
کہ آفتاب فلک ضرورت زوالکہ دست جو زمانہ نہ برگزاشت بال
نماز شام کہ یر بام میروم چو ہلالکہ عارفان چیل اندو عاشقان جمال
بزر و بازو سے تقویٰ و لمحروب حلالکہ صبر پیش گرفتند تا بوقت محال
شب فراق با امید بامداد وصالکہ بتگیر می رحمت کنی علی الاجمال
بجز محبت مردان مستقیم انکمالکہ مایہ دامن رحمت کنند بر بطال
نظر کنند بیچارگان صف بغالکہ بہر آن کہ نہ امروز میکنند انضال
از آستان مرتبی کج روند اطفالسوال نیز چہ حاجت کمالست بحال
چہ آید از صفائے کریم و ز جمال

کہ آسمان زمین بر تنافند و حبال

<p>خاتم عمر خدا یا فضل و رحمت خویش تناسل حضرت عزت نمیتوانم گفت بر آستان عبادت و قوف کن سعدی</p>	<p>بخیار کن کہ ہمیں است غایت آلا مال کہ رہ نمیرد آنجا قیاس و ہم خیال کہ وہم منقطع است از سر و قات جلال</p>		
<p>فی صفت الربیع</p>	<table> <tr> <td data-bbox="577 632 888 1864"> <p>علم دولت نور و زبهر ابر خاست تار باید کلمہ قائم برف از سر کوہ بر عروسان چمن بست صبا ہر گہ اینچہ بوئیت کہ از جانب خلق بید چہ ہویت کہ خلدش تخیل و شست طالع خضر ازین عکس چمن ہم گشت موسم نمہ جنگ است کہ در بزم صبح بوسے آلودگی از خرقہ صوفی آمد از زمین نالہ عشاق بگردون سب بسکہ خوبان بقرع سو صحرارفتند عاشق امر و زند و تنے بر تہ شست ہر کجا طلعت خورشید نے سایہ فکند ہر کسے را ہوس کے روکے در سر شد باخشاں لالہ ندانم بچہ رونق شکفت</p> </td><td data-bbox="229 632 535 1864"> <p>لشکر زحمت سرما سر ماہر خاست بزرگ تابش خورشید نیماہر خاست کہ بغواٹے اہر از دل و دیار خاست دین چہ بادست کہ از جانب صحر ابر خاست چہ زمینے ست کہ خوش تو لابر خاست بسکہ از طرف چمن کو کو لالہ خاست بلبلان ز چمن نالہ و غوغا خاست شور و دیوانگی از سینہ دناہر خاست وز ترے نالہ مستان بہر یار خاست الغیث از چمن گلین حمار خاست کہ دل زاہد از اندیشہ فردا ہر خاست بیدے خستہ کہ بستہ چو زار خاست تہ کہ این ولولہ از بلبل تنہا ہر خاست باقدش سر و نہ دانم بچہ یاد ہر خاست</p> </td></tr> </table>	<p>علم دولت نور و زبهر ابر خاست تار باید کلمہ قائم برف از سر کوہ بر عروسان چمن بست صبا ہر گہ اینچہ بوئیت کہ از جانب خلق بید چہ ہویت کہ خلدش تخیل و شست طالع خضر ازین عکس چمن ہم گشت موسم نمہ جنگ است کہ در بزم صبح بوسے آلودگی از خرقہ صوفی آمد از زمین نالہ عشاق بگردون سب بسکہ خوبان بقرع سو صحرارفتند عاشق امر و زند و تنے بر تہ شست ہر کجا طلعت خورشید نے سایہ فکند ہر کسے را ہوس کے روکے در سر شد باخشاں لالہ ندانم بچہ رونق شکفت</p>	<p>لشکر زحمت سرما سر ماہر خاست بزرگ تابش خورشید نیماہر خاست کہ بغواٹے اہر از دل و دیار خاست دین چہ بادست کہ از جانب صحر ابر خاست چہ زمینے ست کہ خوش تو لابر خاست بسکہ از طرف چمن کو کو لالہ خاست بلبلان ز چمن نالہ و غوغا خاست شور و دیوانگی از سینہ دناہر خاست وز ترے نالہ مستان بہر یار خاست الغیث از چمن گلین حمار خاست کہ دل زاہد از اندیشہ فردا ہر خاست بیدے خستہ کہ بستہ چو زار خاست تہ کہ این ولولہ از بلبل تنہا ہر خاست باقدش سر و نہ دانم بچہ یاد ہر خاست</p>
<p>علم دولت نور و زبهر ابر خاست تار باید کلمہ قائم برف از سر کوہ بر عروسان چمن بست صبا ہر گہ اینچہ بوئیت کہ از جانب خلق بید چہ ہویت کہ خلدش تخیل و شست طالع خضر ازین عکس چمن ہم گشت موسم نمہ جنگ است کہ در بزم صبح بوسے آلودگی از خرقہ صوفی آمد از زمین نالہ عشاق بگردون سب بسکہ خوبان بقرع سو صحرارفتند عاشق امر و زند و تنے بر تہ شست ہر کجا طلعت خورشید نے سایہ فکند ہر کسے را ہوس کے روکے در سر شد باخشاں لالہ ندانم بچہ رونق شکفت</p>	<p>لشکر زحمت سرما سر ماہر خاست بزرگ تابش خورشید نیماہر خاست کہ بغواٹے اہر از دل و دیار خاست دین چہ بادست کہ از جانب صحر ابر خاست چہ زمینے ست کہ خوش تو لابر خاست بسکہ از طرف چمن کو کو لالہ خاست بلبلان ز چمن نالہ و غوغا خاست شور و دیوانگی از سینہ دناہر خاست وز ترے نالہ مستان بہر یار خاست الغیث از چمن گلین حمار خاست کہ دل زاہد از اندیشہ فردا ہر خاست بیدے خستہ کہ بستہ چو زار خاست تہ کہ این ولولہ از بلبل تنہا ہر خاست باقدش سر و نہ دانم بچہ یاد ہر خاست</p>		

سہرہ بالینِ عدم باز نہ از گسست سجھن گھٹن او عقل نہ ہر دل بید روزِ روش چو بر انداخت بزمِ زلف ورقِ خوبے معشوق ہم بر کردند تیرک عشقش بندہ صبر خیانت کرد سعدی پانہ سیر کردن سودا تاکہ	کہ ز خوابِ سحر آن گسست عاشقِ آن قدر دم کہ چیز یابریا گوئی از روز قیامت شبِ یلدا قلمِ عافیت از عاشقِ شیدا کہ جہان از حرم راز معما برخاست کہ قلم را سب از دست تو سودا برخاست
--	---

ایضاً فی الموعظۃ والنصیحة

خوش است عمر درینا کہ جاودانی نیست درختِ قدرِ صنوبرِ حنم انسان را گلے است حنم و خندان و تازہ و خوشبو دوام پرورش اندر کنسار مادر دہر سہاش غرہ و غافل چو میش سر در پیش چہ حاجت عیان را با ستماع و بیان کہدام ہاد بہاری وزید در آفاق اگر ممالکِ روسے زمین بہ دست آری دل اے رفیقِ درین کار و انسراے معند اگر جہان ہمہ کام است و دشمن اندر پیے چو بت پرست بصورت چنان شدی مشغول	بس اعتماد برین خیر و روز فانی نیست مدام رونقِ نوباوہ جوانی نیست دلے امید تباش چنان کہ دانی نیست طرح مکن کہ در دو بوسے مہر بانی نیست کہ طبیعت این گرگ گلہ بانی نیست کہ میو غائے دور فلک نہانی نیست کہ باز در عقبش آفتِ حزن زانی نیست بہاے دولت یک روزہ زندگانی نیست کہ خانہ ساختن آئین کار وانی نیست بدوستی کہ جہان جاے کامرانی نیست کہ دیگر خبر از لذت معانی نیست
--	---

جہان زد دست بدادند دوستانِ خدا
نگاہ دار زبانِ تابہ و وزخت نہ برند
عمل بیار و علم برکش کہ مردان را
طریق حق برو ہر کجا کہ خواہی باش
کف نیاز بہ درگاہ بے نیاز برآر
مکن کہ حیف بود دوست بر خود آزدون
چہ سود بر شش باران و غط بر سر خلق
زمین تیغ بلاغت کرفتی اے سعدی
بدین صفت کہ در آفاق صیت شتر تورفت
نہ ہر کہ دعوے زور آوری کنند با ما
وے بہ خواجہ عطار گوستایش مشک

کہ پاسے بند غنا راجہ زین جہانی نیست
کہ از زبان تیر اندر جہان زیانی نیست
رہے سلیم تر از کوسے بے نشانی نیست
کہ کنج خلوت صاحب دلائل مکانی نیست
کہ کار مرد خدا جز خداے خوانی نیست
علی الخصوص مرآن دوست کہ ثانی نیست
کہ مرد را بارادت صدف دہانی نیست
سیاہ دار کہ حسنہ فیض آسمانی نیست
زفت و جلد کہ آتش بدین روانی نیست
بہر برد کہ سعادت بہ پہلوانی نیست
مکن کہ بوسے خوش از شتر ہی نہانی نیست

فی النصائح والمواعظ

اے نفس اگر بہ دیدہ تحت تیغ جنگری
اے پادشاہ وقت چو وقت فرارسد
گر تیغِ نوبت بہ در قصرے زنند
و نیاز نیست غشوہ وہ دولستان و لیک
آہستہ رو کہ بر سر بسیار مردم است
آہستہ کہ این ہمہ نہ زند ز او دگشت

درویشی اختیار کنی بر تو انگری
تو نیز با گد اے محلت برابر می
نوبت بہ دیگرے بگزار می و بگذری
با کس بسر نمیدر او عہد شوہری
این جرم خاک را کہ تو ارد ز بر سر می
دیگر کہ چشم دارد از دوسرہ مادر می

این غول رسو بستہ عکوتہ نظر فریب

ماروت را کہ خلق جهان سحر از و برید

مردی گمان مبر کہ بر سپر پنجه دست

باشیر مریت سگِ ابلیس صید کرد

مہشدار تا نیگندت پیرو نفس

سرد سر ہو او ہو بس کرد و باز

دنیا بدین غرینت از بے باری است

تا جان معرفت نکند زندہ آتش

بس آدمی کہ دیو زشتی غلام است

اگر قدر خود بدانی قربت فزون شود

+ چندت نیاز و آزد و اند بر و گسر

پدایت قطرہ کہ قیمت کجارسد

اگر گیمیا سے دولت جاوید آرزوست

اسے مرغ پائے بستہ بدم ہو نفس

باد سفید روضہ انسی چہ فائدہ

چون بوم بدخبر مفلک سایہ بخراب

آن راہ دوزخ است کہ ابلیس میزد

در صحبت رفیق بد آموز همچنان

راہے لبوے عاقبت خیر میرود

دل میرد بنالہ اندود چادری

در چہ فگند غزغزہ خوبان بہ ساعری

بافنس اگر بر آئی دامن کہ شاطری

اسے بے ہنر مبر کہ از گدہ بکتری

در ورطہ کہ سودنہ دار و شناوری

در کار آخرت کنی اندیشہ سرسری

اسے بد محالمت ہمہ بیچ میخری

نزدیک عارفان تو چو حیوان محرمی

در صورتش نماید زیبا تر از پری

نیکو نہاد باش کہ پاکیزہ جوہری

بشناس قدر خویش کہ دریا گوہری

لیکن چو پرورش بودت دامنہ دہری

بشناس قدر خویش کہ گوگرد حمری

کے بر ہو عالم روحانیان پری

کاندہ طلب چو بال بریدہ کہوتری

در راج سدرہ کوش کہ فرخندہ طاہری

بیدار باش تا پئے اورا نہ پری

کاندہ کند دشمن آہنہ خنجر می

راہے لبوے عاقبت خیر میرود

گوشت حدیث می شود ہوش بخیر
 دعوے کن کہ برترم از دیگران بسلم
 از من بگوئے عالم تفسیر گوئے را
 بایر درخت علم ندانم مگر عمل
 از صد یکے بجایہ نیارودہ شرط علم
 علم آدیت است جو انفرادی ادب
 ہر علم ماکہ کار نہ بندی چہ فائدہ
 امروز غرہ بفساحت کہ درخت
 فردا فضیح باشی در موقف حساب
 و صد ہزار غدر بگوئی گتہ را
 مردان بسی در سنج بجائے رسیدند
 ترک ہو است واد دہیائے معرفت
 در کم ز خوشی تن بجمارت نظر کن
 در بسہ ہنرمال کنی مگر حکیم
 فرمانبر خدا نگہبان خلق باش
 عمرے کہ میرود بہر حال جب کہ کن
 مگر ایک از دہائے دانت چہ
 مانع نشدہ بغرائی و کامل
 بارے گرت بگور عزیزان گذرید

در حلقہ بصورت و چون حاضر ہوی
 چون کبر کردی از بہرہ دہان فردی
 مگر در عمل نکوشی نادان بقصری
 با علم اگر عمل نکنی شاخ بے بری
 در حجت جاہ در طلب علم دیگر
 در نزدی بصورت انسان بقصری
 چشم از برائے آن بود آخر کنگری
 ہر نکتہ را ہزار دلائل پیادری
 مگر علت نگوئی و غدر سے نیادری
 مرثوے کردہ مانہ و زیب و ذری
 توبے ہر کجا بسی از نفس پردری
 عارف بذات شونہ بر دلق قلندری
 اگر بہتری بمال بگو بہر بربری
 کون خرت شمارہ داک کا وغیرہ
 این ہر دو قرن اگر گرفتہ سکندری
 تا در رضاے خالق پیوچن بسربری
 لیکن چہ غم ترا کہ خواب خوش اندری
 بارے زندگان سے ہی یاد ناوری
 از سر بد غور کیانی و سروری

۱۰

مشرقی

۱۰

۱۰

۱۰

۱۰

۱۰

۱۰

۱۰

۱۰

۱۰

۱۰

۱۰

۱۰

۱۰

<p>کاجا بدست واقعہ بینی خلیل و فرق عزیز پہلو سے نازک نہاد تسلیم شوگر اہل تیزی کہ عارفان فرزند بندہ ایست خدار غمش مخور گر قبلاست گنج سعادت سے است نومیش الامن و تو بر رخ جانہا کشید از آنکہ طوق مقبلی اندر از دل خدا ز نہار چندان پدرانہ است گوشدار تنگ از فقیر اشعث و اغبر درازانک دامن کش ز صحبت ایشان گذشت روئے میں بطلعت ایشان منور است در ہار گاہ خاطر سعدی حسرت ام کہ کہ خیال در سرم آید کہ این نم بازم نفس فرو و داز بول ال فضل مشرم آید از بضاعت بیہمتم ولیک</p>	<p>در ہم شکستہ صورت بہتہ سے آذری سکین سبشت بالشی خاک بتیری بر وند گنج عافیت از گنج صابری تو کیستی کہ بز خدا بندہ پروری در مدبر است پنج زیادت چہ میری طغرائے یکجہتی و نل بد اختر می روزی فکر چون کشد خل مدبری بیگانگی موز کہ در دین برابر می در وقت مرگ اشعث و در گور اغبری دامن کشان سندس خضر ز عبقری چون آسمان بزمہ و خوشید شتری خواہی زیبا و شاہ سخن دار و شاعری ملک عجم گرفتہ بہ تیغ سخنوری با کف موسوی چہ زندہ سہ ساری در شہر آگینہ فروش است جوہری</p>
---	--

ایضاً فی الموعظۃ

<p>در پنج روز جوانی و عہد بختی سیر فروغی انداخت پیری اندیش</p>	<p>نک واکو کی ویش خوشیتن بائی پس از غور جوانی و دست بالائی</p>
---	---

<p>در بلع باز سے نہ بچگی کہ بر پس زہے زمانہ ناپائدار عہد شکن کہ اعتماد کند بر سوا ہر نعمت ہزار تر گسلی سپر چو تر بندہ ہر عمر خویش کسے از تو کام بزرگفت اگر زیادت قدرت در تعمیر نفس مر اہمست دیوانگی و سر سبکی شکوہ پیری بگنار و علم و فضل و ادب چو با قضا و اجل بر نیے توان بد نہ آن مجلس انیس از کنار من رفته است در رخ خلعت زیباے حسن التقوم غبار خط مغبر نشسته بر گل رو اگر ز باد فنا سے سپر بندیشی زمانہ رفتہ نہ خواہد بہ گریہ باز آمد مد وخت جا نہ کلمے بقدر کس درون چو خزان بیا بر ہم زندہ ناکامی چو تخم خرافہ در تپا ثمال کنند برادران تو بیچارہ در ترسے افتند بہیشہ باز نہ باشد درود بخندے چشم</p>	<p>سبیز دور فلک ساعد تو انائی چہ دوستی است کہ بادستان نیای کہ ہر چو طفل بخوشی و بازربانی تباہ تر شکنی ہر چہ خوشتر آرائی کہ در شکنجہ ناکامیش نہ فرسائی سخاوت کہ بہ قدرین از افزائی ترا سلامت پیری و پاسے بر جانی کجا است جبل جوانی خوشتر بانی تفاوتے نکر گر زنی و در بانائی کہ بعد از تصور شو و شکیبائی بر آستین تنم طراز زیبائی چنانکہ مشک بہادر و بر سن سائی چو گل بہ عمر دور و زہ غرور نمائی ز آب دیدہ کہ گر خون دل بیالائی کہ عاقبت بہ صیبت نہ کرد یکتائی زمانہ مجلس عیش بتان نیمائی و گر سروری امر و زخصل غریبائی تو بچنان نہ سیر کہ بر شریائی عز و رقت کہ روزے بہ گل بہاندائی</p>
--	--

<p>۲۰</p> <p>خیال بستہ و بر باد مستر تکیہ دود</p> <p>و مانع پنختہ کہ من شیعہ و در بر نایم</p> <p>اگر بود دل مومن چو موم نرم نہاد</p> <p>ہر آن زمان کہ ز تو مر دے بر آساید</p> <p>گوگر بجل برفی بعد باز پس آے</p> <p>حسن دراز مکن سجد یا کو کو تہ کن</p> <p>گوگر عنایت تو فنی حق نگیر دست</p> <p>پنجش بار خدا یا ب فضل و حرمت خویش</p> <p>بضاعتے نہ سزاوار حضرت آوردم</p>	<p>چو چہ زنگہ کہ در پیش و در تماشاغ</p> <p>بزد و کہ با سبک بد نفس ہم تو بر نائی</p> <p>تو ہم نیستی ایدل کہ سنگ خادائی</p> <p>درست شد حقیقت کے مردم سائی</p> <p>کہ چارہ نیست بڑن از شکستہ پیرائی</p> <p>چو روز گاہ پر پیرانہ سبز رعنائی</p> <p>بر دست سحر تو ہا دست تانہ بیامائی</p> <p>اگر در دمند فوادی و جرم بخشائی</p> <p>اگر عین عنایت قبول فرمائی</p>	<p>ز در گہ کو مت رو سے نامیدی نیست</p> <p>کجا رو دنگس از کار گاہ حلوائی</p>	<p>۱۲</p> <p>۱۳</p> <p>۱۴</p> <p>۱۵</p> <p>۱۶</p> <p>۱۷</p> <p>۱۸</p> <p>۱۹</p> <p>۲۰</p> <p>۲۱</p> <p>۲۲</p> <p>۲۳</p> <p>۲۴</p> <p>۲۵</p> <p>۲۶</p> <p>۲۷</p> <p>۲۸</p> <p>۲۹</p> <p>۳۰</p> <p>۳۱</p> <p>۳۲</p> <p>۳۳</p> <p>۳۴</p> <p>۳۵</p> <p>۳۶</p> <p>۳۷</p> <p>۳۸</p> <p>۳۹</p> <p>۴۰</p> <p>۴۱</p> <p>۴۲</p> <p>۴۳</p> <p>۴۴</p> <p>۴۵</p> <p>۴۶</p> <p>۴۷</p> <p>۴۸</p> <p>۴۹</p> <p>۵۰</p> <p>۵۱</p> <p>۵۲</p> <p>۵۳</p> <p>۵۴</p> <p>۵۵</p> <p>۵۶</p> <p>۵۷</p> <p>۵۸</p> <p>۵۹</p> <p>۶۰</p> <p>۶۱</p> <p>۶۲</p> <p>۶۳</p> <p>۶۴</p> <p>۶۵</p> <p>۶۶</p> <p>۶۷</p> <p>۶۸</p> <p>۶۹</p> <p>۷۰</p> <p>۷۱</p> <p>۷۲</p> <p>۷۳</p> <p>۷۴</p> <p>۷۵</p> <p>۷۶</p> <p>۷۷</p> <p>۷۸</p> <p>۷۹</p> <p>۸۰</p> <p>۸۱</p> <p>۸۲</p> <p>۸۳</p> <p>۸۴</p> <p>۸۵</p> <p>۸۶</p> <p>۸۷</p> <p>۸۸</p> <p>۸۹</p> <p>۹۰</p> <p>۹۱</p> <p>۹۲</p> <p>۹۳</p> <p>۹۴</p> <p>۹۵</p> <p>۹۶</p> <p>۹۷</p> <p>۹۸</p> <p>۹۹</p> <p>۱۰۰</p>
--	--	---	--

رقم ۱۰۰۰
رقم ۵۰۰
سکندر نامہ مولوی نظامی گنجوی

حمد باری تعالیٰ

سین	خدا یا جهان بادشائی تراست پناہ بلندی و بستی توئی ہمہ آفریدہ است بالا و پست توئی برترین دانش آموز پاک چو شد محبت بر خدائی درست خرد را تو روشن بصر کردی توئی کا سمان را بر افراختی توئی کا فریدی ز یک قطرہ آب تو آوردی از لطف جوہر پیوید جوہر تو بخشی دل سنگ را نبار و ہوتا نہ گونی بسیار جهان را بدین خبری آراستی ز گرمی و سردی و آذ و خشک و تر چنان بر کشیدی و بستی نگار	ز نامدست آید خدائی تراست ہمہ نیتند آنچه ہستی توئی توئی آفرینند ہر چہ ہست ز دانش قلم را ندہ بر لوح خاک خرد واد بر تو گوئی نخست چراغ ہدایت تو بر کردی زمین را گذر گاہ او ساختی گہر ما سے روشن ترا از آفتاب جوہر فروشان تو دادی کلید تو بر روی جوہر کشی رنگ را زمین ناورد تا نگونی بسیار برون زانکہ یار گیرے خواستی سرشتی بہ اندازہ یک دیگر کہ ہر زان نیار و خرد در شمار
-----	---	--

<p>چنان بستی این طاق نیلوفری مہندس بے جویہ از راز شان نیاید ز ماحسنہ نظر کردنی دیان تازہ کردن بہ اقرار تو حسابے کرین بگندہ گمہست ہرچہ آنسہ یدی بستی طراز چنان آفریدی زمین و زمان کہ چند اندیشہ گرد بلند بنود آفریش تو بودی خداے نہ خلوت بدی کافریش نبود ز تعظیم تو پیش تو ہست نیست نہ پر گندہ تا نسرا ہم شوی کو اکب تو بر بستی افلاک را توئی گوہر آماے چارہ شیخ حصار فلک بر کشیدی بلند + خرد تابہ دور نیابد ترا وجود تو از حضرت تنگبار خیال نظر حالی از راہ تو سکہ گز تو گرد بلند ی گراے</p>	<p>کہ اندیشہ را نیست زوہر تری نہ داند کہ چون کردی آغاز شان دگر خفتنی باز یا خوردنی نینگینختن علت از کار تو ز راز تو اندیشہ بے آگہست نیارت نہاے از ہم بے نیاز ہمان گردش نجم و آسمان سر خود برون ناوردین کند نباشد ہمہ ہم تو باشی بجاے نہ چون کردہ شد بر تو زحمت فرود اگر باشد و گرنہ باشد یکہست نہ افزودہ نیست تا کم شوی بہ مردم تو آراستی خاک را مسلسل کن گوہر ان در مزج درو کردی اندیشہ را شہر بند کہ تاب خسرت نہت ابد ترا کند بیک ادراک را سنگبار ز گردنگی دور در گاہ تو با فکندن کس نیفتد ز پاے</p>
--	--

کسے را کہ تہ تو از سر نکلند
 ہمہ زیر دستیم و فرمان پذیر
 اگر پائے پیل است و گر پرمور
 چونیر دستہ ستی ز تقدیر پاک
 چو برداری از رگہ زود و را
 چو در لشکر دشمن آری حیل
 کہ از لطف نیک بختی دہی
 کہ آری خیلے و تجنائے
 گئے با چنین گوہرے خانہ خیر
 کہ از ہرہ آن کہ از بیم تو
 زبان آوران را بہ تو باز نیست
 ستانی زبان از قیاسان ماز
 مراد غبار چنین تیرہ خاک
 گر آلودہ گردیم اندیشہ نیست
 گر این خاک رواز گنہ تانے
 گناہ من از نامہ سے در شمار
 شب و روز در شام و در با ماد
 چو اول شب آہنگ خواب آدم
 چو در نیم شب سر بر آدم ز خواب

بپامدے کس نہ گرد و بلند
 توئی یادری دہ توئی و شگیر
 بہر یک تو دادی ضعیفی و زور
 زور سے ہمارے بر آری ہلاک
 خورد پیشہ مغز نمود و را
 بہ مرغان کشتی میل و حساب میل
 کہ از استخوانے درختے دہی
 کئی آشنائے زیر گانہ
 چو بوطالبے را کئی سنگریز
 کشاید زبان جز بہ تسلیم تو
 کہ با مشعلہ گنج را کار نیست
 کہ تار از سلطان نگیند باز
 تو دادی دل روشن و جان پاک
 کہ جز گردہ خاک را پیشہ نیست
 بہ آموزش تو کہ رہ یافتے
 ترا نام کے بودے آمر زگار
 تو بریادی الہرج دارم بہ یاد
 بہ تسبیح نامت شباب آدم
 خواہم در نیم از دیدہ آب

دگر بادادوست راہم بہتست	ہمہ روز تاشب پناہم بہتست
چو خواہم ز نور روز و شب یاورمی	اکمن شہر سارم در آن داورمی
چنان دارم لے داور کار ساز	کزین بانیان شوم بے نیاز
پرستندہ کز رو سبندگی	ق کند چون توئی را پرستندگی
درین عالم آباد گرد وہ گنج	در آن عالم آزاد گرد و درخ
پدید آور خلق و عالم توئی	تو میرانی و زندہ کن ہم توئی
مرانیت از خود حسابے بہت	حساب من از دست چنداں کہ بہت
بدونیک را از تو آید کلید	ز تونیک داز من بد آید پدید
تونیکی کنی من نہ بد کردہ ام	کہ بد را حوالست بہ خود کردہ ام
زست اولین نقش را سر گذشت	بہتست آخرین حرف با گذشت
ز تو آیتے در من آموختن	ز من دیور ا دیدہ ہمہ وقتن
چونام تو ام جان نوازی کند	بہ من دیو کے دستبازی کند
خدا رم روا با تو از خوشیتن	کہ گویم توئی باز گویم کہ من
گر آسودہ ورنہ تو ان میں نہ ہم	چنان کافسہیدی چنان میں ہم
امیدم چنانست زان بارگاہ	ق کہ چون من شوم دور ازین کارگاہ
خود ریزم از نظم ترکیب خویش	دگر گو نہ گردم ز ترتیب خویش
کند باد پر گندہ خاک مرا	نہ جندہ کسے جان پاک مرا
بخود ہندہ حال سر بہت من	نہد تہمت نیست بہ بہت من
ز غیب آن نمودارش آری بہت	کزین غیب آگاہ گرد کہ بہت

چو برہستے تو من سست رہے
 تو نیز ارشود مہد من در نہفت
 چنان گرم کن غسزم رایم بہ تو
 ہم ہرمان تا بدر با منسند
 اگر چشم و گوش است و گردست و پا
 تو فی آن کہ تامن منم با منی
 درین رہ کہ سر بردے میز غم
 سرے کہ تو گر دو بلندی گراے
 سر کان ازین درندارم تیغ
 ز حکمے کہ آن درازل راندہ
 ولیکن سخنو ہش من حکم کش
 تو گفتی ہر آنکس کہ در سچ و تب
 چو عاجب نہر مانندہ دانم ترا
 بے کار تو بندہ پروردن است
 دو کار است با فرو فرخندگی
 شکستہ چنان گشتہ ام بلکہ خرد
 توئی کہ شکستہ رمائی دہی
 در آن نمیشب کہ تو جویم پناہ
 نگہدارم از رخہ مرہ زنان

بے حجت انگیختم دل کشاے
 خبر وہ کہ جان ماند گر خاک نخت
 کہ خرم دل آیم چو آیم بہ تو
 چو من رفتم این دوستان سخنند
 زمین باز مانند یک یک بجای
 دزین در سب دم تہی دامنہ
 با سید تاجہ سکرے ز غم
 ہنگندن کس نیفتد ز پاسے
 بہ اذتاج سخنشی بدان سر نہ تیغ
 نگردد قلم ز اسچہ گرداندہ
 کہم زمین سخنما دل خویش خوش
 دعاے کند من کہم مستجاب
 درین عاجزی چون سخاوت ترا
 مرا کار با بندگی کردن است
 خداوندی از تو زما بندگی
 کہ آبادیم ہمہ باد برد
 و گر بشکنی موسیائی دہی
 بہ مہتاب فضلیم ہمہ روز راہ
 مکن شاد بر من دل دشمنان

	<p> ^۳سختم صہوری دہ انگاہ رنج ^۳زمن دور دار اسے زبیداد دور کف خاک خواہی زمن خواہ گرد نیفتم بردن با تو از بندگی بہر جا کہ باشم خدا دانست توئی آنکہ بر یک قرار ایستی کز اندازہ خویش تن در تو دید ور قہاسے بہو وہ پارہ کند عنان باید از ہر در سے تافتن ازین بگذری در دل آید ہر اس تو دانی حساب کم و بیش را </p>	<p> بر شکر مہر سان اول آنکہ بہ گنج ^۳بلائے کہ باشم در آن نا صبور گرم بشکنی ورنہی در نور و برون افتم از خود بہ پر گندگی بہر گوشہ کا فتم شناخت قرار ہمہ ہست بر نیستی پش و ہندہ رایا وہ زان شد کلید کسے کز تو در تو نظر راہ کند نشاہد ترا جز بہ تو یافتن نظر تا با نیجاست منزل شناس سپر دم بہ تو پایہ خویش را </p>	<p> ۴ گرم در بلائے غنی مثلاً + سختم صہوری دہ انگاہ بلا + </p>
<p>مناجات جل و علے و تضرع نمودن و نیایش باری تعالیٰ</p>			
	<p> توئی یادری بخش دیاری رسم تو دادی ہم چیز من چیز تست زمن باو مثل کشان دور دار برہ زانچہ گشتم برو مندہ ہم چہ بیچان عنان من از راہ رفت کہ پل نشکند بر من این رود بار </p>	<p> بزرگابزرگی دما بیکسم نیاوردم از خانہ چہیے سخت چو کردی حیران مرا نور دار بخشتن تو دادی تمنو مندہ ہم گر یوہ بلند است سیلاب سخت ازین پل گاہم چنان در گزار </p>	<p> بخت </p>

عقوبت مکن عذر خواہ آدم
 سیاہ مرا ہم تو گردان سپید
 سرشت مرا کافریدی ز خاک
 اگر نکیم و گر بدم در سرشت
 خداوند مائی و مانده ایم
 ہر آنچه فرید است بینندہ را
 مراست بنیش نظر گاہ تو
 ہر صورتے پیش فرنگت سے
 ترا بنیم از ہر چہ پرداختست
 بسے منزل آمدن من تا بہ تو
 اساسے کہ در آسمان زمی است
 شود فکر اندازہ را ز منہون
 بہر پایہ دست چندان رسد
 چو پایان پذیرد حد کائنات
 نیندیشد اندیشہ افزون ازین
 بر آن وارم اسے صلت خواہ من
 رہے پیغم آور کہ انجام کار
 جزین نستم چارہ در سرشت
 نویم خطے در پائیش گرمی

بر در گاہ تو رو سیاد آدم
 مگردانم از در گشت نا امید
 سر رشته تو کردی نہا پاک پاک
 قضائے تو این نقش برین نوشت
 بہ نیروے تو یک بہ یک زندہ ایم
 نشان میدہد آفرینندہ را
 چگونہ نہ بینم بدو راہ تو
 بہ نقاش صورت بود رہنماے
 کہ هستی تو سازندہ او ساخت
 نشاید ترا یافت الا بہ تو
 بہ اندازہ فکر آدمی است
 سراز حد اندازہ نارد برون
 بہ را حد بہ پایان رسد
 ندیشد دیگر جہات
 بلکہ بیرون ازین
 سے صلت راہ من
 باشی دمن رنگار
 روانم از سر نوشت
 مستعجل بہ امضائے پیغمبری

گو اہی برو آرم از چار یار
نگم دارم آن خط خوبی بجان
در آن داور نگاہ چون تیغ تیز
چو تیران شود نامہا سوسے مرد
نمایم کہ چون حکمرانی درست
فرو د آرم ہم بد در گاہ خویش
زمن جستن ورہ نمودن ز تو
اسیدم بہ تو بست ز اندازہ پیش
ز خود گر چه مرکب بردن راندہ ام
چو باز از من بے من آراستی
ز رونق بفرشش آراشیم
چہ خواہی زمن با چنین پوست
مران چون نظر بر من انداختی
چو دادیم ناموس نام آوران
تو دادی مرا پایگاہ لبند
سکر را کہ بر سر نہادی کلاہ
دے را کہ شد بد درت را ز دار
نکو کن چو کردار خود کار من
نظامی در آن بار گاہ رفیع

ترشد
بان

در یوزہ

کہ صد آفرین باد بر ہر چہار
چو قنویذ بر بازو سے خود نہان
کہ ہم رتخنیز است وہم رستخنیز
من آن نامہ را بر کشایم خورد
برین حکم ران دان در حکمت
مگردان سر رشتہ از راہ خویش
بجان آمدن جان فرودن ز تو
مکن نا اسیدم ز در گاہ خویش
بر راہ تو در نیم رہ ماندہ ام
بدان رسم دآئین کہ میخواستی
نصبے وہ از گنج بخشایشم
ہمان گیر نابود بودم سخت
مزن مقرعہ چونکہ بنواختی
بدہ دادم اسے داور داوران
تو ام دستگیر اندرین پاسے بند
مبیند از در پاسے ہر خاک راہ
ز در دینہ ہر درے باز دار
مکن کار با من چو کردار من
نیار ز بجز مصطفے را شفیع

سبب نظم کتاب

شبے چون سحر زیور اگر آستہ	ن ز چندین دعائے سحر خواستہ
ز مہتاب روشن جهان تابناک	بہرون رنجیتہ ناند از ناف خاک
تہی گشت بازار خاک از غروش	ز بانگ جہر سہا بر آسودہ گوش
رقیبان شب گشتہ سرت خواب	فرورده سر صبح صادق بہ آب
من از غل گیتی برفشانہ دست	بہر پنجہر فکر تہ شدہ پایہ بست
کشادہ دل و دیدہ بر دوختہ	برہ داشتن خاطر افروختہ
کہ چون باید مطر حے ساختن	شکار سے در آن مطرح انداختن
نغمندہ سرمہ را سرمہ اسیمہ وار	چو بالین گوران بہ گوران نگار
سرمہ بر سر زانو آورده جاسے	زمین زیر سرمہ آسمان زیر پایہ
قرار سے نہ در مضیق اعصاب سے من	سرمہ من شدہ کرتے پایہ من
بہ جولان اندیشہ رہ نور و	ز پہلو بہ پہلو شدم گرد گرد
تن خویش در گوشہ بگذاشتہ	بہ صحرائے جان توشہ برداشتہ
کہ از لوح ناخواندہ عبرت پذیر	کہ از صحف پیشینیان درس گیر
چو شمع آتش افتادہ در باغ من	شدہ باغ من آتشین داغ من
کہ از ندہ چون میوم در آفتاب	بہمے چنان بستہ در دیدہ خواب
مگر جادوان از من آموختند	کہ از موم خود خواب را دوختند
دران رہنڈہ مائے اندیشہ ناک	پراگندہ شدہ سرمہ مغز پاک

<p>در آمد بے من خوابے از جوش مغز گزان باغ رنگین طب حیدرے مؤذن بر آورد بانگ قنوت رطب چین درآمد زوشینہ خواب درآمد ز من ناله بے لگی چو صبح سعادت درآمد بگاہ شبہ افروز شمع بر افروختم دل بازبان در سخن پروری کہ بے شغل چندین نیایش است فرا سے غریب آدم در سرود بر آرم چراغ نہ پر و اند بشم طلیقہ شمع ز مایگان کہ یہ کہ افگند میوہ زمین درخت گر فتم میر تیز ہوشان منم بہ خیمہ چیند و من دانہ کار درین چار سو چون نهم دستگاہ چو دریا چراترسم از قطرہ دزد کہ دزد کا نے درین چار سو اگر بر فروزمی چو صد چراغ</p>	<p>در آن خواب دیدم یکے باغ لغز وزود او سے ہے ہر کہ را دیدے کہ سبحان حی الذی لا یوت دمانے چر آتش دمانے پر آب کز اندیشہ برگشتم از خود ستی شدم زندہ چون باد در صبح گاہ در اندیشہ چون شمع سے سو ختم چو مار دت وز ہر بہ افسوس گری وگر بارہ طرز نو آرم بہ دست دہم جان پیشینان را درود درختے نشانم ز یک دانہ نہ دروند کالائے مہسایگان آشاندہ را گویدائے نیکیخت شہنشاہ گوہر فروشان منم میم خانہ برداز دمن خانہ دار کہ ایمین باشم ز دزدان راہ کہ ابرم وہدیش اوین دست مزد کہ رخنہ دار وز بسیار سو ز خورشید باشد برو نام داغ</p>
--	---

آٹھویں کہ نظم درسی کاراوست	درسی نظم کردن سزاواراوست
حکایت بر سیل تمثیل	
<p>شنیدم کہ رندے جگر تافتہ شنیدم ز پیران دنیا ^{آواز} گنج بہ بازار شد تا بزرگ شد بہ دکان جو ہر فروشی رسید فرو رنجتہ زربک انبار چست بامید آن گنج دیوار بست چو دینارش از دوست پرواز کرد فرو ماند مرد از زرا یگختن بہزاری نمود از پئے زر غروش کہ از ملک دنیا بہ چندین دنگ شنیدم نہ از زیر کی زابلہی بہ گنجینہ این دکان تا ختم مگر گرد آن زربین رنجتہ بخندید صراف از آدمرد کہ بسیار ناید بر اند کے بہر آنکس کہ شد وز دنگاہ من بسا آسیا کو غیہ وان بود</p>	<p>درستے کہن دشت نو یافتہ کہ زر زر کشد در جهان گنج گنج بیک مغربی مغربی در کشد کہ زر بیشتر زان بیک جانید قراضش قراضہ دستش درست بیند آخت دینار خود از دست سوے گنج صراف سہر باز کرد وزان یک عدد در صد ختن بنالید بر مرد گوشتہ فروش درستے در آوردہ بودم بہ چنگ کہ زر زر کشد چون برابر نہی زر خود بدین زر بر انداختم خود آن زربدان زرشہ سینتہ وزا میزش زربہ وقصہ کرد یکے بر صد آید نہ صد بر یکے بس است این مثل شمعہ راہن چو بنینہ مزدور دیوان بود</p>

<p>ہیں</p> <p>نہان</p> <p>نہان</p> <p>نہان</p>	<p>روزِ دوان مرا پیشِ این دست مزد سیا مان کہ تا مارِ ج رہہ میکنند بروز آتشے بر نیارند گرم دیر ان نگر تا بروز سپید نہان مرا کاشت کارا برند بہرند کالا کہ پنہان بود ولیکن چو عیب آشکارا بود اگر دزد بردہ بر آرد فقیر بر امن گذارم کہ خود روزگار ترا زوے گردون گردانِ سیچ بیاساقی از مے نشان وہ مرا ازان داروے تلخ ہمیش کنم</p>	<p>کہ برمن نیارند دزد بانگ دزد بہ دروہی جهان را سیہ میکنند کہ دارد ہمسے زیدہ اندویدہ شرم قلم چون تراشند از شک بید نگنج است اگر تا بخارا برند کہ کالا سے دزدیدہ از ان بود دلِ دوست خود بے مدارا شود بر دوست او شمنہ دزد گیر بہرنیک و بد باشد آموزگار نماند و نہ ماند نہ سنجیدہ ہیچ ازان داروے بہیشان وہ مرا اگر خوشی تن را فراموش کنم</p>	<p>نگر</p>
در حسب حال و انجام روزگار گوید			
<p>ز</p>	<p>نظامی بسا صاحب آوازم چو شیران بہ سرِ پنج بکشے جنگ نتیہم کہ رو با در نگین بروس چو باران بود روزِ بیا باد گرد بکنجے کند بے علف چا خوش</p>	<p>کس گشتی و ہنچان تا زم چو روبہ میالائے خود را بہ رنگ خود آراے باشد بہ رنگِ عروس برون ناوردو سے خوش از نور نہ لیسد مگر دست یا پا سے خوش</p>	<p>سیا</p>

پئے پوستین خون خود را خورد
 سر انجام کا یہ اجل سوئے او
 بدن مویہ قصد خوش کنند
 بساطے چہ باید بر آستان
 ہر آن جانور کو خود آراستہ نیست
 برون آسے زین پر ڈھ مہفت نگ
 بس این جادو ہیا بر این سخن
 نہ گوگرد سرخی نہ لعل سپید
 بمردم در آمیز اگر مردی
 اگر کان گنجی نیائی بہ دست
 چہ گنجست کان این غنیم نیست
 چو دور افتد از میوہ خرمیوہ دہ
 جوانی شد و زندگانی نمائند
 جوانی بود خوبئے آدمی
 چو پے سست بوسید شد استخوان
 غرور جوانی چو از سر گذشت
 ہی چہرہ باغ چندان بود
 چو باد خزانہ در افتد بہ باغ
 بود برگ ریزان ز شاخ بلند

۱۸

ہمہ کس تن او پوست را پرورد
 و بال تن او شود موئے او
 بر سوائی از تن بروش کنند
 کز دنا گزیر است بر خاستن
 طمع را با ناز او را سے نیست
 کہ زنگی بود آئندہ زیر زنگ
 چو جادو بہ کس در نیاسختن
 کہ جویندہ باشد ز تو نا امید
 کہ با آدمی خوگر است آدمی
 بسے گنج زنگونہ در خاک ہست
 درینا جوانی جو اینم نیست
 چہ خراب بود سخل بن را چہ خار
 جہان گوہرمان چون جوانی نمائند
 چو خوبی رود کے بود خرمی
 دگر قصہ خوبروئی مخوان
 ز گشتن کاری فرد شوئے دست
 کہ شمشاد بالالہ خندان بود
 زمانہ دہد جائے میل بہ زناع
 دل باغبان زد شود در و مند

رنگین

۳ چو میوہ رسیدہ شود شاخ را + کویہ فرزندش کند خلی را

گشت

در باغ را کس سنجوید کلید	ریا حین زستان شود ناپدید	
کہ رخسارہ سنج گل گشت زرد	بنال سے کہن بلبل سالخورد	
کہ یورشدا ز باغ برخاستہ	دو تاشد سہی سرو آراستہ	ن سایہ
دگر گونہ شد برشتا بندہ حال	چو تابخ پنجہ در آمد بہ سال	
جمازہ تہ نگ آمد از راہ تنگ	سراز بار سنگی در آمد پتنگ	کرتنگ
گران گشت پایم ز بر خاستن	فرو ماند دستم ز مے خواستن	
گلکم سرخی انداخت ز روی گرفت	تتم گونہ لا جور دی گرفت	
بالبین کہ آمد سرم رانیاز	ہیون رونده ز رہ ماند باز	
بصد زخم چو گان بخت بند ز جا	ہمان بوز چو گانے باد پاسے	ن بوز
نشان پشیمانی آمد پدید	طرب را بمیخانہ کم شد کلید	
مزاج زمین گشت کا فر خوا	بر آمد نہ کوہ ابر کا فور بار	
گمے خواب را ہر ستایش کند	گمے دل بہ رفتن گرایش کند	
نشاہد چو بلبل تماشاے باغ	مرا برف بارید بر پڑ باغ	
صراحی تہی گشت دستانی خوش	عقاب عروسان در آمد بہ گوش	
کہ نزدیک شد کو چکہ را دواع	سراز لہو چچید و گوش از سماع	
کہ دوران کند و ستبازی فراخ	بوقت چنین کنج بہتر ز کاخ	ن
کہ شمع شب افروز خندان بود	تماشا سے پروانہ چندان بود	
نہ بینی دگر نقش پروانہ را	چو از شمع خالی کنی خانہ را	
ز دم لاف پیری و افتادگی	بروز جوانی و فوزادگی	

<p>کنون کے بہ غم شادمانی کم چو بوسیدہ چوبے کہ در کج باغ شب افروز کرے کہ تابد ز دور اگر ویدے در خود افزائشے ^{جگنو ۱۲} بہ آسودگی عمر نو کر دے ^{مراد ۱۲} چرود جوائی بہ پایاں سید بہ تدبیر آنم کہ سر چون نهم سکہ کو سزاوار باشد بہ تاج از ان پیش کاہن ہفت پر کاریز در آرم بہ ہر زخم دست خویش ^{مراد ۱۲} بہ مرد و شستبازی کم چو رہو اریکیم ازین مل گذشت ^{مراد ۱۲} درین راہ خوابیدہ چو من بے بیاد آورے تازہ کبک دری ^{مراد ۱۲} گیا بینی از خاکم کیخستہ ^{مراد ۱۲} بہ خاک فرش مرا بردہ باد نہی دست بر شستہ خاک من ^{مراد ۱۲} فتانی تو بر من سر سے ز دور دعاے تو بر ہر چہ دار و شتاب</p>	<p>بہ پیرانہ سر چون جوانی کم خرو زندہ باشد بہ شب چون چراغ ز بے نورے شب زندان نور طلب کر دے جائے آسائشے جہان راہ شادی گرد کر دے ^{غرض ۱۲} سپیدہ دم از مشرق آمد پدید چگونہ پے از کار بیرون کم سرسین گاہ او شک باشد نہ حاج ^{مراد ۱۲} کنہ خط عمر مرا ریز ریز نگہ دارم آوازہ ہست خویش بہ واماندہ خود چارہ سازی کم بہ گیلان نہ دارم سر باز گشت ^{مراد ۱۲} نیار دے یاد کاہنجا کسے است کہ چون بر سر خاک من بگذری سرسین سودہ بالین فرو رنجتہ نہ کردہ ز من بیج ہم عہد یاد بیاد آری از گوہر پاک من فتانم من از آسمان بر تو نور من آئین کم تا شود مستجاب</p>
---	---

<p>۱۲</p>	<p>بیائی بیایم ز گنبد فرود من آیم سجان گرتوئی بخت کہ بینم ترا گر نہ بینی مرا فروختگان را فراموش مکن سو خواجگاہ نظامی حرام کہ از مے مرا بہت مقصود مے دزان بیخودی مجلس آراستم صبح از غرابی مے از بخودیت بر مے دامن لب نیا لودہ ام حلال خدا بر نظامی حرام مے ناب دو عاشق ناب را بہر چار مذہب حلال آمدہ است مے کاصل مذہب بدو شد تمام</p>	<p>درودم رسانی رسانم درود مرا زندہ پندار چون خوشین مدان خالی از ہمنشینی مرا لب از خفتہ چند فامش مکن چو اینجاری مے در فلک سجام چہ پنداری مے خضر فرخندہ پے از ان مے ہمہ بخودی خواستم مراساتی از وعدہ ایزدیت و گر نہ بہ ایزد کہ تا بودہ ام گر از مے شدم بہرگز آلودہ کام بیاساتی از سر بہ خواب را مے کو جو آب زلال آمدہ است مے آن مے کہ آمد بہ مذہب حرام</p>	<p>۵</p>
<p>گفتار در نصیحت</p>			
	<p>بجای بزرگان نہایت نشست بیا و بزرگان بر آو نفس گھر نشکنی تیشہ آہستہ دار ہمہ گفتہ و خویش بر باد کرد</p>	<p>دلتا بزرگی نیاری بہ دست بزرگیت باید درین دسترس سخن تا پھر سدا لب بستہ دار پز سیدہ ہر کو سخن یاد کرد</p>	<p>۶</p>

<p>که جز دیده راول نه خواهد بباغ سخن یاوه گفتن نباشد صواب کز آن گفته آواز و گرد و بلند باز گفتن و گفته را سوختن ترا گوش بر قصه خواب و خورد دلی بر در خوشیستن میزنم نیارم برون تانم خواهد کس وگر باد جز عیب خاسد مباد بین کاسد بی در نشاید فروخت بسته حاجت آید به گوهر پسند که گویم بدو راز آسوزگار کنم بسته با جان و جان خویش یکه در ستاند یکه در دبد کنده که بے دور باشی بود ز تاراج هر طفل یا بدگزند که تارایگان گنج نماید به دست به خاکستر آتش نگه داشتن بے رخنه در کار و کشتفت به خوشی بد از هر زمان رسته اند</p>	<p>به بے دیده نتوان نمودن چراغ چو در خورد گویند نماید جواب سخن گفتن آنکه بود سودمند دهن را به سمار بر دوختن چه میگویم ای نانیوشنده مرد چه دانی که من خود چمن میزنم ستاع گرانمایه دارم نسی ستاع گرانمایه کاسد مباد خریدار در چون حدف دیده مرا با چنین گوهر ارجمند نیوشنده خواهی از روزگار بکاد من الماس از کان خویش زمانه چنین پیشه پیر و بد دلی که بے جان خراشیده بود اگر شغل خرمانه باشد بلند مگر مار بر گنج از نیجانشست مبشعنه توان پاس ره داشتن ازین خوسه خوش کان نیست وگر هر روان کین کمر بسته اند</p>
---	--

مهره

<p>سکندر نامہ</p>	<p>بدان تا گریزند طفلان راہ رفت گشت بر آہستہ کہ خواہم شدن و تشکش بر خوشے خوش آمد و شد گہرم چو از بہر ہر کس در سفقت است از چنین سخن کو سخن یادوار سخن چون گرفت استقامت بن سخنم سر و پیراے باغ سخن فلک وار دور از فسوس ہمہ چو بر جیس در جنگ ہر دیکان چو ز ہرہ درم در تراز و نغم سخنم بر اندوہ کس برق وار بہر خار چون کل صلائے زخم مگر آتش این دل سوختہ چو دریا شدم دشمن عیب شوے سخو امندگان بختم آن مال و گنج نیام جو گندم آرم بجایے بس و پیش چون آقا بکیمیت بس بیچ پستے چنان نگذرم ز بد کوے بد گنتہ پنهان کنم</p>	<p>چو ز گنجی چرا گشت باید سیاه کہ آمدن بس بود خوشے خوش بدین ز سیم ہم بدین بگذرم سر دے ہم از بہر خود گفتن است سخن را منم در جہان یادگار اقامت کند تا قیامت بہ من بخدمت کر سبتہ چون سر و بن سر آمد وے پائے بوس ہمہ کمان دارم و بر نہ دارم کمان وے چون دہم بے تراز و دم کہ از برق من بر من افتد شہار بہر زخم چون زلفائے زخم کہ از خار خوردن شد افروختہ نہ چمن آئینہ دوست عیب جوے کہ از بازو ادن نیام بر رنج نہ چون جو فروشان گندم نماے فروغ فراوان فریب اندکیت کہ در پیش رویش خجالت برم بیادش نیکی بشیمان کنم</p>	<p>سانیم میان یکش</p>
-------------------	--	--	-------------------------------

<p>نگویم بداندیش را نیز بد از دشت و رود بدین نیکی آرند بر من فرود وزین حال گر نیز گردان شوم شوم بر درم ریز خود در نشان ز بے آلتی و مانند م به کج ز نشان گیتی درین غار زرف که دیدست بر هیچ نیلین گلے به هر دانی دفتر آراسته پذیرفته از هر نفس روشنی شکر دایم از هر لب انگیزختن کسے را که در گریه آرم چو آب به تم در از دولت خوش فغان توانم در زهد بردوختن ولیکن در نختی من از گوشه رست چند چون چیل گشت خلوت هنرا به هنگام سیل آشکارا شدن همان بکه با نینچین باد سخت بخود کم شوم خلق را ره نمای سرم پیچید از خفتن و تا ختن</p>	<p>کران گفته باشم بداندیش خود ز نیکان و از نیکانان درود زیارت گم نیک مردان شوم گم سرکشی لبیک با هر کشان جهان باد و از باد تر سد ترنج که بود چون من حریف شگرف ز من عالی آواز تر بلبلے به نکتہ خامه خواسته عبدلگان از هر نفس یکس فنی کلا بے زهر دیدم و تا ختن بخند انمش باز چون آفتاب طبرزد چنین شطرنج خون چنان بر زم آمدن مجلس از ختن ز جاگر به جنیم شود پنج ست بر زم آمدن دور باشد نکار نشیاید زر سے تابهارا شدن برون دم چون گل از گوشه رخت به یایون ز کم دیدن آمد بهامے نه دهم دگر چاره ساختن</p>	<p>۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰</p>
--	--	--

روزنامہ
۱۰۷

<p>جزین کز سخن شکفتم گلے اگر بہ ز خود گلے دیدے چو از ران خود خورد باید کباب نشینم چو سیرغ در گوشه ملات گرفت از من ایام را در خانه را چون سپهر بلند ندانم کہ دوران جہان میرود ز ما ز ملک گذر ما یکے مرده شخصم بمردی روان بصد رنج دل یک نفس نیز نم ندانم کسے کو بہ جان و بہ تن زہر کسان رو سے رتا فتم محببت سے فوٹوں سے مہم کو بر عاشقان کز بدی بد شوم گرم نیت روزی زہر کسان در حاجت از خلق بر بستہ بہ مرا کاشکے بودے آن دسترس درین منزل خالی از چیم خون بین حال منزل کنے چون بود در خلق از بگل بر اندودہ ام چل روز خود را گرفتہ زمام</p>	<p>بر آن گل ز نم نالہ چون بلبلے گل سرنخ یا ز رود زو جدیے چو گردم بہ دریوزہ چون آفتاب دہم گوش را از دہن توشہ بکنج ارم بر دم آرام را ز دم بر جہان تفل بر خلق بند چو نیکو چہ بد در جہان میرود نہ از کار وانی نہ از کاروان بدان تا سچیم جس سچیم مراد دست تر و دراز خوشین کس خویش را خوشیتن یافتہ جہان بہ کہ معشوق خود خود شوم خداست رزاق روزی رسا ز دریوزہ ہر دے رستہ بہ کہ نگذارے حاجت کس کس نیارم سہ از خط فرمان بروں کہ زندانے منزل خون بود دین رہ بدین دولت سودا کا دیم از چہل روز گرد تمام</p>	<p>سخن فصل ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰ ۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰ ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ ۱۵۴ ۱۵۵ ۱۵۶ ۱۵۷ ۱۵۸ ۱۵۹ ۱۶۰ ۱۶۱ ۱۶۲ ۱۶۳ ۱۶۴ ۱۶۵ ۱۶۶ ۱۶۷ ۱۶۸ ۱۶۹ ۱۷۰ ۱۷۱ ۱۷۲ ۱۷۳ ۱۷۴ ۱۷۵ ۱۷۶ ۱۷۷ ۱۷۸ ۱۷۹ ۱۸۰ ۱۸۱ ۱۸۲ ۱۸۳ ۱۸۴ ۱۸۵ ۱۸۶ ۱۸۷ ۱۸۸ ۱۸۹ ۱۹۰ ۱۹۱ ۱۹۲ ۱۹۳ ۱۹۴ ۱۹۵ ۱۹۶ ۱۹۷ ۱۹۸ ۱۹۹ ۲۰۰ ۲۰۱ ۲۰۲ ۲۰۳ ۲۰۴ ۲۰۵ ۲۰۶ ۲۰۷ ۲۰۸ ۲۰۹ ۲۱۰ ۲۱۱ ۲۱۲ ۲۱۳ ۲۱۴ ۲۱۵ ۲۱۶ ۲۱۷ ۲۱۸ ۲۱۹ ۲۲۰ ۲۲۱ ۲۲۲ ۲۲۳ ۲۲۴ ۲۲۵ ۲۲۶ ۲۲۷ ۲۲۸ ۲۲۹ ۲۳۰ ۲۳۱ ۲۳۲ ۲۳۳ ۲۳۴ ۲۳۵ ۲۳۶ ۲۳۷ ۲۳۸ ۲۳۹ ۲۴۰ ۲۴۱ ۲۴۲ ۲۴۳ ۲۴۴ ۲۴۵ ۲۴۶ ۲۴۷ ۲۴۸ ۲۴۹ ۲۵۰ ۲۵۱ ۲۵۲ ۲۵۳ ۲۵۴ ۲۵۵ ۲۵۶ ۲۵۷ ۲۵۸ ۲۵۹ ۲۶۰ ۲۶۱ ۲۶۲ ۲۶۳ ۲۶۴ ۲۶۵ ۲۶۶ ۲۶۷ ۲۶۸ ۲۶۹ ۲۷۰ ۲۷۱ ۲۷۲ ۲۷۳ ۲۷۴ ۲۷۵ ۲۷۶ ۲۷۷ ۲۷۸ ۲۷۹ ۲۸۰ ۲۸۱ ۲۸۲ ۲۸۳ ۲۸۴ ۲۸۵ ۲۸۶ ۲۸۷ ۲۸۸ ۲۸۹ ۲۹۰ ۲۹۱ ۲۹۲ ۲۹۳ ۲۹۴ ۲۹۵ ۲۹۶ ۲۹۷ ۲۹۸ ۲۹۹ ۳۰۰ ۳۰۱ ۳۰۲ ۳۰۳ ۳۰۴ ۳۰۵ ۳۰۶ ۳۰۷ ۳۰۸ ۳۰۹ ۳۱۰ ۳۱۱ ۳۱۲ ۳۱۳ ۳۱۴ ۳۱۵ ۳۱۶ ۳۱۷ ۳۱۸ ۳۱۹ ۳۲۰ ۳۲۱ ۳۲۲ ۳۲۳ ۳۲۴ ۳۲۵ ۳۲۶ ۳۲۷ ۳۲۸ ۳۲۹ ۳۳۰ ۳۳۱ ۳۳۲ ۳۳۳ ۳۳۴ ۳۳۵ ۳۳۶ ۳۳۷ ۳۳۸ ۳۳۹ ۳۴۰ ۳۴۱ ۳۴۲ ۳۴۳ ۳۴۴ ۳۴۵ ۳۴۶ ۳۴۷ ۳۴۸ ۳۴۹ ۳۵۰ ۳۵۱ ۳۵۲ ۳۵۳ ۳۵۴ ۳۵۵ ۳۵۶ ۳۵۷ ۳۵۸ ۳۵۹ ۳۶۰ ۳۶۱ ۳۶۲ ۳۶۳ ۳۶۴ ۳۶۵ ۳۶۶ ۳۶۷ ۳۶۸ ۳۶۹ ۳۷۰ ۳۷۱ ۳۷۲ ۳۷۳ ۳۷۴ ۳۷۵ ۳۷۶ ۳۷۷ ۳۷۸ ۳۷۹ ۳۸۰ ۳۸۱ ۳۸۲ ۳۸۳ ۳۸۴ ۳۸۵ ۳۸۶ ۳۸۷ ۳۸۸ ۳۸۹ ۳۹۰ ۳۹۱ ۳۹۲ ۳۹۳ ۳۹۴ ۳۹۵ ۳۹۶ ۳۹۷ ۳۹۸ ۳۹۹ ۴۰۰ ۴۰۱ ۴۰۲ ۴۰۳ ۴۰۴ ۴۰۵ ۴۰۶ ۴۰۷ ۴۰۸ ۴۰۹ ۴۱۰ ۴۱۱ ۴۱۲ ۴۱۳ ۴۱۴ ۴۱۵ ۴۱۶ ۴۱۷ ۴۱۸ ۴۱۹ ۴۲۰ ۴۲۱ ۴۲۲ ۴۲۳ ۴۲۴ ۴۲۵ ۴۲۶ ۴۲۷ ۴۲۸ ۴۲۹ ۴۳۰ ۴۳۱ ۴۳۲ ۴۳۳ ۴۳۴ ۴۳۵ ۴۳۶ ۴۳۷ ۴۳۸ ۴۳۹ ۴۴۰ ۴۴۱ ۴۴۲ ۴۴۳ ۴۴۴ ۴۴۵ ۴۴۶ ۴۴۷ ۴۴۸ ۴۴۹ ۴۵۰ ۴۵۱ ۴۵۲ ۴۵۳ ۴۵۴ ۴۵۵ ۴۵۶ ۴۵۷ ۴۵۸ ۴۵۹ ۴۶۰ ۴۶۱ ۴۶۲ ۴۶۳ ۴۶۴ ۴۶۵ ۴۶۶ ۴۶۷ ۴۶۸ ۴۶۹ ۴۷۰ ۴۷۱ ۴۷۲ ۴۷۳ ۴۷۴ ۴۷۵ ۴۷۶ ۴۷۷ ۴۷۸ ۴۷۹ ۴۸۰ ۴۸۱ ۴۸۲ ۴۸۳ ۴۸۴ ۴۸۵ ۴۸۶ ۴۸۷ ۴۸۸ ۴۸۹ ۴۹۰ ۴۹۱ ۴۹۲ ۴۹۳ ۴۹۴ ۴۹۵ ۴۹۶ ۴۹۷ ۴۹۸ ۴۹۹ ۵۰۰ ۵۰۱ ۵۰۲ ۵۰۳ ۵۰۴ ۵۰۵ ۵۰۶ ۵۰۷ ۵۰۸ ۵۰۹ ۵۱۰ ۵۱۱ ۵۱۲ ۵۱۳ ۵۱۴ ۵۱۵ ۵۱۶ ۵۱۷ ۵۱۸ ۵۱۹ ۵۲۰ ۵۲۱ ۵۲۲ ۵۲۳ ۵۲۴ ۵۲۵ ۵۲۶ ۵۲۷ ۵۲۸ ۵۲۹ ۵۳۰ ۵۳۱ ۵۳۲ ۵۳۳ ۵۳۴ ۵۳۵ ۵۳۶ ۵۳۷ ۵۳۸ ۵۳۹ ۵۴۰ ۵۴۱ ۵۴۲ ۵۴۳ ۵۴۴ ۵۴۵ ۵۴۶ ۵۴۷ ۵۴۸ ۵۴۹ ۵۵۰ ۵۵۱ ۵۵۲ ۵۵۳ ۵۵۴ ۵۵۵ ۵۵۶ ۵۵۷ ۵۵۸ ۵۵۹ ۵۶۰ ۵۶۱ ۵۶۲ ۵۶۳ ۵۶۴ ۵۶۵ ۵۶۶ ۵۶۷ ۵۶۸ ۵۶۹ ۵۷۰ ۵۷۱ ۵۷۲ ۵۷۳ ۵۷۴ ۵۷۵ ۵۷۶ ۵۷۷ ۵۷۸ ۵۷۹ ۵۸۰ ۵۸۱ ۵۸۲ ۵۸۳ ۵۸۴ ۵۸۵ ۵۸۶ ۵۸۷ ۵۸۸ ۵۸۹ ۵۹۰ ۵۹۱ ۵۹۲ ۵۹۳ ۵۹۴ ۵۹۵ ۵۹۶ ۵۹۷ ۵۹۸ ۵۹۹ ۶۰۰ ۶۰۱ ۶۰۲ ۶۰۳ ۶۰۴ ۶۰۵ ۶۰۶ ۶۰۷ ۶۰۸ ۶۰۹ ۶۱۰ ۶۱۱ ۶۱۲ ۶۱۳ ۶۱۴ ۶۱۵ ۶۱۶ ۶۱۷ ۶۱۸ ۶۱۹ ۶۲۰ ۶۲۱ ۶۲۲ ۶۲۳ ۶۲۴ ۶۲۵ ۶۲۶ ۶۲۷ ۶۲۸ ۶۲۹ ۶۳۰ ۶۳۱ ۶۳۲ ۶۳۳ ۶۳۴ ۶۳۵ ۶۳۶ ۶۳۷ ۶۳۸ ۶۳۹ ۶۴۰ ۶۴۱ ۶۴۲ ۶۴۳ ۶۴۴ ۶۴۵ ۶۴۶ ۶۴۷ ۶۴۸ ۶۴۹ ۶۵۰ ۶۵۱ ۶۵۲ ۶۵۳ ۶۵۴ ۶۵۵ ۶۵۶ ۶۵۷ ۶۵۸ ۶۵۹ ۶۶۰ ۶۶۱ ۶۶۲ ۶۶۳ ۶۶۴ ۶۶۵ ۶۶۶ ۶۶۷ ۶۶۸ ۶۶۹ ۶۷۰ ۶۷۱ ۶۷۲ ۶۷۳ ۶۷۴ ۶۷۵ ۶۷۶ ۶۷۷ ۶۷۸ ۶۷۹ ۶۸۰ ۶۸۱ ۶۸۲ ۶۸۳ ۶۸۴ ۶۸۵ ۶۸۶ ۶۸۷ ۶۸۸ ۶۸۹ ۶۹۰ ۶۹۱ ۶۹۲ ۶۹۳ ۶۹۴ ۶۹۵ ۶۹۶ ۶۹۷ ۶۹۸ ۶۹۹ ۷۰۰ ۷۰۱ ۷۰۲ ۷۰۳ ۷۰۴ ۷۰۵ ۷۰۶ ۷۰۷ ۷۰۸ ۷۰۹ ۷۱۰ ۷۱۱ ۷۱۲ ۷۱۳ ۷۱۴ ۷۱۵ ۷۱۶ ۷۱۷ ۷۱۸ ۷۱۹ ۷۲۰ ۷۲۱ ۷۲۲ ۷۲۳ ۷۲۴ ۷۲۵ ۷۲۶ ۷۲۷ ۷۲۸ ۷۲۹ ۷۳۰ ۷۳۱ ۷۳۲ ۷۳۳ ۷۳۴ ۷۳۵ ۷۳۶ ۷۳۷ ۷۳۸ ۷۳۹ ۷۴۰ ۷۴۱ ۷۴۲ ۷۴۳ ۷۴۴ ۷۴۵ ۷۴۶ ۷۴۷ ۷۴۸ ۷۴۹ ۷۵۰ ۷۵۱ ۷۵۲ ۷۵۳ ۷۵۴ ۷۵۵ ۷۵۶ ۷۵۷ ۷۵۸ ۷۵۹ ۷۶۰ ۷۶۱ ۷۶۲ ۷۶۳ ۷۶۴ ۷۶۵ ۷۶۶ ۷۶۷ ۷۶۸ ۷۶۹ ۷۷۰ ۷۷۱ ۷۷۲ ۷۷۳ ۷۷۴ ۷۷۵ ۷۷۶ ۷۷۷ ۷۷۸ ۷۷۹ ۷۸۰ ۷۸۱ ۷۸۲ ۷۸۳ ۷۸۴ ۷۸۵ ۷۸۶ ۷۸۷ ۷۸۸ ۷۸۹ ۷۹۰ ۷۹۱ ۷۹۲ ۷۹۳ ۷۹۴ ۷۹۵ ۷۹۶ ۷۹۷ ۷۹۸ ۷۹۹ ۸۰۰ ۸۰۱ ۸۰۲ ۸۰۳ ۸۰۴ ۸۰۵ ۸۰۶ ۸۰۷ ۸۰۸ ۸۰۹ ۸۱۰ ۸۱۱ ۸۱۲ ۸۱۳ ۸۱۴ ۸۱۵ ۸۱۶ ۸۱۷ ۸۱۸ ۸۱۹ ۸۲۰ ۸۲۱ ۸۲۲ ۸۲۳ ۸۲۴ ۸۲۵ ۸۲۶ ۸۲۷ ۸۲۸ ۸۲۹ ۸۳۰ ۸۳۱ ۸۳۲ ۸۳۳ ۸۳۴ ۸۳۵ ۸۳۶ ۸۳۷ ۸۳۸ ۸۳۹ ۸۴۰ ۸۴۱ ۸۴۲ ۸۴۳ ۸۴۴ ۸۴۵ ۸۴۶ ۸۴۷ ۸۴۸ ۸۴۹ ۸۵۰ ۸۵۱ ۸۵۲ ۸۵۳ ۸۵۴ ۸۵۵ ۸۵۶ ۸۵۷ ۸۵۸ ۸۵۹ ۸۶۰ ۸۶۱ ۸۶۲ ۸۶۳ ۸۶۴ ۸۶۵ ۸۶۶ ۸۶۷ ۸۶۸ ۸۶۹ ۸۷۰ ۸۷۱ ۸۷۲ ۸۷۳ ۸۷۴ ۸۷۵ ۸۷۶ ۸۷۷ ۸۷۸ ۸۷۹ ۸۸۰ ۸۸۱ ۸۸۲ ۸۸۳ ۸۸۴ ۸۸۵ ۸۸۶ ۸۸۷ ۸۸۸ ۸۸۹ ۸۹۰ ۸۹۱ ۸۹۲ ۸۹۳ ۸۹۴ ۸۹۵ ۸۹۶ ۸۹۷ ۸۹۸ ۸۹۹ ۹۰۰ ۹۰۱ ۹۰۲ ۹۰۳ ۹۰۴ ۹۰۵ ۹۰۶ ۹۰۷ ۹۰۸ ۹۰۹ ۹۱۰ ۹۱۱ ۹۱۲ ۹۱۳ ۹۱۴ ۹۱۵ ۹۱۶ ۹۱۷ ۹۱۸ ۹۱۹ ۹۲۰ ۹۲۱ ۹۲۲ ۹۲۳ ۹۲۴ ۹۲۵ ۹۲۶ ۹۲۷ ۹۲۸ ۹۲۹ ۹۳۰ ۹۳۱ ۹۳۲ ۹۳۳ ۹۳۴ ۹۳۵ ۹۳۶ ۹۳۷ ۹۳۸ ۹۳۹ ۹۴۰ ۹۴۱ ۹۴۲ ۹۴۳ ۹۴۴ ۹۴۵ ۹۴۶ ۹۴۷ ۹۴۸ ۹۴۹ ۹۵۰ ۹۵۱ ۹۵۲ ۹۵۳ ۹۵۴ ۹۵۵ ۹۵۶ ۹۵۷ ۹۵۸ ۹۵۹ ۹۶۰ ۹۶۱ ۹۶۲ ۹۶۳ ۹۶۴ ۹۶۵ ۹۶۶ ۹۶۷ ۹۶۸ ۹۶۹ ۹۷۰ ۹۷۱ ۹۷۲ ۹۷۳ ۹۷۴ ۹۷۵ ۹۷۶ ۹۷۷ ۹۷۸ ۹۷۹ ۹۸۰ ۹۸۱ ۹۸۲ ۹۸۳ ۹۸۴ ۹۸۵ ۹۸۶ ۹۸۷ ۹۸۸ ۹۸۹ ۹۹۰ ۹۹۱ ۹۹۲ ۹۹۳ ۹۹۴ ۹۹۵ ۹۹۶ ۹۹۷ ۹۹۸ ۹۹۹ ۱۰۰۰</p>
---	---	---

قرآن السعدین

مدحت شاه که نامش بفلک رفته چنانکه
نقش آن داغ شده خنک فلک ابر ران

باز کشایم در داور می
سحر زبان را بقلم در کشم
پیش صف مورچه ریزیم قند
پیش کش حضرت سلطان کنم
وز در خود کن به آفاق پر
تخت ازین به بنود پیش شاه
آئینه روی سکندر و شان
هفت فلک خضر اورا بمشت
جلای شرف بر سر مه ساخت
هر طرف از هر دو طرف تاجدار
بر صفت تنج بگوهر بلند

وقت شد اکنون که بجاد و گری
در قلم از سحر زبان بر کشم
بر سخن از غالیب بندم
سکات سخن را که در آستان کنم
ای سخن از رشتہ برون برز
زانکه چو بوسم در دولت پناه
شاه سکندر و ش داران شان
برج شرف چو فلک از هفت
ماہ شرف ماہ سرفراخت
بشت از دو طرف شرف
در گه از تاجران سر بلند

قند
بین
شرف

۴ میوه که آمد چو زبانش بار میوه دلهاے یکنه افسران پادشاهان	۵ میوه یکے آمد و بالمش چهار شاخ و پاشش نسب سوران فرجه از فرجه خود یافت اظهر من شمس چه دیگرش خون و شمش نینجاغ بهشت حاکم فرماں ز عرب تا بحکم کرده دو عالم سه جوش اسود یکت که این بار بود در دست تاج ده تخت سستان تهران کفر چه نیکو فرمایند پایه سیر بفتاک برده سر خطبه او پر شده تا آسمان بلکه بنامش درم از خاک رست رست ز راز خاک بجای گیا تنگه ز زمین که کفش تخم کرد گرچه که روز روده ز زمین کو قشکهاست بروے دم بخشش او مردم باز کرد کرد یکے را دو عیاری دم	۶ میوه که آمد چو زبانش بار میوه دلهاے یکنه افسران پادشاهان نور چه از جبهه او یافت شمس جهانیکر چه با فریش ناصر حق شاه فرشته سرشت چه سوم شاه غیاث اتم هر سه جدش کعبه ارکان خود پایه شاهبی که زمره بر ترست شاه جهان بخت معرجان دارش اکیل کیمیا کیفیه یافته از خطبه نامش اثر تا هم از ان منیر چون نردبان سکه نامش بود در دست تاز کفش یافت زمین کیمیا گل که بر وید ز زمین بر خور تنگه ز ریخت بروے زمین در کفش از سکه ضرب کرم سکه او مردم ساز کرد گرچه و بالمش بزجر کرم
--	--	--

۱۲۱۵

نامرا لدرین

عزالدین

مراد صیقل
عزالدین
نور

دوسر ادا
علا و ان

جوان

جوش

شد ۱۲

بین که عیار درش تاج کرد

هر طر فی کاختر او رو نهاد

خاک درش بر سر شایان نه است

چشم جز این سرمه نیار دازو

بس که بخاک در او گاه بار

سرمه که هر چشم بران درفشاند

ز ابل بصر هر که بران درشتافت

از سم پیش که زمین کرد چاک

خواست که پیش از سپهر بریں

سوی فلک رفت زمبیدانش کرد

تبع زنان گرم شود آفتاب

نور جبینش چو بدید از کین

دشمن او راست ز دفت مکان

عزم چو بر گشتن دشمن کند

گاه و غایت تنه چون صد پاه

بست چو در قلعه گشائی کمر

بحرین ۱۲ مسلک گهر از دجوری برش

روم بگیسمر و گبه کارزار

نادر که پیکانش بنیائے جنگ

کز سه یکے بود یکے راسه کرد

فتح دوید و در دولت کشاد

خاک بر آن سر کنه اینش بوست

کیست که این چشم ندارد دازو

چشم نهاند سران صد هزار

خاک همه کم شد و آن سرمه ماند

خاک طلب کرد و لے سر یافت

خاک پرازه شد و مه پر ز خاک

ماه فرود آید و بوسه زمین

هم بفلک ماه زمین بوس کرد

تا همه آفاق بگیرد ز تاب

در شده از شرم بریز زمین

یز زمین چوں ز بر آسمان

خون بداندیش بگردن کند

ملک تمانند از مهر و ماه

لعل کمر ساخت عود را جگر

عبره بکوهین بهای درش

تیغ دے از رنگ گیر دوز عار

این خطا دور شد و آل ز رنگ

بجای خود که خون از او در دماغ

<p>در بجان دست برد چون پیر درکش تیر و شد سخت کوش رو چو خورشید و اندر کان آمد تیرش ز خطا چند زه تیر و از شیر جب گاه کار گوے زمین در خم چو کان است ایزدش از فتنه نگه دار باد</p>	<p>قوس تسخ وان که بر آید زابر زده ز کمان خودش آید بگوش کوشش نیند یک ز فتنه بخطای هیچ گاه شیر ز تیرش ز جعد و شکار حال گزینخت بمیدان است باوے و باد دولت او بار باد</p>
--	---

صفت فصل دے و سردی مھش شرق

و آمدن تیغ کشیده ز پئے ضبط جهان

<p>شاہ فلک چون بجان دست بزد گشت چو یک خانہ کمان سپر قوس بے گشت نئے ایستاد بسکه ز خورشید شد آتش کشین زال جهان چرخ زدن کرد سلاز رشته ز تطویل ہمہ خورد پیچ بنده بسے دید کہ شب کم گشت گم شد روز از شبے منتها روز چنان تنگ محال آمدہ</p>	<p>تیر مد تسلیم بسرا سپر داد سپر آتش تیرش زمر زان فلکش آتش خورشید داد گشت ہمہ جلد قوس کشین داد شب رشته بغایت دراز نامدہ تقصیر در آتش ہیچ گر چه کہ ہر شب مہ کامل گذشت خواندے از پئے خود الصفا کش بگہ چاشت زوال آمدہ</p>
---	--

۱۰	انجیر خور نقطه از خط شب	کرده حک و روز نداشت لقب
۱۱	بستن تیغ بود بر بوستان	گرچه نیدیرت بهندوستان
۱۲	از عمل عالم بهر انقباض	نقره خالص شد بهاب آب
۱۳	داشت چمن باغ دیوانه جنگ	جوشیده داد دیوانه سنگ
۱۴	آب ز آهن شده نوخیز تاب	بلکه ز آهن شده نوخیز آب
۱۵	بر که در سلسله کاری نشست	سلسله گم گشته و دیوانه جست
۱۶	چشمه زب سنگی خود می شافت	گشت گران سنگ سنگی کیافت
۱۷	آب که همیشه نو می زدست	سنگ شسته و شیشه خود را شکست
۱۸	بست جهان بند مسلسل بر آب	داده کلیدش بخت آفتاب
۱۹	قطره که شد زابر چکان بر هوا	همه رطوبت شده در هوا
۲۰	بست هوا در دل آب از عمل	عقده مشکل که نمی گشت حل
۲۱	سکه می کرده بضرر گیان	نقره فزون در درم باهیان
۲۲	باو که بر آب همه زد قلم	آب چو شد تخمه بماند از رقم
۲۳	گرو می دیوانه جنون در گرفت	با دز آب از چپ قلم برگرفت
۲۴	دانه بحدیکه زست از گیاه	آب شد از گردش در آسیا
۲۵	گشت غییر از تبط نقره سار	ز دبط ز پر پائے شده نقره پائے
۲۶	حوض که درش نقش نشست	دور می نقش تسلسل نجست
۲۷	چونکه شمر سلسله در پانگند	کرد هوا سلسله را تخمه بند
۲۸	آب روان شد کره ناکشاد	روی زمین آفر نیگیش داد

صفت فصل خزان و مغل غم سیاه ہم بد انسان کہ بتاراج چمن باد خزان

فصل خزان چمن خاں ساخت	باد روان کرہ بگلزار ساخت
شاہ سپر غم ز ولایت براند	کش چمن بیچ ولایت نامد
کوزہ ز سنگ آتش لالہ فروخت	شعلہ بدامانش گرفت و بسخت
لالہ سر از سنگ بلنگہ سپرد	ماند بجالنگر و بادش بہرود
باد خزان آمد و زانجا کہ بود	خفا شد باغ ہم آسجا کہ بود
گشت سمن نازک زرد و حقیر	کاب گشتش لب آب گیر
رفت سمن چمن را گداشت	زانکہ خزان رونے نگاہش نہشت
جامہ خود کردہ نفشہ کبود	گشت چو صوفی بہ رکوع و ہجود
شد بہ نزن نازک زیباے گل	پارہ ہمہ پوست نہ سراپے گل
لالہ ز سیاہے خون در فساد	ریختہ نازک ترش از رنج باد
سوختہ از آتش خود لالہ زار	گشتہ درونش ز خزان پر غبار
دفتر صد برگ قتادہ ز دوست	آمدہ در ہر ورق او شکست
جلد سمن راشدہ شیرازہ باز	نامدہ از باد و رقما فراز
سوسن آزادہ درانت لوگی	بیچ غمے گفت در آزادگی
نسترن گویختہ شلخ بود	ہر دو ہم باز گستند زود
سرود کہ از سایہ نشانے ندا	سایہ شیمان ہمہ دادہ جباد

ہر خس باغ دستر تاب نہ
 برہمنہ گشتہ تنہ گل بباغ
 دید چو زنگن بکمن این فساد
 زنگس دید روان کوروش
 ز بختی کرد درختان ز سر
 پشت بخت ز زمین زار ما
 بر زمین افتاد بے نازنین
 خاک زردی شدہ پر زعفران
 شاخ گل از بسکہ نگون شد گلش
 باد بہر سرور رسیدہ فراز
 سبزہ بے خط ترانگختہ
 گل ہمہ خسوش ہمان از ہون
 آب کہ باران گل کوزہ بخت
 ابر کہ بگریت بہستان بجز
 نم بکف دست چار از روش
 گریبہ بید از عمل دست برد
 بید بہار پید ز ہر برگ تنغ
 لالہ فرو ریختہ در پیش باد
 غنچہ کہ باد کشاد پیش دل

ماندہ زبے برگی خود برہمنہ
 باوکنان خس کشی از روی لاغ
 گل شدہ در دیدہ خویش اوفاد
 خار عصا باد خزان کوروش
 گشتہ زمین پر ز درہائے زر
 کوزند از چیدن دینار ما
 لرزہ کنان بر سرشان یا سہمین
 خندہ نہ با این ہمہ درار خان
 کرد نگون سر ز نش بلبلش
 سرور ہر باد بختہ دراز
 باد بے خاک بر آن بخت
 کش ہمہ در پوست در افتادہ خون
 کوزہ بیفتاد و شکست و بخت
 شد مژہ ریختہ از چشم ابر
 زیبق لرزان بکف قش
 گشتہ لکد خوار ز کج شک خود
 ریختہ خون از تن گل میدریغ
 خون خود آنجا کہ خبے گل فناد
 شد ہم از ان باد گیربان گسل

جامه گل پاره شده برنش
 دامن نسین که در آید بخار
 گل شده بیرو^{۱۲} بیروستان
 از گداز مرغ نوائے که خاست
 بر سر هر خار که ببل گزشت
 ببل ازین غم پنچان خون نشست
 گنگ شده طوطی نزارغ و زغن
 کور شده فاخته از نول نزارغ
 فرش بر پیچید گل از روی گل
 باغ خا^{۱۲} بر از دم بوم بوم
 بنای مسیج که نمانده دمش
 در طاب^{۱۲} روئے نکو سو نیسو
 باد که اندر سر هر بد فقاو
 گرچه هزار آینه طاوس داشت
 آنکه پریدے زیر خود تندرو
 لاله چار که برفت آن شکوه
 سبزک دیباچه خود باز خواند
 طفل شکوفه بره افتاد و مرد
 گرچه که گل میش نشد و زغن

غنچه گره بر زده بر دمش
 ماند بهانجبا دوسیه پیوند دار
 مرغ زیر و^{۱۲} مرغی او در فغان
 سر و برقص آمده پایش سجاست
 حلق وے افتاده خراشیده گشت
 کش تدم رنگ دگر گوشت
 در دمش یافته جائے سخن
 فاخته کور آمده گل را به باغ
 خواند غلبه از کطه اسبجل
 چند قدم شوم شده یار بوم
 حلق تھی گشته زیر دمش
 قمری کو کوزدش کو بکو
 تاج سلیمان ز سرش بر باد
 حُسن چو شد جملیس دم گزشت
 مانده چویر گم شد گان زیر سرو
 کبک به برید دل از تیغ کوه
 شاربک بیچاره دهن باز ماند
 شاخ بید و بصادل سپرد
 کم نشد از مجلس شاه زمن

در دامن اسعدین
 در دامن اسعدین

در دامن

در دامن

در دامن

در دامن

<p>گرچہ زک لالہ نہان کرد پے گرچہ نبد برگ و فوائے بشاخ گرچہ چمن بود پراز برگ زرد گرچہ کہ بر بست ہوایم آب از کرم شہ کہ عد و سوز بود</p>	<p>لالہ نہ ساخت شہ از جام ے برگ و نواز و مجلس فراخ شاہ زمین در تہ پست ار کرد شاہ کشاد از کف خود یم ناب فصل خزان موسم نوروز بود</p>
<p>صفت فیصل بہاران کہ چنان کرد دماغ کہ درون رگس نادیدہ بماند حیران</p>	
<p>فصل بہاران چو علم در کشید سکہ گل چون درم شہ زدند شاہ سپہن چمن داو بار تبع کشید از چہ کہ سوسن بلاغ تا شودش سوسن آزادہ رام خن خود از باد خزان گل خواست خواست گل از باد خواہد دیہ سوسن ازین غصہ بکین خواستن او خود از ان خلعت کز آزاد گشت بسکہ صبا ہمد غنچہ کرد باد حریف گل دگستاخ ازو</p>	<p>ابر سر اپردہ برا ختر کشید سکہ بصد وجہ موجب زدند خار سلاچی شد و گل پردہ دار ہم ز سرش سایہ بنرید باغ خار سلاچی شدہ سرتیز نام لیک صبا از سر خوش خواست برد بردن ز رگش از تعمیہ خواست بشمشیر زبے خاشن غنچہ چاقاد کہ ہر باد گشت تازہ نشد تا دم اورا نخورد جامہ صدد برگ بصد شاخ ازو</p>

۱۲	باد ہمہ خاک زمین را بہخت	یافت ز زود بر صد برگ بخت
۱۳	بسکہ گرانے ز راز حد گذشت	دامن صد برگ بصد پار گشت
۱۴	جامہ گل پارہ شدہ ترش	غنچہ گرہ بر زودہ برداش
۱۵	گل ز کرم زودہ آزا کہ جست	وز پئے خود جامہ نساند دست
۱۶	ناف سمن گر چہ بخود شک سود	باد شد آمو تیک و مشکش بود
۱۷	باد کہ از شاخ ہے بر شکست	باز چہ برہاک بران شاخ نسبت
۱۸	سایہ کنان سرور بافت دکان	با ہم کس راست چو آزادگان
۱۹	گر چہ پرانیہ صبا ہر چہ خواست	و صفت سرور ہمہ بود راست
۲۰	ز گس تر گشت ہمہ روش چشم	خیرہ شاندرخ خوش چشم
۲۱	چون سمن چشک پوشیدہ داد	چشم تزد از کسے آلا زباد
۲۲	سبزہ چنان شکہ جہان گرفت	چشم ز ز گس نتوان برگرفت
۲۳	نخو عبیا جہ عشرت جہان	خواند صبح از دق ارغوان
۲۴	خون بکبک ازل ناک خیال	لالہ خود روے از ان یانت خیال
۲۵	سرخ گل از باد چو آورد یاد	خونش بچنید ز آسیب باد
۲۶	شاخ گل کوزہ کہ تر شد برش	کند ترا دشتہ کوزہ سمرش
۲۷	ساختہ گل کوزہ نہا ز نبات	ابرود و ریختہ آب حیات
۲۸	باغ زہر غنچہ شدہ کوزہ ور	گردش چرخ از گل تر کوزہ گر
۲۹	بادوران کوزہ شد و سر کشاد	گر چہ کہ مد کوزہ بچنید باد
۳۰	نسترن از روئے نکوے پرید	بلبل و قمری ہم از روئے پرید

فاتحہ خان غنچہ بگاہ محمد
گل کہ سپر ہاش فراہم شدہ
قطرہ شبنم زودہ بریا سبین
گل ہمہ روئے شناسا بشیرہ
کرده بنگ آتش لالہ شست
گر یہ بید از گل لعل و سفید
لرزہ گیان آب ز آسیب باد
بید شدہ تیغ کشان زیر پائے
آب کہ آہن شدہ بود از سپر
غرق گیشہ ز نیلوفر آب
طرہ سنبل ز شکن گشتہ باز
ہر گل بالا کہ دہد بوستان
وین گل ہندی کہ چمن راست
کیوڑہ بر برگ چوسیم سپید
ہر گل بالا کہ بود تازہ روئے
نفسے این گل کہ ز ترئے مغز
ماندہ چودر جامہ ہمیش میقم
سیوتی خوش کہ کشندش گلاب
یک گل بیل مدہ دیگر درون

۵۰	از گل بسیار دلش گشت تباع	وز خوی او در جگر لاله داغ
۵۱	مولسری خرد بزرگ از ہنر	خرد و بزرگ از ہنرش بہرہ ور
۵۲	بوے وے آنرا کہ بجز آرمید	بے دگر گل کہ تواند کشید
۵۳	پنچ کشادہ گل لعل از پد	غرق بخون ناخن شیر پد
۵۴	نے غلظم نافہ وے نیسم خام	چینے ازو مشک دگر خون تمام
۵۵	چندہ در شہر کہ در دم وروس	جمع شود بر سر شاہ عروس
۵۶	طرز گل جنس پہ عالم کہ دید	کان زمرہ کہ زرد آرد پدید
۵۷	جائے زرباغ ز گلہائے جاے	مرغ در افغان کہ بگمیزد جاے
۵۸	از پے گل ہر کہ بہستان شافت	ملک جہان یافت اگر جاے یافت
۵۹	گشت ز شرف گل زرد ام داد	گل زمین گوہ زرد ام داد
۶۰	سبزہ کشش ہم صحرائے ام	پر گل زمین شدہ صحرائے ام
۶۱	غنچہ پستان زغم آورد شیر	مرغ چو طفلان شدہ اند زغیر
۶۲	ز باغ برقت ز چمنائے نو	بوم ہم آوازہ آن ز باغ رو
۶۳	شارک رعنا چمن باز خورد	چشم بر خارہ کل مرغ کرد
۶۴	بیل سرت ز نظمی کہ خواند	غنچہ دہن بستہ دہن باز ماند
۶۵	زان قرح لالہ کہ قمری چشید	طوق گرد کرد ز گل زر کشید
۶۶	کبک چو بر لالہ کہ ہی گذشت	پاشخ منقار ز خون مرغ گشت
۶۷	ہر ہزاران آیت ہب لی کہ خواند	تاج سلیمان بر سر خود نشانند
۶۸	طوطی مطلق چو سخن بر کشاد	منطق مرغان خبر آسائش داد

فاخته ناطق باصول کلام زهر جان گشته بگلزار طیب شاه دیرین فصل بعشرت گری باده بشاخ آمد و در گل شده مطرب بلبل نفس از نغمه مست	گفته یکے صانع خود را دم رهزن عشاق شده عنذ لیب با گل و بلبل بطرب گستری وزدم آن بلباه بلبل شده وین غزلش برده گل زیست
---	--

غزل

آمد بهار شد چمن لاله زار خوش درباغ با ترانه بلبل درین هوا مایم و مطرب به شرب و محرم ای باده کاهلی مکن سود و دست چنبه و دگر گوشت عین گل در چمن گر خوش کند ترا بجدیت که باز گرد بدرینش که مست بود خفتنش مده سنت خوش حریفه ایم که آن حرف سرمه پیاده خوش بود اندر چمن و لیک	وقتے خوشن بهار وقت بهار خوش مستی خوش و باغ خوش و خار خوش جامه زیر سایه شاخ چنار خوش مرا بکن بآمدن آن نگار خوش بنده خوش و آغوش و جوار خوش پیشش کن و پیار مشو زینهار خوش هم بچانش مست نزدن آن رخ خوش خوش خوش و مست خوش و پیار خوش آن سرودن پیاده خوش و ساز خوش
---	--

۱۲۰

۱۲۱

از نغمه خوش بر تنگینها بگاه ناز
وز خمر و شکست فغانها زار خوش

صفت موسم گرما و برہ رشتن شاہ ابراہیم لالے سروباد بدینال دوان

خانہ خورشید بجز اگر گرفت	رفت دران خانہ درون جان گرفت
گشت در آن خانہ تیر از سیر	مترق از آتش خورشید تیر
باز جزا شد و آتش ز مہر	سوخت جہلے ز زمین تاسیر
چرخ کہ شد صیقلی تیغ خور	بست ز جزا اش دور ویکر
خانہ خیش از خنکی و از تری	یافتہ از خمر کہ مہ بر تری
راختہ بد مہر فلک گرم کین	گرم شد مہر فلک بر زمین
مہر جزا بد و رو گرم خورے	گرم شود ہر کہ بود از رو دے
ہر دم صبح کہ دمام گرفت	آتش خورشید عالم گرفت
دشنہ کہ خورشید نہ دو سایہ خورد	در سپر سایہ بسے رخنہ کرد
ماند در آن رخنہ از آتش نشان	چرخ بہر رخ شد آتش نشان
بس کہ تند روز جہان از تاب	دیدہ نشد نقش شب الابخواب
صبح ہم از تافتن شب پرت	طالب شب گشتہ چراغے پرت
تافتہ از گرمے خویش آفتاب	تابش او کردہ جہان را بآب
شب شہ چون روز دے اندر گداز	روز چو شہاے زمستان دراز
پیش بقا روز بماند سال	پیش بقا تر شدہ ہمد از زوال
تیزے خورشید ہم از باداد	کردہ جنگ از کافہ نشانی سواد

ن
ر
ا

خلق کشان در پنه سایه رخت	سایه گیران به پناه درخت
جانب سایه شده مردم رطلن	سایه بدنبال مردم دوان
بسکه شده سایه زگر نه سپاه	گرم در انداخته خود را بچاه
خواست کند خلق زگرای خوش	در پنه سایه خود جلے خویش
لیک ز تاب فلک تابناک	سایه نماند از تن مردم بجاک
گرم چنان گشت هواد جهان	آتش بچیند بسوزد زبان
خون برگ مرد زبون آمده	خوے شد پروست برون آمده
پای مسافر بره گرم و دور	ز ابله پر تیرت چو نان تنور
ز آتش گرما که شد از سحر جان	آهوی صحرای شده آهوی غل
چوب شد از غایت خشکی نبات	از پی یک شربت آب حیات
سینه در پاش زرد نما	کاه شده بلکه شدن کمر با
خشک شد اندام گل از رخ باد	باد در اندام کسے رامباد
سینه گشته ز خشکی چو مشک	خون گسیاهی کشد او گشت خشک
سنگ که آتش زوی آید برون	مانده ز خورشید آتش درون
باد ز تیر دست بدست همه	وز دم او باد بدست همه
یافته دایم بطاسی تمام	باد هوا کرده مسائل بدم
اصل ز غفلت که بمریم رسید	باد حش نفس هم رسید
گرم هوا بر سر همه روزار	گره او پختگی آور بار
بر سر همه ز تاب تنور	مرغ شد پخته خور و خام روز

زاتش خورشید کشد میوه پز	بلبل و گنجشک شنه میوه گز
خشک شده برگ دختان شاخ	میوه ترکشته برستان فراخ

صفت قصر نو و شهر نو اندر لب آب که بود عرصه رفرف چو رف آن ایوان

قصر گویم که بهشته فراخ	روفته طوبی در او را باشاخ
باچمن بهشت درش دیکه	با فلک هفت سرش دریکه
بام سفیدش بفلک سودر	کرد بخورشید سفیدی اثر
پایه چو متاب بیا مش نهادم	گشت بدوران بزین افقاد
رفت درون در او آفتاب	وقف زمین کرد رخ چرخ تاب
رفت صبا زان در دیوار خس	گفت ندانم در دیوار کس
ره بسوی روزن او جست ماه	بیج نداد او بسوی خویش راه
بانگ کشاد در او دمدم	رفته بدر بند و بدر وازه هم
باور بارش دو جهان بپست او	قلعه در شده در پست او
از شرف پایه او نردبان	پایه بپایه شده بر آسمان
کالبه چرخ بختش یکمست	خشت زمین کالبه کیش نیست
آینه گشته ز گنج صاف خشت	دید در و صورت خود را بهشت
هر چه که در آینه بیند جان	پیر در آن خشت بیند همان
هر چه که نقاش بیک سو کشید	عکس بدیوار دیگر شد پدید

نیست در حاجت نقش از سفا
نقش بلندش هوا خامه زاند
وید به مردم از آن جای خوشش
قطره بران بام نیست از نیز
شکل ستونش بمقام ستاد
گشت چو جاردین آن خاکروب
طرفه عروسی شده ار استه
چون که از و کرد خیس عیان
همچو آینه مقابل ز تاب
عکسش مثل نیار و دیگر
طاق بلندش بفکاشت چفت
کنگه طاقش بزبان دراز
سنگ عیدش کشته بر پیر
یک طرفش آب در سوئے باغ
آب از آن باغ برو مانده زرد
شاخ بهر بار گس کرد راه
شده چو بر آن خلد برین حلقه کرد
باز همه برو کف زرفشان
باده کشان بار کشیده صف

بسکه شد از عکس کسان روان
تخته نقش بفکاشت باز خواند
تیر شمشیر خورده زهر تیرش
ابر گریزنده ز باران گریز
قصر ارم را شده ذات الماد
کرده زینش همه کس سر میچوب
آینه از آب روان خاسته
قصر نمود از نه آب روان
آب در عکس نهاد در آب
گر چه که سر ز یکند یا ز بر
حاطه زو شد فلک اندر خفت
پیش فلک گفته سخنها را ز
آمده از مهر و شده هم به مهر
باغی دانه ز دو سویش باغ
باغی از آن آب بجا گشته سرد
جایگاه بار شده بارگاه
خرم و خندان بطریقه کرد
کرد و پراز ز کف ساعه کشان
گشت عیال در شان بخت

<p>رود زان زبینه برون برده صبر بیکه شده مست تو از خویش چنگ ز سر گشته تواضع نای ز خمه چو ذیل بط و درو و چنگ مرغک و صد مرغ دیگر در صغیر شاه و پری زمره نای و کوش دست پیچیده که ورق برگرفت بربطا طرب که نو ابر کشید گشت بدینال حریف از نوال بسکه بے شد کفش گنج سنج موسم دسم حله بعشرت گذاشت باد هر وقت خوش و شاد و کام منه بعبیت کشته غنیم او</p>	<p>آب چکان دست چو باران ز ابر ریخته از پرده برون با خویش باد بکمر بر افکنده نای لحن چکاوک ز دو باغ گلنگ بر همه مرغان شده کنج شک میر بحر کفش گشته چو دریا بجوش مرده کاغذ بگردد گرفت تار بر شیم بدل اندر کشید قامت هر بنده کشتی چرخ طال بیش در آفاق انجید گنج ز آتش می مجلس خود گرم داشت کس ز زبرد دست والا که جام زهره بخنیا گر بزم او</p>
<p>اب کوئل</p>	<p>جلال عالم بونا جویش خاطر خسرو به شنا گویش</p>

شاہنامہ

گفتار اندر قسم آوردن شاہنامہ

سخن چہ سپر گویم ہم گفتہ اند	بر باغ دانش ہمہ رفتہ اند
اگر بردخت برومند جاے	نیایم کہ از بر شدن نیست را
کسی کو شود زیر غل بلند	ہمان سایہ زو باز دار و گزیند
توانم مگر پایگہ ساختن	بر پیشخ آں سر و سایہ فگن
کزین نامور نامہ شہریار	بہ گیتی بہ نام یکے یادگار
تو این را دروغ و فسانہ بدان	بیکسان روش در زمانہ بدان
از و چہ اند خورد باخورد	دگر برہ رفز و معنی برد
یکے نامہ بود از گہ پاستان	فراوان بدو اندرون داستان
پراگندہ دردست ہر موبدے	از وہرہ بردہ ہر زخردے
یکے پہلوان بود دہقان نشاد	دلیرو بزرگ و خردمند و راد
پژوہندہ روزگار نخست	گزشتہ سخنها ہمہ باز جست
ز ہر کشورے موبدے سال خورد	بیاد رد و این نامہ را اگر کرد

<p>وزان نامداران فرخ گوان که ایدون با خوار گشتند برایشان همه روز گزند ^{بهر روز} اور می سخنهای شاهان و گشت جهان یک نامور نامه افکند ^{بنا} زمین بر آفرین از کمان و همان</p>	<p>پرسیدشان از نژاد کپان که گیتی با خاز چون داشتند چگونه سر آمد به نیک اختر گفتند پیش یکایک همان چو بشنید ایشان سپید سخن چنان یادگار شدند جهان</p>
--	---

گفتار در سرگزشت دقیق شاه

<p>همی خواند خواننده بهر هر کسی همان مکرران همان درستان سخن گوئی خوش طبع روشن از و شاهان شد دل آهمن آباد همیشه به پیکار بود نهادش بر سر یک تیغ و زرنگ نبود از جهان دلش یک نشاد بدست یک بنده گشت شد گفت و سر آمد بر روزگار چنان بخت پیدا و خفته ماند بیفزای در حشر جاه و را</p>	<p>چازدترین داستانها بے جهان دل بنده برین دستان جوانی بیاد کشاده زبان بنظم آرمین نامی گفت من جوانش را خوی به بار بود بر و تافتن کرد ناگاه مرگ بدان خوی به جان شیرین یکایک از بخت گشت شد گفتار و اجاسید هزار برفت او این نامه ناگفته ماند بکن غویار بگنا به را</p>
--	---

گفتار اندر بنیاد نہاد کتاب اندر زوشت میں باب

دل روشن من چو گشت ازوے
 کہ این نامہ را دست پیش آورم
 پسیدم از ہر کسے بشمار
 مگر خود در نگم نباشد بے
 دو گیر کہ گنج و فادار نیست
 زمانہ سسکے راز جنگ بود
 برنگونہ یکستہ بگنداشتم
 ندیدم کسے کش سزا بود
 زینکو سخن بہ چاند رجمان
 اگر بہ نمودے سخن از خداے
 بشہر یکے ہریان دست بود
 مرا گفت خوب آمد این رائے تو
 نوشتہ من این نامہ پہلوی
 کشادہ بان جوانیت بہست
 شو این نامہ خسروان بازگوے
 چو آورد این نامہ نزدیک من
 سوے تخت شاہ جہان کردوے
 ز دفتر بختار خویش آورم
 بتسیدم از گردش روزگار
 بباہ سپردن بدگیر کسے
 ہمان رنج را کس فرید ازیت
 جویندگان بر جہان تنگ بود
 سخن را نہفتہ ہمیداشتم
 بختار این مرا یار بود
 برو آفرین از کہاں و صمان
 بی کسے بدے نزد مار ہنایے
 نو گفتی کہ با من بیکست بود
 بہ نیکی خرامد مگر پائے تو
 پہ پیش تو آرم مگر نغموی
 سخن گفتن پہلوانیت بہست
 بدین جوے نزد ہمان آوردے
 برا فوخت این جان قاریک من

مردن کی کاؤس و برتخت شستن پنجم

چو بایستی گشت کاؤس حخت
چنین گفت کاے بر ز روزگار
ز تو یافتم فرو او رند و سخت
نکردی کسی را چون بهر مند
ز تو خواستم تائی کے نامور
نبیره بدیدم جهان بین خویش
جانبوے بازو بر زو خسرو
چو سالم سپنجاہ برگزشت
همان سرو نازده شد چن کمان
ہے بر نیامد بریں روزگار
جہاندا کو خسرو آمد ز گاہ
از ایرانیان ہر کہ بدناموے
ہمہ جامہ اشان کبود و سیاہ
ز بہر ستودش کاخ بلند
بروند پس پایکاران شاہ
برورختہ عود کا فور و مشک
نہادند زیر اندرش تخت علاج

ہمہ از دل پیشین زندان گفت
تو باشی بہر نیکی آموزگار
بزرگی و گردوی دیویم و سخت
ز گنج و ز تخت و ز نام بلند
بکین سیاوش بہ بندد مکر
کجا کین من کرد چون کین خویش
ر شالان گیتی ہے مجند
سر مے مشکین چو کاؤر گشت
ندارم گران گر سر آید زمان
کز و نام ماند از جہان یادگار
نشست از بر تیرہ خاک سیاہ
پیادہ بر قندے رنگے بویے
دو ہفتہ ہووند با سوگ شاہ
بگردند بالائے او دہ کند
و بیٹے و دیبکے رومی سیاہ
تمش را بدو در بستند و مشک
بسرمد و مشک و ز کاؤر تاج

۱۲

۱۲

۱۲

<p>چو برگشت کنیخسرو انیش تخت کسے نیز کاؤس کے لاندید چنین ست رسم ہے پہنچ نہ دانا گزیر یاد از چنگ مرگ اگر شاہ با شیم و گردار دشت بشادی نشین ہم کام خجے چنان دان کہ گیتی ترا دشمن است چهل روز سو گنا بدشت شاه بچهل و یکم روز بر تخت علاج سپاہ انجمن شد بدر گاہ شاه بشادی برو آفویں خوانند</p>	<p>در خوابکہ را بہ بستند سخت ز کین دزد آورد گاہ آرمید نمانی در درج او دانی مرغ نہ جنگ آوران نہ بختان و ترک نہالین خاک است بالین زخمت اگر کام دل یافتی ناجحے زمین بستر و گور پیراں است ز شادی شدہ دور و تاج و گاہ بسر نہاد آن دل افروز تاج برو آن و بزرگان ز پیرین کلاه بر آن تاج برگو ہر افشا ند</p>
<p>برداشتن کنیخسرو دل از جہان و دیخانہ بستن بروے کسان و نیایش کردن پیش نردان</p>	
<p>پراندریشند مایہ ورجان شاه ہمے گفت ہر جاے آباد بوم ہم از خاوران نادر باختر سر اسر ز بد خواہ کردم تنہی</p>	<p>از آن ایزدی کار و گن و شکاہ ز بند و ز چہیں اندر من تا بروم ز گوہ و بیابان از خشک و تر مرگشت فغان و بخت می</p>

جہان از بداندیش بے بیم گشت	فلوان مرا در بر سرگزشت
زیزوان ہمہ آرزو یافتم	وگر دل ہمہ سو کے کین فیتم
روانم نباید کہ آرد منی	بداندیشد و کیش آہر منی
شوم بکنش ہچو ضحاک و جہم	کہ با تو رو سلم اندر آیم بہم
زیکسو ز کاؤس دارم نژاد	وگر سوز توران پراز کین باد
چو کاؤس چون جادو افراسیاب	کہ جز روئے کثری ندیدے بخواب
بہیزوان شوم ناگمان ناسپاس	بروشن روان اندر ارم ہر اس
زمن بگسد قرۃ ایزدی	گر آیم بہ کثری و نا بخردی
وزان پس بران تیرگی بگذرم	بخاک اندر آید سروا فصرم
بگیتی بماند زمن نام بد	ہمان پیش نیردان ہر انجام بد
تہ گرد این روئے رنگ رخان	پوشد بخاک اندرون استخوان
ہنر کم شود ناسپاسی بجائے	روان تیرہ ماند بدگیر سرے
گرفتہ کسے تاج و تخت مرا	ہپاے اندر آوردہ سخت مرا
زمن ماندہ نام بدی یادگار	گل رنجہائے کس گشتہ خار
من اکنون کی کین پندھارم	جہان را بخوبی بیارم
بہشتم کسے را کہ ایست کشت	کہ بد کرد با پاکیزوان کشت
بابا دو ویرانہ جائے نماںد	کہ منشور تیغ مرا بر بخواند
برزگان گیتی مرا کہتر اند	اگر چند با تخت دبا افسر اند
سپاسم زیزوان کہ اود اوفر	بدین گردش اختوپاے پر

کمون آن به آید که من راه حرمی
 مگر هم بدین خوبی اندر نهان
 روانم بران جلای نیکان برد
 نیاید کسی زین فزون نام کام
 شنیدیم و دیدیم راز جهان
 گشاور ز باشد و گرتا جو
 بسالار نوبت بفرمود شاه
 سبک باز گردان بر نیکو سخن
 چو این گفته شد سبب باغ آفرین
 ز بهر پیش سرو تن شست
 پوشید پس جامه نو سپید
 بیامد خرامان بجای نماز
 چنین گفت کای بزر از جان پاک
 نگمدار و چندین خروده مرا
 ترا تا بباشم نیایش کسم
 بیامرز کرده گناه مرا
 بگردان ز جامم بد روزگار
 بد آن تا چو کاوس و صخاک و جم
 چو بر من به بند در راستی

مژده
 از
 ۱۲

شوم پیش یزدان پراز آبروی
 فرستند کامگار جهان
 که این تاج و تخت کئی بگذرد
 بزرگی و خوبی و آرام و جام
 بدو نیک را آشکار و نهان
 سر انجام بر مرگ باشد گذر
 که هر کس که آید بدین باگاه
 همه مرمی جوے و تنیدی کن
 خروشان بیامد کشاده میان
 بشمع خرد راه یزدان بحسب
 نیایش کنان رفت دل پر امید
 بے گفت باد اور پاک راز
 برآرند آتش و باد و خاک
 هم اندیشه نیک و بدده مرا
 ابر نیکو میافزایش کنم
 ز کز می بکش دستگاه مرا
 همان چاره دیو آموزگار
 نگردد هوا بر روانم ستم
 به نیرو شود کز می و کاستی

۱۲
 از
 ۱۲

<p>نوان ۱۲</p>	<p>گمردان زمن دیوراد سنگاہ روانم بدان جلے نیکان بیان شب و روز یک ہفتہ بریے بود سرمفتہ را گشت خسرو توان بہستم ز جلے پرستش برفت ہمہ پہلو مان ایران سپاہ ازان نامداران روز نبرد</p>	<p>بدان تاندار روانم تباہ نگمدار بر من ہمین داستان تن آنجا و جانش ذکر جلے بود بجای پرستش نبودش توان بر تخت شاہی خرامید نفست شگفتی فروما نذا کار شاہ نبے ہر یکے دیگر اندیشہ کرد</p>
	<p>چو بر تخت شد نامور شہنشاہ بغیر مودتا پردہ برداشتند برفتند بادست کردہ بخش چو طوس و چو گور ز رو گو دیر چو شیدوش و چون نگہ شاہوران چو دیدند و بردن پیش نماز کہ شاہا دلیر اسر اسر و را ازانکہ کزیردان جہان آفرید چو تو شاہ نہشت بخت عاج فرزندہ جوشن و زین واسپ</p>	<p>بیامد بدرگاہ سالار بار سپہ را بدرگاہ بگذاشتند بزرگان سپہ افکن و شیر فش چو گرگین و بیہوشن چو رام شیر فریبرز گستم نام آوران ازان پس ہمہ بر کشادند راز جہا ندار و بر مہتران مہترا خاک بر کشید و زمین گسترید فروغ از تو گیر و ہمہ مہر و تلج فروزندہ فروغ آؤر گشپ</p>

<p>بگیتی ز گنجت فروست رنج سلسلہ سر بیدار تو زنده ایم بگیتی مانندت ز کس ترس پاک بجائے کہ بے برہنی رنج تست چرا تیرہ گشت اندرین روزگار نہ ہنگام تیار و پڑ مردن است وز آزار او هست مارا گناہ پراز خون رخ و دل رانش کنیم بگوید بے شہر یار جہان برین دشتند ارج تخت و کلاہ چو نرگ دلیران بسر نمند ہمہ چارہ آن بگویند</p>	<p>نترسی ز رنج و نہ نازی بہ گنج ہمہ پہلوانان ترا بندہ ایم ہمہ دشمنان را سپردی بجاک بہر کشورے لشکر و گنج تست نذا نیم کا ندیشہ شہر یار ترا زین جہان روز بر خوردست گرازا با پھیزے بیار و شاہ بگوید با تا دلش خوش کنیم و گرد شمعے دارد اندر نہان ہمہ تاجداران کہ بودند شاہ کہ تا سرستانند یا سر دہند نہانی کہ دارد بگوید بیا</p>	
<p>پاسخ گنج و بہر ان ایران</p>		
<p>کہ اے پہلوانان جوینہ راہ نشد نیز جلے پراگندہ گنج نہ اندر شما هست مرد گناہ بداد و بدین گیتی آراستم کہ مہر نگین مرا بر نہ خواند</p>	<p>چنین داد پاسخ گرامنا بہ شاہ بگیتی ز دشمن مرا نیست رنج نہ آزار دارم ز کار سپاہ زدشمن چو کین پذیر خواستم بگیتی پے خاک تیرہ مانند</p>	<p>۱۳</p>

شاہنامہ	شاہ تیرہمادر نیام آورید	برائین شمشیر جام آورید
بجائے غروش کمان نای و جنگ	کہا ہر چہ باہست برسا ختم	سبازید با باہ و بے رنگ
بیکہفتہ بر پیش نردان سپے	یکم از و دارم اندر نسان	ز دشمن جہان را پسر دایم
یکم از و دارم اندر نسان	بگویم کشادہ چو پاخ و مید	ہو دم پر اندیشہ و نیک
بگویم کشادہ چو پاخ و مید	شاہ پیش نردان ستایش کنید	ہے خواہم از کردگار جہان
شاہ پیش نردان ستایش کنید	کہ او داد بر نیک و بد ستگاہ	بپا سخ مرا روز فرخ و مید
کہ او داد بر نیک و بد ستگاہ	وزان پس ہم شاد گانی کنید	بدین کام و شادی بنیائش کنید
وزان پس ہم شاد گانی کنید	بدانید کاین چرخ ناپایدار	ستایش مرا و کہ بنمود راہ
بدانید کاین چرخ ناپایدار	ہے پرورد پیسہ و برناہم	ز بہار و ان بے گمانی کنید
ہے پرورد پیسہ و برناہم	ہمہ پہلوانان ز نزدیک شاہ	نہ پروردہ دانندہ پروردگار
ہمہ پہلوانان ز نزدیک شاہ	بسالار بار از زمان گفت شاہ	از و داد بینیم و ہم زو ستم
بسالار بار از زمان گفت شاہ	کے مادہ بار پریش من	برون آمدند از غلن دل تباہ
کے مادہ بار پریش من	بیامد بجائے پرستش بشب	کہ بنشین پس پردہ بارگاہ
بیامد بجائے پرستش بشب	ہے گفت کئے بر تر از برتری	ز بیگانگان مردم و خویش من
ہے گفت کئے بر تر از برتری	تو باشی ہمینو مار مہنای	بدادار دارندہ بکشاد لب
تو باشی ہمینو مار مہنای	بکوشی و لم میسج ناتانہ	فزائندہ پاکش و بہتری
بکوشی و لم میسج ناتانہ		چو من بگزم زین سنجی سرا
		روان جلے روشن دلان یافتہ

رزم لشکر سکندر باشکر فور بندی و کشتہ بشدن فور
ہرست سکندر و نشانیدن سکندر سوگ را بتخت او

نیم لہر لعل ۱۲

برید این سپاہ سپاہ از دور
برفتند گردان پر خاشاک
ہم لشکر فور بر سر زدن
بجانبید از ان کاہنیں سپاہ
برفتند باشکر از جلے نیز
بماندند از ان سپاہان شگفت
ہمان زندہ میلان گھن فراز
ہمے تاخت برسان باد و ملان
سپہ را نماند آن زمان طے جنگ
فرز آمدند رسیان ہو کوہ
ہمے داشت لشکر روشن نگاہ
جہان شد بساں بلور سفید
دم نامے سر غنیمت رویہ نیم
سناہا با برانداز فرختند
یکے تیغ رومی گرفتہ بکف
کہ اورا بخواند بگوید ز دور

چو اسکندر آمد نزدیک فور
خروش آمد گرد رزم از دور
با سپہ یافت آتش اندر زدند
از آتش بر فروخت نفت سیاہ
چو میلان بدیدند ازیشان گریز
چو خرطومہا شان بر آتش گرفت
ہمہ لشکر ہند گشتند باز
سکندر پس لشکر بد گمان
ہمے تا ہوا اینگون شد بزرگ
جہاں جوے بارو میان ہم گروہ
طلایہ فرستاد ہر سو براہ
چو پیداشد آن شوشہ تاج شید
بر آمدن فرو شیدن گا و دم
سپہ با سپہ کلر بر ساختند
سکندر بریاد میان دو صف
سوائے فرستاد نزدیک فور

جور
جور

۱۲

۱۲

کہ آمد سکندر بہ پیش سپاہ
 سخن گوید گفت تو بشنود
 چو بشنید زو فور بندی برفت
 سکندر بہ گفت کائے نامدار
 ہے نام دو مغز مردم خورد
 و مردمیم ہر دو دیر و جوان
 پد ابر شکر ہے کشتن است
 میانہا بہ بنیدم و جنگ آوریم
 ز ما چون یکے گشت پیروز بخت
 ز تو و سے خنہا چو بشنید فور
 تن خویش را دید بازو شیر
 سکندر سوارے بساں سلم
 بدو گفت این است آیین ز راہ
 دو خنجر گرفت ہر دو بکف
 سکندر چو دیدن تن بیلست
 باورد از فاماند شگفت
 ہے گشت با او باورد گاہ
 دل فور پرورد شد ان فروش
 سکندر چو باو اندر آمد ز گرد

بدیدار حویدر سے بات رواہ
 اگر داد کوئی بیان نہ کرود
 پیش سپاہ انداز قلب گفت
 دو لشکر شکستہ شد از کارزار
 ہے نعل سپہ استخوان سپہ
 سخن گوی و با مغز و پهلوان
 و گرزندہ اندر زم بر گشتن است
 چو باید کہ کشور بچنگ آویزم
 بدو ماند این لشکر فواج و تخت
 خریار شد رزم اورا بسور
 یکے باہو چون اژدہاے زیر
 سیلے سبک باد پای ورم
 بگویم یک باد گرے سپاہ
 بمشتہ چندے میان دو
 یکے کوہ بر بار دلمے بست
 غمی شد دل از جان تن گرفت
 خروشی بر آمد ز پشت سپاہ
 بدان کوشیدش دل و چشم گوش
 بزد و نیز تنغی بر آن ماد مرد

۳
مکان

1

125

13

خبر جمع ۱۲

بہرید بال و سر و گردش
 لکشت کروم شد با سمان
 یکے کوس بدش ز چرم بنور
 برآمد دم بوق و آواز کوس
 بر آن مہنشان ہندوان رزم جو
 خروش آمد ز دشت کالے لستان
 سرور ہندی بجاک اندرست
 شمار اکنون از پے و حیث جنگ
 سکندر شمار اچنان شد کہ فور
 بر فتنہ گردان ہندوستان
 سرور دیدند پرخون و خاک
 خروشی برآمد ز لشکر بزار
 پر از درد نزدیک قیصر شدند
 سکندر سبیل گران باز داد
 چنین گفت گر فور ہندی نمود
 نوازش کنون من با فزون کنم
 پنجم سرا سر ہمہ گنج او
 ہمہ ہندوان را تو نگر کنم
 وزان جایگہ شد بر تخت فور

ز بالا بجاک اندر آمد تنش
 بر فتنہ گردان ہم اندر زمان
 کہ آواز او برگزشتے زابر
 زمین آہنیں شد ہوا آب بنوس
 بتنگی بروے اندر آوردہ روے
 سرمایہ مرز بندوستان
 تن پیلوارش بجاک اندرست
 چنین رزم شیر و چیدن درنگ
 از وحشت باید کنون رزم و ہور
 برین برگشتند ہمدستان
 تنش کردہ یکسر و شیر چاک
 فروریختند آلت کارزار
 ابا نالہ و خاک بر سر شدند
 بخوبی ز ہر گونہ آواز داد
 شمارا بنم دل نباید سپرد
 ز دل تان غم و ترس بیرون کنم
 حرام است بر شکم رنج او
 بگو شم کہ با تخت و افسر کنم
 پر از درد و ماتم پر از جش و ہور

<p>چنین است رسم پیچی سماعی بخور هر چه داری مندا باریس همه بود بر تخت قیصر دو ماه یکم با گهر بود نامش سورگ سر تخت شاهی بدو داد و گفت بخش بخور هر چه آید فراز که گاه سکندر بود گاه نور</p>	<p>نخواهد که مانی بدو در بجای تو رنجی چرا ماند باید کس بخشید بخشش همه بر سپاه ز هندوستان بهلوانی بزرگ که دینار هرگز نیکن و نهفت بدین تاج و تخت پیچی مژاز گیس در دو شتم و در جشن و سحر</p>
<p>درم داد و دینار لشکرش را بیار است آن جمله کشتش را</p>	

غزلیات دیوان حافظ

منشی

روفق عهد شبابست دگر بستان را
ای صبا گزین جوانان چمن بازرسی
ایکے بر مہ کشتی از غمبیرا را چو گان
ترسم آن قوم که بر در دکنشان میخندند
یار مردان خدا باش که در کشتی نوح
برواز خانه نگرددون بدرونان مطلب
گر چنین جلوہ کند بچہ بادہ فروش
نشوی واقف یک نکتہ ز امر اردو
ہر کر او با کہ آخر بدو مشتے خاکست
ماہ کفایت من مسند مصر آن تو شد
در سرف ندانم کہ چہ سودا داری
عک از او گی و کج فطاعت گنجی است

یہ

مے رسد مژدہ گل بلبل خوش السمان را
خدمت با برسان سرو گل و ریحان را
مضطرب حال مگردان مین سرگردان را
در سرکار خرابات کنند ایمان را
ہست خاکے کہ با بے رخ و طوفان را
کیں سیمہ کا سہ در آخر بکشد مہمان را
خاکروب دمیخا نہ کم مژگان را
گر تو سرگشتہ شوی دائرہ امکان را
گو چہ حاجت کہ بر افلاک کشی یوان را
وقت آن است کہ پدید کنی زندان را
کہ ہم بر زدہ لکسے مشک افشان را
کہ بشمشیر میسر نشود سلطان را

زبان

یہ آخر

دوران

کشی

حافظاے خور و رندی کن خوش باش و لے

دام تزدیر کن چون دگران تر آن را

۱

ساقیا بر خیز و در ده جام را	خاک بر سر کن غم ایام را
ساغی بر دگر غم نماند ز سر	بر شمش این دلق از ذوق فام را
گر چه بدنامی هست نزد عاقلان	مانیخواهیم ننگ و نام را
باوه در ده چند ازین باد غور	خاک بر نفس نافر جام را
دود آه سینه سوزان من	سوخت این اندر دکان خام را
محمراز دل شیدای من	کس نمی بینم ز خاص و عام را
بادارای مرا خاطر خوش است	کز دلم یکبارہ برد آرام را
نگردد دیگر بر سر و اندر چمن	هر که دید آن سرو سیمندام را
از سر دنیا گذشتی غم مخور	خوش بخور هم خوش بدار ایام را

بر

رند

خوش

صبر کن حافظ سختی روز و شب

عاقبت روزی بیابی کام را

۲

زاهد ظاهر پرست از حال ما آگاه نیست	در حق ما هر چه گوید جایی هیچ آگاه نیست
در طریقت هر چه پیش سالک آید خیر است	در صراط استقیم دل کسی مگر آه نیست
تا چه بازی رخ نماید بید تنی خوابم ند	عصه شطرنج زندان را مجال شاه نیست
اینچو شغاست بار پلین چه داور حکم است	کاین همه زخم نهانست و مجال آه نیست
چیت این سق بنده سلاهی بسیار نقش	زین معاین هیچ دانا در جهان آگاه نیست
صاحب دیوان ما گویا نمیداند حساب	کاندیرین طغر نشان جست و لذت نیست

بر

رند

ہر کہ خواہد گویا دہر کہ خواہد گو برو	گیر و دار و حاجت بان دین گاہ نیست
ہر چہ است از قامت ناسازم کہ اندام است	در نہ تشریف تو بر بالاس کہ کنی ناپیست
بر در میخانہ رفتن کار یکنگان بود	خود فروشان را بگوئے فروشان نیست
بندہ پیر خرابم کہ لطفش دایم است	وز نہ لطفش بیخ وز اید گاہ نیست

حافظ ابرصد رشید ز عالی ہمتی است

عاشق دُر دے کش اندر بند مال و جاہ نیست

دوش دیدم کہ ملائکے در میخانہ زدند	گل آدم بسرشتند و بہر پیمانہ زدند
ساکنان حرم سر عفاف ملکوت	بامن راہ نشین بادہ مستانہ زدند
شکر ایزد کہ میان من و او مسلح فداو	حوریان رقص کنان باغ شکرانہ زدند
جنگ تھا دو دولت ہمہ را عذر بند	چون ندیدند حقیقت را افسانہ زدند
آسمان بار امانت نتوانست کشید	قرعہ خال بسام من دیوانہ زدند
نقطہ عشق دل گوشہ نشینان خوں کرد	ہمچو آن خال کہ بر عارض جانہ زدند
ما بعد غم من پندار زرہ چون زویم	چون رہ آدم خالی بیکے دانہ زدند
آتش آن نیست کہ بر شعلہ او خند و شمع	آتش آن است کہ بر غم من پندار نہ زدند

کس چو حافظ نکشید از رخ اندیشہ نقاب

شخن

تا سر زلف عروسان سخن شائہ زدند

رسید مژدہ کہ ایام غم نخواہد ماند	چنان نماند چنین نیز ہم نخواہد ماند
من ارچہ در نظر بار خاک را شدم	رقیب نیز چنین محرم نخواہد ماند
چو پردہ دایہ شمشیر من نہ ہمہ را	کسے مقیم حریم حرم نخواہد ماند

<p>میں نے اپنے دل کو میں نے اپنے دل کو میں نے اپنے دل کو</p>	<p>تو آنکھ دل درویش خود بدست آور غیمتے شمع وصل پروانہ سروش عالم غیم بشکرت خوش داد برین رواق زبرد نشہ اند بزر سرود حبش میگفتند این بود چہ شب شکر و شکایت ز نقش نیک و بد</p>	<p>کہ مخزن زرد گنج درم نخواہد ماند کہ این معاملہ تا صبحدم نخواہد ماند کہ برد کر مش کس درم نخواہد ماند کہ جز نکوئی اہل کرم نخواہد ماند کہ جام بادہ بیاد کہ جسم نخواہد ماند کہ کس ہمیشہ گرفت ارغم نخواہد ماند</p>
	<p>ز مہربانی جانان طمع مبر حافظ کہ نقش مہر و نشان ستم نخواہد ماند</p>	<p>قطع امید</p>
<p>مژدہ اندل کہ مسیحا نفسے مے آید از غم و درد مکن نالہ و فریاد کہ دوش ز آتش وادے این منم خرم و بس ہیچکس نیست کہ دگر گویش کار نیست کس ندانست کہ منزل کہ مقصود کجاست جرودہ کہ بخفا نہ ارباب کرم خجیل این باغ می رسید کہ من دوست را اگر سر رسیدن بہار غم است</p>	<p>کہ زانفاس خوش بچی کسے مے آید ز دہام فالے و فریاد سے مے آید موسے اینجا با مید قبسے مے آید ہر کس اینجا با مید موسے مے آید انقدہست کہ با نگ حمسے مے آید ہر حریتے ز پئے ملتسے مے آید نالہ مے شنوم کہ نفسے مے آید گو بیاد خوش کہ ہنوزش نفسے مے آید</p>	<p>یار دارد سر صید دل حافظ یاران شاہبازے بشکار گسے مے آید</p>
<p>این چشمیت کہ در دور قمر مے پیغم</p>	<p>ہم آفاق پر از فتنہ دشت مے پیغم</p>	

<p>ہر کسے روز ہی سے طلبہ از ایام الہان را ہمہ شربت نگاہ قند است اسپ تازی شدہ مجروح بریر پالان دختران را ہمہ جنگ و جہل با مادر بیچ رحمے نہ برادر بہ برادر دارد</p>	<p>مشکل بین است کہ ہر روز ترے پیغم قوت دانا ہمہ از خون جگر سے پیغم طوق زرین ہمہ در گردن قرع پیغم پسران را ہمہ بدخواہ پدر سے پیغم بیچ شفقت نہ پیدا را پسر سے پیغم</p>
<p>پند حافظ بشنو خواجہ بروینکی کن زانکہ این پند بہ از دور و گھر سے پیغم</p>	
<p>اے قبا پادشاہی راست بر بالا تو آفتاب فتح را ہر دم طلوع سے میدہ جایہ گاہ سے طائر اقبال گروہ کجا از رسوم شرع و حکمت بجز ان ہند آب حیوانش نہ منقار بلاغت میچکد گرچہ خورشید فلک چشم و چراغ عالم است آنچہ بہند طلب کردند او شرف نگار عرض حاجت جرم حرمت محتاج نیست</p>	<p>زینت تاج و نگین از گوہر والاے تو از کلاہ خسروی رخسار مہیماے تو سایہ اندازد ہما سے بتر گردن سائے تو نماند ہرگز نشو و فت از دل دالمے تو طوطے عنقوش لہجہ یعنی گلک شکستہ تو روشنائی بخش چشم دوست خاک پایے تو جرعہ بود از زلال جام جان افزائے تو راز کس مخفی نہ ماند بر سر و غرائے تو</p>
<p>خسرو پیرانہ سر حافظ جوانی میکند بر امید عفو جان بخش گنہ فرسائے تو</p>	
<p>اے سرخ تو پیدا انوار پادشاہی کلک تو بارک اللہ در کتب و کتبشادہ</p>	<p>دشکرت تو نہان صد حکمت الہی صد چشمہ آب حیوان از قوطیای</p>

عجز

برابر من تنابد انوار اسم اعظم
 درخست سیمان هر کس که شک نماید
 تیغ که آسمانش از فیض خود هدایت
 اگر توچه زیتخت بر کان من افتد
 دامن دلت بخشد بر آتش نشینان
 ساقی بیار آنرا خشته خرابات
 بازار چه گاہے گاہے بر سرند کلام
 در روز ومان آدم تا وضع سلطنت
 کما که تو خوش فریدی در شان پادشاه
 عمریست پادشا اگر نمی آید تمام
 ای غصه تو مخلوق از یکمیل عزت
 جائے کہ برق عصیان بر آصفی زد
 یا مبعاء البریا یا واهب العطا یا
 جور از فلک نیاید تا تو ملک صفاتی

ملک آن ترست خاتم فرما هر آنچه خواهی
 بر عقل دانش او خندند مرغ و ماهی
 تنها جهان بگیرد بے منت سپاهی
 یا قوت سُرخ رو را بخند رنگ کاهی
 گر حال با پرسی از بازو صحرای
 تا خرقه لایبش یوم اعجب خانقاهی
 مرغاب قاف دانند آئین پادشاهی
 مثل تو کنش پرست این عالم کجایی
 تو یزد جان فزائی و افسون عسکاهی
 اینک بنده دعوی محتسب گواهی
 ولے دولت تو یمن از صدمت تنباهی
 مارا چگونه زبید و عوی بگینایی
 عَطْفًا عَلَی مُقْبِلٍ حَلَّتْ بِهِ الدَّهْمُ
 ظلم از جهان بروشن تا تو جانی

کبریا

حافظ چو دست از تو که گاه بر ز نام

رخش ز بخت نمای باز آ بعدر خواهی

رباعیات حکیم عمر خیام

در پرده اسرار کس را نیست جز درد دل خاک هیچ منزله نیست	زین تعبیه جان هیچکس آگاه نیست افسوس که این فسانه هم کوه نیست
--	---

اسرار جهان چنانکه در دفتر است چون نیست دین مردم نادان املی	گفتن نتوان زانکه بال سر است نتوان گفتن بر آنچه در خاطر است
---	---

هر که غم ملازم دل شود حال دل دیگر بے باید پرسید	یا قصه کار خویش مشکل شود تا خوشدلی تمام حاصل شود
--	---

چندین غم مال و حسرت دنیا چیت این مکنفس که در منت عاریت است	هرگز دیدی کسی که جاوید بزیست با عاریتی عاریتی باید زیست
---	--

دل سر حیات را کماهی دانست امروز که با خودی ندانستی هیچ	و موت هم اسرار الهی دانست فروا که ز خود روی چو تویی دانست
---	--

ہستدار کہ روزگار شور انگیز است در کام تو گرزمانہ لوزینہ نہ	ایمن منشین کہ تیغ دوران تیز است ز تہار فرو میر کہ زہر آمیز است
در خواب بدم مرا خرومندے گفت کہا سے چکنی کہ باجل باشد جفت	کز خواب کہے را گل شادی نشکفت بر خیز کہ زیر خاک مے باید جفت
احوال جہان اصل این عمر کہ است شادی مطلب کہ حاصل عمر مے است	خجائے دخیالے دفریبہ دئے است ہزوزہ ز خاک کی قبادے دجے است
این گنہ رباط را کہ عالم نام است بز مے است کہ لاندہ صید است	آرا گدہ ابلق صبح و شام است قصیریت کہ تکیہ گاہ صمد کرم است
یارب تو کریمی و کریمی کرم است باطم ارج بخشی آن نیست کرم	عاصی ز چہر و برون ز باغ ارم است با مصینم ارج بخشی کرم است
آن قوم کہ در مقام تمکین فرستند مسکین مسکین برگ ہم میگفتند	با آخر کار جسد مسکین فرستند و آن طائفہ کا ندرہ تمکین فرستند
اندیشہ جرم چو بخاطر گذرد	از آتش سینہ آہم از سر گذرد

لیکن شرط ہے بندہ چون توبہ کند	مخدوم بلطف از سر آن درگذرد <small>یہی ہے</small>
گریک نفست ز زندگانی گذرد	گذر کہ جزبش دمانی گذرد
زمار کہ سرمایہ این ملک جهان	عمر است چنان کہ کش گذرانی گذرد
داوم بامید روزگار برباد	تا بدو ز روزگار فرود شد ستار
زان مے ترسم کہ روزگار مند	چندانکہ ز روزگار بستانم داد
آہنا کہ بفکر دور معنی سفقتند	وزرات خداوند سخنا گفتند
سر رشته اسرار ندانست کسے	اول ز تیغ زوند آفر خفتند
آہنا کہ خلاصہ جهان انسانند	بر اوج فلک براق ہستہ رانند
در معرفت ذات تو مانند فلک	گر گشتہ دسرنگون دسرگردانند
خوش باش کہ دہر بیکران خواہد بود	بر چرخ ز اختران نشان خواہد بود
خستہ کہ ز قالب تو خواہد بودن <small>سے رشتہ ۲۲</small>	دیوار سرے دیگران خواہد بود
افسوس کہ نامہ جوانی طے شد	دین تازہ بہار شادمانی طے شد
و آن مرغ طرب کہ نام او بود شباب	فریاد کے آمد و ندانم کے شد

از آب عدم تخم مرا کاشته اند گرشته چو باد میبوم گرد جهان	از آتش غم روح من افزاشته اند تا خاک من از پیله بپاشته اند
تو میکسجاک مرگ سر باز نمت تا که گوئی کسے خبر باز نداد	تا حشر ز قال و قیل خود باز نمت وز بے خبری از چه خبر باز نمت
پندے و بهمت اگر بمن داری گوش عقبے همه روز است دنیا یکدم	از بر خدا جامه تنزدیر پیش از بر من ملک آید را مفروش
از خالق کردگار در رب رحیم گر مست و خراب بده باشی امروز	تو مید مشو بحرم و عصیان غلیم فردا بنشین با ستوانای یمیم
بر خود در کام و آرزو بر بستم گر صوفی سجدم و گریه ایب دیر	وز منت هر نا کس و کس در استم من دانم و او چنانکه هستم هتم
باد و قناعت کن و آزاد بزی منگر به فردونی ز خود و غصه مخور	در بند فردونی مشو آزاد بزی در کم ز خودی نگه کن و شاد بزی
ز ان پیش که از جام حل مست شوی	زیر لکه حادثه با پست شوی

سودے نکنی اگر تھی دست فنی	سربایہ بدست آردین رہ کاسنجا
در حالت عجز دستگیر نہ کس	اے واقف اسرار غمیں کس
اے قویہ وہ وعذر پذیر ہمہ کس	از ہر گنہم توبہ وہ وعذر پذیر
در بیت ادب ہر گدائے زبید	از بلا دہی کسے بجائے زبید
تباہ است کہ جز پادشاہے زبید	سرشتہ ملک پادشاہی ادب است
حاصل نشد از عمر را جز ہوسے	گشتم ہوس گرد بد و نیک بے
در باب کہ جز تو نیست فریاد سے	مہمے ماند ز عمر یارب نفسے
درد ہمہ را بصا بری در مان دہ	یارب دل مارا تو بر حمت جان دہ
فائدہ توئی ہر آنچہ دانی آن دہ	این بندہ چہ داند کہ چہ بایست

نثر دوم از سہ ہفت روزہ

خرم چمن سخن بطراوت حمد بہار پیرائیت کہ گلزار ابرہیم در رخسار یوسف طلعتان نمرود
سخنوت رسانیدہ وقاصدارے لفظ و معنی بہشت شناسے تارک آرائیت کہ سخی خلیل خود یعنی
ابرہیم عادل شاہ را در مہبت اقلیم بہ نہ صفت یگانہ و ممتاز گردانیدہ۔

اول معرفت کہ با وجود حجب کثرت در شاہدہ شاہد وحدت معنی کلام معجز نظام کو کشف
الطیبات از دہوت یقیناً وصف حال او ساختہ گلستان نیت و بوستان عقیدتش از خس و
خاشاک شک و شبہ پر داختمہ مجموعہ عرفان موحدان فردے از دفتر شناسائیش عطف و تسلیم
ماسو پسندیہ طبع مواسائیش تبویج بیانش نشانہاے بے نشان ہمہ دلنشین و خاطر نشان۔
پہنخاب جہانگردا کیہ نظر برد و بینان فینداختن و مصور قضا تہدید باحوال احوالان پر وختن ز تارار
باسجہ نہ پیوندے است کہ گینختش بر کشاکش کوشان سخند و کفر با ایمان نہ سہریت کہ صدش
صندل چارہ از پیشانی بے برہمنان نبر داز صدرہ توحیدش دوئی در یکی گریختہ و علافہ تجریدش
خود دی در توئی ایستہ کوشے حق شنو چشے حق بین ملے حق جو خاطرے عرفان ز اسیمہ معرفت خیر۔
تار کے آسمان ساچہ سجدہ ریزہ شمنوی

سہ خدمت بر آستان دارد

پا سے رفعت بر آسمان دارد

طرز او طرز حق پرستیدن

در عبادت بگفتن و دیدن

<p>نفس پرکش ز زیر دستانش عنف از آفتش مدارائی نظم پرکار و بار بر شرع است کر ز دار القضا نشان آرند تا بنابر و سحاب نوحه شرع چون نوزد عشر و با اعدا</p>	<p>در رشت خدایرستانش حلقه در گوش شرع دارائی کفر را ہم مدار بر شرع است آسمان را کشان کشان آرند لب تفسید تر نسا و زرع غیر و کوش شریعت غرا</p>
<p>سوم شان و شوکت جاو و حمت باید که بلند ملاشان سایه دار بر زیر پانند تا در آستان زمین آسمانش سجدہ بجا آرند گرد سجدہ گرش کہ بر پیشانی نشانید کہ از فرق فرقان سالمش فرگاه کیانی ندیدہ کہ آباوش خواست خود را خراب ساختہ کہ زروفایش نجات دین و دنیا و ربانست تا از میان ہوایش بار و گوہر آب شاہواری بر مدار و گمین بندہ مہین قدرش بیاید بوسے سر بریش نظیرش در پایہ میری و سلطانی کہترین چاکر فلک چاکش در خوان گسترش نوازش عالمی مخاطب شاہنواز خانی در بزگاہ عشرتش حبشید مشرب جودہ خوار می بر در گاہ ہمتش حاتم را منصب خاتم داری رضا بکمان تدبیرش قدر انداز و الہام بہر گوشے ضمیرش سرافراز مثنوی</p>	
<p>شوکتش گرد آمدے بکان ہشت جنت گلے زبتانش لنگرِ حلم گردہ سنگینش پر شد از حرف حشمتش دہنم در شنایش زار جبند یہا</p>	<p>شق شدے چنبر زمین و زمان ہفت دریائے زبانش کوہ را گوشست تمکینش حبذا شان و شوکت سخنم مے کند کوہی بکند یہا</p>

<p>فخر گردون بجاست اقبال است نہ مہین شاہ کشورش خوانند نہ بہ جایش عدیل و نہ بہنہ جرج گردون کدام صبح دماند</p>	<p>خاک اہست نسبتش عالی است در ہمہ چیز سرورش دانند صد فلاطون ہزار اسکندر اگر برویش وان یکاد سخاوتند*</p>
<p>چہارم عدالت کہ بصفت نصفیت بعالم عکس ساختہ گوش تمہیدگان را بصدر کوس عدالتش نواختہ بہ پیمانہ انصافش در دہمہ صاف و دہو سے عادلیت از ہر کہ غیر است گزاف۔ اگرچہ پیش ازین نوشیروان عادل ممتاز باین لقب والارقتت بود آن سراب و این محیط و آن مجاز و این حقیقت۔ نیسمی کہ از مہب عدل او نوریدہ در باغ و بوستان گلے برویش نغمیدہ صبحیکہ از مشرق انصاف او ندیدہ بر تو صافش بافاق زریدہ۔ اگر متابیح کتانی بگسلد ماہ پانچہ خور کلف است و اگر حرف تم نفس زدہ کسے گرد زبان ناطقہ در معجز ملک۔ تند سیلے مست گیلے را از جا کند کہ غلہ اندیشہ غضبش ابر را از ہزار جامغزہ شکند۔ ہزار کمرش گوش آنا دکان در حلقہ بیع و بہ حجاب مہلتش کشت بیاحصان در اجارہ بیتع ہر کشور عمل کرد ماے نہنتیان ہمہ تبیین و آفرین دہ لرزہ فروشان بازار عریانی معاملہ و جملہ فرودین۔ مشغولی</p>	<p>چہارم عدالت کہ بصفت نصفیت بعالم عکس ساختہ گوش تمہیدگان را بصدر کوس عدالتش نواختہ بہ پیمانہ انصافش در دہمہ صاف و دہو سے عادلیت از ہر کہ غیر است گزاف۔ اگرچہ پیش ازین نوشیروان عادل ممتاز باین لقب والارقتت بود آن سراب و این محیط و آن مجاز و این حقیقت۔ نیسمی کہ از مہب عدل او نوریدہ در باغ و بوستان گلے برویش نغمیدہ صبحیکہ از مشرق انصاف او ندیدہ بر تو صافش بافاق زریدہ۔ اگر متابیح کتانی بگسلد ماہ پانچہ خور کلف است و اگر حرف تم نفس زدہ کسے گرد زبان ناطقہ در معجز ملک۔ تند سیلے مست گیلے را از جا کند کہ غلہ اندیشہ غضبش ابر را از ہزار جامغزہ شکند۔ ہزار کمرش گوش آنا دکان در حلقہ بیع و بہ حجاب مہلتش کشت بیاحصان در اجارہ بیتع ہر کشور عمل کرد ماے نہنتیان ہمہ تبیین و آفرین دہ لرزہ فروشان بازار عریانی معاملہ و جملہ فرودین۔ مشغولی</p>
<p>غلغل کوس عدل بر بایش دین قوی پنجہ زو بہاز و عدل باد را پے کسند در گلزار در زخارے خلید فی زودہ سر در بہنخلی دو چار کشتہ خزان</p>	<p>عشرت مدام در جایش عدل ز انصاف و تراز و عدل گر خور و صد بہر گیل از خار کردہ راہ گیر نہامیہ سر کردہ دم چون حرارت از آبان *</p>

<p>شیر در مهر بره لیسیدن عقل را سیر گاه دیوانش روش عدل و طرز و ادا این است بار ناموس خلق بر گردن</p>	<p>گرگ در خون خویش خیسیدن عدل را عید گاه ایوانش همه شاه گرد و او ستاد این است و ده چه زیباست کار حق کردن</p>
<p>پنجم شجاعت به حدیث نیروی بازویش حکایت سر پنجم شیر تیریان در گام و زبان مردم شکسته و بر مائده صفت رزش گوش از استماع داستان مفتخون رستم سیر نشسته - ببازو می توانا دم تیغش بر تارک گردون شکاف اندازد و پشت صاف نوک پیکانش در پشت تافت ناف ساز نیستش اگر در خواب بر عدو شخون بر وجهه در بیداری سر از ان و طبع بر بر دست انداز کند شیر بندش از کند طره سلسله میوان تاب برده و دو شسته نشسته به خون اعدایش باتیغ غزه خوبان در یک کار خانه آب خورده و زخمهای کاری به پلارک عاشق تارک به دولت سپرده و در تقسیم غنائم تهور و جرات غنیمان در غنیمت شمرده و میثمنوی</p>	
<p>آورد و در غار کاسه سر طفر از تیغ اوست قصه طراز زخم ریز و چو خورش بر هم چون بزده کرد آشناسو فار از کمانش چوبه تیر خطا سما طفر و دما گسسته رقم از دودمانی خشم کشته پیرین می چکاند زخم و زخم مدام</p>	<p>بسر انگشت چشم شیر بدر نیت بر دین زبان کفر دراز احل از دست افگند بر هم شیب یافته است در دل شب تار قبضه از دست او گرفته قضا چه قلمهاست دست کرده قلم بیچکس تیغ کین زان چنبن سما غرش زهره خورش بهرام</p>

بیشہ رزم بانغ و سبکدوش	مہر شیر خداے خفتارنش
<p>ششم سخاوت کہ کشادگی کفش تنگی در جهان گذارسته الا در دل بلبل دمان خرمایان و پاک از روی عیب سبکدوشیدہ چشم بد بینان بستہ و قفلہا کما از گنجہا برداشته بزبان سخن چینیان گذارسته بیک از و الا بہتان تشریف عطائی چنان اندوختہ کہ دستے بان و ساز نشو و چکیدام از ماندہ گستران ہو یک سخاے چنان و بختہ کہ حرف گیر می خاے زبان ز طعنہ نگر و طمع از دہار سنگان یاس نہ گام اول فلک از ماہ و خمر نوالہ و خور خوان نوال - کوتاہ دستان بلند سود آنچہ شب خواب بیند صبح از تعمیر باغ سخایش گل مرا و چیند نہ سیم ہمیش کلماتی سگفتہ از شاخ میروید یا غنچہ بر خور و خودشت نیفتاد و تیر با بان فاقہ نہ سیم سیر نہ تا اگر ائے عطا شاہین میزان صورت لایب را در و ماہمہ و کشتہ حصول براتہا بلکہ خریدہ و حصول جوہرے صحاب فرق عرق گوہر ز پیشہ و اکیرے آفتاب گرم تلاش ز بخشیش اگر در یاست سجاک نشانہ اوست و اگر کانت باب رسلندہ او</p>	
ابیات	
<p>چون قضا و قدر وجود نوشت کفن او قلزم است و جوہر حجاب لا فادار پیش از پری دریا وعدہ اوشہ و وفا پسش ماہ در زیر سکہ شامہی ہمہ سعی آفتاب اکیرے سائلان بر سوال لب نہند کترین بزل ملک و شہر و دست</p>	<p>بر کفن او رات جو نوشت گشت امید عالمی سیراب پوچ گرد و دوش حباب سا انتظارے گشتہ مکہ کش و درم فرق کیسہ ماہی پیش جو دوش ہنوز تقصیرے دو جہان را بیک طلب بہند نقد صد گنج صرف یک بہ دست</p>

کارے افتاد ابر نیسان را دیہ آن دست گوہر افشان را

ہفتم صورت زیبا و طلعت جہان آرا حسنیہ از ابراہیم علیہ السلام پیوست
سیراٹ رسیدہ بود۔ و تا غایت در ترق غیب و دعیت ماندہ کنون روزگار امانت
سپار از تسلیم ابراہیم نمود۔ اہل نظر بینا یا نیکہ چشم تہاشائش گذارند و ارباب محبت بیدیکہ
دل تہولائش سپارند جبہ روزشانی شعل دادے کلیم۔ عارضے بختگی گلزار ابراہیم۔ ہافسانہ
قافش خواب ماہر نہال۔ و چکایت عراش نفسہا ہمہ پامال در عشرت کدو محبتش دہما سے
حزین بے غم و در بہارستان طلعتش نگہ ماے شہر دوچشم۔ پرویز عشرتان جبرہ غوار جام جمشیدش۔
دماہ طلعتان در تیرہ دم خوشیش۔ مثنوی

دیدہ خورشید ناز از رویش	سنبستان شام از مویش
دست بردل طلعتش خوبی	پاے در گل ز قافش طوبے
عارضش نو بہار باغ ارم	داع پروانگی حسین حرم
کرد آئینہ را تجلے خیر	از مہر ساختش لبریز
گوہر عشق را دلش مخزن	دانہ حسن را رخسار حسن
این تصرف نہ مہداشت نہ ماہ	ہر نگاہے کہ رفت دہشت نگاہ
در دل دلبران تصرف ازو	عشق یعقوب حسن یوسف
پیش رویش بہشت ساختہ	حبذا خوبی صاحب این خو
سہر شہسار ہوشم باد	ساغر خوش بہ است نوشم باد

ہفتم سیرت پسندیدہ و اطوار برگزیدہ صاحب خلق و کمال جامع صفات جلال و
جمال بطالعہ تالیف افکش یگانگان شاعر متن آشنائی۔ و بہ جاؤہ پیر و عجبش رویش

خضر تشنہ وادے رہنمائی آبِ حباب تدبیرش ہم نشانندہ غبارِ لجاج و عناد ہم رویانندہ نعل
 صلاح و سدا و سیریزہ خوارے خوان تملش اکسیرِ شمت سیرِ شعی و چاشنی گیرے شہد راقش مورث
 لذت و خشنمی جلوه باجمہ کر کے نیرش نور درویدہ مانا بار و سہر پنچہ شعاع خمیرش گلے آفتاب و شیار
 تند بارانِ حباب پیمانش را حبابِ سندان و سومان قضا بخائیدن ز نخیچہ عہدش کند دندان
 تصور نازکیش نشین در دریا ختن حوازلِ بختل بر دباریش کوہ در کر با ختن ہما لامت خستہ خوش
 حریرین خشن جو بارایچہ گلزار خلقتش شمیم ختن غنن پیشانی در کشادگی عرصہ خاطر گوشہ نشینان نگاہے
 پاک پر وہ چشم خدایان - ایات

نمک عمر شہدِ محنتش	تشنہ جوئیت سحر کلر متش
چشم بر راقش نوازش را	جلوہ از قاتش طرازش را
قہرِ سطرے ز صفحہ کینش	کوہ کاہے ز سنگ تمکینش
گر سخن تلخ ز ہر آگین	بگذر دبر لبش شود شیرین
حرب و زمیش چون سخن مانند	سفر را ز استخوان کہ میداند
در جہان نیست آن نشاط طلال	کہ کشد خجلت از قنیتِ حال
بشکند آسمان و ایوانش	نشد طاقِ عہد و پیمانش
ساخت کار آن کے با و ست	بر در عشقش آنکہ خود را بخت
آنکہ رخسار او نہ دید چہ دید	و آنکہ نشنید از سخن چہ شنید

نہم توفیق کسب فضائل و کمالات باندازد طبع و قافیش بلند آسمان کوتاہ و ج -
 و باغ و فکر نقاش شرف و دیانک موج میجر نعمتہاے داؤد و میوم کنندہ ولہاے انہیں بر طوبت
 خوانہاے باربدی از مغز زہد بہت چین و گلشن تازہ سازی جرم زہرہ گل تسلیم شاگردی و زہد

آرائی و مصنفہ رقم طرازی صفر عطار و رباعیہ امتحان قلم و مرتبہ افزای بلبل اگر نغمات نقش
 او نفس بر آمیز و کمن ترانہ خود را با عرف برگ گل از منقار بیرون ریزد بشہد فصاحت چائے
 بلاغت و در کام و زبان انہائے و بکلیہ طلاقت فضل لکنت از در بیان برداشته - بروشنے
 بیانش شام طبعان در صبح طرازی و بر سائے ادایش کوتاہ در کان در زبان درازی - دسترس
 بمعانی سرہ کجاست فطرتش بر طاق بلند نہادہ و قدرت خریدارے الفاظ سنجیدہ کراست ہ
 کہ فصاحتش بہ بیگانگی قیمت دادہ عبارت را یکٹے لولو سے عدل و الفاظ را نوٹے فیروزہ
 کمن - ابیات

از خوش سہی جہہ ساختہ تر	تا بجا ماند آبرو سے ہنر
ز خالص سخن بدولت او	فکر مس کمیہ طبیعت او
عقل را آورد و برون ز غمار	جام لفظش بہ معنی سرشار
حاجت و نکرما از دست روا	منع شان کر دز خست لاط خطا
پڑ بہاگو ہریت ہر سخفتش	گوش نہادہ چشم ہر منش
چرخ پست از علو گفتارش	شعری از نقطہ ہائے شعارش
ہر ادیش ادا رسید ہنما	عاشق گفتش شنید ہنما
کہ جزا و زو بہ بام استادی	کوس شاہی بہ بام استادی

زہے شہر یار عادل کا مکار کامل موم دل آہنیں بیان منت سبک عطا گر ان کوہ وقار -
 کاہ نقاد دل رام کن خاطر شکا و شیرین گلیخ شہو معفو کار حرم و در وطن و در دل غریبان ساز -
 تواضع زیب غرور و در وادول در عثمان صبر از پیے دوان از ہمہ بر کنار و با ہمہ در میان یوسف
 نجح حسن پناہ برابر ہم نام کعبہ در گاہ کہ از روز ازل در دیوان دہشش الہی در بیچ چیز باو

تقصیر سے رفتہ بہرچہ دلپذیر و خاطر خواہ او بود قلم تقدیر بران رفته۔ سال و ماہ عمر ابد
 پیوندش در سیر خیابان عشرہ سوم و غلغلہ فضائل و کالاتش در مغز ساکنان سپہر ہفتم۔ کافر
 نعمت آنانکہ بر خوان ہنر با ستادش ایمان نیارند و تخم شکر شاگردش در زمین کام و زبان
 نکارند۔ زبان شکر خود کراست بہ بزل دروسیم ہماینا سے ہنروران نگین۔ و بخشیدن معنی
 و مضامین دیوانہا سے شاعران نگین۔ با طہار یک و معنی از جملہ معانی الفا سے کہ در جریہ
 اشعار این ثنا خوان ثبت است اشعار سے میر و ہدوڑ سے در تعریف یوز فرہ و زنت اسپ
 لاغر شعر سے چند گوش گزار استادگان مجلس بہشت نشان معیشہ شاید کہ در خاطر ہم گذشتہ
 باشد کہ طبیعت حالی بکاہلی از خود راضی کشد و الاخیال را فرہی و فکر را صید افکنی
 بہست این معنی را غیرت فراتش دریافتہ بہ یہ قریب بہست و سی معنی و تشبیہ بر سائرین ادا
 بیان رفت۔ یکے آنکہ اگر این یوز را بزنجیر گویے صد جا بگل میخ و انہا باند بندیم است کہ
 بجلدی از جلد بیرون جلد۔ دیگر آنکہ ضعف و ناتوانی این اسپ بنا ہے کہ ہکام تصویرش
 ہر گاہ بر قلم لغزینی دست و ہد او از پاد افشاہ کردہ وار بر زمین نقش بند۔ قسم برستی کہ
 مدین سخنان تکلفے نیست و این طور سخنان تکلفی در غور برداشت و دریافت حوصلہ ماست
 و گرنہ معانی شاذان گران تر است کہ ہار سنگینی برگردن تو زانیاں سخن نہند۔ ارباب استعداد را
 صحبت کتابخانہ کہ مکان فیض الہی است و کتب خانہ استادان معنی اعنی شاگردان اعلیٰ حضرت
 ظل الہی مدوزی ہتخصیص آنجا کہ ہمہ جارحایت و نہایت مرعی است دیوان عدل و داد
 و دیوان و مجلس عیش و نشاط درستان میدانہ دیوان دارے جو دو سخا و سخا و غور سے فضل
 و ہنر و کتابخانہ مقرر است فی الحقیقت غائب شدگانے کہ مغز خود را در پوست کشیدہ کتاب نام
 نہادہ نگ ہم نشاند معنی از مغز ان و استفادہ اند تلمیحاتے کہ در باب شعر و شاعری شنیدہ

شد از پاس اقتضائے مقام و متانت بنائے کلام و انشراح و افتتاح و التیام و اختتام و
تفصیل و توضیح و اجمال و ابہام و پیچیدگی عبارت و شوخی اشارت و حشمت معنی و جودت
لفظ و چسپائی ربط و تنگ و رزمی و کرسی نشینی ترکیب و بست قافیہ و شست و رشت
و تلاش کیفیت و صافے سینہ و پاکے زبان و عرق ریزی سخی و سحر خیزی خواب و زارے حصول
و در یوزہ گریے قبول و اشال اینها و خطبہ کتاب نورس کہ کسں ہر اسبہ جہان از و پر و اذہ است
مرقوم گردیدہ۔ لہذا الحمد کہ بہین تعلیماتش در پیرانہ سری بر ترقیات جوانی مے نازم و باشہ سوران
این فن عثمان بر عثمان مے نازم و چہ ترقی ازین زیادہ خواہد بود کہ آفتاب تربیتش بر تو عاظت
انماختہ خفائی را ظہوری ساختہ و در نخل پیرائے گلزار ابرہیم انہاز ملک الکلامیت کہ بیدیل
و انہاز است نہ فرعش ز انو بز انوے اصل و سحرش دوش بدوش اعجاز آہرے زوشتاد مے قطرہ بہ
بازوے موج دریاست نہ ورنہ سنائے ذرہ بہ تر تو خورشید جہان آرا۔ باوجود نخل ملک گیر می و رعایت
احوال رعایا و لشکر می ہار جگت گرد می یعنی استاد مے عالم برگردن گرفتن و رحمت تربیت
شاگردان کشیدن غرض التفات و رحمت است ہم بخلق و روزگار وہم بہ ارباب استعداد کہ قابلیت
انہا ضائع نہاند و اینہا بخل وافی بہرہ مند گردند تا شفقت و عطوفت را این پایہ نباشد بہ سخت
پادشاہی بر آمدن دست نہند و تا در رحم و مہربانی دریا نشود گوہر و اسائی و فرمانروائی بکف نیفتند
تفوق پادشاہان بہ مہربانی و شفقت است نہ بعض و طول ملکیت مصرعہ شہنشاہی بہرہ مہربان تر
رحمتش بر رخ ہر کہ خندید و گیر بر رخ بساط اشک پیچید۔ طفلے کہ سرگشت ہر بائش کمدیش
گزندہ پستان مادر بخودید۔ بقرب حرف مہربانی از نقل مہربانی کہ سدا فتخار و جل اعتبار این
خاکسار ببقدر است قلم تحریر زبانی دار و آزاخاکہ مجزرا باغ و گفتگو نیست و قے در کین گاہ
فرستہ سرو من شد کہ محرومے سعادت بساط بوسی چون قفل بے صبران از حد گذشت و بار

تہنائی بزدوش سبکو دھان خوش گرانست بچار تے نمکین تراز شور محبت فرمودند اگر تہا مے
 بودے چنین بودے چون شریک داری میتوان ساخت کہے چه سازد بیت
 یکمیت جان دور و صد ہزار بیت زبان فضول چه سازم بگفتگوئے نیا
 اگر مشیخ عشرت غربت پروازم خلقے را از وطن برے آرم و تاب این شکم ندارم و اگر از خیر
 زبان مے بدم غفلت بعضے آشنایان دور ماندگان تیرسم و نیتدر بریم ہم یتیم مشنوی

مسکن غیش و عشرت دکن	لب بغرب فتدز حرف وطن
نیت از صبح روز وصل عجیب	خندہ بر انشراح شام غریب
نغمہاے غریب ریخت ز ساز	ہست آرے شہ غریب نواز
در سخن بر کشید مغز ز پوست	لفظ و معنی غریب دار و دوست
رفتن از کوئے او نصیب بہاؤ	ہیچکس در وطن غریب مہاؤ
معنی صورت و فاد و فاق	زہر مارا مجتہش تریاق
صیت خود را کہ سر بہ کشور داد	بہر خیر ہر ہنر و رواد
قسم جان بہ زندگانے او	کو جز او کس بہ مہربانے او
نامہ در خواندن ہنر پویان	نفل در آتش العجل گویان

اگر غدر در از نفسی گفتہ شود کوتاہی باشد این مع و شنائے دیگران نیست کہ عذر تطویل
 کلام باید گفت و خلعت اطہار باید کشید سامع و سعادتمنہ فیادہ کہ در شکر گزارے ناطقہ
 نباید شہد از شاد بے گفتن تشنگے شنیدن ہنوز مے فہم اما چون آخر سکوت عجز مہر
 دکان سخن خواہد بود دعا ہم احرام کعبہ اختتام بستہ مصرعہ گواہت لب باہین ہاکن غزل

کعبہ اہل دل ابرہیم باد قبلہ نہ چرخ و ہفت اقلیم باد

	<p>پیش قدمی چرخ در تسلیم باد کاف سرکش ز احتلاطیم باد نیک و بد را مشرودہ تعمیم باد عیشہاے عالمش تقسیم باد حاشہ راول و نیم ازیم باد خوشہ چین خرمن تسلیم باد غیرت گلزار ابراہیم باد</p>	<p>از مہ نو پشت دستے بر زمین ہمتش ترکیب لفظ کم خواست نفی تخصیص از سخایش و اقسمت تا پذیر و عیش و عشرت انقسام تا بہ تجلیا جملہ را امید ہست عقل کل در مزرع استادیش داستان شد ختم بتان خوش</p>	x

انوار سیلی

این کتاب را حکیم روشن راے بید پاے برہمن برنام راے جہان آراے دانشلیم
 ہندی کہ مالک بعضے از ممالک ہندوستان بودہ بزبان ہندی تصنیف فرمودہ و
 کہ در مبادی شروع شتمہ از سبب آن رقمزہ کلک بیان کردہ حکیم مذکور بناے سخن را بر
 اساس مواعظی نہادہ کہ بادشاہان را در سیاست رعیت و بسط بساط عدل و رافت و
 تربیت و تقویت اولیاء دولت و دفع و منع اعدائے مملکت بکار آید و دانشلیم این
 کتاب را قبلہ مقاصد و عمدہ مطالب ساختہ بہ مفتاح مطالعہ آن پیوستہ افتتاح ابواب حل مشکلات
 و کشف معضلات سینہ و این جو اہمیتی در زمان او از دیدہ ہر کس چون گوہر شاہوار در
 خلوتخانہ صدق نہان بودے و چون لعل بدخشان از جیم کان جز بہزار خون جگر چہرہ
 نمودے و بعد از دہریک از اولاد و احفاد کہ بجای دے بر سر سلطنت نشستند سے جہان
 طریق مسلوک داشتہ در اخفائے آن کوشیدند سے و با این ہمہ مبالغہ نسیم فضائل آن کتاب
 اطراف جہان را چون حاشی گلستان معطر ساختہ بود و نافہ مشک افشان مناقبش شہادت
 مستحقان رواج اخبار و آثار را معنی گردانیدہ نظم

ہنر چو مشک بود مشک اگر نہان
 ز فیض را بچہ او شام را خبر است
 نیشور بگل اندود چشمہ خورشید
 زمان زمان اثر نور او زیادہ تر است

تاور زمان کسری نوشیروان این خبر انتشار تمام یافته کہ در فخر این ملک ہندوستان کتابت بیت کہ از
 زبان بہائم و سباع و طیور و حشرات و وحوش جمع کردہ اند ہر چہ سلاطین را در باب سیاست
 و خرم شاید و جہانداران را در رعایت قواعد پادشاہی بکار آید در مطاوی اوراق آن ایراد نمودہ و آن را
 سرمائے ہر نوع عطی و وسیلئے نفع مے شناسند نوشیروان را کہ استخارج و جویبار معدلت از زبان احسان
 او سر سبز بود و طوطی گلداز چمن انصاف از قطرات امطار عاطفت او مے افزود و بیت
 جہان گشتہ از عدلش آراستہ و زان گردیداد برخاستہ

در غبتے تمام ویل مالا کلام بمطالعہ آن کتاب پدید آمد و بر رویہ طبیب کہ مقدم الطبائے پارس بود
 بالتماس نوشیروان بہ ہندوستان توجہ نمود و مدتے متادمی آنجا بود و با انواع حیل و تدبیرات تمسک
 نمودہ آن کتاب را بدست آورد و الفاظ ہندی را بعنت پہلومی کہ در آن زمان زبان سلاطین
 ایران بدان منظم بود بے ترجمہ کردہ بخد مت نوشیروان رسانید و بموقع قبول شرف امتحان یافتہ
 مرتبہ آن در حضرت شاہ باقصے حاج کمال رسید و بناٹے کار نوشیروان در آثار اظہار
 عدل و احسان و تسخیر بلاد و تسکین قلوب عباد بمطالعہ آن کتاب بودہ و بعد از نوشیروان
 ملک عجیب نیز در تعظیم و اخفائے آن مبالغہ نمودندے تا زما نیکہ خلیفہ ثانی از عباسیان
 ابو جعفر منصور بن محمد بن علی بن عبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہم خبر آن کتاب شنیدہ بر تحصیل
 آن شغف تمام بظہور رسانید و بمطائف الحیل نسخہ پہلومی بدست آوردہ امام ابو الحسن
 عبد اللہ بن مسعود ^{در لینگ ۱۲} را کہ آمد فضلای عصر بود فرمود تا تمام آن را از پہلومی بتازی ترجمہ
 کرد و دائم در مطالعہ داشتہ اساس احکام خلافت و بناٹے شرائط عدل و رافت
 بران نصائح و وصایا وضع مے فرمود و دیگر بادہ ابو الحسن نصر بن احمد سلامانی یکے
 از فضلای زمان را امر کرد تا آن نسخہ را از زبان عربی بعنت فارسی نقل نمودہ و

رو دگی شاعر بقہ مودہ سلطان آن را در رشتہ نظم انظام داد و یاد دیگر ابوالمظف بہر اہم
 بن سلطان مسعود از اولاد سلطان محمود غازی غزنوی کہ مہدوح حکیم سنائی است مثال
 داوتا فصیح البغا والبلغ الفصحا ابوالمعالی نصر الدین محمد بن الحمید روح اللہ روحہ و زاد
 فی غرغہ الفردوس فتوحہ آن را ہم از نسخہ ابن متفیع ترجمہ فرمودہ و این کتاب کہ حالابکلیدہ و
 دمنہ مشہور شدہ ترجمہ مولانا مشار الیہ است والحق عبارتیت در لطافت چون جان شیرین
 و در طراوت چون مرجان رنگین الفاظ و لفریش چکر شمشیر لہان شورانگیز و معانی جان
 فزایش چون طرہ سبز خطان دلاویز نظم

حروفش چو زلف بتان چگل ہمہ جاے جان ست و آو ک دل

معانیش در زیر حرف سیاہ درخشہ چون مہر و روشن چو ماہ

سوادش را کہ کمال الجواہر معانی عبارت از آن است بر بیان صفحہ دیدہ جائے توان داود
 بیانش را کہ غرہ صباح شادمانی اشارت بدانت بر سواد چشم جہان بین توان نہاد بیت
 ستر و کہ کاتب دیوانہ شائے خند کشد سواد نسخہ او بر بیان دیدہ خور

و با آنکہ منہ نشینان بارگاہ انشا در تعریف جزالت کلمات و تحسین بلاغت ترکیب آن متفق
 الکلمہ اند۔ مصرعہ

وَإِنَّ الْقَوْلَ لَمَّا قَالَتْ حُذَام

فاما بواسطہ ایراد غرائب لغات و لہجہ کلام مجاسن عربیات و مبالغہ و استعارات و تشبیہات
 مستغرقہ و المبالغہ اطالت و الفاظ و عبارات مغلطہ خاطر مستمع از التذاف و بغرض کتاب و ادراک
 خلاصہ فی الباب باز میماند و طبع فارسی نیز از عمدہ ربط مبادی قصہ بمقاطع و ضبط اوائل سخن جواز اہم
 آن بیرون نمی آید و این معنی ہر آئینہ سبب سامت موجب طالت خوانندہ و شنوندہ خواہد بود

خصوصاً درین زمان لطافت نشان کہ طبع انہا سے آن بزرگ لطیف شدہ کہ داعیہ ادراک
معانی بے آنکہ برضد الفاظ جلوہ گر باشندی دارند عکس کہ در بعضی از الفاظ تبصیح کتاب
لغت و تفحص کشف معانی آن محتاج باشند و ازین جهت نزدیک شدہ کہ کتابے بدان
نفاست متروک و مہجور گرد و اہل عالم از فوائد آن بے بہرہ و محروم مانند نابراں دین
وقت جناب امارت مآب کہ ذات صافی صفاتش جوامع کمالات را جامع است و صفات
سایم ہر آتش از مطلع فضائل و معانی طالع صاحب ہستی کہ باوجود تقرب حضرت سلطان
زمان و غایتان دوران باسط بساط امن و امان ناشر آثار خیر و احسان آفتاب اوج نکلت
و تا جہداری رحیمین کج سلطنت شہر یاری - بیت

قرۃ العین سلاطین شہر یا خافقین شاہ ابوالغازی مولانا کمال الدین سلطان حسین

خداک الله ملکک و سلطانک و منظور نظرات ماطفت کیما خاصیت آن حضرت بودند
و امن ملتومت از غبار رخارف و ما الحیق الدنیا الامتاک الفردی فشا ند و صحیفہ دل
بنیل را بیت

و نیز نگاہ این پنج روزہ خیال کہ نادان نہ نام او کمال مال

مرقوم نمی سازد و مضمون این کلام سعادت فرجام کہ بیت

خوبتر بر چہرہ قدرت نماید خال زہد خلعت هفت بقدر کامگاری خوشتر است

نصب العین احوال خود با ختم اسما غرطاب مطلب مطلوبان و انجیل تار ب محرومان را

وسیلة اقبال و ذخیرہ آخرت می شناسد از خواستہ تذکرہ باہر کہ بیت

دہ روزہ مہر گردون افشا لیت بخون نیکی بجائے یاران فرصت شمار بار

خود را بتغافل موسوم نمی دارد و هو الامیر الا عظم مستجمع الفضائل و المعالی

بَعْلُو اَلْهَمَّ لِحَظِي مِنْ مَوْحِبِ الْمَلِكِ الْاَحَدِ نِظَامِ الدَّوْلَةِ وَالِدَيْنِ اَمِيرِ شَيْخِ اَحْمَدِ
اَلْمُسْتَمِرِّ بِالسَّيْلِي مَرَدَّقَهُ اللهُ الْاِخْتِصَاصُ بِالسَّلَامِ السَّلَامِي وَالْكَمَالِ الْكَمِيلِي

کہ بے تکلف سہیلی سے از عینِ بہمن تابان و خورشید سے از طلع مہر و فادہ نشان ہمیت
تو سہیلی تاکجا تابی کجا طالع شوی نور تو بہر کہ سے تابد نشان دولتست

نظر پر تعمیر فواید نام و تکیہ منافع خاص و عام ثمارت عالی لرزانی فرمود کہ این کمیۃ بے غلط
و حقیر اندک بضاعت حسین بن علی الواعظ المعروف بالکاشفی آیدہ اللہ تعالیٰ بالطف

الختی جزات نمودہ کتاب مذکور را لباس نو پوشانیدہ و زیبا و آیات معانی آن کہ تہت
الفاظ مخلقہ و محب کلمات مشککہ محبوب و مستور اند بر مناظر عبارات روشن و غزلات

استعارات لطیف جوہ دہد ہمیشے کہ دیدہ ہر مینائے بے نظر تہمتی تعمیق نظر تواند
از جمال آن نازنینان حجلہ بیان بہرہ گرفتن و دل ہر دانداز بے گفت تخیل و

تخیل کلفت میسر شود از وصال آن ناز پروردگان حجلہ ضمیر پر خور دین مشنوسی
چنین گفت مرد و خندان بہمن کہ اسے باغبان ریاض سخن

دیرین رویشہ پاک مینو نشان و دخت معانی بنوے نشان
کہ ہر کو خور و میوہ زان درخت نشاندہ را گویاے نیکیخت

دیرین باغ خوش میوہائے تر است بزیبائی از یکدگ خوشتر است
و چون از اقبال شال آن عید المثال چاہہ نہ بود و نہ حکم میانیہ از طلع نور سہیلی و مینو دیت

چو حکمت است معانی بقول شاہ عرب اگر بخود سہیلی عیان شود چہ عجب
بعد از استخارہ والا استجانبہ بدین معنی اشتغال رفت و آنچہ از عالم غیب بر زبان قلم
و قلم بیان جاری شد رقم ثبت یافت سو باید دانست کہ اساس کتاب کلید و دہن

برحمت عملی است و حکمت عملی عبارت است از دانستن مصالح و حرکات ارادی افعال
طبیعی نوع انسانی بر وجهی کہ مودی باشد بنظام احوال معاد و معاش ایشان و مقتضی رسیدن
بجائے کہ متوجہ آنند و این قسم از حکمت در تقسیم اولے بدو قسم منقسم شدہ میکہ آنکہ راجع باشد
بہر نفس علی الانفرادی دوم آنکہ راجع بود باگروہ بہ سبیل مشارکت اول را کہ رجوع او باہر
نفس بہ انفراد بود و شرکت دیگر سے باوے در آن باب تصور نباشد تہذیب اخلاق گویند
و ثانی کہ راجع است باجماعت بہ مشارکت باز بدو قسم انقسام می پذیرد یکی کہ مشارکت
در منزل و خانہ باشد و آن را تدبیر منازل خوانند و دیگر آنکہ مشارکت در شہر و ولایت بلکہ
در آئیم و مملکت بود آن را سیاست مدن گویند و کتاب مذکور مشتمل است از اقسام ثلثہ
مذکورہ بر بعضی فوائد از نوعین آخرین و آنچه تعلق بہ تہذیب اخلاق دارد و در سے مذکور
نہست مگر سبیل استبصار پس ہر چند ایراد برنے از سیکارم اخلاق با محال بود اما نحو استیم کہ تفسیر کلی
باوضاح کتاب راہ یابد لاجرم مترض زیادتی ابواب نامشدہ برہمان خوال کہ حکیم ہند ایراد کردہ
الترام نمودیم و دو باب اول از کتاب کہ در آن زیادہ فائدہ متصور نبود و در اصل کتاب منخل
نداشت استفاہ کردہ چہارہ باب باقی را بعبارات روشن و آسان ثبت ساختیم و حکایات
را بطریق سوال و جواب از رائے و بہرہن بدستور سے کہ در اصل مذکور بود بقید
کتابت در آوریم و قبل از ایراد ابواب افتتاح بحکایتی کہ مثلاً سخنمان ہمان تواند
بودہ از لوازم دانستیم و بعد ما کہ تصرف عبارات کتاب مذکورہ بہت اخلاق
الفاظ است اگر در تالیف این رسالہ عنان بیان از شارح انشاء تہرسلان و منہاج
ابداع منشیان بصوب تنزل معطوف باشد غرض واضح خواہد بود بیت
من کہین دُر ممیانی مفتاح آسچہ گفتند کہو آن گفتہ ام

دیگر آنکھ در آشنائے حکایات از اجناس کلمات عربیہ باریاد بعضی آیات و احادیث ضروری
الذکر و آثار و امثال مشہورہ اقتصار نموده متعرض اثبات ابیات عربی دیگر و جدید
سخن را بجاہر اشعار فارسی کہ چون ترکیب زر و گوہر صفت تر صیغ وارد زیور می بندد

سخنہارا بدستور خردمند ز نظم و نثر باید داد پیوند

کہ گاہے طبع ازان آرام یابد زمانے زان دگر ہم کام یابد

و در محل اثبات ابواب ہر جا کہ ایراد حکایت و انشائے مثلے مناسب خواہد نمود نہایت

ملاحظہ کہ مصرعہ

بر دست گل خیز بندگی را

باقدام جبارت بر سبیل تصرف اقدام خواہد رفت و این فقیر اگرچہ در ارتکاب

این تالیف خود را ہدف سهام ملامت می بیند اما زبان نیاز نکتہ الماکم و معدن و کد

در دیوان اعتدال بموقف عرض بلغای فصاحت شعار و فصیائے بلاغت و تار

میرساند و در مقامی کہ لازم التہدید و تصنیف فقد استہذف و تلوذخ التہدید من انصف فقد

استطقت فرو میخواند نظم

دیدہ انصاف چون بینا بود در شمر و گرچہ کہ میں نابود

من نجم از عمل خام خویش تو بملامت مکنم سینہ ریش

در روش زمرہ آزادگان نیست روا طعنہ بر افتادگان

+ چشم ہنرمین بود از عیب پاک بے ہنر از عیب کند زوجہ پاک

در بیان جزائے اعمال بر طبق مکافات

و ابشیم از روئے تعلیم بیدار پاک حکیم را دعا گفت و فرمود کہ شنیدم داستان

قریب و گانج و آن مثلے است مرخرد مندان را در آنچه میان ملوک و خدنگاران نشیان
 افتد از خلاف و خیانت و عجز و عقوبت و مراجعت بتجدید غنایت و مزید عقیدت
 بر مردم امین و کافی بہت نظام ممالک و ترتیب مصالح و غلو نما کردن در جانب بلل
 و معترف شدن بسجن حق و عوایب و فوائد این حکایت از سر حد حساب بیرون بود اکنون
 فرماید داستان کسی کہ براسے صیانت حال و رعایت نفس خویش از ایندے دیگران و رسانیدن
 مصرت بجانوران باز نایستد و پند خرد مندان در گوش نگید و تالاجرم مثل آنچه از وصا و
 شد گرفتار گردد حکیم فرمود کہ بر ایندے حیوانات اقدام ننماید مگر جائے کہ
 میان نور خیر و ظلمت شر و فائده نفع و غائے ضرر فرق نتواند کرد و بحکم جہالت
 در بابیہ ضلالت سرگردان شدہ از عواقب اعمال غافل باشد و نظر بصیرتش از خیر
 امور قاصر ماند و بچند کافات بنیانگردد اما آنکہ دیدہ سرش بکحل الجواهر توفیق ازلی
 منور است و گلشن دلش بروائح ریاحین غنایت لم یزلی معطر ہر چہ بخویشتن
 نہ پسندد در باب همچون خود سے چگونه روا دارد۔ مصرعہ

پسند کجس آنچه خود پسندی

و بیاید دانست کہ ہر کردار سے راجزائے مقرر است و ہر آئینہ بار باب آن برسند و تاخیر سے کہ
 در میان افتد مغرور نباید شد کہ بخواہے ان اللہ یہمل و لا یہمل شاید اہمالی باشد لیکن
 اہمال نخواہد بود و سہ روزہ مہلت لاجال است و اندیشہ نایافتن سزا و جزا خیال محال ہر تخی
 کہ در مزرعہ عمل بکارند بے بر نیاید کہ بر آن بردانند پس ہر کہ طلب کوئی دارد باید کہ بختخمش کی نگارد باعی
 خواہی کہ ترا ہیچ بدی ناید پیش تا بتوانی بدی مکن از کم و بیش
 چون نیک و بد تو با تو میگرد و باز بنگر کہ چہ کار سے کنی در حق خویش

و اگر کسی خواہد کہ بد کردار سے خویش را بیکر و تبیس پوشیده گرداند و زرق و شجده
خود را در لباس نکو کاران جلوه دهد تا بحدیکه مردمان پریشان گویند و ذکر محاذ او در
اقطار و آفاق سائر شده بدور نزدیک برسد و بدین وسیله نتیجہ افعال ناپسندیدہ ہرگز از او
سورف نگردد و ثمرات خست باطن و ناپاکی ضمیر دروے رسد چنانچہ و متقان ختم مثلاً
در زمین افکند و روے آن را بجاک پوشانیدہ چنان باز نماید کہ در این زمین نیست
کاشتم ام و ہمہ کس اعتقاد کنند کہ در آن مزرعہ نیشکر خواہد است بی شبہ بدین خیل زراعت
بے تغیر نخواہد گشت و ہمان تخم خطل کہ کاشتم بر خود بطہور خواہد رسانید۔ تنوی

چونکہ بد کردمی تبرس امین مباحث زانکہ تخم است فرویاند خداش

چند گاہے او پوشاند کہ تا آیدت زان کرداسے بد جیا

و ادحق مان از مکافات آگہی گفت ان عذتم بہ عذنا بہ

و شاید کہ چون کسی حقیقت مکافات دریابد و ستر آید فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا
يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ و در دل وے سہریت کند از بد یہا اعراض
مخودہ سوے نیکی و گراید و از ستمکاری و دل آزاری توبہ کردہ سلوک با شفقت
و رحمت پیش گیرد و مصرعہ

دین نیز توفیق تواند بودن

و از نذایر این کلمات و امثال این مقالات و انسان تیرہ صفت شکن و موقیر فلک است را
پسید کہ چگونه بودہ است آن حکایت .

گفت آہ وہ اند کہ در ولایت حلب بیستہ بود شغل درخت بسیار و محتوی بر ریاض و انمار۔ بیت
گل و بید و شمشاد و سرو و خندک بہم در شدہ شاخ و در شاخ تنگ

و دران بیشہ شیرے بود ماده و ہزبرے تیر چنگ پر ناس را آمادہ پل تنے کہ بہرام فلک
چون گنگار او بودے و شیر سپہ از شکوہ سولتین چون کاو زمین بخت الشریعے وار نمودے

چو بنمودے بوقت خشم دندان شمشیر ہمیش چون آب سندان
دو چشمش چون دو کانون پر آذر دمانش ہیچو غارے پر زنجبر

ہموارہ بخون یختن مشغول بودے و پنچہ و دمان بخون جانوران بیا بودے سیاہ گوش کہ
ملازم او بود چون صورت حال بر نیموال دید از نتیجہ شمشیر گامی و ثمرہ خوشوارے او تہر سید
و از و عہد مکی آکان ظالم اسلطہ اللہ علیہ اندیشہ کردہ میخواست کہ ترک ملازمت
گیرد بیت

پتیس از صحبت آنکس کزو خلقے بیا دارد بہ آتش ہر کہ شہر نزدیک بیم سوختن دارد
درین فکر وے بصر انہاد پر کنارہ بیشہ موشے وید کہ بچہ تمام بیخ درختے سے بر دو بدنان
ازہ صفت اجزائے عروق اور مفصل میا زد و درخت بزبان حال با او میگوید اے
شمسکار دل آزار چرا بہ تیر آزار بنیاد حیات مرا زیروز برے سازی و رشتہاے جان
مرا کہ عبارت از عروق آبکش است بہ تیغ بیا و قطع مے کنی و مردم را از راحت
سایہ و منفعت میوہ من محروم مے گردانی بیت

کن بدی کہ بدی را جزا بدی باشد بکیش اہل مروت بدی دوی باشد
موش ہزارے اولقیات نامودہ بہمان جفاکاری اشتغال داشت کہ ناگاہ مارے دہان کشادہ
از کین پیرون آمد و قصد موش کردہ بکیم اورا فرو برد سیاہ گوش ازین صورت تجربہ دیگر بدست
و دانست کہ آزارندہ مجز آزار نہ بنید و نشانزدہ خاکل مرا و پنچیدہ ہیت ۔

بدے کنی و نیک طمع داری جز بہ نبود سترے ہر کرداری

و در ہمین حال کہ مار از خوردن موش فارغ شده در سایہ درخت حلقہ زد و غار پستے درآمد و
 دہم مار بدین گرفتہ سر در کشید مار از غایت اضطراب خود را بروے مے زد تا ہمہ اعضایش
 بنوک خار سوراخ شدہ جان بالاک و وزخ سپر سیاہ گوش از صفحہ اعتبار رتقے دیگر نشانہ نمود
 اما چون مار از کار بیفتاد و غار پست سر بیرون آوردہ بعضے از اشیاء مار کہ غذا سے او را
 موافق بودے تناول نمود و باز سر در پردہ خاک کشیدہ در میدان صحرا بر بیات کوئی
 بیفتاد سیاہ گوش مترصد حال غار پست می بود کہ ناگاہ روباہ گرسنہ بدان جارسید و
 غار پست را کہ لقمہ چرب او بود بر آن وضع دید دانست کہ با وجود حدت خار از گل
 مقصود بوسے نتوان شنود و جز بکلید حیلہ و مکر در آرزو نتوان کشد و پس غار پست را
 بر پشت انگندہ قطرہ چند بول بر شکم و سے رخت و غار پست بقصور آنکہ باران است سر
 از درون پردہ خفا بیرون آوردہ روباہ در جست و حلقش گرفت و سرش بر کندہ باقی اجزا
 را با مشتہما سے تمام بخورد و چنانچہ از و جز پوستے باقی نہ ماند و منور روباہ را فراغت
 کلی حاصل شدہ کہ سگے جہندہ چون گرگ درندہ از گوشہ درآمد و روباہ را از ہم بر درید
 و بمقدار سے از و سے جوع الکلب را تسکین دادہ در گوشہ نجفیت سیاہ گوش این عجوبہ را
 کہ ہر یک دلیلے روشن بود بر تحقیق کفایت میدید و منتظر حالات دیگر کہ از نہا نجانہ قضایا
 صحرا سے قدر آید مے بود ناگاہ پلنگے دید کہ نزدیک گوشہ بیشہ بیرون دوید و تا سگ خبر شد
 بنیش جان شکار دلش را از سینہ بیرون کشید قضا را پلنگ بے خبر از کمین گاہ صیاد سے
 بیرون جستہ بود و صیاد با تیرے در کمان کشید و رپے او شستہ چون پلنگ را متحول
 سگ زید غننگ دلہ و ز میان و سے انگندہ و بر پہلوے رشتش آمدہ از طرف
 چپ بیرون رفت بہیت

فلک گفتا خوش سنتان قبضہ گشت زمین گفت آفرین باد و ابران دست

ہنوز پلنگ تمامی از پاسے در نیامده میاوب بکده سستی پوست از سرش در کشید و سر اسر
سوار سے بدان موضع رسیدہ بدان پوست پلنگ کہ نہایت نقش و نگین بود طمع در بست
و صیاد در آن بابہ مضائقہ نمود و ہمہ ایشان بجا صمد و محتاجہ انجا مبدہ و در شلمے حرب
و محارب مرد سوار شیر آبدار کشیدہ بر سر صیاد و تاخت و تا بر خود جنبدین گرفت سرش
بصحر انداخت و پوست پلنگ از زمین در بر بودہ روسے براہ آورد و ہنوز قریب صد
گام نہ رقتہ بود کہ آپیش بہر در آمد و سوار بر زمین افتادہ گردش فرود گشت - مصرعہ
زمان تاد و ساعت امانش نداو

سیاہ گوش را این تجربہا موجب مزید یقین گشت و ہللاز مت شیر آمدہ اجازت رفتن
از آن بیشہ طلبیہ شیر گشت کہ در سایہ دولت من آسایش داری و از خوان اسنان و مانند
انعام من بہرہ سے یابی سبب رفتن ازین منزل و ترک خدمت گفتن چہ چیز تواند بود
سیاہ گوش جواب داد کہ اسے ملک مرا خیالے ردے نمودہ و اندیشہ از سوید اسے دل سر
بر زودہ کہ در نہفتن آن بیم بگذاشتن است و اگر گفتش خوف جان و رہافتن - بیت
حال دل خویش از تو نہفتن مشکل و ز بیم رقیب باز گفتن مشکل

و اگر بہت ملوکانہ میناقے کہ شکستن آن بہیچ وجہ روان توان داشت در میان آرد صحت
حال را بر ہستی باز نمایم شیر اورا امان دادہ بر آن مہی عمد کردہ ہو کند ہا موکہ ساخت
سیاہ گوش گفت می بینم کہ نیت ملک برآز از خلق موقوف است و عنان قدرت
بایذ اسے بگیا مان معطوف دلہا بہ نیش جفاے اوریش گشتہ و سینہ ہا بداغ ایذا

او مجروح شدہ - بیت

ترک ستم گن زندامت تیرس وز فرغ سو قیامت تیرس

ومن بغایت ازین صورت ترسان و ازین معنی ہر اسانم شیر چون همان زمان عمداً کردہ
بہ آن سخن سخت را تحمل نمود و گفت چون بر تو ستی واقع نیست و از من ظلمی تو نمیرسد
کنارہ کردن چه وجہ دارد سیاہ گوشت گفت از دو جہت یکے آنکہ هیچ صاحب مروت
قوت دیدن ظلم ندارد و طاقت شنیدن نالہ مظلوم نیارد۔ منظم

وجودت پریشانے خلق ز دوست ندام پریشانے خلق دوست

من از بینوائی نیم روئے زرد غم بے نوائمان مرا خستہ کرد

دوم مبادا کہ شوئے این افعال در تو رسد و من نیز بواسطہ مصاحبت در آتش عقوبت
سوخته گردم۔ مصرعہ

آتش چو برا فروخت بسوزد تر و خشک

شیر گفت تو شامت فعل بدان کجا دانستہ و میں محل نیک اند کہ آموختہ سیاہ گوشت جواب
داد کہ ہر کار اٹھ از گلزار خرد بمشام دل رسیدہ باشد و اند کہ ہر کہ تنہم آزار کار و جز محمول
مضرت بر ندارد و ہر کہ نہال منفعت نشاند جز میوہ آسایش نچیند جہان را کہ دار
مکافات است یکوہ تشبیہ کردہ اند کہ ہر چہ از نیک و بد بلجے بگوئی جواب خود بیلر تو صفا
ہمان بشنوی۔ مثنوی

این جہان کو بہت فعل ماندا سوے ما آید ندا مارا صدا

گر چہ دیوار انگند سیاہ دراز باز گرد سوے او آن سایہ باز

ومن امروز بعین الیقین صورت مجازات را مشاہدہ نمودہ ام و صفت مکافات
بعاینہ دیدہ پس آغاز کرد قصہ موش و مار و خازنشست و روباہ و مگ و پتنگ و سیاد و سوار و جی

کہ دیدہ بود باز گفت و بطریق مناسحت فرمود کہ اے ملک موش کہ یخ درخت بریدہ
 طعمہ مار شد و مار کہ آزار بد و رسانیدہ بپلاے خار پشت گرفتار گشت و خار پشت کہ مار را
 گشت در دام حیثہ رو باہ افتاد و رو باہ کہ خون جانور سے بر خیت سگ گرسنہ دلد از
 روزگار او بر آورد و سگ بواسطہ آن بیدادی و پنجہ پلنگ شکستہ ہلاک کشید و پلنگ
 بشامت ایذا و آزار ہفت تیر اجل شد و صیاد بسبب قصد و بے رحمی سہر باد داد و
 سوار بدان بیزحمی و خون ناحق و لغتہ و گردن شکستہ بماند فعل ہر یک چون مہنی بر
 ضرر بود برسم جزاہم مضرتے ہوے لاحق گشت پس از بدی منحرف گشتن و از
 بدان کنارہ کردن عاقلان را لازم است و کار خود باصلاح آوردن و نیت برافعال
 حسنہ مصروف دانستن خود مندان را از فرائض و لوازم - بیت

سختین نشان خرد آن بود کہ از بدہمہ سالہ ترسان بود

شیر چنان بخت فوت خود مغرور بود و بشوکت قہر و غلبہ مشغوف کہ سخن سیاہ گوش را
 افسانہ سے نداشت و نصائح اورا باز بچہ تصور میکرد و چنداں بچہ ازین باب دم سیدید
 آتش حرص و مشرہ شیر زیادہ سے شدہ بیت

اے آنکہ نپند میدہم ازیرا سے عشق چندین دم کہ آتش من تیز بیکہنی

سیاہ گوش دید کہ نصیحت اورا در دل شیر جان اثر است کہ ضرب پاسے مودچہ مار بخورہ
 و پولاد و مو عطش در سینہ او آن مقدار تاثیر دار کہ نوک نیزہ خار بر چوشت بخارا مصرعہ
 بیلے کے کار گر باشند سنان غلہ بر خار ا

شیر را بگذاشت و بگوشت بیرون رفت شیر از قضیہ سیاہ گوش خشم آلود شدہ در پے
 روان گشت و سیاہ گوش خود را در بوٹہ خلد سے بہان کرد و شیر از و بگذاشت و دو

آہو ہر دید در فضا سے آن صحرای اکنان و مادر مہربان برسم نگہبان متوجہ حال ایشان
 شیر قصد گرفتن ایشان کرد و آہو فریاد بر کشید کہ اسے ملک از صید کردن این دو
 حوسیدہ چہ آید و از خوردن اینہا چہ بند و چہ کشاید دیدہ مرا بفراق قرۃ العین گریان
 مساز و دل مرا بآتش ہجران بگل گوشہا بریان کن آخر ترا نیز فرزند اندازان بر پیش
 کہ نسبت ایشان ہمین و فروع را بد کہ نسبت فرزند این من - مصرعہ
 با من آن کن کہ اگر با تو رو بپسندی

تضار اشیر و بیکہ داشت کہ چہ ان روشن بروے ایشان دیدے و نور باہرہ بر اسے
 تماشا تھے لقا سے ایشان خواستے در آن محل کہ اینجا قصد آہو برگان کردہ بود سیاہ سے
 نیز در ہتھ بگرفتن شیر بچگان اشتغال داشت اینجا شیر زبار تھے آہو التفات نہودہ
 بچگانش را بکشت و اینجا سیاہ و دو بچہ اور اکشت و پوست کشیدہ بیت
 مگر دشمن خاندان خودی کہ برخاندانہا پسندی بدی
 آہو از پیش شیر رسیدہ و فراق فرزند ان نازنین کشیدہ بہ طرف سرزمین سے دیدہ ناگاہ
 سیاہ گوش بدور رسید و کیفیت حال پرسید و چون برکما ہی حال مطلع شد دیش زبار سے آہو
 بہ خدمت و باتفاق او آخانالہ کرد بیت

ہر کہ دلم از غم دلدار نبالہ از ناگہ زارش در و دیوار نبالہ
 بعد از غوش و فغان و آہ و ناگہ و زار سٹے پے پایاں سیاہ گوش اور تسلی داد و گفت غم خور
 انگہ مرستی را منرا و عزا خواہد یافت - بیت

شمع پروانہ را بکشت و لے زد و بریان شود بر وغن خوش
 اما از ان جانب شیر ہمیشہ باز آمد و بچگان را از ان گونہ بر زمین انگندہ دید فریاد و بغیر

برآسمان رسانید و گفت۔ بیت

دروے بدل سید کہ آرام جان برفت شد حالتی پدید کہ تاب و توان برفت
شیر غروشی برکشیدہ بود و قحان دردناک در گرفتہ بنوعے مے نالید کہ وحوش آن بیشہ
از وحشت نالہ اوزاری مے کردند و بہ صفتی میز ارید کہ مرغان ہوا از سوز گریہ او
در نالہ مے آمدند۔ بیت

چو سیل خون رود از وید مے پر نم من چہ جائے دوست کہ دشمن بگمزدانم من
در ہمسایگی شیر شغالے بود دامن از گرد تعلقات دنیا فشا ندہ و نکشتہ من قہقہ شبم
از لوح تو گل و تفویض فرو خواندہ بیت

فارس میدان تو گل شدہ نیم صحرایے قناعت زدہ

برسم تعزیت نزدیک شیر آمد و گفت کہ موجب اینمہ فریاد و قحان چیست شیر
صورت حال باز اند شغال گفت صبر پیشہ کن و کیبائی پیش آر کہ ہیچ مشائے
از گلشن عالم بوسے و فانشیدہ و ہیچ کامے از دست ساقی ایام شراب رامتے تہے
چاشتے جراتے پنچشیدہ۔ رباعی

از دہر جفا پیشہ دفائے نتوان یافت وز گردش ایام صفائے نتوان یافت

زخم دل مجروح جگر سوختگان را سازندہ تراز صبر و واسطے نتوان یافت

زمانے دل با خود آروگوش ہوش کشادہ دار تا نکشتہ دوسرہ از دفر حکمت فرو خوانم و حقیقت
کار و بار و نیلے غدار را با تو باز نمایم دریاے باطن شیر از جوش و غروش فرو نشست و
بسمع قبول متوجہ اصغاسے مواعظ و نصائح شغال شد شغال چون دید کہ شیر در مقام اتماع
کلام است سخنے و لپزیر آغاز کرد و گفت اے ملک ہر ابتداءے را انتہائے مقرر است

و آغاز ہر کار سے راہ انجامے مقدر ہر گاہ کہ مدت عمر سپری شد و ہنگام اہل فرازا میک
 چشم دوزن ملت صورت نہ بند و قاذ آجاء آجاء لایستائے خوف ساعۃ و لایستقد مومن
 بر اثر ہر غمے شادی چشم سے باید داشت و در وقت سورے قویٰ بیرون بیاورد بیت
 سالما دل چون مباحطوف ریاض و ہر کرد و فضاے او گلے گرفت سنجار سے نیافت
 در ہمہ حالما بقضاے ایزدی رضا باید داد و جرح را کہ هیچ فایده ندارد و تو قضا کن
 جان سپر کن چہرا کہ تیر قضا یک سر خطا نخواہد کرد

شیر گشت این بابا بچکان من از کجا رسیدہ باشد شوال گفت این ہم از تو بتور رسیدہ
 چہ آنچه تیر انداز قضا با تو کردہ اضعا ف آن با دیگران کردہ و این کلمات عمل است
 کہ روئے تو آرد و گما بدین تقدان و نیک شعیہ است قضا تو بقضا آن شیر خورش
 کہ گفت این آتش از کجا در ہیزم من افتاد شیر رسید کہ چگونہ بودہ است آن حکایت
 گفت آوردہ اند کہ در زمان پیش تنگوار سے بود کہ ہیزم درویشان بشتلم و حیف بنوری سے
 و در ہماے آن مضائقہ بسیار شودہ کمتر از آنچه قیمت بودے پادوسے و در زمان
 بر تو انکاران طرح کردے یا تضایف آنچه قیمت عدل یا شدہ بایستادے ہم درویشان
 از جہود بجان آمدہ بودند و ہم تو گران از ہماے او بفغان بیت

سینہ دل بر خنکان مذکباب کلہ محنت زدگان زو فواب

روزے ہیزم درویشے بزور یکشید و نیمہ بہا بدان فقیر بے فوایش ندا و درویش
 دست دعا بر آسمان برداشت و روئے نیاز بقبول خضوع و خشوع آورد۔ بیت
 اسے ظالم از دعاے بدین مشکو شب گریاں دعا کنند کہ خون از دعا چکد
 درین محل صاحبہ لے برسد و بر آن حال وقوف یافتہ زبان طاعت بر آن ظالم کشد و

گفت۔ بیت

بترس از تیر باران ضعیفان و کمین شب
 کہ ہرگز از ضعف نالان نرقوسی تر ز چمنش
 با بیچارگان کہ جزو گاہ حضرت آسمی پناہے ندارند بدین منوال سلوک گنن و بر در دندان
 کہ ہمیشہ چون شمع از سوز دل اشک بارند بدینگونه ستم روا دارند سخاوت سیدہ غریبان را
 بہ آسیب بیداد ویران مناز و خون دل تیمان را بجای شرب لعل و رجاء مقام
 مرید۔ مصرعہ

نقد این قبح کہ فردا بخار خواہی آمد

آن تملک پر غرور از سخن آن عزیز بنجد و از روئے استکبار و حیثیت جاہلیت روئے
 در ہم کشید و گفت۔ بیت

برو اسے شیخ و امین پیش مدہ در دہم
 کہ دو صد خرمن افسانہ بیک جو مخرم
 در دیش روئے اندوہ سے تافت رہیو نہ ملوت خود تافت قضا را همان شب آتش
 در انیم ہیزش افتاد و از آنجا بختانہ و منزل سہایت کردہ ہر تہاے کہ داشت پاک
 بسوخت و آن بید او گرا از بہتر نرم بجا کتر گرم نشانید قضا را بداد وہان عزیز کہ روز
 گذشتہ نصیحت بیفرمودہ بمرحہ رسید ظالم را وید کہ با متعلقان میگوید نہ انم کہ این آتش
 از کجا در سہارے من افتاد آن عزیز فرمود کہ از دو دہل در ویشان و موزینہ نشان
 صد کن ز دو دور و ہاے ریش کہ ریش درون عاقبت سہر کند

ظالم سہر دیش انگذد و باخو گفت از مقام انصاف نباید گذشت تخم جہائے کہا کاشیتما
 بہتر ازین برخواہ داد۔ بیت

ہر تخم ناز استی کاشیتم
 بین لاجرم تاچہ برداشتیم

وہیں نکل رہے تھے ان کو دردم تا بدانی آنچہ بجز ندان تو رسیدہ در مکافات آن است
 کہ با سچکان و دیگران کردہ و ایشان ہمین جریح و اضطراب و میان آوردہ باشند
 کہ تو آوردہ و باز بضرورت ہمہ صبر پیش گرفته باشند پس چنانچہ دیگران بر پنج تو صبر
 کردہ باشند تو نیز بر پنج دیگران صبور باش آشیر گفت این سخن را بحت و بران موکلہ
 گردانیدہ خاطر نشان من کن شغال گفت کہ عمر تو چند است جواب داد کہ چهل
 سال شغال فرمود کہ میں مدت دراز قوت تو از چہ چیز برودہ است گفت از گوشت
 و عوش و آدمیان کہ شکار میکردم شغال گفت پس آن ہا نوران کہ تو چندین سال از
 گوشت ایشان فدا ساختہ آیا پدر و مادر نہ داشتند و عزیزان ایشان با سوز مخالفت
 و در دعا جرت و رجوع و فرغ نیاوردہ بود اگر آن روز عاقبت این بید بودی
 و از خون ریختن اقباب نودہ وین وقت این واقعہ روی نمودے و بھیج حال
 چنین حادثہ پیش نیامدے - شومی

تو ناکردہ بر خلق بختایش کجایابی از خویش کہداییش

چو دلداز بہمت بنالد ہے کہ بر جان ریشتمند مر ہے

و اگر ہمیں سیرت را ملازمت خواہی نمود و بہم صفت خوشنوار و بخاکار خواہی بود اما کہ
 باش کہ از اینہا بسیار خواہی دید و تا وقتے کہ خلق از تو خائف باشند بوسے امنیت
 و آسایش سخاوی شتید اخلای خود را برفق و مرحمت آراستہ گردان و گرد آزار جانوران
 و ایندے این و آن مگرد کہ آزارندہ روسے راحت نہ بیند و بیدار گریز بقصد و مقصود زرد صخر

کس نزاد است ازین کمان تیر مراد برہد

چون شیر این سخن بشنود و حقیقت حال بروئے نکشت شد دانست کہ نتیجہ علی کنباے آن

پر آزار باشد جز ناگامی و بدفرجامی نخواهد بود با خود اندیشہ کرد کہ بہار عمر کہ اوقات
 جوانی باشد بجز ان پیری و ناتوانی مہل شد در مہدم قدم در راہ فاسے باید نہاد
 و سفر دہد و دلا پیش سے باید گرفت بیج بہ از ان نیست کہ زاد معا و متیا سازم
 و ترک آزار و جفا کاری گرفتہ باز کے از قوت قناعت کتم و غم پیش و کم ناخوردہ
 از فکرست و نیست بکدم قطعہ

بہست و نیست مہجان ضمیر و خوشدل بلش کہ نیست است سرخجام ہر کمال کہ بہست
 ازین رباط دو در چون ضرورت سیل رواق طاق صحت چہ سر بند و چہ پست
 پس از خوردن خون و گوشت باز ایستاد و میوہ قناعت کرد و طریق خرمندی
 پیش گرفت و چون شغال دید کہ شیر میوہ خوردن درآمد و اگر بدان مدد و نیست
 نماید آنچہ قوت کیا کہ شغال استایدہ روز خوردہ میشود مالیت برو سے غلبہ
 کردہ بار سے دیگر پیش شیر آمد و گفت ملک بچہ شغول است شیر جواب داد
 کہ از دنیا کنارہ گرفتہ ام و مجاہدت و ریاضت را بیان بہستند۔ بہیت
 زمین بجز آبگون چو کے آب خوش خورد دل را از آب خورد جهان سیر کردہ ایم
 شغال گفت نہ چنین است کہ ملک میفرماید بلکہ ضرر خلق ازو سے حال بیشتر
 از پیشتر است شیر گفت بچہ سب کے از من متضرر باشند و من نہ دہن بخون
 سے آلایم و نہ بچہ بازار شخصے سے کشایم۔ بہیت

و ہم بجز پیدا پارہ پارہ کنند بیج کس نہانم بیج نوع خراش
 شغال گفت تو دست از روزنے خود باز گرفتہ و از رزق دیگر جانوران کہ در
 آن حقے نداری سے خورسی و میوہ این بیشہ بقوت دہ روزہ تو وفا نمیکند

و کسانے کہ قوت ایشان بدین میوه استعلی است زود هلاک شوند و وبال آن
در گردن تو بماند و نمکن که هم درین جهان مکافات آن بتورسد و من سے ترسم کہ حال
تو سچو حال آن خوک نشود کہ میوه بوزینه را غصب کرد و خیر گفت بیان کن کہ چگونه
بوده است آن حکایت

گفت آورده اند کہ در وقت بوزینه را مدد توفیق دریافت و از میان اینکے جس
کنارہ گرفتہ بگوشہ همیشه متوطن شد و در آن بیشہ چند درخت انجیر بود یا خود اندیشید کہ
جا نوز را از غدا سے چارہ نیست و درین موضع جز انجیر خوردنی یافت نشود و اگر تمام
انجیر ہا در تابستان تباہی و تروی خوردہ شود و زمستان بے برگ و نوا باید بود
پس چرا ازان نیست کہ ہر روز یک درخت انجیر افشانم و آنچہ سدر حق باشد ازان
تناول منودہ باقی را خشک سے سازم تا ہم تابستان بفرغت گذرد و ہم زمستان
بر قاضیت باشد۔ بیت

زہر تو شہ باید کشیدن رنج تابستان اگر خواہد کسے کا سیشے باشد زمستانش
ہمچنین چند درخت را باز پرداخت و از میوہ آن اندکے خوردہ تتمہ را ذخیرہ خست
روزے بالائے درخت انجیر برآمدہ بر قاعدہ ہر روزہ بعضے ازان سے خورد و بعضے
جہت خشک کردن سے چید کہ ناگاہ خو کے از پیش میا و جہت خود را در آن بیشہ افکند و بہر
درخت کہ میرسد بران میوہ نشہ دید تا بپای آن درخت آمد کہ بوزینہ بران بالا بود و انجیر
سے چید چون چشم بوزینہ بر خوک افتاد و لش پہچید و گفت بیت

از کجا پیدا شد آیا این بلا سے ناگمان زین بلا سے ناگمان را خدا یاد ادا مان

خوک چون بوزینہ را دید مر جہانے زدہ شہ ط تحت سجا آورد و گفت مہمان بخوابی بخوابی

نیز از روئے تفاق جوابے منافقانہ باز داد و گفت - بیت

باغ امید مرا سرخو مانے رسید کلمہ درویش را از غیب مٹا رسید

رسیدن قدم بمیون مبارک دہا یون باد اگر پیشتر قاصدے از قدم عالی اعلاے ارذانی
داشتے ہرگزینہ فراخور حل شہ انطضا یافت تقدیمے یافت حالانفعالے کہ بہت از تصور

اسباب مہمانی است - مصرعہ

ز حمت بود درویش انا کہ چو مہمان در رسید

خوک گفت حال را راہ میرسم و با حضرے کہ باشد اشتیاق تمام بہت - مصرعہ

تکلف مکن آنچه داری ببار

بوزینہ درخت انجیر بقیٹاںد و خوک باشہائے تمام میخورد تا بر درخت وزمین چیرے نماںد
موسے بوزینہ آورد کہ اسے میزبان گرامی ہنوز آتش اشتہاد التبا است و نفس عرص

از برائے طلب غذا در اضطراب درختے دیگر بقیٹاں و مراہین مت خود گردان بوزینہ
طوعا و کرہا درخت و دیگر بقیٹاںد و باندک فرصتے از سیوہ آن نیز اثرے نماںد خوک بدرختے

دیگر اشارت کرد بوزینہ گفت اسے مہمان عزیز رسم مروت فرو گذار آنچه نثار تو کردم یکجا بہ

قوت من بود و مرا دیگر قوت ایشار کردن نیست - مصرعہ

زین بیش کرم نے توان کرد

خوک در غضب شدہ گفت این بیشہ مدتے در تصرف تو بودہ گو حالے بمن متعلق باش بوزینہ جواب داد

کہ غضب کردن ملک دیگرے شوم است و عاقبت تغلب تو را پسندیدہ و مذموم از سر خفا

در گذر و دست از ظلم و تم باز دار کہ از ردن ضعیفان نتیجہ خراب ہر در بجانیدن یکسان با اثرہ یکو نماںد

گر بند انش گنمی دل خون کنی حد و دانت بگیر چون کنی

خوک را بدین سخن حرارت خشم بیشتر شد و گفت من ترا حلالی ازین دخت زیر آرم و آنچه نمر
 باشد در کرامت کتم پس بدخت پر آمد تا بوزنید را بزیافتند هنوز بر شاخ اول قوا نگرفته شاخ
 بشکست و سرنگون و افتاده روی بقر و وزخ نهاد و این مثل بر آسے آن آوردم کہ تو نیز میوه
 دیگران غصب میکنی و از ذاق ایشان را طعمه خود میسازی چون این جماعت از گرسنگی
 بمیزند دشمنی تو در دل فرزندان ایشان قرار گیرد و پیوسته بنیبت مشغول گشته بکیف
 از بدگوئی غافل نباشد و اگر پیشتر ازین اثر ظلم تو در جهان ساری بود اکنون خیر بد تو
 بر زبان جاری شده و در هر دو حال جانوران را از جور تو خلاصی ممکن نیست خواهی
 در معرض تبور و فساد خواهی در لباس صلاح و سداد و خود این چه درویشی باشد کہ تو
 همچنان بتن پروری مشغول و از لذت خسی جهانی بکتاب لذات عقلی و معانی پر داری بیت
 اسیر لذت تن مانده و گرنه ترا چه عیش است کہ در ملک جان میانیست
 چون شیر این فصل را بشنود از خوردن میوه نیز اعراض نمود و باب دیگر است قناعت
 کرده در وظائف طاعت و عبادت افزود و گاه و بگاه معشوق این امیات خفایق
 سمات با خود تکرار میکرد۔ قلم

اسے دل نہیں جہاں دلازار دگندہ در تنگنا سے گنبد دوار در گذر

کار جہاں نہ لائق الہییت است مروانہ وار از سر این کار در گذر

چون متوجان گشتن و جانین رسید سعی نما و زین پر خار در گذر

در بحر غم ز حرص و چو خاص شوخ چشم غوطہ مخور ز گوہر شہسوار در گذر

این است داستان پر کردار مشہور کہ جہانیاں را سحر عذاب خود دارد و دوازده خواست
 عواقب آن نمیند میشد تا آخر الامر بمانند آن بلا کہ از بخلق رسیدے مبتلا گرد و آنگاہ

وہ صواب و طریق رشاد بننا سدا مانند شیر کہ تاہر دو جگر گوشہ خود را بر آتش حسرت کہاب
 ندید دل از خونخواری و بد کنیزی بزنداشت و چون این تجربہ اورا حاصل آمد از عالم
 خدا را اعراض نمود و دیگر بارہ بآرائش ہے اصل و التفات جائز نشود و بیچ
 وجہ عشوہ این بے وفای جادو دوش خرید پیست

نوشتہ اند بر ایوان جنت الماوسے کہ ہر کہ عشوہ دنیا خرید دے ہوے
 و خروندان سزاوار تر نہ بدانکہ این اشارت را در فہم آرند و این تجارب را ذخیرہ حال و
 مال خود دارند و بناے کار ہاے دنیوی و اخروی بر ہمین یک قضیہ نهند کہ ہرچہ
 خود و فرزند و متعلقان خود را نہ پسند در بارہ دیگران روا ندارند تا فواج امور
 خاتم محات ایشان بنام نیکو و ذکر جمیل متحلی باشد و در دنیا و عقبے از تبعہ بد کرداری
 واذیہ ستمگاری مسلم مانند نظم

دنیا نیرزد آنکہ پریشان کنی وے ز نہار بد کن کہ نکرد است عاقلے
 دنیا مثال بحر عمیق است پرہنگ آسودہ عارفان کہ گرفتند ساحلے

ابوالفضل

ابراہیم رضا علی

مفاوضہ حضرت شاہنشاہی بانیاننگ

سپاس بقیاس نثار بارگاہ بادشاہ حقیقی کہ ملککش مصون از صدمہ زوال است
و سلطنتش نامون از لطمہ انتقال - فضاے بدیع تمامے زمین و آسمان گوشہ ایست
از انقطاع ابدراع او و بیدار پیکار لامکان قطعہ ایست از جہان اختراع او - مدبرے کہ
انتظام عالم و نظام نبی آدم بدستیارئے عقل پادشایان عدالت پیشہ و پایمروئے
عدل شہریان نصف اندیشہ منوط و مربوط ساخته - مقدرے کہ رابطہ محبت و ضابطہ
مودت طغیانیات و التیلم و و بدیع اختراع و استیناس در افراد کائنات و انواع
مکملات انداختہ - و در دنیا محدود و بدیہ ارواح طیبہ معاشیر انبیاء و رسل علی نبینا و علیہم الصلوٰۃ
و السلام کہ ساکنان اصوب طرق و مادیان اصلاح بل اند عموماً و خصوصاً بعد
برضائے ارباب بصائر کہ مقننیں از انوار ولایت و تجلی از اشعہ حکمت و درایت اند
مخفی و محتجب نیست کہ دریں عالم ناسوت کہ مرآت عالم لاموت است بیچ چیزے بر محبت
خالق نیست و بیچ امرے چون مودت لائق نے چه مدار صلاح عالم و نظام کن را
بر تو دو و الف نہادہ اند و در ہر دے کہ آفتاب محبت پر تو انداز و جہان جان و عالم روح

روان را از ظلمت بشری می پردازد فکیف و قتیق در سلاطین که صلاح این طائف
 صلاح عالم و عالمیان است متحقق شود بناءً علی ہذا ہمگی ہمت عالی نسبت بآن حضرت
 کہ روابط محبت و و داد و ضوابط ارتباط و اتحاد میان عباد اللہ موکد و مشید باشد
 در طائفہ علیہ ملوک کہ بجزید عنایت الہی شرف اختصاص دارند خصوصاً بآن سلطنت
 مآب خلافت قبایب مورد تجلیات معنوی محی ماسم عیسوی الغنی عن التعریف والتوصیف
 کہ تفوق نسبت بوساطت ہمایگی متحقق است و رعایت حقوق جوار و محبت بآن
 عم غ سلاطین نامدار محقق و موکد و از اشرف مقتضیات محبت جانی و اکمل موجبات
 موت روحانی تالف صوری و تائس ظاہری است چون بواسطہ موانع عظمی بواعث
 کبرئے احراز مشاہدہ جسمانی در پردہ توقف می ماند امری کہ خلف آن اشرف
 تواند شد ارسال رسل و رسائل است کہ ارباب فطنت و ذکا آن را قائم مقام
 مکالمہ و نائب مناب مجاہد میدانند امید کہ علی التواتر و التوالی ابواب رسل و
 رسائل از جانبین مفتوح باشد و سواخ احوال و لطائف آمال از طرفین بسین و
 منشرح گردد بر ضمیر منیر واضح خواهد بود کہ باتفاق جمیع ارباب مل و نخل و اصحاب
 دین و دول نشاءتین دینی و دنیوی و عالم صوری و معنوی شخص و معین
 و مدلل و مبرہن است کہ نشاء صوری دنیوی در برابر نشاء معنوی اخروی چه قدر
 دار و عقلاے روزگار و کبر اے ہر دیار در تکمیل این حالت فانیہ ظاہریہ چه قدر
 مساعی جمیلہ و دواعی جزیلہ باقدام میرسانند و خلاصہ اعمار و زبدہ اوقات را در استعمال
 مقاصد صوریہ بچہ طریق صرف می سازند و در مستلذات سیرلج الزوال و مشتیات
 قریب الانتقال چگونہ مضحک و منہک اند اللہ تعالی ما را بمحض عنایت ازلی

وہدایت لم یزلی خود باچندیں مشاغل و عوائق دروابط و علائق ظاہری و در طلب
خود کرامت فرمودہ و با آنکہ ممالک چندیں سلاطین عالمی مقدار در حوزه تصرف
ماور آورده و بمقتضای عقل در انتظام و التیام این ممالک برنبجہ کہ جمیع رعایا و کاؤ
برایامرفہ الحال و نشرح البال باشند سعی باید نمود و توجہ بریں باید داشت
اما آنکہ شد کہ استرضای الهی و شوق ماہو الحق سرسمہ مطالب و فائزہ ہمارت
و چون اکثر ابنائے روزگار اسیر ربقہ تقلید اند ہر کہ طریقہ آبا و اجداد و اقارب و معارف
مشاہدہ مے نماید بے آنکہ تامل در دلائل و براہین نماید آن کیش کہ در اہل آن
نشود نمایافتہ اختیار میکنند و از شرف تحقیق کہ علت غائی ایجاد عقل است محروم نمایند
بنابران در اوقات طیبہ یاد انا یان جمیع ادیان صحبت در شستہ از کلمات نفسیہ
و مقاصد عالیہ ہر کدام مستفید و مستفیض میشوند چون تباین السنہ و تغایر لغات
در میان ست لائق آنکہ بار سال این طور کیسکہ آن مطالب عالیہ با حسن عبارت
خاطر نشان کند سرور سازند و بجمع ہمایون رسیدہ کہ کتب سماوی مثل تورات و
انجیل و زبور بزبان عربی و فارسی در آورده اند اگر آن کتب مترجم یا غیر آن کہ نفع
آن عام و فائدہ آن تمام باشد در آن ولایت بودہ باشد فرستند درین ولایت
تا کید مراسم و داد و تشدید مبانی اتحاد سیادت مآب فضائل اکثنا صاوق^{العیقیدۃ}
والاخلاق سید مظفر را کہ مزید التفات و عنایت سرفراز و مخصوص بودہ فرستادیم
سخنہ چند بالمشافہ خواہد گفت اعتماد نمایند و ہموارہ ابواب مکاتبات و مراسلات
را مفتوح دارند و السلام علی من اتبع الهدی ۲۰ - شہر ربیع الاول سنہ نہصد و نو

بحضرت شاہنشاہی عرضداشت کمترین پندہا ابوالفضل

بتوجہ شاہنشاہی غمایت ایندی شامل حال اولیائے دولتت و دکنیان
بے دولت بحال تنہا گرفتار امید کہ جمیع سرکشاں و سخت فروشاں بہاد افراہ خود
گرفتار آیند صاحب من روز خور یازدہم خرداد ماہ الٰہی بسواس راسے و سور یارے
و نانا بھائی کہ تو نامہ طلبیدہ بودند آمدند اینہا تا حال ہلازمت شاہزادہ نیامدہ بودند
و برہان را نیز ندیدہ در حوالی تلکم و پھیالہ و اتور میباشند خلعت دادہ مستمال گردانید روز
گوش قاصدان چاند بی بی آمدند و از شنیدن سانحہ ناگزیر شاہزادہ ملول شد چون
آمدن مرشدید استکشاف احوال نمود اگرچہ بہ حرف و حکایت دکنیان اعتمادیت
اما کار برو قدرے دشوار است و از غلامان حبش در آزار ہر چند بہ عادل خاں
و قطب الملک کس فرستادہ اتفاقی ہم نہ رسید اگر مرزا شاہ رخ برسد و یک
سوار دیگر کہ بجز غار و بر نغا شایستہ باشد مثل شاہباز خان نزدیک ست کہ کشائش
احمد نژد مجرور آمدن اشارہ سبیل میشود و جزوے خزینہ ناگزیر آنچه من فہمیدہ ام
کار و کن بسے آسانست اگر از ہمراہان دلی و جو صلہ میافت احتیاج اینہم نبود
کہ کار ہائے این دولت جاوید طراز را ہمیشہ ایندو تعالیٰ بخوبترین وجہ کردہ است

شادمانی و داد گری دولت روز افروز باد *

مستثنیٰ نہ ۱۲

شیخ ابوالنجیر

اللہ تعالیٰ آن گرامی برادر را در حمایت الطاف بیکران خود داشته بگو ناگوں

مہمات رسانا دام ورتو جہ منزل پیش شد شمارا بنجی اسے کریم کار ساز میسپار و اندوہ
 و ملال بخاطر راہ ند مید و بدوام خدمت شاہنشاهی سعادت اندوز و دور نیایش
 ایزدی و تحصیل ملکات فاضلہ و آبائے وقت لحظہ غفلت نرود و در فقر دارے
 فقر اسے باب اللہ و بجوئے ایناں و در یوزہ دہما بیشتر توجہ کنید اگر زول گشتگی من
 چیزے تو انم نوشت در دل نیاورند و بیگناں و بدایا خیر اندیشی بسر برند کہ موجود
 طراز خیر غالبی دارند آدمی از خود بینی شناسائے آید زیادہ چہ نویسد

بخا نحا ناں

عزیمت سفرد خصت بادشاہی و منزل نو چون فتح قندھار و ٹھٹھ و غیر آن
 حجتہ و مبارک باد خیال نکلند کہ دل دوست در شمار الحظ از احوال خیر آل قبول
 واقع شود اللہ تعالیٰ از عمر و آبرو و بردباری و فراخے حوصلہ برخوردار گردند
 از ورے دوستان زن طبیعت کہ نظر بر مقصود خود انداختہ از جلالی آرزوہ
 باشند متالم نشوند و بخر سندے دوستان در بین مردان کہ آبرو سے دوست و
 برآمد ہم صاحب راہ ہم جرات طبیعت ہجراں زدہ ساختہ متوسل در گاہ نیردی اند
 نفس ناطقہ گرامی را مہمانی کنند و الوشے بطبیعت مرحوم کہ نیک از بد نداند
 فرستند اگر چہ میدانم کہ با بخت بیدار خرد پیش ہیں دارند اما دل محبت گزین
 بیشا بانہ بنویسد کہ دریں یورش بکار دارند اول آنکہ زارے کول و دامن شب
 را چون غذاے ہر روزہ دانستہ تخلف نورزند۔ دوم در تحمیل صبح فتح آئندہ
 و تعصل آزاد گئے حال پاسانے دل نمودہ نگذارند کہ بشادی در آید کہ دولت و نصرت

درکنار خاطر اندوگدین سے نہند۔ سوم عطوفت را بر غضب والی ساختہ باندک
چیز در شورش نیابند۔ چہارم جمیع ہمارا ہاں را بفنون شستہ سر گرم دارندین کہ
سر حرف زدن کونین نہاشتم محبت بگفتگو در آورد العاقبتہ بالنجیر

بخانشان

چارہ اندوہ از بیروں مے طلبی و علاج آں درد دل شست داروے درد در پیش
تست و توازن دیگران طمع داری نصحت گر تو خود دور بین تست و تو بدینوزہ گرد و بگرد
مردم مے تنی این سنگ ضلالت بکا طلب آہ تیز روان عرصہ را ت را بہر آوردہ شیخ عریض برید قطعہ

آفتاب اندروں خانہ و ما در بدر میر ویم ذرہ مثال
گنج در آستین و میگردیم گرد ہر کوسے بہر یک مثال

ایش تنہا ہر روان عرصہ کا دکشا معنی را پیش آہہ بلکہ کہ نوردان کر یہ صورت را نیز پیش آہ کہ از حال
خود غافل ماندہ چشم طمع دال دیگران دوختہ اند خانہ خود را جاروب نکر دہ خیال نقاشی کا روان سرا
و موجود قناعت نکر دہ حریص معدوم اند و خستہ خود را ندیدہ در گرد آوردہ مردم دل بستہ اند
نفس ہارہ را کہ راہزن دائمی و کیسہ بُر قدیمی و دشمن جانی است دوست جھادق انگاشتہ
غیر را کہ سعی او در نیک و بد اثر ندارد دشمن قومی دانستہ با خود نرم صلح و با جہانیاں ہنگام
ندم آستہ اند کج روشی و سر گردانے خود را اگر نیک کار این شغب خانہ و نیاست ہر اجرام
فلکی و اجسام علوی مے نہند و برادران بنی نوع خود را معذومیدار و الاچوں سباع
و بہائم در ہم آویختہ در تختن آبروے دیگر ست تاباخون چہ رسد عاشاکہ سباع و بہائم
از ہزاراں یکے در ہمسایان خود ایں ناخوشی کہ آدمی از تہ رانی و سیہ درونی میکنہ پنہ

ہے پسند دواگر برہانیاں اس حقیقت ظاہر شدے ہر آئینہ بر نقد و ثمنان معاملہ ناختم
 انسی کہ از معطلی در گرفتار انتقام اند براحت افتادہ کوشش بے اثر نہ کردے و تہمت فاعلی
 بر خود نہلاے و چوں دل رخصت اس مکنون یعنی داد کہ از خلوت سرے خاطر مبعرکہ
 قلم و سیاہی و کاغذ در آرد برے ہدایت عالمیاں از نو کرد آقا و فقیر و غنی دوسہ کلمہ
 نویسد اول سوم خطائے کہ بر کشت زار نو کرد زیدہ آنکہ سر سرشتہ مسکینی و معاملہ
 فہمی و پیش بینی و خاطر داری و غمخواری کہ در زبان کم تعلقی داشت در ہنگام ہوم دنیا
 و رجوع ابنائے روزگار نماید و یکبارگی ورق گردانیدہ چوں گویم آں نائمہ اعمال
 حسنہ را شستہ شروع در بدستی کردہ توقع دیگر بر کونین تواضع و نیاز مندی
 از جہاں چشم میدارد تا کار از تہ رائی بجائے میرسد کہ جبل المتین اخلاص گسستہ
 میگردد و باولی نعمت و صاحب خود تغیر روش مے کند چہ در اطوار خدمت
 و چہ در اوضاع اطاعت چہ در ملاوچہ در علانہ رفتہ رفتہ بجائے میرسد کہ بدست
 خود در گرداب ہلاکت مخفی میشود و ہر گاہ نوکر کہ خمار احتیاج ہمیشہ در سر وارد ہر شیء
 باوہ خود کافی و شہمی ازاں بدست گشتہ چہ عربہ ہا مینماید اگر صاحب باچندیں
 اسباب مستی سرشورش داشتہ باشد چہ دور باشد و لہذا اگر صاحبان بر کشیدہ
 خود را ہمان نظر خودی کہ در مباوئے احوال دیدہ اند منظور داشتہ نگاہ داشت اعتبار
 خود نمیفراہیند آں تنگ حوصلہا کہ در بند سود و زیان خود در معنی سوداگری حرف
 اخلاص بر زبان صورت بکار دارند از دید این حالت کو باطن گشتہ سود خود را
 در زیان خود مے انگارند و در اندیشہا مے تباہ افتادہ ہائمال حوادث میگردد و این
 کم خروان بدست توقع تواضعات بحسابے از صاحب خود داشتہ در گوی خیراں فرد

یہاں تاریخ سوم شہر ذی الحجہ در سال ہزار نگارش یافت +

برطرہ کتاب کیمیا نوشتہ اند

فرد

کیمیا خواہی کراعت کن کہ خوش گفتی گفت نزع ثلثانش ز رست و ثلث باقی ہم رست
 اے برادر ایں چہ راژ است کہ نیجائی آنکہ معدہ آزا پر گرداند و مس وجود را طلالی
 وہ دہی کند در مرتبہ قناعت و در مرتبہ صلح کل و در حالت محبت کائنات ست و در
 مذہب تحقیق بالغ نظر ان مکون را راہ نیست تا بکونات آلودہ امکان چہ رسد
 دریں درگاہ صلح کفرست و محبت کائنات زندہ از نیجاست کہ گفتہ اند حیات
 الابرار سیات المقربین بخاطر موحی نرسد کہ عدم توجہ بکون چہ معنی داشتہ
 باشد و از نیجا بہاویہ بطلان افتد اے برادر بیچارہ ممکن را در یافت حضرت و جب
 از قہر محال ست و طلب محال امرے رست عبرت یکن مسکین و آسمان کہ بصاحب
 نفس ناطقہ مشرف شدہ است و علیک رسمی واجب دانستہ اولاً تخلیہ رذا
 و ثانیاً تخلیہ فضائل نمودہ بر مراتب علمی میرسد و از انجا از حسن و قبح کہ اعتبار
 بیش نیست گذشتہ حسن صورت و سیرت را کہ دام تزویرست از نظر انداختہ
 بخلو خاطر متبعہ میگردد و در نیز بہت گاہ خاطر تکون و مکون را ہم آبخارہ میت
 سبحان اللہ تعالیٰ العظیم نقیقہ ابوالفضل بن مبارک ببلدہ لاہور سنہ ست
 و تسعین و تسعمائہ +

انتخاب اختتام تحفة العرقین خاقانی

مبدع سخن و مخترع معنی حرف سراے خود ستائی خاقانی در ستایش آلود جهان
 مزور نوش را بانیش و جراحات را با مرهم ترکیب داده تحفة العرقین نام نماده است
 اگر عرقیان شاد و مست آنرا در نیافتند به تحفگی برداشته پرتش نمایند که سالار
 میزبان و کجویاے تمیز تادرین باب حرفے چند بمذاق نفس الامری گوید که شور
 جہاں آسوده بار نیارد ہماں بہتر کہ من ہم چون ہمہ مردم کنند عشق این گردن
 خاطر انداختہ زلہ بردار باشم و ازین جوارش ناگوارش کہ پیشانی فطرت را
 داغ و ناصیہ طبیعت را نور چراغ است پارہ در مطاوعے کجکول خود کہ در موطن
 خاص بزبان مخصوص آنرا ابو الحسن میخوانند دارد شاید کہ معدۃ آراین سیاہ
 کنندہ کاغذ و تباہ کنندہ دل را از سیمہ کاری سیری پدید آید و از کتابت بقب
 پرداختہ از نقش بنقاش گرانید یائے بہر حال بمقتضای خواہش فطرت خود کہ
 آں در معنی از مطالب طبیعت است یا بموجب جویائے طبیعت کہ در نبات
 تلبیس سادہ دلمان مے کند یا پلا حظ دیگر آراین مدحستان آنچه خوش مے آید
 یا برائے ضیافت طبائع معاشران زمانہ درخور باشد برداشته ضمیمہ برداشتہ
 دیگر ساخت الٰہی اور بخود مشغول داشتہ از مکونات کہ چہار سوے آشوب است
 باز دار اللہ بس و بالقی ہوس *

کلیات شرنالب

خطبہ شیخ امام بخش ناسخ

قبلہ و کعبہ میں ہنگام کہ فرومانگی از اندازہ گذشتہ و دل بہ افسروگی خوشے گرفتہ
 است ندانم چہ بے نگارم و چہ بے نگرم کہ دریں نگرستن نگہ از نماز بدیدہ و درینکند
 و دریں نگارش خامہ از شادی و در بنان میر قصد سخت را بر سائی ستایم و پندارم
 کہ بطور معنی رسیدہ ام خود را بگمان لگی آفرین گویم و انگارم کہ موسے را باید بیضا
 دیدہ ام اگر مخدوم را بگرفتہ عیار این دعویٰ حیرتے رو بدہد و این بے بالا خوانی و خود
 نعلی از من عجب آید گویم ہاں انصاف سخن بکنایہ میرانم نہ بگزاف موسے اشارہ
 بسیدی مکر می میر موسے جانست وید بیضا عبارت از دیوان فروغائی عنوان ہے
 دیوان کہ مدادش از دو پیراغ طورست و غلافش از دیباے حلہ حور قلمزم معنی
 سفید ہفت جواہر مضمون را گنجینہ چوں نکوئی خواہ نامہ گرد آور و ہوا دار نگارندہ این
 پیکرم شادم کہ این نامہ دو میں نقش ست از آن خامہ اگر آن نخستین نامہ دلپذیر
 نبودے مرا این را بگیتی نظیر نبودے آرے ہر متاعے را کہ یکتا می نام بر آید گزند چشم
 ز خمش از ہمہ بیشتر آید سبحان اللہ سخن بروز گار مخدوم ہیا بیہ بلند رسید و اردو را
 رفتی نگید پید آمد اینکہ نارسیدن نامہ من بخاطر خاطر جائے گرفت و شکوہ آن زبان

قلم رفت مرا آبرو افروزد و ارزش در نظرم جلو گر ساخت خوشامن که در آن چشم
 و دلم جائے باشد و چون نامہ من نہ رسد بہ آرزو فانی فکر و منہاں نوازش گروم و بریں پیش
 جان برافشانم خاطر نشان باد کہ ہجوم غمہا سے دہرا سیمہ سرم دارد ورنہ دل را از یاد فراموشی
 و لب را از سہاس خاموشی نیست باین ہمہ در عرض این مدت دوبار ناصیہ قلم را سجدہ
 ریز کر دہم لیکن چون در آن ہر دو بار نامہ در ڈاک ہندوستانی فرستادتم و این سہر رشتہ
 را شن مایہ استواری نیست کہ دل بدان تواں بست لاہرم در رسیدن و نارسیدن
 آن عرائض دو دل بودم اکنون کہ کار یک روئی شد و پردہ از پیش نظر برخاست
 و بنار رسیدن و رسیدہ آمد عہد کردم کہ ازین بعد نامہ جزو ڈاک انگریزی نمی نفرستم و درین
 نوبت خواہین عریضہ را بہ آوندہ دیوان یعنی حضرت میر مونس جان پردہ ام تا اگر
 نہ رسد مرا دگر گیر و از شکوہ گریز گاہے و بردعوئے خویش گواہے بودہ باشد غزلے
 کہ درین روز بتازگی در روش تازہ گفتہ ام بعد عذر خواہی تقصیر کوتاہ قلبی جراثیہ
 مکتوب بینگارم و چشم آن دارم کہ داغ محرومت قبول نہ بیند و از دیدہ بدل جاگزیند +

غزل

در بزم رنگت یونختہ دیگر افکنم	رفتم کہ کنگی ز تماشہ برا فکنم
ہامید را بز فرمہ از ششہ افکنم	درو جہا بل صومعہ ذوق نظا نیست
کز لاغری ز ساعد اذیورا فکنم	مشتوقہ را ز نالہ بد انسان کفم خرم
اندیشہ را ہوا فسون دہم فکنم	ہنگامہ را جیم جنون بر جگر زخم
ابرم کہ ہم جز زمین گوہر افکنم	نخلم کہ ہم بجائے رطب طلی آورم

باغ از یان شرح غم کار ز نفس شمیرا بر عرش زتن جوہر افگنم
 باد ہریان ز شکوہ بیداد اہل دین مہر نی خوشن بدلی کافر افگنم
 ضعفم بہ کعبہ مرتبہ قرب خاص داد سجاد گستری تو دمن بستر افگنم
 تابادہ تلخ تر شود و سینہ ریش تر بگدازم آب گینہ و در ساغر افگنم
 راہے ز کنج دیر بہ مینو کشودہ ام از خم کشم پیاہ و در کوثر افگنم
 عرضداشت در تمنیت گور نری اکبر آباد

بحیمیں طالع حسن صاحبہا در نوشتہ شدہ است

بمصنوع وافر السرد و نواب عالیجناب داور فریدون فرس سلطان شوکت شاہ نشان عطا رو
 پیشگاہ کیوان پاسبان دام اقبالہ و زاد جلالہ۔ آداب بندگی کہ سرمایہ نازندگی ست
 بعنوان تمنیت بحکم رد و عالاہے پایہ فرمانروائے خداوند ہر پند را اوج کو گنج
 خوشن مے شمار و بندہ را دل نشین ست و نش گفت کہ خداوند را نیز خاطر نشان
 باشد کہ در آن روز و لغوز کہ بسر پرہ قریب دوبارہ راہ یافتہ بود بہمدی طالع
 نجمتہ و سازگارے اختر مسعود توفیق گذارش این گفتار یافتہ بود کہ سطرے
 چند بتوقیع خوشنودی از رگ کلک گمر بار فروزیزند و آن حرز کامیابی را بگردن
 بخت عریضہ نگار فرادیزند تا چون نقشش جہان داوری و گور نری بکری
 نشیند بندہ فرمان پذیر نقش تمنائے قبول در آئینہ آن نگارش کرسی نشین بیند
 ہمانا از فرط عطوفت و رافت بدین فرسخ پاسخ سائل را آبر و دل را نیز خوشیدہ
 بودند کہ ہر گاہ آندوے بندہ توقیع جوے نغائی خواہد گرفت در رواے آرزوے توقیع

خوشنودی تفقہ دریغ نخواہد رفت خدا آگاہ است و بندہ خود گواہ کہ آن وعده بگزین
 ادا و وفا پذیرفت و مکرمتی بظہور آمد کہ سپاس آن ہزار زبان نتوان گفت از آنجا کہ در آن
 ہنگام کہ تازہ بزین بوس رسیدہ بود و حق بندگی بر آن آستان سپہر نشان نہ داشت
 آن ہمہ نوازش مشاہدہ کرد اکنون کہ دیرین بندہ آن در گاہ خاک نشین آن سر راہ
 ہر آئینہ بدان آزد کہ ہر روز تشریفی امید و ہر دم بخششی را خواستار باشد آتش یافتن
 و سادہ گور سرے اکبر آباد بوجہ ہایون از آن رو کہ نشان قبول و عملی سحر گاہ نیست
 بر رخ آرزو در دولت کشود و از آن راہ کہ آن دیار مقطع الراس نیست و عز بانی من
 نیز مہمان سرزمین بود امید واری افزود بندہ خالص الاخلاص مریعیت خاص الخالص
 شدم و بندگی بغایت استقامت دارم در رعیت گری بر کفایت منرا و آمدن بشادی
 آوازہ این نوید کہ ہر زبانها افتادہ اگر صد ہزار گنج گہ داشتی بر فرق خلق نشان
 دلہنہ خوشی بادہ این نشاط کہ دل را رو سے دادہ اگر از خزوہ گیران تر رسیدے
 خود را جم و پرویز خواندے زمینیان و عو سے این شادی آن وقت پذیرند و بہر آن
 عیار این شادمانی آن ساعت گیر نہ کہ مال تمنائے ہوا خوانان کلفشان کرد و اکبر آباد
 بوزیدن نسیم بہا کی یعنی رسیدن موکب شہر یاری گلستان گرد و منکب سیہ مست
 سے شوقم بعد لبیب بہارستان اقبال بخود از جاے بر خیزم و بگذارش حرف
 تمنیت ہزار رنگ ز منمہ از ساز نطق فرو ریزم ^{میل} قطع

ہوا بعیر فشانست و ابرو گوہر بار
 جلوس گل بسو پرچمن مبارکباد

رباب نغمہ نواز ست پیرانہ فروش
 خودش ز منمہ در انجمن مبارکباد

بہر زم نغمہ چنگ و رباب از زانی
 بیان جلوه سرو سخن مبارکباد

ز شمعہا کہ بکاشائے کمال بزند فروغ طالع ارباب فن مبارکباد
 ز بادہ ما کہ بینخانہ خیال کشند طلوع نشے اہل سخن مبارکباد
 فضائے اگر جو لاندہ مسج و میت زمین بھنفسان وطن مبارکباد
 چہ حرف بھنفسان فرخی ز بخت ز بخت فرخ من ہم من مبارکباد
 بمن کہ خستہ در بخور بودہ ام عمرے نشاط خاطر دیر و تن مبارکباد
 ہزار بار فروغ گفتہ و کم است ہنوز گور نری بر جس طامن مبارکباد

باعتماد و کرم خداوندی کہ ذریعہ از جندی ست در عرض این مدعا بادرت میرود
 کہ از شرف پاسخ این تہنیت نامہ ناکام نامہ تابر سیدین عرضداشت فراموش
 اندازہ ارزش خود باز دامن نیر دولت و اقبال سرچشمہ فروغ بیروال باد و ببار

نامہ بنام نامی ششی نو کشور صاحب مالک مطبع او دھ اخبار

بنام این دوام و سخن میگویم بآئی کہ دیدہ رویش ناویدہ است و دل بہر شش
 گروید و دیدہ دیدار جوے اوست و روے دل بسوے او بر سر سواد این نامہ کہ از
 دوست بمن رسید میان مردم چشم و سوید آدے دل ستیزہ روے داد آن ہمینخواست
 کہ ہمہ اورا باشد و این ے جست تا ہمہ بر باید من در میان آدم و از پر خاش باز
 داشتہ تا ہر یکے بہرہ برگرفت و آشتی پدید آمد و دیدہ را فروغ مبارک و دل را فراغ
 از زانی در پارسی زبان بسا سخن گفتہ ام و سمر نامہ با نگاشتہ اکنون کہ دل
 از ناتوانی سگالش بر نمے تا بدکار بر خود آسان کردہ ام و ہر چہ باید نبشت

در اردو سے نویتم کوئی گفتار و زمانہ فرومے پیغم و بہ دوست سے فرستم حاشاکہ در اردو
 زبان نیز سخن آرائی و خود نمائی آئین باشد آنچه بانزد بیکان توان گفت دوراں شتہ
 میشود مدعا همان گذارش مدعاست و دیگر هیچ ساینک فرمان شما پذیرفتم و در نامہ
 بپارسی آمیختہ تازی سخن گفتم نہ سخن در نشر دارم پنج آہنگ و مہر نیم روز و دستنبو
 نہ گفت کہ در لکھنؤ نیز مردم این نامہ کا نامی داشتہ باشند اگر فوق نگریستن
 نگارش پارسی دارند چرا این سواد لکھنؤ ہم نیارند مرا خود ہنگام آنت کہ با کافور و
 کفن کار افتد شصت و پنج سال نویتم و پنجاہ سال سخن گفتم آخر ہر آغاز را انجام
 ہست رسید اودہ اخبار از ان سو در ہر ماہ چار بارہ رسیدن زرا زین سود
 ہر سال دوبار اگر منظور دارند منظورست بہ اقبال نشان میان داد خان سیاح دعا
 میفرستم و بدوستی گفتم ام تا پارسی غزلے چند نوشتہ دہد ہمین کہ پہلے آرد بسو
 شماروان میدارم نگاشتہ و روان داشتہ چہار شنبہ ۱۸ ماہ جولائی ۱۳۰۶ء

تاریخ ملکم

تذکره طرز حکومت و معاشرت و آب و هوا و ایران و دیگر متعلقان

بادشاه ایران گفته شده است که از جمیع سلاطین عالم بر عایا مطلق العنان تر و مقتدر تر است و همچنین چنانکه مسطور شد دلیل است بر اینکه هم از زمان قدیم برین منج بوده حکم پادشاه همیشه قانون ملک بوده است و احتمال دارد که هیچ چیز مانع اجرای حکم او نشده است مگر مراعات و رعایت را و ملاحظه قوانین مقررہ ملکی یا میل بشیرت یا بیم مخالفت که در آن بویہ مخاطره حیات یا حکومت او میرفت است بحکم معین بحکم اصلاح امور ملک یا اداره مهمام از امرای مملکت یا و کلا رعایت یا رواسای ملت در ایران نیست - قاعده ایست در مردم این ملک که پادشاه هر چه بخواهد میتواند بکند و هر چه کند بر او بکشت نیست - در عزل و نصب و زرا و قضات و صاحب منصبان از هر

قبیل و ضبط اموال و سلب ارواح رعایا از ہر صنف علی الاطلاق مختار است چون
و چارہ کار وے کردن حیانت است مگر و قتیکہ رعایت حزم و احتیاط و ملاحظہ
حکمت و تدبیر و رجوع بضمیر خود نماید حقیقتہ حدیکہ احکام پادشاہ ایران بآن
محدود است نمی توان باسانی معین کرد و علت این کہ این قسم تحدید بوضع خود پادشاہ
و حالت رعایا خصوصاً کسانیکہ قوت محافظت خود دارند موقوف است لهذا
توسعہ و اقتدار وے تغیر از منہ و اسباب تغیر پذیر است علماء ملت کہ
عبارات از قضات و مجتہدین است ہمیشہ مرجع رعایا بے پیدست و پادشاہ
فقر و ضعفای بیچارہ اندا عاظم این طائفہ بحدے محترم اند کہ از سلاطین
کمتر بیم دارند و ہر وقت کہ واقعہ مخالف شریعت و عدالت است حادث شود
خلق رجوع بایشان کنند و احکام ایشان عادتاً جاریست تا وقتیکہ وضع مملکت
اقتصادی استعمال آلات حرب کند۔ تجار ایران بسیار و متمول اند بیچ صنفی از مردم
در انتمشاہ مملکت ہر در تحت بدترین پادشاہان پیش ازین طبقہ از حیثیت جان
مال امین نبوده اند و سبب ظاہر است زیرا کہ تجارت ممد داخل ملکی بلکہ مادہ مالیہ است
و ظلم بعضی و دین بعضی ممکن نیست از آن رو کہ نہب اموال یکے موجب وحشت
جمیع است اعمثال منفی و تجارت مقطوع خواهد شد بجلادہ اینکہ تجار ایران با بلاد اطراف
معاملت دارند لهذا ہر پادشاہ کہ باین طبقہ در افتد خود را رسوا جمیع اطراف میازد
لاکن باین حال توزیعات بسیار بعنوان قرض بایشان شدہ است و باہمہاے
دیگر نیز بعضی از اوقات ایشان را عرضہ اخذ و جلب ساخته اند رفاه و امنیت
سکنہ بلدان معظمہ این ملک موقوف است ہر اینکہ لقمہ پادشاہ پاس مذہب رعایا

تو ان میں واحترام علماء شریعت را داشته باشد بنا برین امالی بلدان بیش از قبائل
صحرائین کہ جزو عسکوئے ایرانند در معرض ظلم و طغیان حکومت اند زیرا کہ وضع زندگئے
ایلات بیابان گرد غالباً ایشان را از تعرض ظلمه مصئون دارد۔ احتیاجات ایران در حقیقت
اردوئے ہستند از لشکر کہ فقط در معرض زحمات و صدماتی ہستند کہ لازمہ زندگی
روم سپاہی افتاده است و چون نوع انفسا قی خاص دارند عداوت و اداوتشان
مور شایم و امید است و اقتدار سلطان برین طایفہ مثل اقتدار اوست بر امرای
خراجگذار مملکت کہ طاعت و عزم را بر می شان بخشنند و قیامت حکومت بر سلاطین
ایران در ہر چہ کہند بہ خاندان خود علی الاطلاق مختار اند و اینست کہ فرزندان خود را
بخدمتے بردارند یا در ہرم پرورش دہند یا بہ چشم شان را بکند یا جان شان بگیرند
یا بہ قسم کبیل یا مصلحت ایشان اقتضائے کمال در محمول دارند چنانچہ سلاطین صفویہ
بعد از زمان شاہ عباس بزرگ شانزادگان را متعبد میداشتند و ہر کہ ام لکے میخواستند
دعوی تاج و تخت کند غالباً از دیدہ مایوس میساختند و ہر شاہزادہ را نیز کہ وارث
تاج و تخت میکردند اگر چہ معین بود لیکن تا جہن جلوس او بر تخت کم بود کہ اظهار
ازین مطلب بشود و همچنین در سلسلہ صفویہ ملاحظہ طرف مادر را درین باب نمی
کردند اگر خاطر پدر متعلق بود پسر کنیزے میتواندست صاحب داعیہ شود چنانچہ
سائر فرزندان کہ از جانب مادر نیز صاحب داعیہ بودند خانواده کہ حال در ایران
سلطنت دارد بر خلاف این وضع اختیار کرده است جمع از فرزندان پادشاہ در عظم
بلاد ایران فرمان روا ہستند و یکے از فرزندان اش اگر چہ بزرگ تر نیست لکن سبب
اینکہ مادرش از اکابر خاندان قاجار است بولیعہدی موسوم شدہ و سالہا است

ملکہ حکومت و اقوام تک شایستہ این مکانیت جلیل و منصب نبیل است بر خوردار است
 ازین معلوم میشود کہ قاعدہ مخصوصہ در باب شانہزادگان ایران نیست لکن
 در جمیع ازمنہ ہمیشہ خانوادہ سلطنت علی الاطلاق دست خوش باد شاہ بودہ
 و ہر نوع کہ میل یا مصلحت و اقتضا کردہ است بایشان معمول داشتہ است حتی
 اینکه رعایا اختیار پادشاہ را بر ماٹھے سرے سلطنت بیش از اختیار وے بر خدام
 و ماٹھے دربار میداند در حقیقت فرزندان سلاطین ایران در تحت ہیچ قاعدہ و
 قانون نیستند باین معنی کہ اگر رے بادشاہ بالہستہ بایشان وضع اقتضا کند
 کہ رایا پرے مداخلت نیست و چون پیدایش ایشان بر شفا جرف ہار است
 ہر لحظہ در معرض فناء و ہلاک اند و میتواند بود کہ ہلاک ایشان چنانچہ بسبب خطا
 واقع میشود بسبب صلاحیت ایشان نیز اتفاق افتد زیرا کہ غالب این است
 کہ کسانیکہ بہ تخت سلطنت نزدیک تر اند صلاحیت ایشان موجب حرکت
 عرق حسد صاحب تاج و تخت است و از آنچہ مرقوم شد معلوم میشود کہ علی حسب القانون
 حکم پادشاہ بر جان و مال دشمنان مقصور و رعایاے طاعنی کہ از آنجملہ اند قتل ع طریق
 و جمیع خانوادہ پادشاہی و وزرا و رؤسای کشور و قواد لشکر و جمیع خدام و حشم خود
 علی الاطلاق جاری است و میتواند کہ سیاست کند ہر یک از طبقات مذکورہ
 را بدون رعایت و تمہید مقدمہ از ہر قبیل باشد لکن در سائر طبقات اگر امرے
 قابل ملاحظہ سلطان روے دہد ملاحظہ شریعت و قوانین ملکی باید بشود بعد از اقامت
 شہود و فتوے شرع سلطان حکم با جرای آن میدہد بلے شک نیست کہ بعضے
 اوقات مخالفت شرع و قانون نیز میشود لکن اینگونہ امثال از روے ندرت اتفاق

نے افتد و چون واقع شود غالباً بہانہ این است کہ حفظ سلطنت یا سلطان داعی
 بران امر بوده - ظاہر است کہ اگر شفا یا استحقاق و استحقار سے بالنسبتہ بشرع و قانون
 بشود علمائے ملت کہ آلات و ادوات اجراءے احکام مذہب ہند نہیں ہوتا کہ مکتبہ
 باشند لاکن وضع اقتدار پادشاہ بدون رجوع بوضع مملکت درست معلوم نہیں
 ایران در حالت کمال آرامی مروجے خراج گزار دارو کہ باگزہ سر باطاعت نہادہ
 مثل ایلاتی کہ در کوہستان ہند و زندگے ایشان بتاخت و تاج اطراف
 میگزرواں راے مقتدر کہ ہمیشہ در خیال استقلال اند و در این اواخر چنان بود کہ حتی
 مروجے کہ کٹر میل جنگ و جدال داشتند چنان کہ تغیر و تبدل عادتہ کردہ بودند
 کہ مضائقہ داشتند کہ ہر کس کہ بحسب اتفاق وقت دولت روسہ و ہر پادشاہی
 پروازند بابرین پادشاہ چینین بلکہ بدون رعیت و استیلا سے تمام کار سے از پیش
 نتواند برد این است سبب اینکه مے بینم سلاطین ا کہ بظلم و تعدی سے سوزہ اندازن
 در تحت حکومت ایشان زیادہ آباد و معمور بودہ است اخبار مبالغہ آمیز سے کہ زیادہ
 ایشان منقول است ناشی است از نیکہ بادشاہ خود حکم بسیارست میکند و خونہا غالب
 در دربار سلطنت رنجتہ میشود کار ہائے کہ مورث فخرت اپائے فرنگستان است خود
 ایرانیان مایہ قوام دولت و مایہ صلاح ملت میانند بسبب اینکه این قسم کار ہاست کہ
 سبب سکون و آرامے مردم طاعی و سرکش میشود در بیچ مملکت پادشاہ
 بشخصہ بیش از پادشاہ ایران مواظب امور نیست بل بعضے از سلاطین صفویہ غالباً
 در حرم نشستہ و کار بتوسط خواجہ سرایان میگذاشت لاکن این قسم متشنیات فقط وال بر قواعد
 کلیہ است کہ امور سلطنت باید بدان منج کہ بگذرد و این بشخصہ مواظب امور بدون پادشاہ و

وضع مراقب بودن و سے چنین مینماید که ہم از قدیم چنین بوده و اختلاف قطعی آنرا بآباد
 بگاه در آوازه مستوفیان بحضور رفته اخبار لازم را بعرض رسانیده و بموجب هر یک نگران
 می یابند بعد از آن پادشاه بدر بار عام می رود و غائب این است که هر روز سلام علم
 میشود و قریب یک ساعت و نیم طول میکشد و درین سلام شاهزادگان و وزراء اعیان
 ملک حاضر میشوند و او یک باید شفاها صورت بگیرد انجام میدهند جائزها و صلوات و آناه
 داده میشود و اگر کسی مورد نماند و سیاست باشد بعقوبت و سه نمان می رود پادشاه از هر کس
 خوشنود یا ناراضی باشد و نخواهد که بر مردم معلوم شود باقتضای حالت تحسین و منزه نشین
 بعد از شستن سلام بخاکت خاص رفته یک ساعت با خواص و وزراء خود مصروف میشود
 بعد از آنکه هیچ باین نوع گذشت بجز می رود بعد از ظهر نیز در بار خاص میکند و باعانت
 وزراء و ارباب و متفق امور می پردازد و اوقات او همیشه بر همین رویت مصروف است
 مگر در اوقات بیماری یا در ایام سواری یا شکار حتی اینکه در روزی نماند اوقات که در سر
 سلطنت است طریقه کار گذاری معمول است چنانچه میتوان گفت که هر روز از طلوع
 آفتاب تا غروب آفتاب از هر طبقه میتوان پادشاه را ببینند بنا برین محال است پادشاه
 که باقتضای عادت این همه در میان عیت باشد حالات رعایا مستحضر نباشد و اطلاع سلطان
 بر احوال رعایا لابد مورث از دیار فاه و آسایش خلق است مگر اینکه بالطبع بدخوے و کینه
 جوے باشد اما از امور متعلقه بوزیر اعظم ممکن نیست که تعریف چنانکه باید بشود در حقیقت
 کارهای وزیر موقوف است بر اعملو و عنایت و کار بینی یا بتلی یا عجز پادشاه عادتاً کارها
 که با تنظیم امور مملکت و رفاه رعیت است کلیتاً بوسط وزیر می گذرد و سفرای دول خارج
 را او بحضور میبرد و با حکام ممالک و مکاتبت و مراسلات می کند و اگر او را اختصاص

و اختیار کلی در حضرت پادشاه باشد غالباً در جمیع امور تصرف میکند حاجی ابراہیم
 در عهد وزارت آقا محمد خان در جمیع امور ملکیت مداخلت می کرد و ہمہ کار ہا می
 معظم احتضار او می گذشت۔ بعضی اوقات نیز وزیر سے دیگر معین و امور محاسبات مالیہ را
 بدو محول می کند چنانچہ درین اوقات میرزا شفیع صدر اعظم است و حاجی محمد حسین میانشان امور
 مالیہ پیش ازین صاحب این منصب را امین الدولہ میخواندند و حال حاجی محمد حسین را
 نظام الدولہ لقب دادہ اند معین این مناصب مطلقاً یا اختیار پادشاه است و او را چارہ روز
 است کہ نہ تنہا منصب بلکہ جان و مال ایشان بستہ بعنایت پادشاه است و لہذا ہمیشہ
 شہر و ہر قدر منصب جلیل تر است خطر عظیم تر است و غالباً در حضور پادشاه یا بحملہ یا بیک
 شخص یا بہ دست امور ملکی اوقات میگذرانند مردم بسیار کاروان و کار گذار باید باشد
 تا باینگونہ مناصب ترقی کند عادتاً کسانی را انتخاب می کنند کہ در کار ہا می پست تر شہرت
 بحد اقل و کار بینی یافته باشند و از تدبیر ملکیت است کہ امیر یکہ بشرافت نسب و حلات
 شان و منصب متصف باشند وزارت بدہند و احوال وارد کہ در ایران کم است امیر
 کہ قابل منصب باشد لکن اگر ہم یافت شود خلاف تدبیر و عقل می دانند کہ نام و مہر پادشاه
 را یکے سپارند کہ احوال آن میرود کہ دست آویز بزرگئے خود کند و غل و نیز بسبب کثرت
 معاون و ہواخواہان مشکل باشد برخلاف غل و منصب وزیر ایکہ حال رسم است بزرگ
 می آورند و رسوائی و کشتن ایشان نیز موجب حرکت یا اشکالے نخواہد بود اگرچہ اتفاق
 ہم افتادہ است کہ بعضی اوقات امیر بزرگ ہر سزشتہ است لکن این از قبیل استثنائات
 کلیہ است بغیر از وزیر بزرگ منشیان مستوفیان نیز ہستند کہ معاونت ایشان کار ہا می
 بسیار میگذرد و دفاتر جمع و خرچ مالک محول بایشان است منبریکہ مستوفیان آن جمع

قوانین و احترام علماء شریعت را داشته باشد بنا برین امالی بلدان بیش از قبائل
صحرائین که جزو عسکری ایرانند در معرض ظلم و طغیان حکومت اند زیرا که وضع زندگی
ایلات بیابان گرد غالباً ایشان را از تعرض ظلم مصون دارد و احتیاجات ایران در حقیقت
از دو گئے هستند از لشکر که فقط در معرض زحمات و صدمات هستند که لازمه زندگی
سرم سپاهی افتاده است و چون نوع انفاسی خاص دارند عداوت و اداوتشان
مورث بیم و امید است و اقتدار سلطان برین طایفه مثل اقتدار دست بر امرای
خراجگذار مملکت که طاعت و فرمانبری شان بقتضای قوه حکومتی و سلاطین
ایران در هر چه نسبت بر خاندان خود علی الاطلاق مختار اند میتواند که فرزندان خود را
بخدمت بداند یا در جرم پرورش بداند یا چشمشان را بکند یا جان شان بگیرد
یا هر قسم که میل یا مصلحت ایشان اقتضا کند و معمول دارند چنانچه سلاطین صفویہ
بعد از زمان شاه عباس بزرگ شانزادگان را مقید میداشتند و هر کدام لاکم میخواستند
و عوای تاج و تخت کند غالباً از ویدہ مایوس میساختند و هر شانزادہ را نیز که وارث
تاج و تخت میکردند اگر چه معین بود لیکن تا جین جلوس او بر تخت کم بود که اظهار
ازین مطلب بشود و همچنین در سلسلہ صفویہ ملاحظہ طرف مادر را درین باب نمی
کردند اگر خاطر پدر متعلق بود پسر کنیز میخواست صاحب داعیہ شود چنانچه
سائر فرزندان که از جانب مادر نیز صاحب داعیہ بودند خانواده که حال در ایران
سلطنت دارند برخلاف این وضع اختیار کرده است جمیع فرزندان پادشاه در مملکت
بلاد ایران فرمان روا هستند و یکے از فرزندان اگر چه بزرگ تر نیست لکن بسبب
اینکه مادرش از لاکا بر خاندان قاجار است بولیعهده می موسوم شده و سالهاست

دست است لکن ہر دو تہ مذہب شیعوہ و ایران شیعوہ و استقرار یافت فقہائے ملت انجاریہ
از خلفائے ثلاثہ و کسانے را کہ دشمن علی و آل رسول میرا ستند مرد و ماخذ بنابرین سید لیل محکم
عدالت جز محکمہ شرع تواند بود لکن در ایران محکمہ دیگر است کہ آن را عرف گویند کہ فیصلہ امور
در انجا بر وفق رسم و عادت کنند امور یکہ در محکمہ عرف فیصلہ میا بندند از روی قانون معلومست
زیرا کہ در مسلمین خبر قوانینہ کہ از قرآن و حدیث استفاد و مستنبط میشود کتابے متون نیست و
نمیست و مذہب و بنابرین احکام عرفیہ با قضاے مکان و زمان و اشخاص تغیر پذیر است پادشاہ
حاکم عرفیست و در تحقیق عرف همان اجرائے احکام پادشاہی است الا اینکہ علی الظاہر در
آن ملاحظہ رسوم و عادات مردم را نیز میکنند ماخذ این رسم بلا شک از نجاست کہ چون سلاطین
ایران دین اسلام اختیار کردند نہ می توانستند و نہ مائل بودند کہ جمیع اختیار حکومت و رسوم
آما عباد خود را نیز بموجب شرعیات کنند لہذا آنچه لازم دانستند از قوانین شرع اختیار کردند
و ما بقیہ را با رسوم حکومت خود مطابقت دادہ آن را عرف نامیدند لکن اعادہ امور عرفیہ ہمیشہ
با قضاے ضعف و قوت میل و طبیعت سلاطین اختلاف یافتہ است چنانچہ در عہد شاہ
سلطان حسین صفوی منقول است کہ جمیع امور در محکمہ شرع میگذاشت و دینار مادر شاہ
جمیع کار با حکام عرف رجوع می شد لہذا شرع مدعی آنند کہ چون شرعیات از جانب خدا
است پس باید کہ جمیع امور عبادت بواسطہ حکام شرع فیصل شود و لے حکام عرف بہ شہادت
امارت و بنیہ حکومت ثابت کردہ اند تا کہ جمیع نزاعیکہ متعلق با حکام عبادت و انقض گاہ
و طلاق و معاملات بیع و شراء و امثال آنست باید بمحکمہ شرع رجوع شود و در قبیل قتل و سرقت
و سایر امور منظرہ کہ موجب افتشاش ملت و اختلال حال رعیت است باید کہ با تحضار حکام
عرف انجام یابد اما بعض اوقات کہ مصلحت مقتضی شود امر قتل یا بشرع رجوع کردہ بعد از

اداسے شہادت فتوے شیخ الاسلام را گرفته حکم را جاری میکنند - قبل از سلطنت نادر شاه اسکا
 شرح همه صاحب دولت و اقتدار بودند و رئیس ایشان صدر الصدور که نائب امام میباشند
 حکومت تمام داشت - جمیع ملائکے غنیمت تابع و سوار بودند از خود و پادشاه تحت حکومت
 داشت و باستحضار و استر فلک پادشاه غنیمت با طرف همالک میخورد با همو میباشند خست از اماکنی که
 در آن مساجد و عمارتیکه بحجت خیرات و تبرات بنا کرده بودند و با غنیمت حاصل میشد و در این میان
 قبیل اغذ و صرف همه موقوف و موقوف باب صدر الصدور بوده شاه عباس نیز که خواست این منصب
 را موقوف کند و نابیرین چون صدر الصدور مرده که را بر جای و سوار مقرر نگذاشته و غنی بنیر و چون
 بر تخت برآمدیم که در مبادا از برداشتن این منصب قانع نمیشد و مملکت را از این دید که منصب
 مزبور را تقسیم کند میان دو نفر و این واسطه تصفیف فوت ایشان کند و نابیرین و دو نفر میان
 یکدیگر صدر الصدور خاص یعنی مخصوص پادشاه و دیگر صدر الصدور عام یعنی بحجت
 خلق نامیدند نادر شاه این منصب را موقوف کرد و در پانچویز کور شد جمیع اماکنی که بجهت
 مخارج این طایفه معین بود ضبط کرده جز در دوماش عساکر خود ساخت و زمینهای که
 نادر شاه گرفت از آن بعد بنوشته که باید دوباره در عهد بیچ پادشاه باز داده نشد و
 غالباً دیگر امید اینکه این طبقه صاحب دولت و اقتدار سکه که وقت داشتند بشود نیست -
 چون نادر شاه این منصب را موقوف کرد و طایفه مخفقر بجهت کسی که این منصب را
 داشت معین نمود و لقب نواب سنوز در نسل او باقی است و نامنوز اگر چه کار و دانی نداشتند
 احترام زیاد دارند - طبقه علماء که ایشان را مجتهد گویند همیشه در ایران بوده اما از زمانیکه منصب
 صدر الصدوری از میان برداشته شد مجتهدین را آب دیگر بر روی کا آمد و توفیق حال این
 طبقه خالی از اشکال نیست زیرا که هر کسی هستند که منصب دارند و منصب قبول میکنند و کار

مخصوص مہینے دارند اما مجتہد فخر فیضیت و زہر و صلاحیتیکہ وراثتشان است الہی ہر شہر کہ
مجتہدے در آن سکنت دارد با طمع و لاتفاق با ایشان رجوع کردہ مجتہدین را مادے راہ نجات
و عامی از ظلم نجات و طمعات و چنان در تعظیم و تحمیل ایشان مبالغت نمایند کہ جبار
ترین سلاطین نیز مجبور است کہ دین امر تا بہت غلطی نمودہ از روسہ اعتقاد یا تکلف مجتہد
را رعایت و احترام نمایند و کم است کہ در ایران بیش از سہ یا چہار مجتہد باشد و از جملہ لوازم
حرکات ایشان آنست کہ اطعمات و ملحق با سباب بنویسند و مراد است با سلطان و امرائے
حکومت بداشتہ باشند و بسیار کم است کہ ازین مستجاوز کنند و سبب نیز ظاہر است زیرا کہ
تغیر درین حالت موجب نقصان اعتقاد مردم و تفرقہ ناس و مہدث ہے اعتنائے سلطان است
دیگر امید اینکہ سلطان بملاقات ایشان رود یا اگر ایشان بمجلس پادشاہ روند صدر مجلس
با ایشان رسیدن نخواہد بود و چون مجتہدے بمیرد و دیگرے باید تا در زند و برقع فضیلت
چون او مردف باشد تا جائے او گیرد و حکومت مجتہدین در محکمہ ہائے شرع بسیار مقتضای
سہوارہ صورت مسائل را بر ایشان عرضه دارند و فتوے مجتہد مر دو و خواہد شد مگر بقوے
مجتہد دیگر کہ از وے بغضیت و تقویٰ مشہور تر باشد لکن فائدہ الایسے ایران ازین طائفہ
ہمین نیست کہ گاہ گاہے در حکام عدالت از ایشان استعانت جویند بکہ شریعت را
اعتبار است بسبب صلاحیتیکہ و نفس امنائے شرع است پادشاہ را یا راسے آن نیست
کہ رد احکام ایشان کند و بسیار است کہ مصلحت سلطنت را درین دانند کہ فیصلہ نمود
را بمجتہدین مرجع دهند و در و تھیکہ بچکس را جرأت آن نیست کہ بپادشاہ نزد یک
شود یا دشاہ را جرأت آن نیست کہ توسط مجتہدے را رد کند خانہ ایشان پناہ گاہ مظلومان
است و بعضے توقات شہرے را بواسطہ وجود شخصے ازین طبقہ بخشیدہ و موافق داشتہ اند و قے کہ

مؤلف اوراق در ایران بود چهار نفر از مشاہیر این طبقہ بودند یکے آقا محمد علی کرانتاشی - دیگر میرزا
 ابوقاسم قمی و حاجی میر محمد حسین اصفہانی - حاجی سید حسین قزوینی اگرچہ پنج سال قبل فوت شد
 بود لکن هنوز ذکر او در افواہ با احترام مذکور میشد بعد از مجتہد و احترام و اعتبار شیخ الاسلام است
 و در ہر یک از شہر ہائے معتبر یک شیخ الاسلام سے ما ذلین منصب پادشاہ میر سید و خلیفہ و فرزندان
 و لائق مکانت نیز رہاے اواز دیوان مقرر است لکن دینین شیخ الاسلام است شہارہ آراے
 مردم ضرور است و غالباً شخصے را این منصب سے کہ بدانش و تقویٰ اندوگران اختیار سے و تہ
 باشد و مکر اتفاق افتادہ است کہ احترام ایشان کمتر از مجتہدان نبودہ است و مانند ایشان
 اطہار بے تعلقی با سہاب دنیوی و بے غلامی بار باب ریاست بخت و امانت خود داشت
 اند و ہر شہر بزرگ قاضی ہست کہ در تحت شیخ الاسلام کار میکند و جمیع اہل ان سے دیگر ترمذیوں
 موجب یا بامید از دیاد شہرت یا بویہ غایت قضائے فاضل و علمے دیگر ہمیشہ جو اسے
 مجلس شیخ الاسلام اند و شہر ہائے کوچک قطع یک قاضی است و ودوات غالباً یک حکام
 کہ چند کلمہ عربی میدانند و امور نکاح و طلاق پر واختہ دخل و تصرف در اموال اموات ایشان نمیکند
 یا تمسکے اگر ضرورت شد و مینویسد و فیصلہ امور جزیرہ روزمرہ میکند چون امرے شکل
 روے و ہر رجوع بقاضی شہر سے کند و یک است کنند و قاضی نیز غالباً رجوع بکلمہ
 شیخ الاسلام سے کند و ہمچنین یکے از صاحب منصبان محکمہ عدالت ایران مفتی است
 لکن امتداد و اقتدار سے کہ مفتی در بلاد عثمانی و در سیچ یک اذان در ایران نیست
 فقط کار مفتی در ایران این است کہ مطالب را بنظر صاحب عدالت میرساند و راسے
 خود را نیز میگوید و غالباً چون مردے با فضیلت مباشرین امر است راسے او واقعے
 سے نمد و در فیصلہ امر سوختے دار و سائر طبقات ملاچندان قابل تعریف نیستند و چون⁺

داخل سینے و کار مقر سے نذرند و مردم بایز اعتنائے با ایشان نیست غالب در مرض
 رشوت خواری و بعض حرکات دیگر برے آید لہذا دوز نیست حقیقت داشته باشد بخانیکہ
 در باب جہالت و فساد و تعصب این طائفہ گفتہ شدہ است رشوت خواری و حیلہ بازی ہائے
 قضاات و ملا اے ایران را کہ محررین این ملک نوشتہ اند و مسافران فرنگستان نیز خیلے بہ
 از بعضی ازین طبقہ صحبت میدارند چنانچہ یکے از تجار معتبر عیسوی کہ سالہا در ایران اقامت
 داشت مینویسد کہ اگر وضع محکمہ عرف نبود ہیچکس از خارج مذہب نمیتوانست در
 ایران کار تجارتی کند بسبب این کہ تعصب ہائے محکمہ شرع نمے گذارد کہ انگو نہ مردم را بحق
 خود برساند چنانچہ یکے از تجار مسلم در شکست و طلبکاران وے کہ مسلم نبودند رجوع بشرع
 کردند شرع حکم کرد کہ هیچ وجہی نیست بر طلبکاران نمیرسد بعد از آن لا بد برفس رجوع شد پس
 از ثبوت مدعا حکم شد کہ اموال شخص مزبور را ضبط کردہ بفروش رسانند و ادائے دین
 مردم کنند حاکم عرف پادشاہ است و نواب ^{چنانچہ} و حکام ممالک بلاد و محال قرعے و قصبات و ضابط
 محال و کہ خدیایان دہات و صاحب منصبان از ہر ضابط کہ در تحت فرمان ایشان کار مکنند
 و حکام عرف در ایران ہمیشہ بر جائیکہ ہستند حکومت دارند لہذا ابوض اینکہ قانون ملکی مانع
 حرکات ایشان شود ایشان حاکم بر قانون اند و اجرے ہر حکم بقوت حکومت است فیصلہ
 از تعجیل و تحکم میشود و چون بسیار کم است کہ کما فیخی اوقاتے صرف ملاحظہ بنیہ و شہود کنند غالباً
 ظلم واقع میشود اگرچہ ارادہ آن را نداشته باشد فقط خوفے کہ بہت از کسانیت کہ بلا دست
 ایشان واقع اند کہ بباد اظلموم رجوع و عرض حال خود بوسے کند اما حرکات حکام عرف بہ
 بہ طبیعت پادشاہ عصر است و صلاحیت و کار بینی و ظلم و تعدی حرکات پادشاہ سر مشق
 سائرین است پس تعریف کار این قسم مردم آسان تر است از تعریف کات نشان کاریست ترین

حکام عرف این است که چون قضیه بدو رجوع شود مطلب علمی را می شنود و نه دور می
 طلبد اگر قضیه جزئی است حتی که خدائی هم می تواند که سیاست کمی کند و جزئی بجزئی بگریزد
 اگر گناه بزرگتر باشد صورت واقع نزد ضابط محال فرستاده خواهد شد و اگر بجهت ملاحظه عظم
 امر با شئون طرفین یا بزرگ گناه از چیز داده ضابط نیز خارج باشد و نیز بحاکم مملکت رجوع
 میکند و حکام ممالک می توانند در جمیع امور با حاکم احکام کنند مگر در باب کشتن زیرا که کشتن
 فقط حق پادشاه است مگر در صورتیکه اهل ملک با غمی شده یا یورش کرده باشند یا اینکه حکومت
 مملکت مفوض یکدیگر از شاهزادگان باشد و در اوقات کشتن کسی ندوم باشد محض ترعی
 در باب اثبات خطای شخصی که قتل در صورت بیایست تحت روان کرده و مان پادشاهی
 بر قتل می نماید خواهد شد حد می بین کار با عرف و شرع محقق نیست بجهت اینکه حد
 بر کار با عرف محقق نیست و این عدم تحدید مناسب مصلحت پادشاه و ارکان دولت
 است و اگر چه امور واقع در ملک غالباً از شرع بعرف از عرف بشری رجوع میشود و لکن تسکات
 و قبایح و محال و نکاح و طلاق باید با تحضر علمای شرع نوشته شود و حد محض مناس
 عرف بطلد می بکار میرود و حاکم عرف نیز به وقت مصلحت شخصی یا ملکی اقتضا کند مثل اینکه
 فیصله امر سبب نزاع با شخصی متشخص تر از خود شود یا اگر کی از ایالات را سیاست که سبب شنبه
 جمیع قبیله میشود درین صورت مقدمه را بطرف اولیا شرع رجوع میکند و در امور که
 سیاست طلب است حاکم شرع بعد از ملاحظه شهود و مینه با حاکم حدود و شرعیه فتوای میدهد
 فیصله مقدمات در ایران اعم از اینکه در محکم شرع باشد یا عرف برودی میشود و علی الظاهر
 نیز خراج نداد اگر چه در قضیه مبالغه خطیر بطور رشوت بکار میرود و چنانچه مردم پادشاه
 ایران خود را فوق قاعده و قانون می پندارند و بحکم شئون پادشاهی خویش را قادر بر سلب

ارواح و ضبط اسوال ہر یک از رعایا میداند و همچنین نیز صورت ترقیم یا نت کہ اگر چہ پادشاہ خود را والے علی الاطلاق میداند لکن اجرے احکام اور احدے معین است و جمیع اموریکہ حدود شرعیہ پران تعلق میگیرد و پادشاہ خود بنفسہ یا یکے از نواب و بعضیہ آن سرور و زعمیم بعلمائے شریعت شدہ بنابر نص قرآن انجام ے یا بدسابق و قاتل معاف میتوانند شد اگر قصاص مال یا صاحب خون مائل مسالمت و مصالحت باشد و عفو سابق و قاتل مشروع و مستنبط از جزو اخیر و آئید قرآنی است کہ دین و باب وارد شدہ است۔ قطع ید سابق اگر چہ بد قرآن وارد است لکن بندرت اجولے این حکم میکنند مگر در صورتیکہ مال مسروقہ خطیر باشد و در حکم پادشاہی مورد عقوبت سخت میشود اگر زنی یا مردے بکشتہ شود چون قاتل معلوم شد و ارث مقتول طلب قصاص میکند و اگر پس از اقامتہ شہود و مجتہد گناہ و سہ ثابت شود قاتل را وارث مقتول سپارند تا ہر نوع کہ خواهد باو سہ سلوک کند و وارث مقتول مختار است کہ از قاتل عفو کند یا بیت بستاند یا اورا بقتل رساند این قاعدہ منور در ایران جاری است چند سالے پیش نیست کہ سفیر انگلیز بمقیم ابو شہر حکایت میکند کہ دیدہ نفر ابرست و رشتہ کسانی کہ کشتہ بودند و اند و ایشان اشخاص مزبور را بر سر قبر مقتولین برده قصاص کردند لکن چیزے کہ قابل ملاحظہ است این است کہ گاہیست اطفال صغیر مقتولین داده ایشان قاتلین را کشتہ و دستہاے کو چاک شان را بچون آلودہ کردند و همچنین قتلہ آقا محمد خان را میخواستند بسیارست رسانند غورترین شامہزادگان کہ میتوانست خنجر بدست بگیرد اول خنجر ایشان زد و در احوال مادر شاہ نیز نزد کور شد کہ بزد و زادہ اش کہ بر جاسے و سہ نشست یکبار قتلہ اورا بزبان جسم فرستاد و ایشان اورا زیر کردند و زلیام صغیر دیوانجہ الدالت دیگر داشتند و کسے را کہ بر آن مقرر بود دیوان بیگی مینامیدند و ہر قاتل و مرتکب کہ دلپے تخت و جمیع

ممالک محروسہ واقع سے شد با ستھنارو سے انجام میافت منقول است کہ فیصلہ و حکم چہار
امر مخصوص ہا بن دیوان بودیکے سکستین دندان کسے و دیگر نقصان چشم و زمانے محصنہ
و قتل و نیار مٹولنے کہ این قول از و سے منقول است سائر امور عرفیہ و ہر جا واقع سے شد
در دیوان حاکم ملک فیصلہ سے یافت و امور شرعیہ رجوع با منائے شرع میشد گریہ بہت
انتیاز سے سببت ارکان مملکت و کسانیکہ متهمان دولت بودند و سفر سے دول خارجیہ مقرر
بود کہ مقدمات ایشان از ہر قبیل باید در دیوان دیوان بگی گنبد و وہم او گوید کہ مدار دیوان
عرف بر استمالات و رسوم مکانی بود کہ این دیوان تعلق بدان داشت این عادت ہنوز جاری است
لاکن محکمہ دیوان بگی موقوف شدہ است و کار این دیوان حال مخصوص پادشاہ است
و ہر جا کہ یکے از فرزندان و سے حاکم است از جانب پادشاہ امور است کہ ہر قدر را
کہ سابقاً در دیوان عرف و دیوان بگی سیاست میشد است بہمان شیخ سیاست کند
و ہم اگر شخصے موافق قانون واجب القتل باشد سبب رساند یکے دیگر از صاحب منصبان
دیوان عدالت کہ در سابق بودہ و ہنوز ہم بہت شخصے است کہ اورا وکیل الرعایا گویند
اگرچہ حال ازین منصب نامے بیش نیست لاکن معلوم میشود کہ مقصود از تعین چنین شخصے شہتار
بعدل و انصاف است قاعدہ سیاست خطا و گناہ بر حسب احکام شرع در ایران در سائر بلاد اسلام
یکے است لاکن احکام عرفیہ بحسب اضلاع و طباع حکام مختلف میشود جریمہ کردن و تازیانہ
زدن و چوب زدن در خطا سے جزئی معمول است بسیار کم است کہ کسی نہ کیجی کہ کند مگر
وقتے کہ بخوانند کہ مال مخفی خود را بروز دہ کنند چشم مدتہاست کہ سبب سوائے ایران است
و عادتاً کسانے در معرض این عقوبت اند کہ گمان میرود کہ ہوائے سخت و تاج دارند و امر سے
قبائل کہ مقصود اتصال ایشان است بدون اینکہ خونشان ابریزند و چنانچہ سمت نگارش

یافت گا ہے اتفاق سے افتد کہ شہرے را بنیاد میکنند تا موجب عبرت دیگران شود و طے
 العادة قتل گناه کار و سایرین بطالب انداختن است یا بگردن زدن یا بخنجر کشتن یا ساختن
 لاکن بعضی اوقات نیز یا بجهت عبرت سایرین یا بسبب تشدید انتقام طور مای
 غریب اختراع می کنند چنانچه از یک از محرران انگریز منقول است که در سنه هزار
 و شصت و ده صیومی در طهران غلامی اهل خانه را که خدمت میکرد و زهر دلو اگر چه جمیع جان
 بدر برد و بسبب این که زهر خور شد و فی الفور معالجه کردند اما چون گناه بر غلام ثابت
 شد شاه حکم کرد تا او را در بازار بفناره زده زنده زنده بطوریکه قصاصان با کوفتہ کنند
 اعضاے او را قطعه قطعه کردند بالجمله بعضی را متصل در شکنجه دارند تا بمیرد و بعضی را بر دار
 زنند و بعضی اوقات شاخ مای و درخت را سبیم آورده ساقهای گنهگار را بهر یک
 از شاخها بسته میکنند و چون شاخها بقوت طبیعی میل بجای خود از دو طرف مختلف
 نمایند شخص از هم درمید شود و کیفیت با خنجر ساختن یکسان از مردم در دامغان مسطور
 گشت زمان بسید کم علی رئیس الاشراف سیاست میرند مگر وقتیکه ضرورت وقت خیل
 اقتصاد داشته باشد چنانچه قبل ازین در تبریز می شوهر خود را سموم ساخت حکم شد میر
 غضب او را از بالا به سجده باندند و بزرگان را درخت و فی الحقیقت وضعیکه عنوان در این
 دارند غالباً خطا مای شان متعنه سیاست زیادت است لاکن همه جهت در معرض علم و
 تنهائی خانگی هستند و مکر شده است که زنان بیگناه در عقوبت شوهران و پدران گرفتار
 گشته اند و این بیشتر مخصوص است بزنان بزرگان مگر اتفاق افتاده است که به خیال اینکه
 از پول مخفی خبر دارند زنان را شکنجه و عقوبت کرده اند و بسیار است که اگر کسی یا
 وزیرے را کشته اند زنان و دختران او را مانند کنیزان بدیگران بخشیده اند و بعضی اوقات

داخل معیت و کار مقر سے نذرند و مردم بانیز اعتنائے با ایشان نیست غالب در مرض
 رشوت خواری و بعض حرکات دیگر برے آئند لہذا دور نیست حقیقت داشته باشد چنانکہ
 در باب جمالت و فساد و تعصب این طائفہ گفتہ شدہ است رشوت خواری و حیلہ بازی ہائے
 قضا و ملائے ایران را کہ در محرابین این ملک نوشتہ اند و مسافران و گنجان نیز خیلے بد
 از بعضے ازین طبقہ صحبت میدارند چنانچہ یکے از تجار معتبر علیوی کہ سالہا در ایران اقامت
 داشت میگوید کہ اگر وضع محکمہ عرف نبود ہیچکس از خارج ندب نمیتوانست در
 ایران کار تجارتی کند بسبب این کہ تعصب طوائف محکمہ شرع نمے گذارد کہ انگو نہ مردم را بحق
 خود برساند چنانچہ یکے از تجار مسلم در شکست و طلبکاران و سے کہ مسلم نبودند رجوع بشرع
 کردند شرع حکم کرد کہ ہیچ وجہ چیسے بر طلبکاران نمیرسد بعد ازان لابد عرف رجوع شد پس
 از ثبوت مدعا حکم شد کہ اموال شخص مزبور را ضبط کردہ بفروش رسانند و اے دین
 مردم کنندہ حاکم عرف پادشاہ است و نواب سے و حکام ممالک بلاد و عمال قرے و قصبات و ضابط
 محال و کہ خدیایان دہات و صاحب منصبان از ہر جمیل کہ در تحت فرمان ایشان کار مے کنند
 و حکام عرف در ایران ہمیشہ بر جائیکہ ہستند حکومت دارند لہذا بعض اینکہ قانون ملکی مانع
 حرکات ایشان شود ایشان حاکم بر قانون اند و اجرائے ہر حکم بقوت حکومت است فیصلہ
 امر بتعمیل و حکم میشود و چون بسیار کم است کہ کما نسی اوقاتے صرف ملاحظہ بنیہ و شہود کنند غالباً
 ظلم واقع میشود اگرچہ ارادہ آن را نداشته باشد فقط خوفی کہ ہست از کسانیت کہ بلاد است
 ایشان واقع اند کہ مبادا مظلوم رجوع و عرض حال خود بوسے کند اما حرکات حکام عرف بہتہ
 بہ طبیعت پادشاہ عصر است و صلاحیت و کار بینی و ظلم و تعدی حرکات پادشاہ سر مشق
 سائرین است پس تعریف کار این قسم مردم آسان تر است از تعریف کات نشان کا پست ترین

حکام عرف این است که چون قضیه بدو رجوع شود مطلب علمی را می شنود و مشور را می طلبد اگر قضیه جزئی است حتی که خدائی دهم هم میتوان که سیاست کمی کند و جزئی جزئی بگیرد و اگر گناه بزرگتر باشد صورت واقع در ضابط محال فرستاده خواهد شد و اگر بجهت ملاحظه عظمی امر را شئونیات طرفین یا بزرگ گشته گناه از چیز اداره ضابط نیز خارج باشد او نیز بحاکم مملکت رجوع میکند و حکام ممالک میتوانند در جمیع امور اجرایی احکام کنند مگر در باب کشتن زیرا که کشتن فقط حق پادشاه است مگر در صورتیکه ابله ملکه یا غی شده یا یورش کرده باشند یا اینکه حکومت مملکت مفوض یکدیگر از شاهزادگان باشد در اوقات کشتن کسی که لازم می آید محضر شرعی در باب اثبات خطای شخصی که قتل می شود صورت بیایست تحت روانه کرده و مان پادشاهی بر قتل می نماید خواهد شد در مابین کار با عرف و شرع معین نیست بجهت اینکه حد بر کار با عرف معین نیست و این عدم تحدید مناسب مصلحت پادشاه و ارکان دولت است و اگر چه امور واقع در ملک غالباً از شرع بعرف از عرف بشر رجوع میشود و لکن تمکلات و قباحتات در معاملات و نکاح و طلاق باید با تحضر علمای شرع نوشته شود و همه محضر امنای عرف بطور مینه بکار میرود و حاکم عرف نیز هر وقت مصلحت شخصی یا ملکی اقتضا کند مثل اینکه فیصله امر سبب نزاع باشد شخصی متشخص تر از خود شود یا اگر یکی از ایالات را سیاست که سبب شیخی جمیع قبیل میشود درین صورت مقدم را بطرف اولیا شرع رجوع میکند و در امور که سیاست طلب است حاکم شرع بعد از ملاحظه شهود و مینه باجری حدود و شرعی فتوای میدهد و فیصله مقدمات در ایران اعم از اینکه در محکم شرع باشد یا عرف برودی میشود و علی الظاهر نیز هر چه نماند اگر چه در قضیه مبالغه تطبیق بطور رشوت بکار میرود و چنانچه مردم شود پادشاه ایران خود را فوق قاعده و قانون می پندارد و بحکم شئونیات پادشاهی خویش را قادر بر سلب

با سائر مردم ایران اختلاف کُلی دارد چنانکه میتوان گفت در حقیقت قواعد جداگانه دارند
 بغیر از امرای ایل اشخاصی هستند که بر سر هر طائفه مقرر اند و ایشان را ریش سفید خوانند و
 این اشخاص غالباً نزدیک یا دور با امیر قبیله قرابت و مانند وی منصب برائت دارند و
 ایام آراء مملکت بمنزله کد خدا و کلامان ترقوم اند و در اوقات جنگ بمنزله سلطان و
 سرتنگ سپاه و چون سرگرد و ایل در ایل نباشد یکے از این اشخاص را بر نیابت خود معین
 کند و کسی را که نیابت خود بر سر قوم می گذارد بقدر حاکم شهریکه بر رعیت تسلط داشته باشد
 در میان قوم صاحب اختیار است اگر چه یک جهت ایلانی است و آن تنگه حشمت حکومت
 را ندارد اما بحجت دیگر مقتدر تر است زیرا که اجرائی احکام بر وضع سپاه گری است لکن
 کلیه امرای قبائل و ریش سفیدان طوائف همیشه ملاحظه و رعایت مردم ایلات را می کنند
 اگر چه این قاعده نیز استثنایست هست زیرا که بعضی از امرایم هستند که درین اقتدار ظالم دستان اند و نفیر
 احکام عدالت عرفیه این طبقه خالی از اشکال نیست امور عادی را این طائفه یا نائب او مثل حکام
 عرف شهر فیصله میکنند و اگر شخصی معتنابه در یکی از طرفین باشد ریش سفیدان مجلس کرده و بعد
 از بحث و محض تمام امر را انجام میدهند هر کس که از خانواده باشد میتواند که هر وقت امری اقتضا
 کند این مجلس را بخانه و قبول نکردن آن را ظلم دانند و آن مردم قبیله این حق را ندارند لکن بسیار
 اند اوقات امیر قزم یا نائب او بجهت خوش آمد مردم حکم مجمع این مجلس میدهند زیرا که هر حکمی که ازین
 مجلس صدور یابد قبیله آن را معین عدل و موت دانند اجرائی مجلس مزبور به اشخاص معین نیستند اگر
 نزاع و باب زمین باشد زمین را آن متبصر جمع میشوند و اگر در باب فرض باشد امیر و ریش سفیدان
 و دوستان طرفین یعنی دایین و مدیون اجتماع می کنند در صورت قتل اقارب
 قاتل و مقتول بحضور مجلس می روند و اگر هر دو طرف از همان قبیله باشند داخل مجلس

می شوند و ملائکه عادی که از اجزای مجلس است و هر وقت اقتضای کنایان
مسئله شرعی میکنند و مقصود از انعقاد این مجلس تمییل منازعه باین طرفین است و چنین
بنمایند که وضع این بجهت اصلاح مابین قبیله شده است چنانچه تقریباً هشت سال قبل
یکی از امرای بزرگ قاجار بنیاد می نمود و پادشاه بقاعده ایلیاتی خانجوشی مجلس
کرده بدلائل گناه و ستم نسبت کرد و مجلس حکم بقوت و ستم نمود و لکن اگر امری در
مجلس اصلاح پذیر نباشد بقوانین معموله رجوع کنند و در میان ایلیات چنانچه مابین ایلیات
شهرستان ستم است که اگر شخص دیوان از او ستم قروض خود بآب کند پس از فوت ستم قاضی
یا وقت معین بنمایند که بعد از انقضای آن از عهده قروض مزبور برآید و الا جمیع
اموال او را گرفته در میان طلبکاران بالسوی قسمت کنند و قاتل را چون گناه و ستم
نسبت شود بمرتبه مقتول سپارند تا چنانچه خواهد گذشتن و بخشیدن و دیت گرفتن با و ستم
معمول دارد و اگر آنکه داری مقتول هنوز بسن دوازده نرسیده باشد که در نیت حکم را
تأخیر می اندازند تا آنکه وراثت بدین سن برسد و همین بهانه بود که شاه عباس بزرگ
متسک شده شخصی را بکشتن سپرد بزرگ خود صفی میرزا اغوا کرده بود و کشته شدن نجات
داد دیت خون چنانچه در قرآن دارد است حدیث و تحریر قبیه مومن است لکن این آیه
را نیز مثل سایر آیات قرآن با سخاوت تمله معنی کرده اند و بقدریکه از قوانین معموله در ایران
می توان فهمید این است که قاعده مقرر بجهت تمیین و اخذ دیت نیست بلکه بقوت است
بقدرت یکی از طرفین در داون و دیگری در گرفتن و همچنین نشان و مکان قاتل یا
مقتول را نیز در آن مدخله تمام است چنانچه بعضی مبالغه کردند بجهت خون یکی از
امرای قبائل داده شده است فقط باین که ناله مداوت قبیله انفا یا بد غالب طرح نظر

مجلس و نتیجه که منعقد میشود اصلاح با عین ورثه مقتول یا قاتل است علی الخصوص وقتیکه
طرفین هر کدام از قبیله علیهمده باشند بجهت اینکه اگر سبب از اسباب امر درین مجلس انجام نیاید
و قاتل در عرض انصاف نیاید ورثه و اقارب مقتول تا از وسع انتقام نکشیده اند و در
شمرنده و تخمین می شمارند و در هر دو یک ورثه مقتول قادر بر اجرای حکم عدل نمیشوند
مترصد وقت و منتظر فرصت اند تا قایم یافته انتقام خویش بگیرند درین صورت همیشه
منجر بکشت و کتار میشود و عداوت زیادتر شده است چنانچه سالها نماند که دو قبیله آن نمیشود
این قسم شمشیر بیشتر در ایام نخستش شکست است چنانچه یکبار از امر که در هر دو اساطنت
دار و بجهت تقویت کار خود قبیله را که با قبیله دیگر عداوتی دارند اذیت دست خود می سازد
و درین قبیل تر اعمای بسیار است و یکی از کتب فارسی که در نزد نگارنده اوراق موجود است
مذکور است که در زمان شاه سلطان حسین قاسم خان شهنشاه قاتل ملک گیلان است
کشت آنکال سپهرنگال که بیخان سپهر سوم خان را بخون پدر کشت آناتس فیض برادر قاسم آن قاتل را بخون
برادر او کشت بدایت خان سپهر قاجار فیض را بآنچ نفر از برادر برادر او کشت آنجا نوشته است فقط آنرا علی نام می گویند که کوچک از
قاسم خان باقی ماند بدایت خان بجهت اینکه سنجو است شهنشاه را بآنچ مدت بداد و ایشان نیز
اطاعت و یکبار را میگرداند اما بدینکه آنرا علی را هم در خوردی بزرگ است ایشان مقرر کنند آنقا
علی بدین وسیله از جنگ بدایت خان بدر رفت و چون بشان زده سالگی رسید از آنقا محمد خان
استمداد دست بامانت و بدایت خان را گرفته ملاک ساخت و دو پسرش حسین قلی خان
و فتح علی خان را نزد آنقا محمد خان فرستاد چون نوبت سلطنت به فتح علی شاه رسید فوج
حسین قلی خان را که رفته گیلان را که ملک موروث او بود بچنگ آورد حسین قلی خان دو
نفر از مردم خود را حکم کرد تا در جنگی که گذرگاه آنقا علی بود مخفی شده در وقتیکه و سواران را که

نزدیک آن جنگل بودے گذشت اور اگشتہ اقارب او ازین صورت مستغفر گشته بجزیره
 لنکران گر نیچہ خود را بجماعت مصطفیٰ خان طایف کشیدند فتح علی شاہ فرمان و امان ایشان
 و بارہ ہمسہر اناک خود در شہر گذشتہ و ہمدامن امان زندگی کنند و صدق این معنی فرمائیے
 نیز مہر کردہ فرستاد اند ایشان بشفقت رفتہ شب روز و سپہ فرصت بودند تا انتقام
 از حسین قلی خان بکشند تا یا آخر یکے از برادران آفا علی اور اورا ہ بضر بگلو لاشک از
 پاسے در آور و انتہی و وقیقہ این تاریخ نوشتہ شدہ است کہ نقارن ہزار و شصت و دہوی
 است بقدر ہفتاد سال است کہ این نزاع و دو قید شفی و رستی قائم است مع الحدیث و
 بسیار است کہ وارث مقتول جمیع یا مملکت قاتل از اسباب و وابستہ متصرف میشود بلکہ یکے
 یا زیادہ از زمان منسوب نزد یکے و سہ یا بیشتر طرزی براسے خود و اقارب خود سہ گیرد
 بدون اینکه شیر ہا یا گا برب بدہ و این قسم اسلحہ را از سایر اقسام بہتر دانند زیرا کہ رشتہ
 نزاعیت پیدا شدہ بعد از ان دشمنی از میانہ برداشتہ خواہد شد قبائل ایران و صاف کردن جن
 و منع ہائے مختلف دارند کہ مطلقاً را معنی بگذاشتن نمیشوند و فخر او دین میدانند کہ خون را
 با خون بشویند لاکن این مجموعے ندارد اگر شخصی قاتل کے باشتہ و خواہد کہ ورثہ مقتول از و
 بگذرند کہ ہمہ است کہ شیر سے با طلب سیاحت بگردن انداختہ نزد وارث مقتول سیاحت
 در و طلب قصاص میکنند اگر چہ قواعد مردمی و مردمی ہمیشہ اقتضا میکند کہ از چنین شخصے بگذرند
 لاکن بسیار است کہ کسی باین امر اقدام کند حتی اینکه مدین بابا فرمان امر و ریش سفیدین خود را
 نیز بخنے شتوند زیرا کہ انگونہ حرکت را ذلت و علامت بیگاری و نامردی میدانند چون شخصے از بیست
 صحرائین یا از فقرائے سکنہ شہر و بلد خونے کند و دیت بر او لازم آید و او از عمدہ متواند بر آید
 ہم این است کہ فل آہن بزرگے بگردن می بگذرند و او را باین قسم بگوانی واسے دارند تا

پہلے غور بہ جمع واداشد و این قسم از جمیع اقسام گدایان بیشتر قسمت میدهند تا سے محسنه یا زنا
 متعلق و در بیلیات ایران بسیار کم اتفاق سے افتد و اگر کم اتفاق افتد غالب این است که آثار
 زن شخص زانی را بقتل سے رسانند نوع محتاطی که در وضع زندگی بیلیات است قبول اینگونه
 حرکت میکنه کنند یا که رواج آن منجر بقضا و کلی خواهد شد لاجرم بنابر عادت بدون جراته سخت
 در عرصه زنان رخنه خواهد شد و اغلب این است که هرگاه کشف و یا تب شود که این عمل صدور
 یافته است طرفین در معرض ہلاک و بولاند و کشندہ کہ حفظ آبرو سے خود کردہ است مورد تحقیر
 و ذمہ نیست چنانچہ نگارندہ اوراق وقتے از یکے از امرای قبائل سوال کردہ در باب زنہ کہ زنہ
 او ثابت شود گفت پدر یا شوهر یا پسرن زن اورا خواهند کشتہ اگر یکے از امرای قبائل وقتے
 بالفلسفہ سلطان یا حکومت خیانتے اندیشہ و بدست پادشاہ افتد پادشاہ بلا تامل اورا نمائند
 سازد یا بقتل رساند و جز این ہر گناہے ازو سے مرزد اورا رجوع بدر با شرع کنند تا بمقتضای
 حکم شریعت باو سے عمل شود۔ و بسا است کہ اگر شخصی از بیلیات در خدمت پادشاہ باشد و
 بجهت قتلش لازم شود پادشاہ اورا بسر و قبیلہ میفرستد و اوان شخص را بقتل میرساند بالجملہ
 جمیع وقائع مزبورہ کاشف ازین است کہ مناسے احکام عدالت بیلیات بر عادات و رسوم
 است کہ من حیث الماخذ و اسے عادات و رسوم الالی و سکنہ بلدان و قرائے است و بسبب
 وضع زندگی و اتفاقے کہ دارند بقدر طبقات دیگر رعایا در معرض ظلم و عدوان نیستند ماعدا
 سلطان بالنسبتہ بامور و خلیہ بیلیات اعتبار سے ندارد و میتوان گفت کہ علی الاتصال و تغیر و نزول است
 بر ایلیا سے کہ بحکم حوادث اقتدر سے دارد۔ آنچه خواهد میکند و در تہان قبیلہ اگر بوضع دیگر اتفاق افتد
 باشد اندک خلاف خواہش عادت سبب طغیان میشود بنابر قواعد و رسوم ایلی قبائل ہر ایل یا قبیلہ
 سمت ادارہ امیر خود باشد مقصود اولیای دولت نیز ہمیشہ این است کہ اورا اکت دست خود کنند

لکن با این همه رسوخ سردار قبیلک در جمیع حالات و از مرتبه مردم خود بجهت سببیت که بجز کسی نکند دیدم
 اند و در تامل و بین گونه امور عادی بوده اند و دیگر اعتقاد نمی توانند که قبائل سختیاری و فعلی
 در کوتهاسان گرفته باشند و از شوشتر و از شوشتر تا قریب کرمانشاهان میروند سکنی و از قریب قریب
 و بعضی قبائل دیگر را میتوان گفت که بزرگبلی در تحت اطاعت سلطانین ایران بوده اند و در قتل
 جبال منیجه تا هنوز عبادات و رسوم خود روزگار می گذرانند و در ادانه امور و تعلیم چندین اعتقاد
 بر حکام و اعیان حکومت ندارند بلکه بجهت اینکه از ارضی خفیه که در دامن کوستان ایشان
 واقع است بهره داشته باشند قدری سر باز و قیل و قال می بینند و امناس دولت نیز آنچه توانست
 اند ترغیب این طائفه در کسان در آن ارضی کرده اند که بجهت اینکه ایشان را در قبضه قاعده
 و قانون ملکی داشته باشند و بیشتر براسه اینکه چون در آن ارضی سکنی اگر بیدیدم و ایام لا بد با باد
 اطراف که همیشه در عرض تاخت و تازششان بود بجا مشرت برآیند و از معاشرت بتدریج
 بسامت و مسامت گرایند و این ضرورتی است که در تقاضای ایشان خواهد شد قبائل اعراب که
 در سواحل و جزایر علیج فارس مقام دارند هم بر مردم آبا و اجداد خود باقی اند و اطاعت ایشان
 موقوف بضعف و قوت حکومت است و آن صفحات قبائلی که در اراضی ایران سکنی دارند
 و قبیله کاک آرام است میتوان گفت که رعیت ایرانند لکن کم وقتی است که احکام کار گذرانان
 دولت بر جزایر بحر هم جاری باشد چنانچه حال میتوان گفت که جمیع جزایر این سواحل تحت حکومت
 ایران خلع اند جزیره خارک فقط جائیز است که قدری از عساکر ایرانی در آن هستند اگر چه سلطان
 خود را پادشاه علی الاستحقاق همه جزایر سپرد اند و در ایران مسلم است که اعیان مملکت امرای قبائل
 که از پاس تحت و رواند بعضی از خلفای خود را در بار با و شاهای میگذرانند که علامت سداقت
 و دولت خواهی است و ایشان اگر چه گویند اگر چه همیشه مرقب این هستند که رویا نگرینند

لکن قید و حبس از برای ایشان نیست مگر در وقتیکه گمان خیانت در حق شخصے که گوی دلاوی
 است برود و اگر چه در بعضی اوقات که بے پردگیان و سرکشی کنند گریه بار بقتل رسانند لکن
 بندرت این گونه اتفاقات می افتد و بدین سبب بسیارے بر جاؤ اطاعت مستقیم اند و همین سبب
 اگر چه قدرت داشته باشند حتی المقدور تن باین امور نمیدهند و چون رضی شود که سپهر زندگ
 یاسیکه از خانوادہ خود را بدینار شاہی بگذارد و علامت کلی اطاعت و انقیاد و س می دانند که
 خراج بگذارد ایران اگر چه هر کس یا که بساعت سخت بر بند پرتی نشیند گردن می نهند اما اگر
 بخوبی که مدخله در امور داخلی ملک ایشان نمایند سر بار نیز نه والئے گرجستان که درین او هر کش
 جزه مالک دو سیکشت سالهاے بسیار از بزرگان خراجگذاران ایران بود و والئے کردستان
 تا هنوز بر رسوم آباء و اجداد خود زندگی میکنند و در حدود و محالک خود و خود سلطنتی علی التام
 و الاستقلال و در قاعده حکومت او گنیه مثل قواعد حکومت است در سایر بلاد ایران الا این که
 احکام تنبیه و سبب بیم و سلطان محدود است و مصلحت نیز اقتضائے آن دارد که
 بسبب استحکام قواعد امارت خود بمثلث و داد و دولتی و بی پادشاه توسل و تمسک شود
 شهرایے بسیار در کردستان هست و بے بیایکم است که ایلات گرد در شهرے یا قریه متبرے
 مقام گیرند یا اینکه در حقیقت جمیعے کنند مگر برائے جنگ غالب این است که بتنهائی روزگار
 میگذرانند و اهم از اینکه در خانه یا در چادر خیمه باشند تا بے بیش از چند خانواده جمع نمیشوند از کیه نیز
 بر همین پنج زندگی کنند این عادت در کردستان یا بسبب وضع ملکے یا بهجت تنبیه که در
 حفظ رسوم قدیمه خود دارند و در هر حال مانع جمیع جهات ترقی و اصلاح حال ایشان است سکنا این
 ملک از دو هزار سال پیش تا بحال بر یک قرار مانده اند و غیرے بحال شان را دنیا فته یا اینکه در
 محدثه شیروان و دیران آفتاب و فلش را طلوع و تحت خلفای عرب روم ماد کرب معلوم و معلوم

بود و این طائفہ بیدارین و بجا آید کہ درین دو عصر ارم البلاد عالم بودند و قرب و جوارے تمام داشتند
 با اینکہ اقبالے نکردند و عبرتے نکردند حقیقت این است کہ گردانستے را کہ مودی بتن پرویی
 و ناز و نعمت شود حقیر شیر و زیراکہ چنین دانش بالمال مرد و امیش از بیش دست خوش ظلم و
 زبون ظلمہ میسازد و لهذا آزادی با جہالت را در میان کوہ ہاے بے آب و گیاه ترجیح
 میداد و برتا عب و شاقے کہ لازمہ اینگونہ حالت و آزادی خویش میداشت مضارب بل مفتخر
 پودیس جاے تعجب نیست اگر در یگونہ مردم ہرگز شریعت را نیز رسوخے نیا بود و است دلیل
 نیست بر اینکہ ہرگز در دین زردشت شباتے داشته اند و اگر چہ حال متدین بین اسلام اند
 نہ چندان خیرے از اصول و نہ چندان اعتبارے بفروع این مذہب دارند و چنانکہ حکم کشین
 ارولان است و بعضے شہ ہاے دیگر مساجد و ملا ہاے مستند و خواہد شریعہ غالباً مانند سار ملایران
 ملحوظ میشود اختلاف اصلی کہ با سایر اطراف این مملکت دارند این است کہ بیشتر سکندرن نشان ہند
 اہل سنت دارند و بنا برین و اصول و فروع متابعت بین طبقہ میکنند در قبائل صحرائین و ہاے
 و مات و قرلے چندان اتقانے باین چیز ہا نیست ہنوز بر رسوم و عاداتیکہ از پدران و نیاگان
 خویش دیدہ اند باقی و امرے خویش را بنوعے تابع اند و ہر انیز در حمایت و رعایت
 حالات ایشان حتی الاسکان حتی موفور دارند و در شہ ہزار و ہشتصد و دہ ہجری
 مؤلف کتاب دروہے کہ آن را زاغہ میگفتند و بیت و پنج میل از صومۃ مسافت داشت
 وار شد مہاندراے کہ از جانب والی امین شدہ بود در ضمن صحبت گفت کہ بولنے از ایل سرکوہ
 ویروز پند خوراکشت من گفتم یقین ہو را خواہند کشت مہاندرا گفت گمان نمیکنم بن طور باشد
 سببت اینکہ سپر خود وارث است لے دیگر نیست کہ دعوے خون کند لغتم البتہ والے مملکت
 مداخلہ خواہد کرد گفت والی نمیتواند درین گونه امور دخل و تصرف کند مگر اینکہ بعضے دیگر از

ورثہ مقتول با وادری برند وید از ہند اگر این طور ہم شود امر باصلاح خواهد گذشت بسبب اینکه
 مابین اگراد کہ ہمیشہ در جنگ و جدل اند عمر جوان مرد زندہ خیلے پیش از جان پیر مرد مرده قدر
 و ارزش دارد و دیگر از اسلحہ کر و ستان بسیار ہستند کہ سکنہ آسجا یا آسجک دوم از اطاعت
 پادشاہ ایران نیز نڈ بہمت جبال رفیعہ و ماعقل منعہ کہ دارند از اوسے ایشان از اٹالے
 پر گنہ ار دلان پیش است از معارف این قبائل قبلیہ ہکاری اند کہ در کورستانے کہ
 از مغرب دریای اورو میہ گرفتہ تا سجاولے شہر سلماس میر و سکنی دارند و این طائفہ اگر بر قول
 کسی کہ از ایشان حکایت میکنند بتوان اعتماد کرد از قرون عدیدہ پیش از جمیع قبائل و طوائف
 از نعمت آزادی بہرہ ور ہوا ند امیر ایشان از نسل امیر قراغمان است کہ در وقتے کہ امیر
 تیمور بلاد عثمانی را غرضہ تاخت و تار ساخت حاکم وان بود کہ سید کہ این طائفہ ہمیشہ و اطاعت
 امرائے خود را سخی و ثابت بودہ مگر در وقتے کہ امرے غنیم از امیر ایشان صدور یافتہ سکايتے
 واقع بر آن مرتب شدہ است منقول است کہ چون چنین صورتے وقوع یا در آقاییان
 طوائف مختلفہ کہ ہم ریاست ایشان بحکم وراثت خلفا عن سلف است بجسے ساختہ امیر را
 بدان مجلس احضار میکنند پس از تحقیق و استکشاف عمل دے اگر اغلب حکم بران کردند کہ
 لیاقت امارت ندارد یکے از آقاییان کہ باین شغل معین است کنش پیش پاسے او میگنارد
 امیر نیز بیون تامل آن کنش را پوشیدہ از مجلس بیرون میرود و وارث دیگر بجاسے او بر آید
 آقا جان و مال و خانوادہ حاکم سابق بموجب قانون محفوظ است و ہمچنین تحقیق پیوستہ است
 کہ آداب معاشرت و زندگئی این طائفہ جمیع بر یک سیاق است و امر با پست ترین رعایا با احترام
 و رعایت سلوک میکنند در تیار سنج کردنان ذکرے ازین طائفہ شدہ است یکے از صاحب
 منصبہائے کلہتر یا باٹولف اوراقی مزاحبت کرد مردے بود بحسن کیاست موصوف

وہ مرنے سے پہلے در آن حوالی سپر بردہ بود میگفت کہ در میان ایشان کم خبگ واقع میشود
مگر دین او آخر کس پس از انکہ اغلب اہل شورے حکم بعزل حاکم کردند شخصے کہ کار وے
کفش گذاری بود از اداسے خدمت ابا کردہ این صورت بسبب اختلاف شدت انہاد عباس
میرزا کوشش کرد کہ حکم مغلزل را دوبارہ بر سر کار آورد فائدہ مترتب نشد بسیارے از امر
خراسان کہ دم از اطاعت و انقیاد سلاطین ایران نیز نند و امور داخلیہ حکومت خود مانند
والئے اردلان باستقلال حرکت میکنند و لے فرقے کہ بہت این است کہ والئے اردلان
ہم از قرون بسیار پزند حکومت و مالک مملکت خود بودہ و امرے خراسان ہمہ جدیدند و
غاصب حکومت اند و لہذا اگر سلطان باستیصال ایشان پردازد و مالک ایشان را
ضمیمہ ممالک محروسہ خویش سازد فقط نتیجہ طبعیے عمل ایشان و اثبات حقوق بادشاہی بقلم
خواہد رفت بر خلاف اگر خیال اتخلاص کردستان قصدے اندیشہ خلاف تدبیر میدانند
زیرا کہ عقل و مقتدر ترین سلاطین ایران ہمیشہ رعایت حقوق امرادالئے این مملکت
نمودہ اند و دلیل برین مطلب میتوان ذکر کرد اینصورت را کہ اگر چہ بعضے از حکام ایشان دعویے
نسب سیادت میکنند ہرگز بطور قوام و دوام حکومت اعراب و سلطنت اترک و دین پرگنہ
و وسیع پانگرفت۔ بالیہ عین ایران کہ حال معادل سہ عین سترلینگ است کلیہ از
محصول املاک خالصہ و اربابی و مال التجارۃ از ہر قبیل حاصل میشود قبل از زمان نادر شاہ
زمین بسیار بختہ مدو معاش علمائے ملت مقرر بود و همچنین درآمد ادایم دولت صفیریہ کہ
ایران آراءے تمام داشت زمین و املاک شخصی نیز از دیاد یافت لکن نادر شاہ چنانچہ بہت
گذارش یافت موقوفات و زمینہا تیکہ بخت مدو معاش علماء بود ضبط کرد و مدو غیرتے کہ بعد
از وے مدوے داد خانوادائے معتبر ایران غالباً در معرض بورد و ہلاک درآمدہ املاک اموال

ایشان در تصرف کار گزاران سلطنت آمد قدر قلیلے از ارانی متعلقہ بعلماے ملت وارد
 کردند وین اوقات اغلب ارباب عایم وظایف دارند و بدین سبب در ہر ضلع از ضلع
 مملکت مبلغ بجهت وظایف قصات محکمہ شرع و تعمیر مساجد و مدارس و اصلاح آثار و شعائر
 مذہبیہ از مالیہ وضع میکنند مجتہدین غالباً یا از زمینے کہ دارند یا از جہات دیگر بخود روزگار
 میگذرانند بلے اگر ملک وقفی در جائیکہ ایشان ہستند باشد با ایشان محمول میشود پیش نمازین
 بیشتر مواجب دارند لکن بسیار مردم محترم نیز ہستند کہ بدون وظیفہ و مقربے اینکار میکنند۔
 شیخ اسلام و قاضی وغیرہ ہر یک مواجب و شاہرہ معین دارند و اصفہان خرج اینکونہ اشخاص
 سالے دو ہزار تومان قلمداد شدہ است مواجب شیخ الاسلام شیراز سالے دو ہزار
 تومان است اہلک خالصہ را در ہر جا ہست و یاقین ہما بخار زراعت میکنند بطورے کہ
 مناسب بحال زراعت است گویند کہ این قرار از زمان نوشیروان عادل است و شک نیست کہ
 خیلے قدیم است اول حاصل را کہ ہنوز ایستادہ است تخمین مے کنند و شخصے مخصوص بجهت
 این کار معین است پس از تخمین تعیین تخم اگر از طرف دیوان است بر میدارند و رو
 میکنند و بعد وہ یک آن را وضع میکنند بجهت کہ اینکہ در و و خرمن مے کنند و اشخاصے کہ
 خرمن را کو بیہ کاہ را از دانہ جدا میسازند و آنچه باقی ماند ما بین ذراع و پاو شاہ بالتویہ
 قسمت شود بعضے نوشتہ اند کہ در بعضے جا ہا ذراع و شلکث حاصل را بپادشاہ میدہند
 زمینہاے اربابی از روے آب مالیہ میدہند مثل اینکہ اگر آب معین از روے داشتہ باشد
 بعد از وضع تخم حصہ معین بجهت ذروندہ و کو بندہ از وہ دوو اگر اوقات کمتری باشد از
 وہ یک و نیم و اگر از چاہ و تالاب آب دہند از وہ نیم حاصل را بکجوت و دہند زمینہاے
 خالصہ را کہ زراعت آنما فقط بہتہ آب باران است بزراعت میدہند و آنچه لازمہ ترغیب

است معمول میدارند اگر تخم از زراع باشد ده یک از حاصل دیوان می دهد و ریکی از
 رسائل ده و دو نوشته است درین صورت احتمال دارد که تخم از دیوان باشد این قسم
 زراعت بعضی اوقات خوب حاصل میدهند لکن بسیار کم اتفاق می افتد که بیج بدست
 نیاید و این قسم زمین اگر اربابی باشد بسیار کم است که زراعت شود و اگر زراعت شود و
 حاصل بدست بیاید لکن ده و نیم بدیوان باید بدینچه مذکور شد در باب محصولات صیفی است
 اما در محصول شتوی فقط برنج بر قواعد مزبوره زراعت میشود هر چند دیگر که درین موسم
 کاشته میشود تخم از رعیت است چون حاصل بدست آید ثلث آن حق دیوان است و در زیر نهاک
 اربابی ده و نیم از حاصل شتوی بدیوان میدهند اختلاف اوقات زراعت نیز هست بسبب
 اختلاف احوال و ممالک چنانچه در عراق و آذربایجان و بعضی از صفحات فارس حاصل صیفی را از
 اواخر جوزانبای درو میگذارند و تا آخر سرطان تمام میشود اما در اطراف گرمسیر مثل
 شوشتر و خوزستان و دوستان خیلی زودتر میکارند قواعد مزبوره فوق را میتوان گفت
 قواعد کلیه است که مالیه ارانسی در بسیاری از ممالک ایران بدان وتیره جمع میشود و
 در بعضی از اطراف شاید که رسوم ملکی و وقایع مخصوصه موجب اختلاف مال دیوان شود لکن
 نه چندان که قابل ذکر باشد قرار و بند و بست مابین صاحبان ملک و زارعین اراضی و
 گماشتگان دیوان معین است و بر هر طرف معلوم زراع و ارباب املاک غالباً مال دیوان
 را جنس میدهند و این باب نیز رعایت استعمالات و رسوم و رفاه قدرت زراع میشود و در
 بعضی از دلمات که مردوش فقیر اند بیشتر بلکه همه مالیه را جنس میدهند و چون مقدور رعیت
 زیاده باشد غالباً دادن وجه نقد را ترجیح میدهند زیرا که در احوال آن زحمت مصلحان مالیه
 کمتر است اما بنا بر قاعده مقرره رعیت باید مال دیوان را نصف نقد و نصف جنس بدد و بعضی

از کتب معلوم است کہ مقابل ہر کتومان نقد معاول کیخوار جنس است اذین معلوم میشود کہ قیمت
 ایک خروار علی کتومان است لکن دین اواخر دیوان ہر خوار سے کتومان دینم تا دو تومان ہم از
 رعیت گرفتہ است واضح است کہ قواعد مزبورہ کہ بجهت اراضی است مطلقاً شامل زمینہائے
 کہ خیلہ محل خیر است و باغات اطراف شہر و شاہد بود و یا میکہ محکمت را اقتضائش و احتیاج
 نبودہ است تحقیق پوینہ کہ در بعضی از اراضی اطراف اصفہان از ہر حربے بیش از سی کروں علیہ
 پیشہ است لکن این قسم زمین یا باید زمین باغ باشد یا زمینہائیکہ بجهت زراعت خروارہ
 بودہ است نیز کہ خروارہ و اطراف اصفہان زبا و یکارند زمینہا سے لم نیر ع و باریر کہیں دیوان بخارہ
 بجهت اینکہ یا نئے بسازد یا عمارتہ در آن بنا کند بدون مضایقت میدہند و کاغذ قرانہ میدہند
 کہ پشت در پشت بر آن عمل شود و این طور کہ مالہ جزئی کہ از بابت زمین بدہند و بر شجار میوہ دار
 نیز اگر در آن زمین بر ویہ و بر آید حسب سبب درخت و تفاوت میوہ نیز مالہ مقرر است اما مال دیوان
 بیوہ زیاد است بلکہ خیلہ کم است و ابداً بار بر رعیت نمیشود و الا باین وفور و ازانی نئے شدہ
 در سہ ہزار و شصت و بیسوی کہ مولف اوراق در شیراز بودیکہ از مالئے آن ملک کہ مردے
 کی و باخیر بود تفصیل مال دیوان شجار میوہ دار را بدین نوع نقل کرد کہ تاک را اگر قریاب
 باشد یعنی آب مقرر داشتہ باشد درختے شش دینار و اگر جنس باشد یعنی اگر آب معین نہ داشتہ
 باشد پنج دینار یکیز سبب و گلابی و غنای و اشکال آن کو درختے بست دینار و گردور درختے صد دینار یکیز و درختے
 ہشتاد و تھائیے این کہ است کہ زمینہا سے قابل زراعت را بنوعی خیلہ مناسب مائات و احتیاج بدہند و این طریقہ نیز افرق
 و پنج خرواریات ہر صراف شان اقتضائیکند زراعت نئے کند صحرائے وسیع و چمنہا سے
 چھبیکہ پر سے بیلاق و شلاق ایشان مقرر شدہ است اگر چہ بیک جہت جزائے حقوق
 خدمات اشکرے ایشان ملحوظ میشود و لے جزے مال و دیوانی از ہر خانوادہ حسب مکنت

میگیرند و این مالیه باستقواب سرکردہ ایل یا گاشنگان و سے جمع میشود و بے ہمیشہ بر یک
 قرار نیست و لے ہرگز ہم زیاد نیست ہم شخصے کہ در فوق بوسے اشارت رفت تفصیل این مالیه
 را در شیراز و اطراف آن بدین نوع ذکر می کنند گاوشیرودہ سیصد وینار خرد و سبت دینار مادیانے
 براسے کرہ گرفتن است ہزار دینار شتر سیصد وینار گوسفند ہفتصد وینار سالیانہ دیوان میزند
 یک جزئیات معین ایران حاصل میشود و اگر این زمین خانہا و حمامہا و کاروان سراہا و دکانین
 و آسیا و کارخانہا عم زینکہ قماش باشد یا کارخانہ شیشہ گری و دباغی و آہنگری و کونہ گری
 و امثال آن و مرکب مال التجارہ خارجیہ و داخلیہ بعضے ازین مالیه از انقطاعے خاندان
 صفویہ و زندیہ با سجال خیلے زیاد شدہ است زیرا کہ در اختلاسے کہ بعد از زوال ہر یک
 ازین دو خانوادہ رونے و بسیار اہلاک کہ متعلق باشخاص بود بہ تصرف دیوان آمد و نہر ہا
 مستقر جمیع کوچہا کہ در ایام سابق مال مردم بود حال در قبضہ حکومت است و بر عایا بکرایہ
 میدہند و مالیه ماخوذ از دکانین مبلغے خطیر میشود اگر دکان ملک دیوان باشد کہ یہ بہ نسبت
 قائمہ کہ از آن حاصل میشود مقرر است و اگر از رعیت است سالیانہ آمد آن را تخمین کردہ دہ
 و دو دیوان میگیرند و این قسم مالیه را کہ از کرایہ زمین و دکانین در شہر ہا و از ایلات و احشانات
 میگیرند شمار می و خانہ شماری میگویند و در اخذ آن رعایت حال اشخاص نمیشود بلکہ بہر
 نوع قاعدہ کرایہ مقرر شدہ است باید بپردازند بالجملہ قواعدیکہ بنا سے مالیه معین ایران برآست
 ہمہ موافق عدل و انصاف است و بنوع بر رعیت و دیوان معلوم است کہ در اخذ آن
 نہ ظلم و نہ اشکائے مترتب میشود لکن سلاطین ایران ہرگز باینقدر مالیه قناعت نکرده اند و بانواع
 و اشکای دیگر رعیت را در معرض ظلم و تعدی آوردہ بہر اسم از ایشان گرفتہ اند از بخلہ است
 و بیشکشی و بیشکشی را ہم میتوان برد و قسمت کرد عادیہ و اتفاقیہ بیشکشا سے عادیہ تعارفانے

است کہ ہر سالہ در عید و نوروز حکام بلاد و اطراف و مراے قبائل و دند آوسا صاحب منصبان
 بزرگ با دشاہ میکنند و این پیشکش با بالنسبتہ بمنصب و کنت اشخاص مختلف میشود و آنچه از
 بہترین اشیاء نفیسہ کہ در ملک یافت میشود بر ہم پیشکش میفرستند بعضی اوقات مبلغ خطیر
 و بے نقد پیشکش میکنند و این قسم پیشکش از سائر اقسام بجزاج با دشاہ سازگارتر است ہر صاحب
 منصب بزرگے از روسے لزوم باید ہر سالہ این پیشکش را بدہد کہ فی الحقیقہ جزو مالہ محسوبست
 و بنابرین بالآخرہ حمل بر بزرع و ارباب حرف و صنایع میشود و مقدار مبالغ درین موارد و قوف
 برسم است کمتر و لون سبب زوال منصب و زیاد کردن آن موجب از دیاد جاہ و عزت است
 خراج مراے خراجگذار نیز در ہمین موسم معنی در ایام نوروز بدر بار با دشاہ میرسد میتوان گفت
 کہ این نیز از قسم پیشکشہاے اول سال است گویند کہ مبلغ این پیشکشہا تقریباً و خمس جمیع ثالیہ
 تمام مملکت میشود و چون میدانیم کہ یکے از حکام ہم از چند سال ہرگز در سالہ صد ہزار تومان کمتر
 پیشکش نکرده است باید این صورت حقیقت داشتہ باشد یکے از صاحبان انگریز موریر صاحب
 کہ در ایام نوروز ہزار و ہشتصد و ہشت عیسوی حضور داشتہ و پیشکش بار اویدہ است میگوید کہ
 پیشکش حاجی محمد حسین خان پنجاہ و پنج قاطر بود کہ بار ہر یک ہزار تومان نقد و ہر یک
 شال کشمیری در غایت نفاست بود حاجی محمد حسین خان مردے غایت محترم و پیر الممالک
 و حاکم اصفہان و مضافات آن شہر است این دولت را از آبادئے اصفہان کہ خود سبب
 آن است تحصیل میکنند با محمد بنیر از خراج مراے خراجگذار و پیشکشہاے کہ ارباب مناصب
 ہر سالہ در نوروز میدہند پیشکشہاے دیگر ہست کہ میتوان گفت اتفاقاً است اگر چہ تحدید
 آن خالی از اشکال نیست وے این قسم پیشکش ہم مبالغ خطیر میشود مثل اینکہ در دور مالہ
 از کسے نیگیرند لکن تجارے کہ ہمراہ اردو میخوانند باشند باید من حیث المجموع مبلغے گرامند

سلطان پیشکش کنند و از انجاست کسانیکه سخاوت منبجے بزرگ بگیرند باید مبلغی برعم پیشکش
 قبل از انکه بمنصب ملول معین شوند بدینند کہ میتوان گفت آن منصب را بدان مبلغ میخرند
 اخصاص تجارت بعضی از چیزها در ایران هست ولی باینکہ خوب قاعدہ است و باعث
 از ویاد مالیه است عموم و شیوعی ندارد و جریہائی کہ در محکمہ عوف میگیرند و اموالی کہ از کسانیکہ
 از منصب عزل شدہ اند بہ ہای خطا کاری بطور اجبار اخذ میکنند ہم بمبالغے بسیار میشود
 پس جائے تعجب نیست و فیکہ مشنوم کہ اموال مزبورہ بمبالغے کہ بطور ہائے دیگر بہین
 قسم با ظلم و تعدی میگیرند ہر ششصد ہزار تومان کہ خمس مالیه مملکت است میزنند اما چون
 اخذ و جمع این گونه اموال مطلقاً موقوف بوضع و طبیعت پادشاہ وقت است ممکن نیست
 کہ تحدید سے از روی تحقیق توان کردیکہ از جملہ تحمیلات شتاہ بر رعیت ایران پولے ہست
 کہ آن را صادر می نمایند یعنی بہمت حدوث اموال اتفاقیہ از رعیت میگیرند اگر تکررے تازہ
 سخاوت راہ بیند از ندیا اگر پادشاہ بخوابد قنائے ساز دیا عمارتے بنا کنند یا لشکر درین مرور
 در مملکت سیورساتی ضرور داشتہ باشد یا سفارتے از دول خارجہ در ایران وارد دیا عروسی در
 خانوادہ شاہی واقع شود و مختصر در جمع وقائع غیر عادیہ تخمیلاتے بر رعیت میشود بعضی اوقات
 در جمع ممالک محروسہ و بعضی اوقات در مملکت مخصوصے چنانکہ عظم واقعہ و مصلحت
 وقت اقتضا کند بر جمع طبقات حمل میشود والا اینکہ بر ایالات و احشانات صحرائشیں کمتر نہ
 بہمت اینکہ فقیر تر اند بکہ سبب اینکہ تحمل اینگونه چیز ہا را کمتر میکنند بناء علیہ بر صاحبان اہلک
 و اہلثے شہر باز دیاد تر تحصیل میشود از برے اخذ و جمع صادر نیز قاعدہ مقرر است باین معنی کہ
 ہر کس باید بالنسبہ بہ مالیکہ میدہد وجہ صادر بدہ اما حکام ممالک غالباً درین باب باختیار خود
 حرکت میکنند و لہذا بیشتر سبب ظلم میشود و کہ در فقرائے زراع و دافین سخت گیری کردہ اند چنانچہ

وہتان بچارہ مجبور شدہ است کہ حاصل درونہ کردہ را تقسیم نازلی فروختہ ادا سے وجہ صادر کند بسیار دیدہ میشود کہ غلہ کہ رعیت خروار سے بیکتوان فروختہ است بدو تومان یا یک تومان ونیم بفروش میرسد زیرا کہ حکام تعیین مبلغ میکنند کہ ہر دسے باید چہ قدر بدو تہین امر باعث طرفدار می و بے انصافی میشود و مبلغ ماخوذ ازین ممر نیز معادل و خمس مالیه مملکت تخمین شدہ است و بنابر مقدمات مسطورہ مدخل پادشاہ ایران از وجوہ پیشکش وجوہ اشیاء و صادرات معادل مالیه مملکت قلم داو شدہ است کہ من حیث المجموع یعنی منضمّاً بمالیه قدر سے کمتر از شش ملین استرلینگ است لیکن ازین مبلغ فقط قدر سے داخل خزانہ میشود مبلغ کثیر بہت مخرج اخذ و جمع آن وضع و بسیار ہم جنس است کہ صرف مصالحہ مالکیہ میشود و همچنین رسمے شایع است کہ علمائے ملت و قضات عدالت و امرائے مملکت و خاندان سلطنت و عساکر دولت را سیور غلات و تیولات در اضلاع مختلفہ دادہ مالیات آنجا را بہت مدد معاش و وظایف و شامہرہ و مواجب ایشان مقرر مینمایند بالجملہ دلیل بقدر کفایت است کہ بگویم انچہ در باب مالیات ایران مذکور شد قریب بصحت است زیرا کہ بنا سے تقریرات مزبورہ را اخبار کسانیت از امانائے ایران کہ از نیگونہ امور اطلاع و استحضار کلی داشتہ اند احتمال دارد کہ در جمع مالیه من حیث المجموع اندک سے مبالغہ زفتہ باشد مصارف حکومت را بہولت نمیتوان تعیین کرد لیکن محقق است کہ مخارج نیلے کمتر از مدخل

است *

ناسخ التواریخ

جنگ اسکندر بادشاہ اور افریقہ پرانے چہترارویست
ہشتادویک سال بعد از ہبوط آدم بود

چون اسکندر در شہر طرے تجنیز لشکر داد اسپاہ فرمودہ بعزم رزم دارا کوچ دادہ از
وجہ وفرات عبور نمود و دارا دلا بکس گشت و چون معلوم کرد کہ دارا در مرض
از بلا لشکر گاہ ساختہ دیک ملیان مرد سپاہی کہ عبارت از دو کرد و یک باشد ملتزم بہ کاب
اوست حکم داد تا چہار روز لشکر در طابکس توقف نمودہ کار خود را بنظام کردند
و از اسنما کوچ دادہ قریب بارض از بلا فرود شزند و در اسنما لشکر گاہی بقانون بر
آوردہ مردان را اسگرے بہ نہایت متین کردند آن گاہ مردم پیر و ناتوان و مریض
را در لشکر گاہ بجای گذاشتہ خود نیمہ شبے با چہل ہزار تن پیادہ و ہفت ہزار
تن سوارہ بہرم جنگ دادہ از آن جا بگاہ بیرون شد و حکم داد کہ لشکریان زیادہ
بر کوز و غنڈ اندک و آلات حرب چیزے با خود حمل نہ کنند و چون یک نیمہ از آن
مسافت کہ بادشاہ در میان داشت مدد فرودید تعلقے بزرگ پدیدار گشت اسکندر
اسب بزد و بدسر آن تل بہ آمدہ لشکر گاہ دارا را از ان سوے مشاہدہ نمود

کہ چند انکہ نور بصرہ گذر بود بر مرد و مرکب مے گذشت اسکندر زمانے دیر ہے با
 خود مے نندیشید کہ بان سپاہ اندک اگر بدیشان تاختن کند از قانون خود بیرون
 است پس لشکریان را فرمود تا در اسخا فروکشند و صنادید سپاہ را بر اے
 مشاوره حاضر ساخته انجمنے برآر است و ہر کس سخنے گفت عاقبت پارینا کہ سہار
 بزرگ بود بر پائے خاستہ عرض کرد کہ صواب آن است کہ چند تن مرد دلاور
 از لشکر بیرون شدہ بجانب ایشان نزدیکی کند کہ رسم درویش آن جماعت را باز
 داند و باز آید تا در میدان جنگ کار بر بصیرت بود این سخن در حضرت اسکندر رسیدہ
 افتاد و خود کہ از دیگر مردم ببردگی و دلاوری برتری داشت با چند تن از گزیدگان سپاہ
 اسب بر جهانند و بنزدیکئے لشکر دارا رسیدہ از رسوم و نظام ایشان وقوف حاصل
 کرد و باز آمدہ مردم را نوید ظفر داد کہ سرنگان سپاہ را با لطف و اشتناق خستہ وانی
 امیدوار ساخت و فرمود آن شب را در فرازان کوہ بیاسیند و فردا بگاہ جنگ در اندازند
 و از آن سوے چون دارا از ورود لشکر دشمن انگی یافت صبح گاہ صف بر کشید و چوں سپاہ
 ایران از ان زیادہ بود کہ در آن عرصہ بر یک صف شوند بفرمود کہ وہ کردہ از پس یکدیگر
 بایستادند و جگہی را بر دو بہرہ ساخت و خود با پانزدہ ہزار سوار جرار و شانہزادگان و
 غلامان خاصہ در قلب صف اول جائے گرفت و چند انکہ از لشکریونان در میان سپاہ
 ایران بود فرمود تا در سیمینہ و میرہ لشکر جائے گرفتند و از اعیان ایران سرداران
 بزرگ بر سیمینہ و میرہ بگماشت و باہین ہمہ بسبب کثرت مردم و فرونی لشکر بدان نظام
 کہ لایق بود موافق و موافق نیامد سوارہ و پیادہ باہم مخلط شدند و عرادائے جگہی را از
 پیش روے سپاہ بداشتند و فیلہائے کوہ توان را از دنبال جائے دادند - و

لشکر ترکان را که مردم انگریز سبطیا گویند و اہل عراق را کہ بکطریا نامند با قبائل
 کبکی دوسیا بہ فرمان دار اور مقتدیہ الحبشیتا دند و حکم شد کہ چون سپاہ اسکندر
 نزدیک شوند مجال دهند کہ بہ لشکر گاہ در آیند و از دنبال ایشان در آمدہ آن جماعت
 را محصور دارند و از میان برگیرند و لشکر دار ابر چہار بہرہ بودند بمعنی را آلت
 حرب شمشیر بود و بر خے را نیزہ و گروہے باتیر زین بودند و جماعتے چہوہاے گران
 در دست داشتند و آمادہ قتال بودند اما سپاہ دار اسنگری در اطراف نہ بود۔
 و از لشکر اسکندر بقایت ہر اسناک بودند خاصہ آن جماعت کہ در جنگ غرائکس و
 اسس حاضر بودند علی الجملہ اسکندر نیز سی و دو ہزار تن از لشکریان خود را بر
 دو بہرہ کرد و ہر بہرہ را بقانون نظام فالتکس کہ ازین پیش مذکور شد بداشت
 و جمعے را کہ آلات جنگ ایشان گران بود از تقاے آن کردہ جاے داد تا در حفظ
 و حراست ایشان قیام نمایند و سوارگان سپاہ را در مہینہ و میسرہ بگماشت و
 حکم داد کہ باتیر خراشگاف اسپہاے عرادہ را با خاک در اندازند و چون
 اسکندر دانست کہ گزیدہ سپاہ دار اور قلب جاے دارند لشکر خود را فرمود تا
 بسوے میسرہ حملہ برند چون لشکر اسکندر بجانب میسرہ روے آوردند۔ و دار اسن تبیر
 اورا دانست کہ از جنگ رو برو سربتافت میسرہ سپاہ خود را حکم داد۔ تا
 قریب قلب شوند و جنگ اسکندر را بقلب اندازند مع القصۃ ناثرۃ حرب بالا
 گرفت و ترکانان کہ مقتدیہ الحبشیتا لشکر دار بودند اسب برانگیختند و با سوارہ
 سپاہ اسکندر جنگ در انماقتند زمانے بر نیامد کہ ترکانان شکستہ شدند و راہ فرار
 پیش گرفتند مارا چون چنان دید حکم داد کہ عراداے جلی را تہاژند و لشکر دشمن

را در ہم نور دند چون عراد بجنبش آمد کمانده ان یونان با خدنگ خارا در
 اسبهای عراده را سجاک در انداختند چنانکه عراد را از رفتن بماند و ارا چون چنان
 دید از قلب سپاه بجنبید و چون سواره و پیاده ایرانیان مختلط بودند کارشکرازان
 تا فتن بریشان گشت و اسکندر با مقدمه بجیش بدیشان تاخته از دنبال او
 پیادگان با نظام فکس نیز در رسیدند و جنگ در پیوستند چنانکه کار بر ایرانیان
 تنگ شده راه نزمیت پیش گرفتند و از این محال درنگ ندیده از پیش برگشت و
 هنوز پارمینا که در مسیر سپاه اسکندر بود با ایرانیان جنگ در میان داشت و
 سپاه ایران گرد او مافرو گرفته عظیم کوشش می نمودند اسکندر چون حال ایشان
 را بدانت جمع را از قلب لشکر با عانت پارمینا فرستاد و در این وقت
 و ارا که از میان میدان باز پس گریخته بود چون حال اسکندر را معلوم کرد و دهنست
 که در قلب لشکر مرد می اندک باقی مانده اند گرو سپه از سواره هند و ایران را
 بجانب قلب مامور داشت و ایشان اسب انگیخته با اسکندر در آویختند و
 پادشاه یونان جمعی از جنگجویان را که از آلات جنگ گرانبار بودند حکم داد که با سوار
 هند و ایران جنگ در انداختند و مردانه کوشیده ایشان را شکستند آنگاه
 اسکندر خود بجانب مسیر با عانت پارمینا تاختن کرد و با لشکر هندیان و بکطریا
 و پارس که بدان جانب بودند جنگ به پیوست و در این کار زار شصت تن
 از سرداران بزرگ یونان مقتول گشتند اما با اینهمه مردم یونان طفره بستند
 و ایرانیان را یکباره نزمیت کردند و درین مصاف چهل هزار تن از لشکر
 ایران و پانصد تن از سپاه اسکندر عرضۀ هلاک گشت و مبلغ چهل لیان

ز روسیم و آلات و آوان درین و سیمین و جواهر شاد اسپ و اشیلک نفیسه غنیمت
مردم یونان گشت که آن را بر بیست هزار ستر و پنج هزار نفر شتر حمل کردند و
بعد ازین فتح ممالک بالونیا و سوزیانا و پرسیس که عراق عرب و خوزستان و
فارس مشهور است مسخر اسکندر گشت و در الممالک این ممالک که بالمان و سوزاه
پرسیس که عبارت از تخت جمشید است به تخت فرمان آمد و کار ایرانیان چنان
بے سامان گشت که دیگر نیروی متقابل اسکندر نداشتند.

نعلیه اسکندر پدرا پنج هزار و بیست و شش و یک سال بعد از پیروم بود

چون اسکندر یکپاره سپاه ایرانیان را زیر سیست کرد بشهر بابل درآمد و مردم آن بلده که از
عمال دار البعوت روزی بیست و دو اسکندر به نهایت شاد و مسرور شدند و پس از یک
ماه از بابل بشهر سوز که اکنون بشوشتر شهر است درآمد و در آن بلده و فینه از دار
بیست اسکندر افتاد که پنجاه هزار طالینت در خالص عاید گشت که هر طالینت عبارت
از دو سیست و نیار زر باشد و در ایام توقف اسکندر در شوشتر شش هزار تن پیاده و
پانصد تن سواره از ماکا و نیه در رسیدند و محلی سپاه و گشت و دین وقت بوض کنند
رسید که دارا بداضی میدیا که عبارت از آذر باسجان است گر خفته و بعضی از ممالک
عراق عجم نیز به زیر فرمان اوست اسکندر متعزز او نه شده نخست بسوی مصر و
پرسیس عبور فرمود و بعضی از لشکریان ایران که در حضرت او نافرمانی کرده بحال
شام و گر خفته بودند در حین عبور همگی را کفر داده مطیع و متقاد فرمود و در ایام توقف
در مصر و پرسیس قبیح اسکندر که او را طیس نام بود و پیوسته کین ایرانیان در ول

مے داشت شبے شوہر راست طامح یافتہ بخدمت اوشافت و معروض داشت کہ مردم
ایران سالہا ممالک یونان را خراب و ویران داشتند و هیچ دقیقہ از نوب و قتل باقی
نہ گزاشتند ہر گاہ پادشاہ را سر مکافات باشد من چنان خواہم کہ یک شب آن کیفر
بدیشان دہم و آن چنان است کہ فرمان دہی تا در ہمین شب لشکریان شہر صطخر را
خراب کنند و آتش در زنند مع القصہ درستی حکم از اسکندر بستد و سپاہ را فرمود تا در
آن شب اسواں مردم را کہ یک صد و بیست ہزار طالینت بقلم آمد بشارت برگزیدند و برتر
و اشر محل کرد و از شہر بدر بردند آنگاہ تمام است اصطخر را کہ سالہا دار الملک ملوک ایران
بود خراب کردند و آتش در زدند و تخت جمشید را بسوختند و ویران ساختند چنانکہ ہنوز
آثار آن حرق و تخریب باقی است بالجملہ روز دیگر خبر رسید کہ دارا در اکیا طانا کہ اکنون
بتکم و مہدان مشہور است سکون دارد اسکندر ساز سپاہ کردہ بدان جانب کوچ داد
و مدت پانزدہ روز ہر روز سہ ہفتسنگ راہ قطع مسافت نمودہ در آن اراضی فرود شد
و معلوم شد کہ دارا اخیر تا منتن اسکندر را اصفا فرمود و پنج روز قبل از ورود او فرار نمودہ پس
اسکندر روز سہ چند در آن جا توقف فرمود و از حال لشکریان باز پرسے بسزا فرمود و
سوارہ طسا لیا را کہ در ہر ناورد زحمت فوادان دیدہ بودند با بیصال مرسوم و بذل عطا
خوشدل ساختہ بملاوہ دو ہزار طالینت زر بانعام ایشان مقرر داشت و آن جماعت
را شاد کام رخصت انصراف داد تا یکچند مدت در خانہاے خویش آسودہ و غنزدہ
باشند آنگاہ امر اسے در گاہ و سہران سپاہ و عہوم لشکریان را حاضر ساختہ فرمود کہ ما را
در حق ہیکس حکومتے بشایگان نباشد ہر کرا دل مبوسے ماست و ملازمت حضرت
ما را طالب است نام او را در دفتر چاکران ہنگارند و مرسوم او را مقرر و معین

فرایند و هر که میل آن باشد که از ملازمت خدمت استعفا جوید و با خانه خویش شود هم
 با او سخنی ننخواهد بود عموماً لشکریان پیشانی بر خاک نهادند ملازمت رکاب را اختیار کردند
 و تعلیقه از مردم که غریب و وطن نمودند هم ایشان را مطلق العنان ساخته با انعام و فضل
 خسروانی رخصت انصراف داد آنگاه مردی از بزرگان ایران که آقسی و طیس نام
 داشت و روزگار در از بجم دارا در قلعه شوشتر مجبوس بود بفرموده اسکندر از حبس
 نجات یافته با پالت و حکومت آذربایجان مفتخر گشت و از پس این واقعه پادشاه
 یونان یا مردان مبارز بطلب دارا کوچ داده و در شهر رے گشت و دارا از اینجا
 در تنگی کُسیان که عبارت از کنار دریا رے خزر است گریخت و از اینجا عبور کرده از
 اراضی کرکان بسوی خراسان در رفت چنانکه مذکور می شود *

جلوس اسکندر در مملکت ایران پنجاه و دو سال و هشتاد و یک سال بعد از هبوط آدم بود

از آن گاه که لشکر ایران در ارض ار بلشکسته شد هرگز آن اجماع که در خور جنگ
 اسکندر باشد فراهم نگشت اما چون دارا بطرف خراسان گریخت و از جانب
 اوسیس کریمه از بزرگان درگاه بود حکومت اراضی خراسان و بلخ داشت
 بخدمت شرافت و سی هزار تن از مردم یونان و چهار هزار تن از لشکریان فلاخن
 افکن و سه هزار سواره که بیشتر از ایشان از مردم عراق بودند به سر داری گشتند
 و دارا عزم کرد که با آن لشکر بجانب عراق آمده و دیگر باره سپاه در خور جنگ
 فراهم کند و چند منزل کوچ داده هم از نیمه راه پیشان گشت و مراجعت کرد و گفت

کہ در ہمیں اراضی دشمن کتم و چون اسکند بدین جانب شود با این سپاہ قلیل
مصاف دہم در این ہنگام بئس با انبرزنس کہ ہم یکے از بزرگان حضرت دارا
بود بہنانی ساز شور لے طراز داد و گفت مردم ایران از دارا رنجیدہ خاطر اند و ہرگز در
راہ او کوشش نکنند بہتر آن است کہ اورا از میان برگیریم و خود بکار سلطنت
پرداختہ با اسکند مصاف دہیم و جمعے از صنادید سپاہ را بدین سخن ہمہ استان
ساختند مردم یونان در حق بئس بدگمان شدند و از بد سگالے او با خدمت دارا
شکایت بردند و عرض کردند کہ صواب آن است کہ درین مدت فترت حافظ و حارس
پادشاہ ایران لشکر یونان باشند و از سخن ایشان را بصواب نشمر دہند و چہ اندیشید کہ
مردم یونان زمین دور نباشد کہ ہواے اسکندر جویند و چون فرصتے بدست
کنند سہمت قرب باوے مراگزندے رسانند لا جرم بعد از سہ روز بئس و
انبرزنس و جمعے دیگر از بزرگان ہمدست و ہمدستان شدہ بردار ایشوریدند و
اورا گرفتہ باز نحیر زرین بر بستند و در تختے نہادہ بر پشت استران حمل کردند
و پوشش آن تخت را از پوست جانوران نمودند تا مردم ندانند کہ آن دشمن دارا
است آنجاہ بجانب عراق کوچ دادند و لشکریان جملگی بئس را بسہ سالاری
و سلطنت سلام گفتند جز سپاہ یونان کہ سہرا از اطاعت او بر تافتہ باراضی باطلیا
فرار کردند اما از آن سوے چون اسکند وارد باطانا گشت کس پیش کلیطس کہ
بواسطہ ناتدرستی اورا تہو شتر گذاشتہ بود دستاو و شش ہزار تن پیادہ و سوارہ
کہ از اہل ماکا و نیہ دزد او بود طلب فرمود پس از ورود ایشان از باطانا کوچ دادہ
یازدہ روزہ بنہین رے آمد و جمعے از مردم او بسبب استحال در راہ باز ماندند و بر خے

پامیل ملک شہنشاہ علی الجملہ اسکندر تختین با شہت تن از خاصگان خود دارد سے
 گرویدہ پنج روز در آنجا توقف فرمود تا لشکر بایں برسیدند و کار ایشان را بنظم
 و نسق کردہ از سے کوچ داد و از راہ کسبان عبور کردہ وارد پایتخت گشت در
 آن مقام از اعیان و بزرگان ایران نامہ رسید کہ ایرانیان عزم گرفتن دارد کردہ
 اند اسکندر بعد از اصناف سے این خبر لشکر را بقرا طریس کہ یکے از سرداران بزرگ
 بود سپرد و خود با جمعی از سواران حصار بجانب بس تاختن برد و سہ روز و سہ شب
 تباخت رہزیم بہ دیسے فرو شد کہ شب پیش لشکر گاہ بس بودہ و معلوم کرد
 کہ بس دارا گرفتہ مجوسا بجانب بکطریا بردہ و مردم ایران اورا بسلطنت برداشتہ
 اند اسکندر بے توانی از آنجا کوچ داد و با جمعی از سواران گزیدہ از دنبال بس
 تاختن کردہ روز دیگر بالشکرا و دود چار شد و سپاہ بس چون مردم اسکندر را
 بدیدند بے آنکہ معلوم کنند کہ ایشان چه کس اند روئے بہر میت نہادند بس چون
 این حال بدید از کردہ پشیمان شد و با جمعی از بزرگان سپاہ بخدمت دارا آمدہ
 زبان معذرت برکشود و عرض کرد اسے ملک ایران ما از برا سے حراست مملکت
 این چارہ اندیشیدیم و ترا گرفتار ساختیم اکنون کہ مفید نہ بود اینک اسب جنیت
 حاضر است بر نشین تاراہ فرار پیش گیریم دارا گفت ہرگز ازین سخت بیرون
 نشوم و این گونه زندگی را نخواہم بس چند آنکہ ابرام و الحاح نمود دارا از سخت
 بدتر شد عاقبتہ الامر غضب بر بس و دیگر بزرگان غلبہ کرد و تیغ برکشیدند و دارا
 راز خیمائے کاری رساندہ بینداختند و بر اسبائے خود سوار شدہ فرار کردند از
 قفائے ایشان سپاہ اسکندر در رسید و از دنبال آنجماعت سے تباخت

و درین ترکناز جمعے از آن خیانت کاران مقتول گشتند و درین وقت اسبہا
 کہ تخت دار ابرم کشیدند از جادہ پیرون شدہ ہشت فرس از براہ بر یک سو
 شدند و در نزدیکی دیوے بکار چشمہ استخواندند از قضا پوٹسٹاپیس کہ یکے از
 بزرگان ماکا و دنیہ بود بکنار آن چشمہ عبور فرمود و از غایت عطش فرود شدہ تا
 بسے آب بنوشد و چون خود از سر برگرفت کہ پر آب ساخته بیاشاید ناگاہ ناآ
 حزن گبوش اورسید بسے توانی برخاستہ بسوے آن بانگ شافت و دارا را
 در میان تخت قریب بیکرات موت یافت چون چشم دارا بر او افتاد و نخست از او
 جوڑ آب طلبیدہ بیاشامید آنگاہ گفت کہ من در طلب ششے بودم کہ وہاں سے
 خود را با او بگذارم و اکنون تو جانہ شدہ معلوم باد کہ من اکنون یادست تہی ازین
 جهان بیرون سے روم از من پاسکندر سلام رسان و بگو من از تو راضی و شاکرم
 چہ از ان زمان کہ زمان و فردندان من اسیر و دستگیر تو شدہ جز نیکوئی با ایشان
 روا نہ داشتہ در نفس باز پسین از خدای خواہم کہ ترا پادشاہ رو سے زمین کند
 و از تو استارم کہ بعد از من دختر من روٹنگ را بجا لہ کجاح و ر آوری و بہر مکت
 من بجانہ را مستط نہ کنی و قاتلان مرا مکانات عمل در کن نہی این بگفت و دست
 پوٹسٹاپیس گرفتہ فرمود کہ چون سجد مت اسکندر شوی دست خود را بجائے دست
 من باد دادہ و بردست او بوسہ زن کہ من الحال جز دست تہی چہیز سے با خود
 نے برم بعد از گفتن این کلمات حال دارا دیگرگون شد و پوٹسٹاپیس اورا در
 بر کشید کہ باشد بحال خود آید ہمچنان در براو جان بداد و زمانے بر نیاید کہ اسکندر
 کہو طلب دارا بود بدرا بجا عبور کرد و چون دید کہ پادشاہ ایران رخت بدیگر سرے

برده جامه بر تن بدرید و بانگ ناله و شیون برداشت و از پس سوگوار می جنبه دارا
را تا بین پادشاهان با خاک سپرد و کار مملکت پازگیا را به لطم و نسق کرده لشکریان را
بکفایت قراطیس سردار گذاشت و خود باگزیدگان سپاه غنیمت هزکانیا که عبارت
از مملکت مازندران است فرمود و از شعب کوستان راه سپردن گرفت و حکم داد
که قراطیس بالشکر از راه راست بدان سو می شود و چون خبر ورود اسکندر به مازندران
رسید صناد و کبار آن مملکت باستقبال بیرون شده پیشانی بر خاک نهادند و از دل
و جان مطیع و متواگشتند و چون خبر تسخیر مازندران در آریاکه عبارت از هرات است
شایع گشت ساطی باز زان پس که از جانب دارا حکومت هرات داشت باتفاق بزرگان
آن مملکت نزد دربار حضرت اسکندر فرستادند و اظهار عقیدت و چاکری نموده
از در خطبه سیم و چهارم رفتند و اسکندر از مازندران بجانب هرات شد و پس از ورود
بدان اراضی ساطی باز زان پس را بحکومت آن مملکت سرفراز ساخت و خود بر تمامت
ایران پادشاهی یافت و درین وقت که بلده هرات لشکرگاه اسکندر بود در حضرت و سه
معروض افتاد که مردم باروی گو بلده ایست بر یک سو سه هرات باید استوار شد
تکلمه و معصوبت عبور از طرق و قوارع آن شهر سرفرازان تافته اند و طریق حصیان و
طغیان پیش گرفته اند اسکندر ساز سپاه کرده بدان جانب کوچ داد و چون خبر لشکر گشته
با و شاه یونان در باروی مشتبه شد محال خود داری در مردم آن بلده نماند لاجرم
بقدم ضراعت به حضرت اسکندر شتافته استرحام نمودند و پادشاه یونان جرایم ایشان را
معفو داشت اما از آن سو سه چون رئیس اراضی ایران را از وجود اسکندر متحی یافت
باساطی باز زان پس حاکم هرات پیمان محکم کرده سرسلطنت برآورد و نام خود را

از ٹمک نہ کس نہاد و حکم داد تا ہر کس از سپاہ یونان بفرمودہ اسکندر در بلاد و امصار
ایران بہ حفظ و حر است مشغول بود و مقتول ساختند چون این خبر با اسکندر رسید بکود
نہر غضبان از باروی ہرات کوچ داد و ساطی باز زانیس چون این خبر بدانست از ہرات
گر خیمتہ بنزدیک بس آمد و اسکندر و مابین کرت چون وارد ہرات گشت انما بے
را کہ یکے از بزرگان آن بلکہ بود با یالت برگزید و حکومت ہرات را باو سے تفویض
نمود و خود باگرو سے از لشکریان براسے قلع و قمع قبایل ذرتکی کہ با ساطی باز زانیس
ہمدست و ہمدستان بودند بیرون شد این خبر چون بو سے رسید از میان آن
قبائل بیرون گر خیمتہ از رودخانہ اندس کہ عبارت از رود اٹک است بگذشت
و آزان موسے رودخانہ آرا نگاہے اختیار کرد و مردم پنجاب گفتند ساطی باز زانیس را
گناہ فراوان است سخت آن کہ در قتل پادشاہ ایران شریک بودہ و دیگر آن کہ
با اسکندر کہ اورا ایالت ہرات داد خیانت ورزیدہ بنزدیک بسنس شد و بفرمودہ
او بمیان قبایل ذرتکی آمد و ما اگر اینہمہ رانندیدہ انکاریم و با او از در مدار شویم بگمان
اسکندر از دنبال او بشتابد و خاک مار اباد و بد پس ہمگی ہمدست شدہ اورا بگرفتند
و بحضرت اسکندر فرستادند و پادشاہ یونان حکم داد تا سرازتن و سے برگرفتند در
اینوقت سپاہ یونان کہ ملتزم رکاب اسکندر بودند ہمگی مالے فراوان حاصل داشتند کہ
از غنیمت و غارت بلاد ایران بہت کردہ بودند و روزگار بلہو و لعب سے بردند
و در تہذیر مال و مخارج ناستودہ جدے تمام داشتند چندانکہ اسکندر بزبان نصیح ایشان را
منع فرمود مفید نقتاد عاقبۃ الامر زبان بشکایت باز کردند و گفتند اکنون کہ اسکندر ممالک
ایران را بہ تخت فرمان آورد از چہ رو سے مار از خستند ہد تا روزے چند بجاہ خوش شد

دیدار زن و فرزند تازه کنیم چون باین سخنان گوش زد اسکندر گشت جمعی از کما و سپاه
را گوشمالی بسز داد و گروهی را با تیغ بگذرانید تا دیگران چنین سخن نگویند و از پس
این واقعه آن و ثوق که با سپاه یونان داشت سلب گشت و مردم ایران که بتازگی
که خدمت سبسته بودند در حضرت او معتبر شدند و طرف شور و مصلحت افتادند و فرمان
داد که در میان مردم ایران و یونان بینونت نباشد و در کارها برادرانه روند و هر کس
آبایین و شرمیته که از پیش بدست داشته کار کند و کسی را با او سخن نباشد. اما
کار سپاه بنظم و نسق یونان باشد خاصه در میدان حرب بنظم فائنگس کار کنند و سی هزار
تن از جوانان نامدار ایران برگزید و حکم داد که زبان مردم یونان را فرا گیرند بنظم
فائنگس و قوت حاصل کنند مردمان یونان که از حضرت او بار جاسی فراوان
بودند چون و ثوق پادشاه را نسبت با نالی ایران مشاهده کردند بنجیده و با یکوس
گشتند و این سخن را اسکندر بفراست بدانست و یک باره دل با ایشان بد کرد و در
حق آن جماعت بدگمان شد فیلوپس را که یکی از مهران اسرار او بود و خیال خیانتی
که از او ظاهر نه شده بود در معرض با و خواست بداشت و فرمود تا سر از تن او برگرفتند
و همچنان پا بر میاندار که سپهسالار بزرگ بود بکینه بقتل آورد مردم یونان
سخن هر اسنانک شدند و جمعی صورت بد روزی و بد حال خود را نامه کرده انفاذ
ما کا دوتیه داشتند تا خویشان از حال ایشان آگاه باشند از قضا نوشتند
آن جماعت بدست گماشتگان حضرت افتاد و جمله را بنظر اسکندر رسانیدند -
پادشاه یونان آن مردم را طلب داشته با گروهی که در حق ایشان نیز بدگمان بود فوجی
کرد و آن جمله را فوج مفسان نام نهاد تا در میان سپاه شناخته باشند و کسی فرستید

ایشان نشو و نگاہ سوارہ یونان را کہ ہمیشہ یک سپہ سالار داشت فرمود تا دوبہرہ باشند
و کلیطس و میسون را کہ از بزرگان درگاہ بودند برایشان سپہ سالار ساخت تا
اگر کتین خیال خیانتہ اندیشد آن دیگر بعض رساند چون این کار بابہ پرداخت برے
آنکہ لشکر این از کار جنگ بیگانہ نیفتند عزم تسخیر مملکت بوز قطنی و سنجار و سمرقند
و خجند و تمامی اراضی ہیاطلہ فرمود و با سپاہ ساز کردہ بدانشوے کوچ داد و مردم
آن ممالک بے آنکہ تیغی از میان برکشند یا تیرے از کمان کشاد دہند بحضرت او
شانہ جبین عبودیت بر خاک نہادند و بلدہ آراخشویا را بہ تحت تصرف آوردہ
زمستان آن سال را در آنجا توقف فرمود درین وقت مردم ہرات چون عجم را
از لشکر اسکندر نہی یافتند دیگر بارہ ساز مخالفت طرازدادند و سر از فرمان یافتند
چون این خبر بعض اسکندر رسید جمعی از سپاہیان را بہ تنبیہ ایشان نامور
داشت و انجماعت قدم جلالت پیش گذاشتہ با سپاہ اسکندر مصاف دادند
و عاقبت شکستہ شدہ ہچنان مملکت ہرات بہ تحت فرمان آمد و اسکندر در ہمان
زمستان از شہر آراخشویا کوچ دادہ بہ بلدہ پاراپامیسس فرود شد و بعد از شانزدہ
روز از آنجا کوچ دادہ از بیابان بسیر عبور کردہ از تنگ باب الابواب سر
برد و بارض آذربایجان آمد و دران حدود بنیان شہرتین فرمود و از بیوت
و قصور و کوے و بازار و گر بابہ و مسجد پرداختہ کرد و حکومت آن شہر را بر کپرس
کہ یکے از بزرگان ایران بود تفویض فرمود و ہفت ہزار تن از شکیان کہ از رحمت
سفر خستہ خاطر بودند در خدمت او باز داشت تا امر ونہی اورا مطیع و مطاع باشند
و نام آن شہر را اسکندریہ گذاشت و اسکندر در ممالک سیزدہ شہر بنیان کرد

و جملہ را اسکندریہ نام نہاد از ہمہ بزرگتر اسکندریہ مصر است کہ تا کنون باقی است و اسکندریہ دیگر در نواحی یمامہ بود کہ بعد بحضتہ خواندہ شد و دیگر در امر مز و ارض خوزستان بود و دیگر در بلاد ہند و دیگر در آذربایجان و دیگر در کنار نہر فرات و دیگر در ارض بابل و دیگر در ماوراءالنہر و مرو و خراسان و دیگر در میان علب و حماۃ و دیگر در پنج فرسخی بواسطہ و دیگر در میان کتبہ و مدینہ بالجملہ بعضی از آن بلاد کنون بنام دیگر شدہ و بعضی دین زمان خراب و ویران افتادہ ۛ

جلوس بہرام گور در مملکت ایران چہزار و ہصد ہشتاد و نہ سال بعد از ہبوط آدم بود

یزدجرد و الاہیچم را ہر فرزند بود آدمی روزی چند برنگذشتہ نابود گشتہ و ملک الملوک ایران ازین در تنزد حال و غمگین بود کہ تا آنکہ بہرام از ما در متولد شد یزدجرد و ہر ہر بود تا اختر مکران و ستارہ ثمران در زانچہ طالع او نگریتند موبد موبدان کہ سر و ش نام داشت و کمیتن دیگر از صناید مسنجان کہ ہشیار نامیدہ میشد بحضرت پادشاہ آمدہ مژدہ دادند کہ این مولود فراوان روزگار برد و اندین جہان پادشاہی کند۔ اما نیکوتر آن باشد کہ بیرون از دار الملک مداین زیستن کند و تربیت او در ارضی دیگر باشد یزدجرد نیک شاد شد و بفرمود تا نعمان بن القویس را کہ شرح حالش مذکور شد از حیرہ طلب داشتند و نعمان بہ حضرت شافت و یزدجرد بہرام را بدو سپرد تا بحیرہ بردہ تربیت فرماید و از پس بہرام فرزندان یزدجرد بیائیند و زندگانی یافتند جز بہرام دو پسر دیگر آورد کہ یکے زسی و آن دیگر شاپور نام داشت

و دو دختر آورد کہ یکے اُورک و آن دیگر را آویختہ نمایند بالجملہ نعمان بہرام را بردتا
 بہ چہرہ شرافت و از بہر اوسہ تن دایہ اختیار کیجئے از زنان عرب بود و دیگر از مردم
 فارس و سیم نسب بہرکان مے بردہ اسے آنکہ پسر یزدجرد بہر سہ زبان سخن دان شود
 و از صنایع و علم نیز جمعی ملازم حضرت بہرام میبودند درین وقت نعمان خواست
 تا از بہر سپہر پادشاہ ایران کو شکے رفع برآرد و آن کودک را در ان کو شک پیور و
 تاجپ و ہواسے چیرہ با او موافق تر افتد پس در طلب دیوار گرد مہندسے و نابرا آمد تا آن کار بکام
 کند باو گفتند مروسے از رومیان و بلاد شام سکون وارد کہ اورا استمار نام است تا کنون است
 بدان حصافت باو دید شدہ اگر فرمان رو داورا بحضرت آدریم و این مہم بیامان بہیم نعمان از
 خبر او شاد شد و فرمان داد تا برقتند و اورا بیاوروند و باو گفت از بہر فرزند یزدجرد قصہ سے
 رفع خواہم کردن بدان سان کہ هیچ بکے را آواہ نہ باشد اگر ترا این نیرو در باز و است دست
 بہار و انجام کار کن شمار این فرمان را پذیرفتار گشت و در چہرہ مکانے بدست کرد کہ مشرف بہر شرت
 انہار و میاہ و حضرت سپہر غم و گیاہ بود و در آنجا بنیان دو قصر رفیع و صرح منیع نہاد و ہی ہنگ
 و صنایع بکار بست و گچ با شیرخمہر کرد و بنیادیکے را بر سہ گنبد نہاد کہ متدفل با یکدیگر بودند و
 فارسیان آن را سہ دینامیدند چہ گنبد را دیر خوانند و مردم عرب معرب نمودہ سہ گنبد و قصر دیگر
 را از بہر خوردن و آشامیدن کہ و فارسیان آن را خونگاہ نامیدند کہ مخفف خوردن کا باشد و بمعنی
 جاسے خوردن باشد و مردم عرب نیز آن را معرب کردہ خونرقی گفتند و این بناروزے بچند
 رنگ بسمے آمد در سپیدہ دم سفید ہودے و چاشتگاہ سنج برآمدے و ہنگام زوال
 سبزی گرفتے و گاہ فرو شدن آفتاب زرد شدے و شب برنگ ماہ گشتے مردم
 عرب و عجم از نظارۃ آن عجب آمدند و نعمان از دیدار آن خیرہ ماند و با ستارہ گشت کہ نیکوتر

از آن کردی که من بفرمودم و او را عطاے فراوان بداد سنا گفت اگر من دانستمے بادشاه
 جبره بدین آئین حق شناس باشد و حق من ادا کند قصه نیکوتر ازین که مدعی نهان گفت
 تو بنیانه ازین بهتر توانی کردن عرض کرد که بسیار ازین بهتر توانم کرد آن بنا تو نم کردی که بافتاب
 جنبش کند و بهر جانب آفتاب رود و رو بدان جانب کند نهان از صفی این کلمات در خشم شد و گفت
 همان که سنا را اکنون که گنج را بهر دختی گویی ازین بنا بهتر توانم کرد و ویر نشود که از بهر طوک دیگر نیکوتر ازین
 بنائے کنی پس حکم داد تا سنا را بر بوسه بدهد و بر زیر افکند تا استخوانش در هم شکست و جان بداد
 بالجملة نهان بفرمود تا بهرام را در آن کوشک بر دند و تربیت کردند و همه در خدمت او روزگار گذشت
 تا آنگاه که بهرام ده ساله شد پس با نهان گفت چه از بهر من آموزگار نیاری تا مرا علم و ادب سواری
 آموزد نهان گفت تو هنوز کودکی و آموختن این هنر های صعب تر از رحمت رساند و از بالبدین
 فومانی باش تا وقت برسد بهرام گفت این مبین که من بسال اندکم عقل من فراوان است
 بے مزگام طلب هنر باید کرد و در مزگام بکار بست نهان از دلش او بشگفت و از حکمائے روم
 و عرب و عجم چند تن حاضر کرد و بهرام تحصیل علوم پرداخته از فنون حکمت و ادب بهره گرفت
 و در گفتن شعر عربی و عجمی طلیق اللسان گشت و اینکه گویند اول کس که شعر فارسی گفت
 بهرام بود بر خطارفته اند زیرا که هر طبقه از مردم در هر زبان که سخن میکرده اند گروے از ایشان
 را طبع موزون بوده و نظم سخن میکرده چنانکه بسیار کس را درین کتاب مبارک یاد کردیم بالجملة
 بهرام شعر پارسی و تازی همه گفت تا در او آخر سلطنت و دولت او از برین کیے از
 حکمائے آن روزگار بود و او را از گفتن شعر و تخییلات شاعرانه منع فرمود و گفت آن شعر
 که از حکمت نبود و بنیانش بر کذب و نور باشد از سیر طالعین پسندیده نخواهد بود بهرام گفت از این بقیار
 گشت و از نظم چنین سخنان بر کنار شد مع القصة بهرام چون پانزده ساله گشت در هنر های

رزم و بزم کسے با او برابر ہی تو اُست کر و پس با نمان گفت مرا ایسے در خور ہنر با تیا و پشت
 آن کا خویش آشکار تو اُنم کرو نمان بفرمود تا ہر سب کہ در جبرہ پوزا شر بدر بردند و چسہ انکہ
 در میان عرب گمان دشتند طلب کردند و در میدان جملہ را با ہم بتاختند و ہنر یک یک با نمنوید
 از میانہ اسے شغراز جملگی سبق برد و از انبر بہرام زین بستند و مکنزادہ ایران بصید کردن و پخمر
 انکندن شاد بودے چنان شد کہ یکروز از پائے نشست و ہر باد و لشکار گران شتافت و چندان گور
 ہسے حید کرد کہ بہرام گور مشہور شد و رور چنان افتاد کہ بہرام با تفاق نمان بشکار گاداد آمد و ناگاہ
 شیر را نظارہ کرد کہ بر پشت گوہے حسنہ تا او را پارہ کند بہرام خدنگے بسوے شیر کشاد داد کہ از شیر
 و گور برد و گذر کرد و ناہنمہ بر خاک و خار نشست نمان از قوت بازوے او در عجب رفت و بفرمود
 آقا نشان آن صورت کردند و در خورق نصف نمودند از پس این قتل بہرام آرزوے پدر نمود و
 آہنگ سفر فرمود و نمان از مرد مال چند انکہ شاید مکنزادگانست ملازم خدمت او داشت
 و اورا بہ حضرت پدیکسیل فرمود و بہرام طے مسافت کردہ بمیدان آمد آتایزد و جرد و از ان خوے
 و سرشت و رشت طبع ناموار کہ او را بود جانب بہرام را فرو گذاشت و او را چنان مذاشت کہ
 پدران پسران را دارند یکسال بہرام کجابت خاطر و کہ درت ضمیر و حضرت پدر کا نانا انکا کہ طیسوس
 از جانب بودیس بزرگ کہ درین وقت قیصر بود از قسطنطنینہ برائے استحکام مروت بمیدان آمد
 و چون رخصت انصرف حاصل کرد بہرام او را بربگخت تا از یزد و جرد اجازت گرفت و بہرام
 دیگر بارہ بہ جیر شد و آسنا بود تا یزد و جرد و داغ جان گفت چنانکہ مرقوم داشتیم بعد از مرگ
 یزد و جرد بزرگان عجم گرد آمدند و گفتند ہیچ پسر از ملکات پدر بے برہ نہا شد اکنون کہ خدایے شر
 یزد و جرد را از ما مرفوع داشت نہا یہ ملکات را با فرزند ان او گذاشت خاص بہرام گور کہ با ہمہ
 خدے زشت کہ از پدر بہراث داد و زیستن در میان عرب نمودہ و شیوہ و شیمت آن جماعت را

نیز طلب فرموده این گفتند و دل بر آن نهادند که جز از اولاد یزدجرد کسی از بهر سلطنت اختیار
 کنند و یکی از نواد سپاه را که کسری نام داشت و نسب به اردشیر بابکان مجمود آورده تخت
 ملی جای دادند و جل سلطنت او را برگردان نهادند چون بهرام این خبر شنید بر آشفت
 و نمان را با صنادید عرب طلب کرده کجین کرد و با ایشان گفت بر شما روشن است که ملک
 عجم میراث مراست و چون من از دارالملک غائب بودم و روزگار با شما
 می گذاشت هم مردم عجم از من گرانه گرفتند و مملکت را با بیگانه سپردند پس بر شما
 واجب باشد مرا یاری کردن تا بهر نصیب خویش را از دست دشمن بستانم و نام پست
 شده خویش را بلند کنم نمان و بزرگان عرب گفتند پادشاه عرب و عجم امروز قوتی و ما به چاکران
 و فرمانبرداران تو ایم پس یفرمان بهرام نمان سپاه عرب را مجتمع ساخت و ده هزار تن سواره با
 فرزند خویش المنذر که فکر حالش در جلای خود خواهد شد پیرو او را مقدمه سپاه ساخت و با او فرمود
 از ترک تازم ممالک عجم دقیقه فرو نگذار و خود یاسی هزار تن سواره در خدمت بهرام بخمار ملین آمد و
 لشکرگاه کرد مردم ایران از یکسوی بدست المنذر زحمت میدیدند و از جانب دیگر چون بهرام داشت
 ملک بود و نسب از سلاطین داشت خاطر باد و دفع او کیجرت نمیشد ناچار کار مملکت آشفته گشت
 بندگان عجم جزا نونی را که مردی داشت و انشور بود بسوی نمان رسول فرستادند و پیام دادند که ترا
 چه افتاد که فرزندت المنذر را بترکت تازم ممالک عجم تحریک فرمودی و پشت با دولت ایران کردی چون جزا نونی
 بدرگاه نمان رسید و این کلمات را باز راند نمان گفت من المنذر را بغارت ایران امر فرموده ام
 بلکه این حکومت بهرام است که میراث او را برگرفته بد گیر سپرداید اینک سوار برده بهرام است نزدیک
 او بنشاند و سخن خویش را باز گوید جزا نونی بحضرت بهرام آمد و تبلیغ رسالت کرد و بهرام گفت مردم ایران
 مرا خواهند داشتند و حق مرا بد گیر گزاشته بنگان اینکه من خوی پر خوارم گرفت و ایشان را

ز رحمت خواهم کرد اکنون تزلزل می آگاهم تا ایشان را بگویم که خودی زود جرد نزد من پسندیده نبود
 بهمانا معاشنه کردید که توانستم در حضرت اوزیت کنم و باز پیچیده شدم و با خدا عهد بستم که چون ملکه یا کم کیش
 پدر را بگردانم با مردم همه نیکوئی کنم هم اکنون عسایر عجم همه خویشان و پیروان مسند هرگز در حق ایشان
 بدگمال نشوم و اگر مرا از حق خویش باز دارند و ملکات بدگیره که گذارند هرگز از پاهای نخواهم نشست و این
 کینه باز خواهم جست جرانئی زمین خدمت بوسیده مراجعت کرد و بنزد نهمان آمد و گفت اگر ایرانیان
 مقالات و ملکات بهرام را دیده باشند هرگز جز او را بر تخت نه نشاند نهمان گفت آنچه دیدی و شنیدی
 بشتاب و عجمان را بگویم جرانئی باز آمد و سخنان بهرام را گفت و میان عجم سخن بسیار شد و عاقبت
 موبد و پادشاه و حکمای عجم از شهر بیرون شده بدرگاه بهرام آمدند تا کام او را مانجویند بهرام با ایشان
 گفت اگر چه با سپاه بدین اراضی شتافته ام آمانه از بر حرب آمده ام نیز که عجمان عمان و خلان
 چند امکه توانم مصاف نخواهم داد و خون کس نخواهم ریخت شما دانید که پادشاه عجم میراث من بوده است
 و مرا بیو چیه از حق خویش باز داشته اند اید اکنون صواب آنست که بزرگان عجم فراهم شوند و مرا باین
 مروه مقام مرا گرفته باهم آناییش کنند تا پادشاهی از آن هر کس شود بدست کند و هیچ ازین آندون
 بهتر نتواند بود که تاج سلطنت را در میان دو شیر درنده نصب کنیم تا هر که تواند بردارد و بر سر گذارد
 و اگر از آن من شد دو سال کار سلطنت کنم و نه ب یزد جرد و را بگردانم و شرط است که اگر چنین
 نکرده باشم خود از سلطنت استعفا کنم موبد از سخن بهرام پسندیده افتاد و روز دیگر جمیع اکابر عجم
 از شهر بیرون شدند و کسر لای نیز در صحبت ایشان برد و از آنسو مردم عرب صف بر کشید و
 از جانبین اینجمن بزرگ فراهم گشت و آن تاج و تخت زرین را بیاوردند و در میان جماعت
 نهادند پس مروه که او را بسطام نام بود و شیران ملوک عجم را نگهبانی داشتند دو شیر آشفته که
 اینچ با مردم آموخته نبود حاضر ساخت و آن تاج را در میان ایشان نصب کرد و شرط بود که بے حربه

جنگ بیدان کار آہنگ شود تختین ہرام با کسرے گفت اگر خواہی تو پیش بکری تاج
از چنگال شیران بر بایکے کسرے گفت این کار را واجب نشدہ است زیرا کہ امروز خداوند مکرم
تو را کہ درو طلب است تن بدین تعب باید داد ہرام چون این بشنید برخاست آہنگ شیران
کرد و بہ میدان گفت ہاں ای پسرینو جوہ از خدا بترس و بپای خود بہلکہ در تاز و خون خود را
ہر یک ہرام گفت اگر خون من ریختہ شود ہم بزموت منت و بسوے شیران شتافت
یکے از آن دو شیر بجانب ہرام حملہ آورد و ہرام بدو درآویخت و مشتہ چنان سخت بر سرش
زد کہ گفت کہ مغزش از منہ بدیدہ پست شد ہم اندر زمان شیر دیگر را وجہت اورا نیز با صدمت
مشت کہ از دھم گزرا ہن درشت تر بود بکشت و دست فرا بردہ تاج برگرفت و بر سر نہاد و
با کس سخن نگفت و سوے کس نگرست و با کبر پنگ و کبرایے ننگ ہمے شمر دہ کام گم داشت
تا بر زبخت شدہ نشست پس بہین و شمال نظارہ کرد مردم عرب و عجم ہجاک در افتادند و
پیشانی بر خاک سووند تختین کس کسے بود کہ روے بر خاک نہادہ اورا بسلطنت دروخت
فرستاد آنگاہ ہرام روے با اکا بر عجم کرد و گفت ہر کرا در دل سخنے است ہم اکنون بر زبان آرد
حکماے عجم یگان یگان از کردار اے بدیزگو یاد کردند و مکشوف داشتند کہ سپاہی و رعیت در
زمان او بہ زحمت روز بردند و مملکت خرابی پذیرفت ازین روے مردم ایران روے از اولاد
او بگردانیدند و کسرے را اختیار کردند کہ ہم از خاندان ملک بود ہرام گفت من سخنان شمارا
استوار و استقامت تمام کہ نزد کرد بد کردہ است و این گناہ بر مردم نگیرم کہ دیگرے بگریزند و نہ ہب
یزد گرد را بگردانم و خدا و فرشتگان آسمان و زمین و این موبدان را بر خود گواہ گرفتہ کہ
چون کیساں سلطنت کنم و این گفتہا بکار نہ بندم این تاج را بہین موبدان سپارم تا
بر سر بر کہ خوابند بگذرانند مردم از گفتار او شاد شدند و ہرام ہفت روز در اسباب جشن کرد و ہر روز

بر تخت جائے کر وہ مردم را بوعده دیگر امیدوار ساخت و روز ہشتم در حق نعمان و المنذر عطا
 فرماوان کرد و ایشان را کامران بہ حیو باز فرستاد و خود بشہر درآمد و چون سلطنت بروئے
 محکم گشت مہرے از بزرگان عجم را کہ راست روشن نام داشت از بہر وزارت خویش برگزید
 و زمام ملک بدست او نهاد و مردم را بطبع خویش گذارستہ دست از امر و ہنئے ایشان بازداشت
 و روز و شب کار لہو و لعب و شمار ساز و طرب کرد و از آنسوئے راست روشن از بہر پادشاہ
 بدسکالیدن گرفت بر خراج مملکت بمغزوہ و از مرسوم لشکریان بکاست تا حصن ملک را
 تملک بزرگ و خطی عظیم با دید آمد آنگاہ ہم کرد کہ مبادا روزے بہرام از آن سورا و سرور
 باز آید و او را در معرض خطاب داشتہ از پرس فرماید خواست تا یکبارہ دولت عجم را بر اندازد
 و خوشی تن را از آن اندیشہ آسودہ سازد پس نامہ از بہر ایدیی کرد کہ دین بنگام سلطنت
 چین بیکرد و چنانکہ شرح حالش مذکور خواہد شد و بدو دستور داشت کہ کارایران سخت
 پریشان است و بہرام ہرگز از خروخار باخوبیش نیست و بہ لہو و قمار زیستن نتواند کرد و اگر
 خاقان لشکرے در خور جنگ بر سازد و دین جانب تازو بر ذمت میست کہ مملکت بسویام
 و نامش بر چرخ برآید چن این نامہ بچاقان رسید و دست و پنجاہ ہزار تن سوار و پیادہ
 ساز دادہ انجمن خیمہ بیرون زد و چون با قورویسان باوقوی پادشاہ تا آوار چنانکہ گفتہ شد
 ساز مؤذن طراز داشت آسودہ از مملکت ترکستان بگذشت و از رود جیون عبور کردہ در
 مالک خراسان دست بتاخت و تالیح بگشود و کار آن اراضی را آشفتہ کرد و مقرران حضرت
 بہروزہ از ابن اخبار پادشاہ را اخبار دادند و بر تہنیر لشکر تحریص نمودند بہرام بے در جواب
 ایشان گفت کہ کشایش امر از خداے قاہر قادر است و کوشش بندگان بچیزے نیرزد
 و اعدا و تیج کار نبغیر مژدہ تو آسپاہ را بخاطر رسید کرد و ماغ بہرام خطی راہ کردہ و اگر نہ اند

مضاف دشمن بیناک شده بالجمله چون روزے چند برگزشت ملک الملوک ایران چاشتگاه
بر تخت شد و اکابر عجم را مخبرین کرد و بایشان گفت ہم اکنون شمارا آگاہی میدهم کہ اگر وقتے
من از شما غائب شوم واجب است کہ شما از خدمت خویش غائب نباشید و دست از نظم و نسق
ملک باز ندارید و اگر نہ چون باز ایم شمارا آن عتوبت کنم کہ ہرگز بزرگوار نہ کردہ باشم پس برادر
خود نرسی را بجای خویش نصب کرد و گفت آہنگ زیارت آتشکدہ تبریز دارم و ہفت تن
از پادشاہ زادگان عجم را ملازم رکاب ساخت و سی صد تن از رجال ابطال راگزیدہ کرد کہ
ہر یک در روز جنگ باصولت پینگ و سورت ننگ بودند و از دارالملک مداین بیرون شدہ
راہ آذربایجان پیش گرفت و از سپہ سالاران رام فرمانگزارے و فیروزان حاکم گیلان و داورین
حکمران را بلستان و قارن و گستم و مہر فیروز و مہر برزین و فرہاد و فیروز بہرام و فرہاد از ملازمت
ادخویشتن داری نکردند بعد از سفر کردن بہرام بزرگان عجم گفتند ہمانا پادشاہ بابا خاقان
چین نیروے جنگ نبود و اگر ہم راہ فرار پیش گرفت و اگر بابا خاقان طریق حقیقت نہیریم
زود باشد کہ این ملک پے پسر ستور او گرد و پس موی را کہ ہماے نام بود رسول کردہ حضرت
خاقان فرستادند و اظہار عقیدت و چاکری نمودند و مکتوب دہشتند کہ اگر خاقان ہماک
ایران را بمعرض ہماک و دمار ورنیاد و خراج ملک را بسو او فرستند چون خاقان این
خبر بدانست از در رفق و مدارا شد و در مرو آمدہ سر پرودہ خویش بہ پایے کرد و بزرگان ایران
را طلب داشت تا خراج بسو او بربند و قرارے در کار سلطنت گذارند و سخت شاد بود کہ بہرام
از سلطنت بگریخت و ملک بے رحمت بدست شد اما از آن سوے بہرام طے مسافت
کردہ باذربایجان آمد و از آنجا ہزار سوار دلاور نیز برگزیدہ از راہ و بیراہ خود را بگرگان زمین
رسانید و از آنجا چند تن جاموس بناخت و لشکر گاہ خاقان را شناختہ آورد و در نیم شبے تاریک

باتینعلے آختہ خویشتن را بدان لشکر گاہ زد و مردم او بانگ ہے کردند کہ بہرام بہرام و از
 لشکر چین ہر کرایا فتنہ کے کشتند لشکر گاہ خاقان آشفته و مردم از خواب و خمد برخاستہ
 تیج درہم نہادند و از یکدیگر یکے کشتند و اموال انساں خویش را گذارشتہ فرار ہے کردند بہرام از میان
 بسرپردہ خاقان درآمد و ایدی را بدست کردہ سرازتن برگرفت و بزبان تازی این شعر بخت و بخت
 اقول لہ لتاقتضت جموعہ کانتک لم تسمع بصولات جہد امیر
 فافحام ملک فارس کلہا وما خیر ملک لایکون لہ حامر
 یعنی برائے خاقان میگویم دقتے آوا و مردم اور از لیل و زبون آوردم کہ گویا از حملہ ماے بہرام
 پیخبر بودے و نہانستے کہ ملک غم در پناہ دوست بالجملہ چون خاقان را بخت و مردم او بگریخت
 از دنبال لشکریان بناخت و سی صد تن از اشراف چین را اسیر گرفت و ہر زرد مال و خیمہ و قراگاہ
 کہ با ایشان بود متصرف در روز دیگر غزم تسخیر مملکت ترکستان فرمود تا چرا پا دشاہ ترکستان
 خاقان را آذوغہ و علوفہ رسانید و از مملکت خود بگذرانید و از اراضی خراسان بگذر داورے
 سپاہ پرداخت چون این خبر بہ قور و سیاق بادقے رسید بخت بر رسید و پیش کشند و خور ساز
 خواہ بلرسلان چہ ب زبان بحضرت بہرام فرستاد و پوزش و نیایش آورد و خراج مملکت
 ترکستان را بر ذمت نہاد کہ ہمہ سالہ بدرگاہ فرستد بہرام از جرم او بگذشت و رسولان او
 را شاہ کام باز فرستاد و ہر زرد مال کہ از لشکر گاہ خاقان بدست کردہ بود برگرفت و بدلا ملک
 مدین آمد و آن اموال را بر آتشکدہ موقوف داشت و بدین شکرانہ سہ سالہ خراج رعیت
 ما کہ یک صد و چهل کرد و نیاز زر خالص بود از رعیت برگرفت و دست بذل و احسان
 کشودہ خزانہ اندوختہ را نیز بہ مردم ہے پراگندہ ساخت چند آنکہ دانا یان حضرت
 بیم کردند کہ مباد گنج اندوختہ پراگندہ شود و دولت ایران ضعیف گردد و این معنی را بعض

پادشاہ رسانیدند بہرام فرمود کہ سلطنت را با مردم توان داشت و مردم را با مال پس آن مال
 کہ آزادگان را گرفتار اجال نہ نمکند جز مال نخواہد بود و از پس این و قلیح راست روشن
 را از وزارت خلع کردہ کیفر برداد و مہر نرسی را کہ از اکابر فارس بود و نسب با سفندیار
 بن گشتاسپ ہے بہ وزیرت برکشید و او مرد بزرگوار بود و حصانے بہزاداشت و از پس
 او را بندگان بود در میان عجمان بہزار بندہ لقب بود بالجمہ مہر نرسی را وزیر خویش
 کردہ و خدمت برادرش نرسی بازداشت و گفت و آرزوے آنست کہ بملک
 ہندوستان اندشوم و آن را سنی را نیکو بنگرم و پادشاہے ایشان را بدام پس مملکت
 را با وزیر و برادر بازگذاشت و پوشیدہ از دارالملک بیرون شد و با اسب و سلاح خویش
 دیکہ وقت از بندگان محرم طے مسافت کردہ بمملکت ہندوستان درآمد و بشہر قنوج
 اندر شد و روز ماہے بصید گاہ در رفت و پنجپیر کردن خاطر خوشترن مشغول داشت و ہندیان
 از آداب تیر انداختن و اسب تاختن او خبر ہوئند و چنان افتاد کہ در آن ایام فیلی بزرگ جثہ
 دیوانہ گشت و گاہ گاہ از پیشہ ہے بیرون تاخت و کنار آبادیہا و کرانہ طرق و شوارع
 آمدہ مردم را با مال ساخت و اینچہ مشکوف خاطر باسدیو گشت کہ درین ہنگام سلطنت
 ہندوستان داشت و او چہ کس بفرستاد کہ دفع او کند و میچکس بدو فیروز گشت چون
 خبر بہرام رسید گفت من از پے دفع این فیل خواہم شافت و یک تنہ با آن رزم
 خواہم داد مردم ہند از این سخن در عجب شدند و صورت حال را بعرض باسدیو رسانیدند
 کہ مرد۔۔۔ ایرانی کہ تمام بالادیکو رویت و در فق تیر اندازی و اسب تازی دشنے تمام
 دارد تقسیم عزم دادہ کہ با این فیل دیوانہ رزم دہد و او را دفع کند باسدیو بایکے از
 خوشان خود فرمود کہ با آن مرد ایرانی بہ بیشہ فیل شود و جنگ او را با فیل معاینہ کن و پھر

یمن آوڑا اگر مردانگی دفع اوکندے دیوے جوئے غیر کھم پس آن مرد باہرام ہمیشہ فیصل
 در آمد وہدے فتنے بلند ہمدو دید کہ بہرام بمیان پیشہ بہ نزدیکیں در آمد و باگ برادر و فیصل دوانہ
 غضب کہ وہ جنگ آمد بہرام خدنگی بڑہ کردہ بسوے لوکشاد وادان تیر و پیشانی فیصل جاکے کردیں معید
 و باہر دو دست خرطوم اور اگر فتنہ فوکشید بہ انسان کہ فیصل بزانو در آمد آنگاہ تیغ برکشید
 و برگردنش فرو آورد چنانکہ سراز منش بقتادیں سر و خرطوم فیصل را برگرفتہ برگردن نہاد
 و از پیشہ بیرون شتافتہ بر خاک راہ افکند ہر کہ آن بید از مروے بہرام در عجب رفت
 و چون صورت حال بعرض باسید رسید بہرام را طلب کرد و چون حاضر شد جوئے تمام
 خلقت و باقوت یافت چنانکہ ہچکچاہ انہازاوندیدہ بودو گفت چہ کسی و از کجا بدیجا بندی
 بہرام گفت کہ من از مردم ایرانم و ملازم حضرت بہرام گور بودم پادشاہ از من برنجید و
 من نیم جان کردہ بدین ملک تاقم تا در پناہ پادشاہ ہندوستان آسودہ روزگارم
 باسید و اورا بزرگ داشت و خواستہ فراوان بدو عطا کرد و اورا بر تہ منادست برکشید
 و ملازمت حضرت فرمود ہر روز در کادر زم و بزم ازوے ہنرے تانہ معاہدہ کرد و در وقت
 خبر بد و آوردند کہ میویدے خاقان چین با لشکرے افزون از حوصلہ حساب از کنار
 ہندوستان سربر کردہ و چشم بہ نشیمن ملک انداختہ باسید یوخت بر رسید و بدان
 سرشد کہ از ہر مصالحہ و ماہنہ کسے نزد خاقان فرستد و اورا با نفاذ تحف و ہدایا و اطہار
 نزدنی و توضع باز گردانہ بر گفت ہرگز بدین ضعف و انکسار ضامہ و با خاقان اعدا کار از کن کہ من این جنگ از ہر تو
 بیایان ہم پس باسید و این کار ہمہ کفایت بہرام گذاشت و اسلحہ ہند را سازاودہ با تفاق باسید و متقبال جنگ
 میویدے کرد و چون ہر دو لشکر با یکدیگر برابر شد و میمنہ و میسر راستہ گشت نخستین
 بہرام اسب بر جانہ و بمیدان آمدہ از زمین شمال تاقصن گفت و با ہر خدنگے بجے پیہ افکند

و باہر ششیرے مردے بگشت ہندیان چون این جیدند دل قوی گردند و جنگ در آمدہ
 مردانہ بکشیدند جمع کثیر و آن مقاتلہ بدست بہرام کشتہ شد و سپاہ چین بشتکت
 و خاقان بگریخت و با سیدی مظفر و منصور بدرالملک باز آمد و دینق بہرام و ثوقے
 دیگر بدست کردہ دختر خود کہ پنیو نام داشت بشرط زنی بداد و خواست تا اورا ولیعهد
 خویش کند و بندگان بند را بر این سخن گواہ گیر و بہرام در اینوقت خویشان را آشکار کرد و گفت
 اے ملک ہند آگاہ باش کہ من بہرام گور ملک الملوک ایرانم و مرا با ولایت عمدہ و وسیع
 حاجت نیست ہمے خواستم تا این ملک بدانم و این پادشاہی ترا از بایش کنم و ہم
 اکنون بملکت خویش میروم و طمع در پادشاہی تونہ بستم ام جز اینکہ ہر شہر و بلدہ کہ
 قریب باراضی ملک من بہت خاص از بہر من دانی و خراج آزاہم سالہ بحضرت فرستی
 تا دولت ایران بلند نام شود این جملہ را ملک ہند پذیرفت و بہرام از پس دو سال
 با دختر با سیدی و خواستہ فراوان بدرالملک خویش باز آمد و خوش نشست و از پس
 روزے چند مہر زسی را طلب شد و مورد الطاف و شفاق ساخت و اورا سہ پسر بود
 کہ خدمت سلاطین را شاید نختین را نام و زوارند بود کہ اندین و دانش آراستگی
 تمام داشت بہرام اورا بجای موبد موبدان بداد و آن دیگر را نام جنس بود و دبیری مے داشت
 بہرام ادا نیز بزرگوار کرد و خراج ملک را بنظم و نسق او باز داشت و سیم را سمنگان نام بود
 کہ کار لشکریان نیک توانست کرد اورا نیز برقبہ سپہ سالاری بکشید آگاہ مہر زسی را
 از بہر تغیر ملک روم برگماشت و سپاہی در خور جنگ ملازم حضرت او ساختہ از
 مدین بیرون تاخت و از پس او بہرام شاد نشست و کار ہمہ در سور و سرور برد
 و دست از رعیت بداشت تا ہر کہ خواست بعیش و طرب پرداخت چنانکہ رعایا

مصاف دشمن بینا ک شده بالجملة چون روزی چند برگزشت ملک الملوک ایران چاشتگاه
بر تخت شده اکابر عجم را بخن کرد و بابایشان گفت ہم اکنون شمارا آگاه میباشم که اگر وقت
من از شما غائب شوم واجب است که شما از خدمت خویش غائب نباشید و دست از نظم و نسق
ملک باز ندارید و اگر نه چون بازایم شمارا آن محبوت کنم که هرگز یزدگرد ننکرده باشد پس برادر
خود زسی را بجای خویش نصب کرد و گفت آهنگ زیارت آتشکده تبریز دارم و هفت تن
از پادشاه را و کاتبان عجم را ملازم رکاب ساخت و سی صد تن از رجال ابطال را گزیده کرد که
هر یک در روز جنگ با صولت پینگ و سورت ننگ بودند و از دارالملک مداین بیرون شده
راه آذربایجان پیش گرفت و از سپه سالاران رام فرمانگزاره و فیروزان حاکم گیلان و داونین
حاکمان زابلستان و قارن و گستم و مهر فیروز و مهر برزین و فراد و فیروز بهرام و خرداد از ملازمست
ادویشتن داری نکردند بعد از سفر کردن بهرام بزرگان عجم گفتند همانا پادشاه را با خاقان
چین نیروی جنگ نبود و اگر هم راه فرار پیش گرفت و اگر با خاقان طریق حقیقت نپذیریم
زود باشد که این مملکت بپای سپه ستوار گردد پس مردی را که هماره نام بود رسول کرده بحضرت
خاقان فرستادند و اظهار عقیدت و چاکری نمودند و مکتوب داشتند که اگر خاقان ممالک
ایران را بمعرض ملک و دمار ورنیاد و خراج مملکت را بسو و فرستند چون خاقان این
خبر بدانست از دور رفق و مدارا شد و در مرز آمده سوار پیروه خویش برپای کرد و بزرگان ایران
را طلب داشت تا خراج بسو آورند و قراره در کار سلطنت گذارند و سخت شاد بود که بهرام
از سلطنت بگریخت و مملکت بے رحمت بدست شد اما آن سو بے بهرام طے مسافت
کرده با دزبایجان آمد و از آنجا هزار سوار دلاور نیز برگزیده از راه ویراه خود را بگرگان زمین
رسانید و از آنجا چند تن جاسوس بتاخت و لشکرگاه خاقان را شناخته آورد و در نیم شبه تاریک

وحاقت طبعی دل بدخترے باخته وایک بعثت دندی و دل بازی مشغول است بہلم
 ازین سخن نشا و شد و با معلم گفت شاد باش کہ اگر یزدجرد در سخافت راے سنگ خارہ
 بود از تربیت عشق ماہ پارہ جاے برستارہ کند و پدر دختر را در نہانی طلب کرد و با او گفت
 دختر خویش تن را بیا موز کہ یزدجرد را و عشق خویش زحمت فراوان رساند و راہ موصلت بر او
 مسدود و درو آن دختر کار بدینگونہ کرد و یزدجرد از بیم پدر در خویش پوشیدہ میداشت و بپنہ
 نام ہرزگار میرد تا اینکہ از برکت عشق بدرجہ کمال ارتقا جست و از ہر مکنت و رازے آگاہ گشت
 و در غر سلطنت آمدہ ولیعہد پدر شد و بہرام از جانب او آسودہ گشت و خاطر ہر رفاہ و امنیت
 قلوب رعیت گماشت و حدود و ثغور ممالک محروسہ را مضبوط فرمود و سد در بند باب الابواب
 را کہ محو و مطوس گشتہ بود بفرمود از نو بہ بنیان کردند تا مردم آذر با بجان از ترک تاز ترکان
 آسودہ باشند و این بہمان سد است کہ ذوالقرنین اکبر بنانہا و چنانکہ مرقوم داشتیم ہم دین
 زمان بسیار جاے از آن سد است کہ چون زمین را بکاوند سنگہاے گران باوید آید کہ از آن
 سنگہا سیلہا آہن گذاریندہ اند و با یکدیگر پیوستہ کردہ اند و روے و نحاس گذاختہ و شکاف
 آنہا ریختہ اند بالجملہ چون سد ذوالقرنین پست شد ہر یک از سلاطین ایران خواستند
 دفع ترکان کنند بنیان سد خویش را بر زبر سد ذوالقرنین نہادہ اند چنانکہ بہرام گور
 کار بدینگونہ کرد و از پس او نوشیروان کہ ذکر حالش خواہد شد چون سد بہرام را مندرس یافت
 سدے بر زبر آن نہاد و پرہیز بہا بیان بروم الفصہ چون بسیت و سہ سال از سلطنت بہرام
 بگذشت روزے بصید گاہ درآمدہ اسب از پے گورے بنیخت ناگاہ بش جمجمہ رفت بہرام با سپہ جمجمہ
 ناہ بہشت چون این خبر باہل او بردند مادرش کہ ہنوز زندگانی داشت از شہر بیرون
 شدہ بکنار آن جمجمہ آمد و چہل روز بنشست از بہر آنکہ جسد بہرام را بر آوردہ بخاک بسپارد

و بے نیل مرام باز گشت بالجمہ بہرام چنان شیفتہ صید گوران بود کہ عاقبت جان بر سر
 این کار کرد و او را در کمان داری و تیر اندازی نظیر نمود چنانکہ در عنفوان شباب گاہے کہ
 در جیرہ جاے داشت کینز کے بدست آورد کہ او را آزادہ نام بود و خاطر بہرام با او شفیگی
 داشت و بسیار وقت او را با خود بشکار گاہ میسر در روزے چنان افتاد کہ بر شترے و زبین
 بستہ یکے را خود بست و آزادہ را از قفسے خود بر آن یک جا داد و بصر آمدہ بشکار
 کردن پرداخت ناگاہ آہوئے پدیدار گشت بہرام بازادہ گفت اگر خواہی این آہورا
 صید کنم چون آن کینزک را خوے ستیزہ و روش نامہنجا بود با بہرام نامہنجا سخن کرد
 و گفت مردان مرد با آہوان نہر نکنند و اگر خواہی با چوب خدنگ گوش و سم آہورا با ہم
 بدوز بہرام را از بد سگالیدن او آتش خشم زبانه زدن گرفت اما ہیچ سخن بر بان نیاد و
 و کمان کرد و بہ گرفتہ نخست مہرہ بیفکند چنانکہ گوش آن آہورا اندک رنجہ ساخت پس
 آہوپاے برداشت تا گوش خویش را بنجا د بہرام بید رنگ خدنگے بسوے او کشاد
 داد چنانکہ سم و گوش آن آہورا با ہم بدوخت آنگاہ روے با کینزک کرد و گفت ہمانا
 خواستی گوہر را بشکنی و مرا شمسار سازی پس دست او را بکشید و او را از شتر بزیر
 افکند و شتر بر پیکر او بدوانید تا جان بداد و با خود پیمان نہاد کہ دیگر کینزکان
 بصید گاہ نہر *

سفرنامه شاه ایران با بول

روز بیست و چهارم ربيع الثاني ۱۲۹۰ هـ باید برویم به قصر ویندروز
که مفر علیحضرت و میثور یا پادشاه انگلیس است با کالسکه بخار یک ساعت
مسافت است خلاصه رخت پوشیده با صدر اعظم و لار و سوری سوار کالسکه
شده رفیقیم جمیعت زیاده از حد سراسر راه و طرفین راه ایستاده بودند آنقدر کالسکه
بود که حساب نداشت از خیابان های پارک و شهر گذشته رسیدیم بخار سوار کالسکه
بخار شدیم کالسکه های بسیار علی و طرفین کالسکه یک پارچه از بلور بود از
جای های آباد و صحرا و چمن گذشته تا قصر ویندروز از دور پیدا شد مثل قلعه چهار
برجی به نظر میآمد نزدیک رسیده پیاده شده سوار کالسکه ایسی شدیم جمیع
متمنمین ما هم بودند پای پله قصر پیاده شدیم علیحضرت پادشاه تا پای
پله استقبال کردند پائین آمده دست ایشان را گرفته باز و داده رفیقیم بالا
از طاق ها و دالانهای قشنگ که پرده های اشکال خوب داشت گذشته
داخل طاق مخصوص شده روی صندلی نشستیم پادشاه اولاد و تعلقان و خدام
خودشان را معرفی کردند ما هم شانها و اوصاف و غیره را معرفی کردیم لار و شامیر لاند که وزیر

در بار پادشاهی است نشان تزار تیر *arshak* مکل بالاس را که زانوبند معروفست
 و از نشانهای بسیار متغیر انگلیس است براسه ما و پادشاه بر خاسته بدست خود نشان نشان
 را بجا زدند و حملیش را انداختند جواب بند بلند را هم دادند و نشان این نشان از قرار است
 که در ذیل نوشته شده شود.

خلاصه نشان را با احترام تمام گرفته شستیم من هم نشان و حمایل آفتاب مکل بالاس را با نشان
 تصویر خود پادشاه انگلیس وادم ایشان هم با کمال احترام قبول کرده بخود و ندبدر بر خاسته
 سر میرز فقیتم سه دختر پادشاه و یک پسر کوچک که سنوز از پیش ایشان جائے نمیرود
 و ہمیش لیو پول است نشسته بودند این پسر و زالی کار استقبال آمده بود بسیار جوان خوشگل
 است لباس آگوسی پوشیده بود و وضع لباس آگوسی این است که زانوهای را انکشاف است
 یک دختر شانزده ساله پادشاه هم همیشه در خانه ایشان است سنوز شوهر ندارد و دختر
 دیگر نشان شوهر دارند شانزده گان و صد عظم و دلار در گرانویل و غیره بودند چهار خجسته خوردند
 میوه های خوب سر نهار بود بعد پادشاه دست مار گرفته با طاق را حشاکه برده خودشان رفتند

له مورنین را در باب نشان موسوم بزار تیر که اودارد سیوم پادشاه انگلستان در سنه هزار و سیصد و چهل و نه عیسوی
 در قصر بندر و اختر بنمود و عقیده است یک آنکه یادگار فتح کرسی که قلیب چهارم پادشاه فرانسه انگلست و اداین نشان را
 اختراع کرد دیگر آنکه در یک از مجالس بال جوارب بند کتس دو سالیسوری مشوقه اودارد افتاده اسباب خنده
 جنبه شده بود و پادشاه از کمال غیرت و علاقه که با او داشت جوارب بند پادشاه این عبارت را ادا کرد مقتضی بود که
 که خیال بد کند که همین عبارت احوال در سر نشان زانوبند نقش است و گفت همین بند جوارب را بقدر محترم خواهم کرد که هرگز
 تحسین آن بدست بکشیدین شد که آن را نشان اول دولت قرار داد و سو پادشاه انگلیس که میرزا این نشان و بزرگان انگلیس
 و سایر خاندان بکین نشان نامیده شود و حملیش هم انداختند و همه زیاده از بدست و شش نفر نباید باشند

قدرے آنجا نشیتم سوارہ نظام درہ پوش خاصہ بایک فوج درمیان کو چک قصر سیا دہ بودند
بسیار سوارہ خوب و پیادہ ممتاز است قشون انگلیس اگر چه کم است اما بسیار خوش لباس و با نظم
و خوش اسلحہ و جوانہاے بسیار قوی دارند موزیکان بسیار خوب میزدند خلاصہ خیابان عربیہ
جلو قصر است کہ طولش یک فرسنگ است و طرفین آن دور و دلف درخت جنگلی کہن قوی
سبز بسیار بلند است زمین ہمہ چمن است و گل و سبزه آیدیم پایین سوار کال سکہ شدہ با صدر اعظم
ولار و مہانداز از خیابان را ندیم سایرین کال سکہ نشیتم عقب ماے آمدند زن و مرد زیاد و زنہا
خوشگل و بچہ و بزرگ از اہل خود و نیکو و سر راہ بودند و در خیابانہا سوارہ پیادہ با کال سکہ
مے گشتند خیلے تماشا داشت تا قدریکہ رفیقیم جمعیت کم شد آہوے زیادے مثل گلہ گو سفند
قریب ہزار آہو در چمن ما و خیابانہا ول کردہ اند و ستہ ستہ مے چرمیند و از آدم چند ان
وحشت نہ داشتند کہ ہم نمیتواند آہارا ازیت کند فی الحقیقہ آہوے نیست بلکہ مابین
مرال و آہو و شوکا جواسے است بسیار خوب خلاصہ خیابان و درخت و چمن انتہا ندارد
و در فرسنگ رفیقیم از خیابانے دیگر گذشتیم مثل بہشت طرفین خیابان درختہاے ابنوہ بلند
ہمہ گلہاے بزرگ آبی رنگ و قرمز و غیرہ دادہ بود از جنس خرزہ آنقدر با صفا بود کہ فوق
آن تصور نمی شد رسیدیم بدریاچہ محلے بزرگ زن و دختر زیادے دور دریاچہ بودند از دریاچہ
گذشتہ بہمارتے کو چک بسیار با صفا رسیدیم کہ مال پاوشاہ ہست آنجا پیادہ شدہ قدرے
میوہ خوردیم شاہزادہا و غیرہ ہمہ آمدہ فرستند سر راہ آہن ماسوار تا بقای شدہ رفیقیم آن طرف
آب چھیٹے اذن و مرد و بودند کہ سے توی آب ایستادہ رفیقیم نموز کو چکے از کشتی جنگی
ساختہ بودند بہیت و چہار توپ بقدر بزرگ داشت توی آن داتا شا کردہ آمدہ بیرون
باقای باز رفیقیم بہارت سوار کال سکہ شدہ از راہ دیگر کہ باز ہمہ چمن و خیابان و آہوے زیادہ بود

رفتم بہ ویندزور و از آنجا بکالسیک بخار نشسته را ندیم براسے شهر جمعیت مثل صبح ایستاده
بودند تعارف زیاد بہ عمل آمد تا رسیدیم بمنزل عمارت ویندزور بسیار قدیم است و از
خارج چندان زینت ندارد و شبیہ بامینیہ قدیمہ است کہ از سنگ ساخته اند و نگاہایش ہمہ بقدر
آجوب است یک برج بزرگے دارد و چند برج کوچک بلند آما میان عمارت بسیار بازمینت قشنگ
و پر اسباب اطراف تالار ماوالا انساے بسیار خوب و موزہ اسکودار و سن پادشاہ پنجاہ سال
است آما بہ نظر چیل سالینماید بسیار باش و خوش صورت ہستند امشب را در خانہ لارومر
حاکم قدیم لندن ممان بشب نشینی و سوپہر ہستیم شب را سوار کالسیک شدہ را ندیم از عمارت
تا منزل لارومر یک فرسنگ تمام بود ہمہ طرفین راہ و کوچہ آنقدر زن و مرد بود کہ حساب
نداشت ہمہ ہوا میکشیدند منہم متصل با ہمہ تعارف میکردم ہمہ کوچہا از چراغ گاز روشن است
علامہ بران از بامہا و پنجرہ خانہا روشنی الکتریسیتیہ کوچہ را مثل روز روشن کردہ بود بعضی
چراغہاے گاز بشکلہاے مختلف بالاے خانہا و کوچہ وغیرہ درست کردہ بودند شہر و کوچہ
را آئین بستہ بودند از عمارات عالی و دکالین زیاد و مرغوب و میدا نہا گذشتہ تا داخل
دروازہ سیٹہ شدیم یعنی شہر قدیم لندن کہ لارومر حاکم ہمین سیٹہ است و بیک اختیار
بسیار شہر و مملات ندارد یعنی سایر شہر حاکم ندارد ہر محلہ مشورتخانہ دارد اگر امرے
اتفاق افتاد بہ پلیس کہ کز مہ باشی آن محکمہ است رجوع میشود او ہم بوزیر داخل رجوع
مے کند پلیس این شہر ہشت ہزار نفر است ہمہ جوانہاے خوب بالباس مہین ہالی
شہر زیاد از پلیس حساب مے برند ہر کس بہ پولیس بے احترامی کند قتلش واجب
است خلاصہ وارد در خانہ لارومر شدہ از پلہ بالا رفتم تالارے بود و لیسند انجلس و
روس بازنہاے شان و ہمہ سفر اے خارجہ و شاہزاد اے ما و غیرہ و شاہزادگان و شاہزادہ

خانها و بزرگان و وزراے انگلیس بودند با هر دو ولیعهد دست داده تعارف کریم این
 عمارت دولتی است که حاکم لندن نے نشیند اسم عمارت کیلڈنال است سالے یک
 مرتبه این حاکم با انتخاب اهل شهر باید عوض بشود اجزای حکومتی با سہاے غیب داشتند
 کلاہماے سمور بزرگ خرقہ و کاتبیہاے زیر سمور و غیرہ در دست ہر یک چوب باریک بلند
 دست دیگرے شمشیر و قدارہ بیک قدیم جلو ماراھ سے رفتند خلاصہ دہمان اطلاق استایم
 لار و مر نطقے کرد جوابے وادیم بعد با این تشریفات بتالار بسیار بزرگے کہ چیل چراغ چوچک
 گاز داشت رفتم باز وجہ ولیعہد انگلیس باز و دادہ بودم زن و مرد زیادے بودند امشب
 سہ ہزار نفر دعوت شدہ بودند لار و مر جبہ کہ دامن پشتش خیلے و راز بود و بر زمین کشیدہ
 سے شد پوشیدہ بود رفتم صدر مجلس چند پایے خورد بالا رفتہ روے صندلی نشستم زنہاے
 ہر دو ولیعهد طرفین بنشستہ سایرین ہمہ ایستادہ بودند لار و مر زبان انگلیسی خطبہ از روے
 نوشتہ و تہنیت درود ما و دوستی و اتحاد دولتین انگلیس و ایران خواند ہمان را بزبان
 فارسی چاب زدہ و رتقے از آن را بدست فارسی دانہا دادند بعد از اتمام تقریر لار و مر صدر
 اعظم ہمان فارسی را بر فصاحت تمام خواند ما ہم جوابے وادیم لارنس صاحب زبان انگلیسی
 ترجمہ کرد بعد از آن مجلس سلام منقضی شد بدست ہر کس قلمے از سطلاکہ مداد داشت باورتنے
 کہ دوران اسم نوشتہ بودند وادند کہ ہر کس با ہر کس میل دار و بر قصد آنجا بنویسد چہ پهلانی
 ہم پیشکش کردند بعد مجلس رقص شد من در ہمان جانشستہ تماشا سے کردم ہر دو ولیعهد با
 زنہا و غیرہ ہم سے رقصیدند بعد از اتمام رقص باز و دادہ بزوجہ ولیعہد
 انگلیس رفتم بر سے سوپر کہ شام بعد از نصف شب است از تالار سے بزرگ و پلہا و
 ماہر و اسے زیاد کہ ہمہ مملو از مرد و زنہا سے خوشگل بود و انواع گلہا و درختا کہ در کوزہ کاشتہ
 بہر اسرا

و در پلها و اطرافها گزاشته بودند گذشته رقیتم تالار بزرگ که میز سوپر را چیده بودند قریب
چهار صد نفر مسافر بودند شخصی از اهل سیئه که نائب لاروم بود عقب سر من ایستاده بود
هر دفعه بعد اے باند اعلام با بل مجلس میکرد که حاضر باشند بر اے توس نمودن با نهمی که
صاحبانه بسلاستی بزرگان شراب میخورد همه باید بر نیزند و بخورند اول لاروم بسلاستی ما
خورد بعد و بعد انگلیس توس کرد بعد باز لاروم توس کرد و هر دفعه آن شخص اهل مجلس را قبل از وقت
خبر می داد و خلاصه بعد از اتمام سوپر برخاسته رقیتم بمنزل ماے خود خوابیدیم و در برگشتن هم
که نصف شب بود باز همان طور جمعیت بود شب در کالک با من ایشیک آقاسی باشی
و صدر اعظم بودند پادشاه انگلیس کتابے دارند که هر کس در قصر و نیز در پیدین ایشان
رفته اسم خود را در آن ثبت کرده من ام و ز نوشتم *

روز بیت و سیوم جمادی الاخری صبح از خواب برخاستم ساحل طغین
از دور پیدا بود کشتی هم هسته می رفت چون با سلا بول نزدیک بود طورے میرفت که در
ساعت یمن یعنی پنج از وقت از شهر بخار برسد بخت پوشیدم کم کم بطرف دست چپ که سمت دلی
بو خاک یورپ است نزدیک شدیم بعضی عمارات و آبادیها دیده شد خانه ماے
خوب ساخته اند بعضی کارخانجات دیده شد گفتند تفنگ سازی است و دراپس بانی
همه کناه پت و ماهور و درخت گاج و سرو و درخت جنگلی دارد اغلب اسمها را در دے قبرستانها
میکارند اما توے دریا و کوهها هم سر و هست ازین آبادیها گذشته سلا بول پیدا شد
باز هم قدرے گردش کردیم تا وقت رسید بعد از آن کشتی سلطانیه ایستاد کشتی موسوم به بر تو
پایدار که اسم والدہ سلطان است با صدر اعظم به چاقی طعمه فرستاده بودند
که در غار سوار آن شویم صدر اعظم در آن کشتی بود همراه ما میامد سوار قایق شده رقیتم بآن

کشتی صدر اعظم عثمانی کشتی ما آمده و دوباره همراه ما به کشتی بر توپخانه آمد این کشتی از کشتی
 سلطانیه کوچک تر اما بسیار تیز و قشنگ است طاقش را خاتم کرده اند اسباب خوب دارد
 رفتم بفرشت کشتی از تبعه ایران که در اسلامبول زیاده هستند قریب سه هزار نفر در پنج کشتی بخار
 بسیار بزرگ سوار شده با استقبال آمده بودند کشتیها سه خود را از دیک کشتی ما آوردند و درین
 بین صدر اعظم ما با شاهزادگان و غیره بقیان نشسته از آن کشتی باین کشتی میآمدند یکی از
 کشتیهای کتبه ایران در آن بودند و دو کرده را اندک نزدیک کشتی ما بیاید قایق صدر
 اعظم و سایرین کم ماندند بود بخور و باین کشتی و غرق شود خدا رحم کرده به یک طور سه
 خلاص شده رسیدند آمدند بالا غلب پیشخدمتها هم بالباس بپوشی بودند سایر پیشخدمتها هم
 همه در کشتی اول ماندند خلاصه را ندیم دست راست جزایر زیاد است که کوه و درخت و
 بعضی هم چشمه آب دارد از فرنگیها و بعضی متولین عثمانی را گفتند اینجا عمارت میسازند
 که باستانها بگردش بروند اما عمارت نه ندیم شاید توی دما و پشت پتیا بوده است
 رسیدیم باول آبادی شهر اسلامبول دست چپ خاک اروپا است دست راست خاک
 آسیا مانزدیک بخاک اروپا میرانیم کشتیهای بخار که اینجا خدای نشسته استقبال آمده
 بودند دیده شد اول آبادی بعضی خانههاست بعد ابتدا میشود دیوار کمنه شکی که بر وجه دارد
 قلعه ایست از عهد قیصره ساخته شده است چون این نوع قلعهجات حالا بکار نمی خورد
 ترمیر نمی کنند اما چون همه از سنگ و مستحکم است هنوز غلبی باقی است این قلعه محیط
 است شهر قدیم اسلامبول را که همه در و سه تپه و مابعد و دره واقع است آبادی شهر
 در طول بنابر است عرض چندانی ندارد و بوجه آبادی که اصل شهر و شهر اسلامبول است
 در توی همین قلعه و بعد از قلعه اے اسکی سراسر والی عمارت بشیکلاش و یالی چراغان

سلطان است کہ مساجد مستقر مثل ایاصوفیا و جوامع دیگر و باب عالی کہ در دروا و وکلاے دولت
 در آنجا می نشینند و باب عسکریه و عمارت وزیر معادن و تجارت و سایر خانها
 مستقره بیمارخانه بازار کاروانسرا و غیره همه در اینجا است از آن بعد ہم همه جا
 در کنار نبار و سرتپها و کوہها آبادی و عمارتہاے خوب و مساجد و غیره دارد و الی
 بیوکدره و طرابیہ کہ یسلیاق ^{سلاطین} سفر اے خارجہ است اما تنگک ^{کلی} شدہ است سمت سمت راست
 ہم کہ طرف آسیا و اسکندریہ میگویند عمارات عالی و مساجد خوب است بخصوص ^{سلاطین} سربازخانہ
 سلیمیه کہ بسیار خوب ساخته اند این طرف ہم مثل آن طرف بہر تپہ و درہ و جنگل سرد و کاج
 و ملبوط است ہر کس ہم عمارت و باشنہ دارد کہ درختہاے سیوہ و سنبری کاری و گلکاری
 بعمل آورده در نہایت ملیقہ درختہا و باغچہا را آب مے دہند اما ساید زخت ^{سلاطین} مے چگی آب
 لازم ندارد و کمی است و آن طرف این تپہا گفتند جنگلہاے بسیار سخت انہوہ دارد
 کہ نمیتوان میانش رفت اما این تپہا چون نزدیک آبادی است اغلب درختہایش را
 بریدہ درختہاے کاج و سرو و بعضے دیگر را بر اے زمینت خانہا و تپہا نگاہداشته
 اند خلاصہ بعد از بروج و دیوار قلعہ چاے بود مشہور بریدے قلہ یعنی ہفت
 قلہ کہ مثل ارک این شہر است دیوار مے سنگی و چند برج بزرگ دارد اشتہار این
 مکان بر اے این است کہ در قدیم سلاطین عثمانی باہر دولت کہ اعلام جنگ میکردند
 یا بر ذرتے حاصل مے شد فوراً ایلمچی آن دولت را کہ در اسلامبول بودہ باتجہ و لحقہ
 اسیر کردہ درین ^{سلاطین} قلہ محبوس مے کردند بعضے اوقات مے کشند بعد از آن بجامع
 سلطان احمد و ایاصوفیا و غیرہ بانگی ^{سلاطین} مے مینی عمارت قدیم سلاطین عثمانی کہ
 بروے تپہ بلند مے ساخته اند و دورش ہم دیوار محکمست رسیدیم حال دیگر سلاطین عثمانی

رفتم بہ ویند زور و از آنجا بکال سک بنجارت تہ را ندیم براے شہر جمعیت مثل صبح ایستادہ
بودند تعارف زیاد بہ عمل آمد تا رسیدیم بمنزل عمارت ویند زور بسیار قدیم است و از
خارج چندان زینت ندارد شیبہ بامینہ قدیمہ است کہ از سنگ ساخته اند و نگاہش ہمہ بقدر
آجوب است یک برج بزرگے دارد و چند برج کوچک بلند آما میان عمارت بسیار با زینت و تشنگ
و پر اسباب اطاعت تالار ماوالا انساے بسیار خوب و موزہ ایکہ دارد سن پادشاہ پنجاہ سال
است تا بہ نظر چل سالہ میناید بسیار شناس و خوش صورت ہستند امشب را در خانہ لاروم
حاکم قدیم لندن رہان بشب نشینی و سوپہر ہم شرب را سوار کال سک شدہ را ندیم از عمارت
تا منزل لاروم یک فرسنگ تمام بود ہمہ طرفین راہ و کوچہ آنقدر زن و مرد بود کہ حساب
نداشت ہمہ ہوا میکشیدند منہم متصل با ہمہ تعارف میکردم ہمہ کوچہا از چراغ گاز روشن است
و علاوہ بر آن از بامها و پنجرہ خانہا روشنی الکتریسیتہ کوچہ را مثل روز روشن کردہ بود بعضی
چراغہاے گاز بشکلمائے مختلف بالاے خانہا و کوچہ وغیرہ درست کردہ بودند شہر و کوچہ
را آئین بستہ بودند از عمارات عالی و دکالین زیاد مرغوب و میدانہا گزشتہ تا داخل
دروازہ سیتہ شدیم یعنی شہر قدیم لندن کہ لاروم حاکم ہمین سیتہ است دیگر اختیار
بسیار شہر و مملات ندارد یعنی سایر شہر حاکم ندارد ہر محلہ مشورتخانہ دارد اگر امرے
اتفاق افتاد بہ پلیس کہ کز مرہ باشی آن محالہ است رجوع میشود او ہم بوزیر داخلہ رجوع
مے کند پلیس این شہر شہرت ہزار نفر است ہمہ جوانہاے خوب بالباس مہین ہالی
شہر زیاد از پلیس حساب مے برند ہر کس بہ پولیس بے احترامی کند قتلش واجب
است خلاصہ وارد در خانہ لاروم شدہ از پلہ بالا رفتم تالارے بود و لیمہ انگلیس و
روس باز ہمہ نشان و ہمہ سفر اے خارجہ و شاہزادہاے ما و غیرہ و شاہزادگان و شاہزادہ

خانما و بزرگان و وزراے انگلیس بودند بایرود و لیعهد دست داده تعارف کردیم این
 عمارت دولتی است که حاکم لندن نے نشیند اسم عمارت گیلڈ ہال است سارے یک
 مرتبہ این حاکم با انتخاب اہل شہر بایر عرض بشود اجزائے حکومتی لباسہائے غریب داشتند
 کلاہہائے سبز بزرگ فرقہ و کاتبہائے زیر سمور وغیرہ در دست ہر یک چوب باریک بلندے
 دست دیگرے شمشیر و قداریہ سبک قدیم جلو ماراہ سے رفتند خلاصہ وہمان اطاق استیادیم
 لار و مر نقطے کرد جوابے داویم بعد با این تشریفات بتلاار بید بزرگے کہ چپل چراغ چرخ
 گار داشت رفتیم باز وجہ لیعهد انگلیس باز و دادہ بودم زن و مرد زیادے بودند امشب
 سہ ہزار نفر دعوت شدہ بودند لار و مر جبکہ دامن پشتش خیلے دراز بود و بر زمین کشیدہ
 سے شد پوشیدہ بود رفتیم صدر مجلس چند پائے خورد بالا رفتہ روے صندوق نشینم زنہائے
 ہر دو لیعهد طرفین نشستہ سائرین ہمہ ایستادہ بودند لار و مر زبان انگلیسی خطبہ از روے
 نوشتہ در تہنیت درود ما و دوستی و اتحاد دولتین انگلیس و ایران خواند ہمان را بزبان
 فارسی چاب زدہ در قے از آن را بدست فارسی دانہا دادند بعد از اتمام تقریر لار و مر صدر
 اعظم ہمان فارسی را بر فصاحت تمام خواند ما ہم جوابے داویم لارنس صاحب زبان انگلیسی
 ترجمہ کرد بعد از آن مجلس سلام منقضی شد بدست ہر کس قلمے از مٹلا کہ مداد داشت با ورتے
 کہ در ان اسم نوشتہ بودند دادند کہ ہر کس با ہر کس میل دار و بر قصد آنجا بنویسد جبکہ طلانی
 ہم پیشکش کردند بعد مجلس رقص شد من در ہمان جانشستہ تماشا سے کردم ہر دو لیعهد با
 زنہا وغیرہ ہم سے رقصیدند بعد از اتمام رقص باز و دادہ بزوجہ و لیعهد
 انگلیس رفتیم برائے سوپ کہ شام بعد از نصف شب است از تالار ہائے بزرگ و پلہا و
 لار و ہائے زیاد کہ ہمہ مخلو از مرد و زنہائے خوشگل بود و انواع گلہا و درختما کہ در کونہ کاشتہ
 بہر اسرار

دینر و سندی و اسباب یک عمارتی را غریب دون اینکه گروے بر آن نشیند یا حرکت کند
 آمد و پائے عمارت دم بنار باز کرد سنگ مرمر و غیره هر چه خواهند برائے علامات انبرطی بے
 در کمال آسانی میتوان محل باین شهر کرد چمن مال التجاره همه دنیا با کمال سہولت
 میتواند با کشتی آمد و رفت کند تالار بید و سبع بازینت خوبه در عمارت بکریگی است
 اغلب بتقفا از خوب و تخته است اما بسیار خوب نقاشی کرده اند فرش اطفا از
 حصیر بسیار تمیز است کنار بایک از فرش فرنگی بر روی حصیر با کشیده اند که
 اذان روراه میروند زیر این تالار حوضخانه مرمر بسیار خوبه دارد از بعضی اشکال آب
 میریزد و قومی حوض مرمرے که یک پا چاست بسیار خوش هوا و برائے تابستان خیلے خوب
 است ستونها مرمر خوب دارد همه قلمزین در بین عمارات منزل دارند حمام بسیار خوبه
 از مرمر قومی بین عمارات دارد و خزانهاے کوچک مرمر که هر خزانہ شیرے دارد آب سرد
 و گرم میاید چون بدتے بود حمام زلفه بودیم بجام رفقه بعد از حمام رفتم پایین باغ عمارت
 را گردش کرده خیلے راه پیاده رفتم باغ چون در دانه کوه است مرتبه بر تبه ساخته اند هر
 مرتبه از دو طرف پلهاس مرمر دارد و دست اندازے چو دن کوچک دور مرتب باغ است
 رومے دست اندازے تملک چیاغ کاظم بود و دیوار هر مرتبه را از درخت عشتکه که به چارے
 پیچید و همیشه سبز است کاشته اند چسپیده مثل زمره سبز کرده است بسیار خوب و
 درختهاے دیگر از امرود و لوز و آلوچه و سیب و غیره دارد باغچه بندیهاے خوب بطور
 فرنگی گلکاری بسیار خوب مجتمه و مجاریهاے مرمر خوب شکل شیراے یال دار افراخته و غیره
 دور حوضها دیده شد بعضی مجتمه است و بیرون از برتر دیده شد پنج شش مرتبه بین
 باغ و پله مرمر دست اندازے و بسیار با صفا چشم انداز خوب به بنار و درین مراتب

و در پلها و اطراف کاخ اشسته بودند گذشته رفیقیم تنبالا در بزرگه که میز سوپ را چیده بودند قریب
 چهار صد نفر سر سفره بودند شخصی از اهل سیه که نائب لار در بود عقب سر من ایستاده بود
 هر دو بعد از آنکه باند اعلام با اهل مجلس تیکر که حاضر باشند بر اے توس نمودن با نیمه‌نی که
 صاحبخانه بسیارستی بزرگان شراب میخورد همه باید بر خیزند و بخورند اول لار در بسیارستی ما
 خورد بعد و لیعهد انگلیس توس کرد بعد باز لار در توس کرد و هر دو شخص اهل مجلس را قبل از وقت
 خبری که کرد و خلاصه بعد از اتمام سوپ برخواست رفیقیم بمنزل ماے خود خوابیدیم و در برگشتن هم
 که نصف شب بود باز همان طور جمعیت بود شب در کالسه که با من ایشیک آقاسی باشی
 و صد غلام بودند پادشاه انگلیس کتابے دارند که هر کس در قصر و نیزه زور پیدان ایشان
 رفتی اسم خود را در آن ثبت کرده من ام و زو نوشتم +

روز بیت و سیوم حمادی الاخر کے صبح از خواب برخاستم ساحل طغین
از دور پیدا بود کشتی ہم آهسته می رفت چون با سلا بول نزدیک بود طور میرفت که در
ساعت یمن مینی پنج از وقت لاشه بخار برسد بخت پوشیدم کم کم بطرف دست چپ که سمت دلی
خاک یورپ است نزدیک شدیم بعضی عمارات و آبادیها دیدم شد خانه های
خوب ساخته اند بعضی کارخانجات دیدم شد گفتند تفنگ سازی است و کراپس بانی
همه کناه پت و باهور و درخت گاج و سر و درخت جنگلی دارد و اغلب سر راه و دره و قریه ها
میکارند اما تو می دانی و کوچه ها هم سر و هست ازین آبادیها گذشته اسلامبول پیدا شد
باز هم قدری گردش کردیم تا وقت رسید بعد از آن کشتی سلطانیه ایستاد کشتی موسوم به پر تو
پایه را که اسم والد سلطان است با صدر اعظم به چاق قلعه فرستاده بودند
که در بخار سوار آن شویم صدر اعظم در آن کشتی بود همراه ما می آمد سوار قایق شده رفیقم بآن

سفرنامه شاه ایران بارودیم

روز پنجشنبه سلخ ربیع الاول ۱۲۹۵ هـ
 پانزده روز از عید فروردین گذشته صبح در ولایت اعلام سفر
 از گلستان که در آن بود مصمم شده بودیم انداخته شد - از در باب همایون بیرون آمدیم نائب
 السلطنه و مستوفی الممالک و سپهسالار اعظم و جمیع نوکران در باب همایون حاضر بودند سوار
 اسب شده از دروازه کرک بیرون رفتیم هوا از گرد و غبار تیره و تاریک و قشون و افواج هم
 تا آن طرف امام زاده حسن صف کشیده بودند محمد الملک که در طهران نائب مناب
 سپهسالار اعظم است با صاحب منصبان نظم و توپخانه و افواج و سواره و غیره ایستاده
 سواره و پیاده و پیاده و پیاده خوب منظمی بودند پس از سان قشون و گذشتن از مصفوف افواج
 و سواره بکالک نشسته مستوفی الممالک و شاهزادگان و دوزاد و رجال دولت مرخص
 شده رفتند و ما را اندیم بر اسب قریه حسین آباد حاجی سلیمان خان شب را آنجا مانیم و جمعه در
 ربیع الثانی بقریه کرج رفتیم شنبه دریم منزل منقر آباد بود - یکشنبه در آنجا بکاروان برگ
 رفتیم نائب السلطنه و همرازان او که در کاب بودند ازینجا مرخص شده رجعت کردند و قضا المملک

که بانائب السلطنه بود مرخص شده رفت. - دوشنبه چهارم قزوین رفیقیم اردو را در شهر
جریب که قریب شهر است زده بود و همه شنبه یچم در هزار جریب اترق شد باو شدیدی
میآمد این روز نامه را امروز در هزار جریب می نویسیم - خبر تلگرافی امروز از طهران رسید که
واله اعظمنا و الدوله که از صبا یاسی نایب السلطنه مرحوم بود فوت شده است - حاجی
ملا یاسی مدرس هم در طهران مرحوم شده - خلاصه انشاء الله تبارک و تعالی از سر حد همراهِ نئی که
بفرنگستان خواهند آمد و کسانی که بطهران مراجعت خواهند کرد و خواهیم نوشت چه جمله شنبه
ششم هم در هزار جریب اترق شد متقل باو میآمد و هوا گرد و خاک و دود و سرد بود
پنجم است بزوب ماند و رفیقیم بشهر از محله راه کوشک بدو تخانه در اطاق رفته که دیو تخانه
دور از حکومت و عند الدوله است نشیتم علما و دانشا پردازگان و اعیان قزوین بحضور آمدند
عصر سه مراجعت بار و شد ضیاء الملک حاکم گیلان که دیر در ازگیلان آمده بحضور رسید
یچشمه یچم بقریه سیاه دهن که آخر خاک قزوین است رفیقیم پنج فرسنگ راه است تا تمام
راه جلگه و صحرا و بسیار خوب سبز و خرم و پر گل است و مالت آباد از محال قافازان
و دشت آبی قزوین سر راه و کنار صحرا بود اغلب مال امین الرعایا و مشو بان اوست
سیاه دهن هفتصد خانواد است جمعیت زیاد و باغات بسیار دارد ابو القاسم خان نواده
ناصر الملک در بنارگاه دیده شد بجا پارسی از راه آذربایجان بیابان برای برائے تحصیل
میرود حالا اول شگوفه همه جا است طهران هم روزیکه بیرون آمدیم شگوفه زرد آلود و آلوچه
و بادام باز شده بود خلاصه دست راست قرئیه سیاه دهن محال قافازان است - جمعه
هشتم بقیه شب ابر میردیم متجاوز از هفت فرسنگ راه است بکالکه نشسته ماندیم طرف
دست راست راه کم آبادی است اما بنره و گل و بوته و تاک و انگور شتی

بکوهرستان میشود اما کوهرهاے بے برف راه کرشکین طرف دست راست و آن راه نزدیک
 تر است اما کالسدک نمیرود و تکران و چایارخانه و آمدورفت عمومی از همین راه سیاه پهن
 است طرف دست چپ زمینش کوه تزد و محال خرو و قزوین است و مات آباد حاصل خیز
 پر جمعیت دارد مثل زرج و نهاوند ضیا آباد فارسی چین خالصه و غیره منا و نبله کوه افتاده
 است پیدا بود اما تا کوه دو فرسنگ بیشتر راه و کوهرهاے برف دارد است و پشت آن کوه
 خاک خرقان است دست راست صحرائش آلوده دارد آخر خاک قزوین فارسی چین است
 اول خاک خمره قروه این دما ت از رود ابر مشرب میشود همه دما ت جمعیت زیاد باغات
 خوب و اشجار شگوفه دارد داشت دست راست مقابل قروه کوه سنگی پیدا بود معروف
 به شتر کوه که شبیه است بکوهان شتر بعد از قریه قروه قجر و قبیج آباد و غیره است تا میرسد
 بشریف آباد خالصه تیول اجدان مخصوص که دیه معتبره است بعد با بر رسیدیم که قصبه
 بسیار بسیار معتبر مثل شهریت مساجد و حمامها و کاروان سرائی معتد دارد
 از دور از نیم فرسنگ هم بالاتر از قصبه ابر زده بودند راه دور و جایی بدست بود مهد یقینان
 و ساری هسلان و حسین قلینان پیش بشکار آهوفته بودند عصری با کمال خستگی آمده به پنج تنکار
 هم نکرده بودند آهوپید کرده اما بچکه رم داده بودند و آهوسوار های بختیاری زده
 بودند یک ماده آهوسه خسته بیچاره آمده جلو کالسدک صنیع الدوله خوابید محقق پیاده شده با شکار
 زده بود و عباس میرزا و مظفر الملک و علی نقی خان و بابر میرزا که در ابر می نشیند و میرزا
 ابوالفتح امام جمعه ابر در راه حضور رسیدند و شش نفر هم در ابر از اراق شد با دزدیاده آمد اینجا با باده
 بسیار است یک شصت و هم بصاثن قلعه خالصه تیول اصل توپخانه است باید برویم بصفیاء الملک
 حاکم گیلان نشان شمال التقات شد بکالسدک نشستند اندیم راه امر و مهر و وسیع سطح چمن و بویت

دست راست بقاصله یک فرسنگ و دو فرسنگ کوهاهای بزرگ برف دار است و پشت
 این کوها خاک طارم است و مات میتر کار از قبیل چکر و الوند و غراسانو و غیره دست چپ
 رودخانه ابر است آب رودخانه درین فصل بقدر پنجاه سنگ بلکه زیاده تر دگر آلود بود اما
 تابستان دوسه سنگ بیشتر نمیاید و قنوات خوب معتبر دارند که این همه باغات را
 از قنوات آب میدهند قدری که را ندیم بخرم دره رسیدیم که قدری ازان خالصه است از باغات
 هم دارد اما عجیب دره ایست باغات و اشجار زیاد دارد یک فرسنگ طول باغات است تازه
 درختها سبز شده کم کم برف هم توی دره بود بعضی از صاحب منصبان فوج دوم خاصه که
 با فوج مامور و روانه طهران هستند در اینجا بجنور رسید از اینجا تا پاهای کوه یک دو فرسنگ
 مسافت است زمین این کوها نرم است زراعت دیمی زیاد میکنند پشت این کوها
 باز خاک خمسه و از محال غذا بنده پوست و زینه رود که متصل بخاک سهران میشود و دامنه کوهی
 پیدا و دیه شرف بر آن بود قلعه روستی تپه داشت مشهور به لباس که قدیم مال عباقلینان
 بود و آنکه بوده او مرده است و حالا امام جمعه خمسه و بعضی از سوارهای میر شکار دارند بعضی دما
 و دیگر هم بود خلاصه از خرم دره گذشته بدیهه رسیدیم و هست بسیار معتبر و باغات
 زیاد دارد قبل از رسیدن به بیج در نزدیکی رودخانه بنهار افتادیم قنات بسیار معتبر که بقدر
 چهار سنگ آب داشت بر فغانجاری بود این قنات تعلق بخرم دره است از بیج که قدری گذشته بدیهه
 کوچکی که نصیر آباد میگویند رسیدیم در دست چپ واقع مال حبیب الله خان و بلاد میر شکار و بعضی دیگر
 است بعد رسیدیم به باین قلعه که منزل است باوشیدید آمده و میآید که اوقات را برهم تلخ کرده است
 هیچکس هیچکس نمیتواند بکند همه چادرها و تخیمها خوابیده است - و دشمنان هم باید برویم سلطانیه
 صبح بکالسه نشسته ماندیم صحرای بسیار خوب و صاف و منیر و پر طلع و پر گل و بوته است دست

چپ و راست از او اثل راه الی نیم فرسنگ و یک فرسنگ منتهی کوههاے برف خوار میشود
 قدریکه رفیقیم از سمت کوههاے دست راست آب صاف زیاده بقدر ده سنگ میآید
 قدرے دیگر که راندیم سیلاب پُر زور سے جاری بود باز قدرے که راه طے شد آب صاف
 تنده میآید بعد از آن باز سیلابے جاری بود معلوم شد منبع ابهر رود او کوههاے دست راست
 است و یچ کر میترشکار در دامنه کوه پیدا بود یک فرسنگ از راه دور است بدست راست
 دو برین انداختیم خانهاے متعدد توے دره و تپه پیدا بود که تقریباً بقدر دو لیست باب خانه
 بنظر آمد اما درخت و سبزه بسیار کم دارد مثل این است که نباشد رسیدیم بمید آباد و سپهسالار
 اعظم که مال مجده الدوله مرحوم بوده و سپهسالار اعظم غریبه است باغی و گلخانه فزنی و درویشجا
 نهار خوردیم مال اول بنفشه این جا است بنفشه خوش رنگی دارد از ابهر رود آورده اند
 بعد از نهار سوار شده قدریکه راندیم بحمین آباد و میرزا محمد حسین حاکم کاشان رسیدیم
 در صحراے دست چپ هنوز برف بود کوههاے دست چپ هنوز برف داشت و بزم است
 تا رسیدیم بدیه سلطانیه گنبد شاه خدا بنده خراب و له باز بر پا و آثار قدیش نمایان است
 اما انشاء الله باید تعمیر بشود رسیدیم بعمارت سلطانیه پایده شده رفیقیم بالا سپهسالار اعظم
 ملک آرا را به حضور آورده بود همه جا را گشته آمدیم پایین سوار شده رفیقیم بچار که در چین پاپی
 عمارت دودان حاجی محمد حسن خان پیشخدمت که مدتی است در خدمت است عصر دیدم شد
 امروز باز با بد سلطانیه میآید شب ایستاد هنوز در خمتاے اینجا با برگ نکرده است امروز برین راه یک
 برآمدگی کو چکه بقدر ده و جب از زمین دیده شد بالاسے آن که میروند گنبد شاه خدا بنده پیدا است اینجا
 را که دو کانه که میگونیذ آن طرف پته هر چه آب جاری میشود داخل زنجانه و دشته بزبان میرود
 و آن طرف پته پته آب جاری است بسمت رودخانه ابهر رود میریزد عجیب آن است این تپه کو یک

که منبع این آبهاست چندان در تعامی ندارد و هیچ طرف نسبت بسیار از ارضی تفاوتی چندان ندارد
مسیر کشتی دو روز و نیم - امروز باید بزنجان برویم از سلطانیه الی زنجان چند فرسنگ و نیم است اندو را
نیم فرسنگ هم بالاتر از شهر و بر باغ حسین آباد علی پاشا خان سر تکبیر پسر مظفر الدوله مرحوم زده
بودند که نیم فرسنگ تمام راه بود بجا که نشسته اند نیم صحرای سلطانیه خیل با صفات و شب
رعد و برق شد باران هم گاه گاهی می آمد روز هم گاهی برف بود گاهی آفتاب جگه بسیار خوب
ست تماشا می آید استیلا درخت مرغانی قازالاق خیل خوب می خوانند قدریکه راه رفتیم به
رسیدیم که آتش الملکی و مال مظفر الملک است که همای دست راست برف دارد که کفر سنگ
و نیم مسافت که همای دست چپ هم برف دارد اما دو دست و در چپ تها افتادیم رودخانه
سمان از خلی کز زنجان رود است جلوه بود این رودخانه چون از چمن میگذرد با تلاق میخفتی است
که آب از آن میگذرد و عرض رودخانه هم کم است اینجا زیاد شده از پنج فرسنگ نیست اما زنجان
و پایین تر که میرسد کم که آبها میگیرد و داخل و مخلوط آب شده بزرگ و عرض میشود مرغابی و
بعضی طیور دیگر زیاده داشت اما اینجا که بنام افتادیم دو فرسنگ راه آمده بودیم همه جای زمین سطح
از اینجا بعد و راه و ما پور شد و کم که بکوه دست نزدیک از کوههای دست چپ دور شدیم
تا از پل سه چشمه که سر رودخانه ساخته اند گذشتیم رودخانه بدست چپ افتاد چشمه های زیاد از چمن
در آمده جز رودخانه میشد از سیلابها و رودخانه های متعدد هم گذشتیم که همه از طرف کوههای
دست راست جاری و داخل این رودخانه میشد بعد از گذشتن از پل بفاصله دو میدان آب
تپه ها و ما پور را بزرگ پیدا شد و حائل گردید ما بین کوههای بزرگ دست چپ و این
پتها که معبر بود تا قریب بشهر زنجان نزدیک شهر و ده و ما پور پست و هموار و کم که مفقود و
منتهی بصحرای دید و باز کوههای برف دارد دست چپ پیدا شد دست راست هم تپه داشت اما

کو حکمت است و زود تر پست و مساوی با صحرا میشود و کو بهای دست راست هر چه بشهر زنجان
نزدیک میشود کم کم کو حکمت و کم برف تر میگردد و خلاصه سافت زیاد که را ندیم دیدن و نیزه رسیدیم که مسکن
و محل نشین علی نقی خان ترتیب است خود او هم با پسرش همان جابجمنه آمدند علی نقی خان
بسیار مرد و درنت نخجبه است ابتدای آبادی و باغات زنجان رود از ویزه است ویزه ویزه بزرگ
چو جمعیت است خلاصه را ندیم تا بشهر زنجان رسیدیم باغات زیاد و در و دره ها و کنار رودخانه دارند
درخت بلوط تازه شکوفه کرده تبریزی هنوز هیچ سبز نشده بود اهل شهر همه باستقبال بیرون آمده
بودند جمعیت زیاد و در و از شهر گذشته بحسین آباد میبرد که منزل ما بود رسیدیم جلای باصفائی
است چلو بار کنار دریاچه طولانی زود بود و در ویزه و باین طرف اهل حسین آباد لایق قطع باران
بارید مردم تر شدند ابوالقاسم خان را که نوشته بودیم بچاپاری بیار پس میرود هنوز اینجا است شب
مالی صبح باران آمد همه زمین گل مردم تر و کس نشسته شد یک روز هم که چهار شنبه بنزدیم
بود لایق اینجا اتراق شد در شب از باران همه چادرها خوابیده و مردم صدمه خورده بودند و روبرو بنخستین
چهاردهم باید برویم بنیک پله ها صاف و آرام اما بسیار سرد بود و سوار کاسه شده را ندیم از باغ حاجی زمان
عبور شد گوسفوز زیاد و داشت راه پست و ملت است برو دخانه نزدیک شدیم کنار رودخانه دلت
و باغات خوب زیاد است اول دودیه بود منزل بهم گوشگان میگفتند خلاصه و همان و قبول سخنان مملو
است بسیار دلت پر اشجار خوب است بعد و بیار سیت آنهم خلاصه و قبول رکن الدوله است باغات و
اشجار زیاد دارد و بعد ازین دید و دیدیم علی مظفر الملک است و باغات اینجا نیزه را ندیم بسیار
سرد بود بعد از نهار کاسه نشسته را ندیم طرفین راه همه دزد و ماهور است تا میرسد کوه بهای
بزرگ دید کاه و پشت کوه بهای دست چپ است کوه دست چپ که تا اینجا راست بطرف
منرب کشیده بود در محاذی ده شنبه یک قلعه بزرگ بلند سخت پُر برفی متشکل شده مشهور بود و در

که سیاق شایسته است و از آن جازیه کوه از طرف مغرب منحرف شده و جنوب می رود و خلاصه
از ده گدشتیم که رودخانه سراساق از آن جاری بود و میرفت تا بنجانه رود و داخل میشد خیل آب
داشت قدریکه رفتیم راه از رودخانه کم کم الی دوفرسنگ دور وائل بطرف دست راست شد بعد از
رودخانه نیکی گدشتیم این رودخانه هم خیل آب دارد و بنجانه رود و میریزد و بمیدان آبها داخل نزل
اوزن شده و سفید رود نیمه منقلب در یاسه فرزند میشود جمیع راه اینجا کاه و واپور است خلاصه
موباره برودخانه نزدیک شده تا بار دور رسیدیم راه امروز چهار فرسنگ بود چادر مارالب رودخانه
زده و درینیک پشه بزرگ است یک کاروانسرای کهنه قدیم دارد که در زمان سلطنت شاه صفی
اول حکم آن پادشاه بدست میرزا محمد تقی اسفغانی صدر اعظم و شهرنشینان و چهل و نه هجری
بنامشده است درین اطراف ایلات رشوند قشلاق دارند جمیع پانزدهم باقی هزار که از املاک
منظرف الملک است رفتیم معنی چون بزرگم دور بود آق هزار را میان نزل قرار داده و دورسات
جمع کرده بودند بالاتر از آن میست که سرده میگویند اینجا را صنی آسجا است چادرخانه دارد خلاصه
همه جا از کند رودخانه میرفتیم طرفین راه ورده و ابور اما هم بنبر و پگل است بجهت گل سریش امروز دیده
شد انواع گلها و دیگر هم بود از رودخانه لاله کوچک بزرگ بعضی کوهها و زمینها خاک است
مثل شوره زار اما هیچ سنگ درین صحرا نیست یا چمن و بنه و گل است یا شوره زار که اسپ
فروخته رود و راحت میرود راه سه فرسنگ بود الی مصر بن نزل رسیدیم - دوشنبه
هشتم از جمادی الاخری باید صبح تاریک وارد پاریس بشویم یکبار دیدیم کالک
استاده پیشخدمت با گفتند یکبار پاریس رسیده ایم آدم پامین نظر آقا وزیر
مختار پاریس و نمایان خان و میرزا جواد خان سرتیب که اسباب اسپوزسیون
آورده است و میرزا رحیم پسر حکیم الممالک که سفر باقی با آمده بود و الی حال در لندن مشغول
تجارت

تکمیل زبان انگلیس بوده و زبان را خوب آموخته است و ده نفر صاحب منصب از جانب پادشاه
 ماکماهون که اسم یکی کونول لاسول و دیگری لیوتان آبی است بامیسوبلی برپتن مترجم السنه شریفه که
 بنیابت میسودارینک تون وزیر امور خارجه فرانسه که امروز برای مجلس کنکره به برلین رفته است
 آمده بود همه در کار حاضر بودند خلاصه سوار کالسکه شده و بشهر آمدیم جمیع مردم خواب بودند
 هیچ صدای نبود و در و گران هتل یعنی مهمانخانه بزرگ شدیم که برای ما مهمران منازل و اطاعت
 بسیار خوب اجاره و معین شده است و همه پادشاهان که بیایس میآیند در همین مهمانخانه منزل میکنند
 بعد از قدری استراحت امین الملک وزیرمان خان و مهد تقیخان را احضار کرده گفتیم کالسکه حاضر
 کنند که با کپوزیسیون برویم کالسکه چون قدری دریا حاضر شد و ساعتی خوابیده از کسالت بخوابی
 شب در آمدیم بعد برفاشته نماز خوردیم پادشاه ماکماهون رئیس جمهوری فرانسه بدیدن آمد نشست
 قدری صحبت داشتیم بعد از رفتن پادشاه کالسکه نشسته اند و در تر و کا در و رفتیم کپوزیسیون یعنی
 ورودخانه سن در وسط است این طرف همه باغ است و باغچه گلکاری و قهوه خانهاست متعدد و عمارت
 چین و مصر و ایران و تونس و حوضها و آبشارها و فوارها و تالار بزرگ کونسره که از زیر آن آبشار جاری است
 و زیر دست آبشار حوضها و فوارهاست و در جنب تالار گلکاری و دالان است که آشیانها کنه قدیم را
 اینجا گذاشته اند بعد از پل ورودخانه که همیشه و باز خیابان و باغچه و فواره ها و غیره است از ایجاد اصل
 اصل کپوزیسیون میشود که در شان و لباس ساخته اند از در تر و کا در و والی دم کپوزیسیون مسافت
 زیاد است بقدمان قصر قاجار تا در و روزه طهران از کثرت ازدحام مردم همیشه راه رفت و جاک را
 تماشا کرد همه بنای کپوزیسیون از آهن و بلور است از هر ملت و دولت و مملکت متاع و آقام در
 اینجا است اگر بخوایم شرح تر و کا در و کپوزیسیون و امینه و قهوه و فوارها و آبشارها و باغچه ها و گلکاریها
 و خیابانها و چمنها و تماشاینها و صنایع عجیبه غریبه گل دنیا و خوبه که در ایجاد این بناها و فراوانی

ابن اسباب شدہ است یا مردم تحمل شدہ اند و ناسخے کہ کہانی این بازار و صاحب این کامیبر و
 داند و حام و نیاز کہ در اینجا چہ وضع میآیند و میر و ند و وضع والا نہاے تو کا کپور یسین
 و جواہرات نفیسہ و اثباتیکہ از دو پول لے صدر ہزار تومان قیمت و ارزش دارد و غیرہ و غیرہ را
 بنویسم و تفصیل بدیم باید یک کتاب علیحدہ بقدر شاننامہ بدست گرفته نامہ تے کہ کپور یسین
 بر پاست ہر روزہ از صبح لے صبح روز دیگر مطلقاً بنویسم باز عشرے از عشر و اندکے از بیسار از
 ہرگز نخواہم توانست بنویسم تا شخص سچ شیم خود بنید محال است بتواند با خیال و تصور ہچو وضعی را مجتہم
 کند و تصور سازد خلاصہ بالکمال خستگی مراجعت کردہ تار سیدیم بدر تر و کا در و بیرون در آن ہم باب
 حوض ساختہ اند فوراً فاشان غریبے دارد کہ با ارتفاع زیادہ یک ^{۱۲} افشان بالا میرود و در اینجا ہم
 با پنچہ ما و قومہ خانہاے زیادہ و ابیثہ متعدد و در سوار کالکہ شدہ رفیقہ منزل این بعد لے روز خروج
 از پارس انشاء اللہ و دیگر وقائع را روز بروز مطلقاً خواہم نوشت همان مطالب و بعضی فقرات لازمہ
 را می نویسم این منزلی کہ ما داریم گران ہوتل است بسیار عمارت بزرگ عالی است البتہ تقریباً دو ہزار
 اطاق و مالاردیوریت دارد و ہمیشہ البتہ دوسہ ہزار نفر در اینجا غذا میخورند و میخوابند و با وصف این طوری
 است کہ هیچ معلوم نیست کسے دیگر ہم در اینجا منزل دارد صاحب اینجا یک نفر نیست از قرارے کہ
 گفتہ کہانی اینجا را بنا کردہ است چقدر با عملہ جات و محرر و نوکر دارد و ہمہ اطاقہا با اسباب
 و جیل است در ہا ہم کیا چہ آئینہ یعنی بلور بے حیوہ است و اطاقہاے ہمہ چہل چار غنماے بزرگ
 عالی دارد و گران ہوتل بسیار نزدیک است بکراں او پر ایمنی تماشا خانہ بزرگ کہ نامیون سیم بنا
 کردہ و ہفت ہشت کردہ و تومان خرج آن شدہ و تازہ سہ سال است کہ با تمام رسیدہ است و ہفتہ
 سہ شب تماشا میدہند و ساز میزنند تا مکان و صد لیہاے آن بسیار گران است و جلوی ہوتل
 و این تماشا خانہ میدانیست کہ از پنج طرف راہ بکوچہا و بولوار دہاے مخصوص ارد و از صبح لے ہفت

ساعت از شب گذشته علی الاتصال بدون دقیقه انقطاع کال سکماے مختلف از ہر جور و ہر قسم
 و امنی ہوسہاے بزرگ یعنی کال سکماے کرایہ و طبقہ کہ ملو از آدم است و در رفت و آمد است و صدک
 عراوہ کال سکماے کہ قطع نمیشود مثل رودخانه است کہ صدائے آن بگوش برسد و ازین عبور داعی
 کال سکماے بارے رودشن پایہ خیلے خطروار و دیر و زحمانے مسجد سالہ دہمین کوچہ زیر عراوہ کال سکما
 رفتہ فوراً مرده بود و در کوچہا پنجرہ صدائے قرق کال سکما و عراوہ و صدائے کال سکما کی کہ بطرز خواصی صد میکنند
 و بگوش صدائے لفظ اوی متدی میرسد و صدائے شرق و شلاق و قحجی کال سکما چہا و صدائے بوق امنی
 ہوسہاے خبردارے مردم کہ زیر عراوہ نمازند دیگر ہیچ صدائے دین شہر شنیدہ نمیشود و اطفال حیرت
 و تعجب است کہ این ہمہ مخلوق از ہر جور از بزرگ و کوچک حتی و آخر ہاے شہر و کوچہاے پست
 حتی پچھماے کوچک از احدے صدائے بقاعدہ بلند نمیشود و ابدا کسی بلند حرف نماند و دویچہ
 ہرگز دست و پانہ نشدہ نزارع نمیکند ہم کہے پے کا زخو است و ہر بامین انداختہ راہ میرود و باکیگی
 ہنوعے حرف بہر تہ خلا صد و دوم و دوم و دوم باز دید رقتیم مہارت الیہ کہ منزل مارشال کا کما ہوں
 است زوجہ مارشال ہم بود قدرے صحبت داشتہ برخاستہ ایدیم منزل بعد رما باکسپوز سیون رقتیم
 نظر آقا وزیر مختار و زمین خان بودند از در تروکارو و دخل شدیم تا امر و کونول و احتساب بود
 مردم پس پیش میکردند خیلے گشتہ بعمارت ایران رقتیم بسیار خوب ساختہ اند عمارت مصری و تونس
 و حبیبی و زاپونی نزدیک عمارت ایران است استاد حسین علی معمار صفہائی کہ سابقا ہم عمارت
 اکسپوز سیون وین را ساخته بود ساخته است خودش ہم حاضر بود این عمارت شبیہ بیج عمارت
 آباد است اما ہمان مرتبہ اول یعنی یک حوضخانہ کاری در مرتبہ تہائی است کہ حوض مہر دارد و آب از ان
 مے چہد بہتہ خودہ بالا میرود و درومی حوضخانہ طاق آئینہ کلاہی بقبرنس بسیار بسیار خوب ساخته پنجرہ و درہا
 و شکارے این عمارت ہمہ از ایران ساخته آوردہ اند مردم نیلے بتا شاساے اینجا میآیند تہ نشستہ کہ ہم

پایین رفتیم از پل نیاگدشتیم روسای پل که وسط تر و کادرو اسپوزیون است بسیار چشم انداز خوبی دارد
 رودخانه سن در کمال صفادریز میگذرد کشتیهای کوچک بخار دائم در آمدند است و از طرفین رودخانه
 که کوچ است که از زیر پل میگذرد کالسکههای بسیاری دائم در تردد است در جلوی او دوتپه ها بلند بسیار
 جنگل منور پیدا است که راه آهن از شهر لورسایل و از آنجا بشهر از پل این بلند می آید و جنگل میگذرد
 و دو بخارش مثل یک مار صید میچید میرود نزدیک تر باز خط راه آهن دیگر است که از آنجا هم کالسکه
 عبور میور میگذرد خلاصه رفتیم تا رسیدیم تنبوسه و الانهای قسمت های اسپوزیون که هر مملکت محل مخصوص
 و قسمتی علیحده دارد از قسمتهای انگلیس و فرانسه و ژاپون و روس و منسه و المان و نیکی وینا و ایتالیا
 و دول کوچک نیکی وینا و غیره همه جا گذشته به قسمت ایران رسیده است و بقدری نشیتیم متاعهای خوب
 داشت حتی آلات طب ایرانی تمام و غیره که قرار میگذشت یک از آن آلات و اسباب طب را بچهل
 تومان خرید بودند زیرهای صفهان پارچه های یزد و کاشان و غیره و غیره و با و فرشهای خوب
 متاع ایران خیلی در اینجا مرغوب است و قیمت اعلی میخرند یک برده منفعت دارد دولت المان
 ایندو متاع نفرتاده است هیچ چیز مگر بعضی پردای نقاشی دولت عثمانی هم بواسطه حوادثیکه در آن
 مملکت روداده است نه متاع نه امور نفرتاده است خلاصه شرح امتعه و صنایع و اشخاص مختلفه را
 از زن و مرد و حتی سیاههای افریق و عرب و شامات و سیاههای جنوب نیکی وینا از زن و مرد و مالی جز
 اوستانی و چینی و ژاپونی و هندی و غیره و غیره را هیچ چیز نمیتوان نوشت و شرح دلو بعد با کمال خستگی از
 در قهوه خانه دو وال بیرون رفتم باز خیلی راه پیاده رفتیم تا کالسکه ما رسیده و سوار شده اند انوالید و
 دباغ انوالید دباغ خوش حیوانات که متعلق بکسپوزیون است رقم بنزل انجی انگلیس لور لیون و انجی دس
 چس از لوف بحضور آمدند و ک دوست پسر پادشاه ایتالیا که سابقا پادشاه اسپانیا پل بود و
 یکسال سلطنت کرد و بنحواست منتقامنود و همین مهمانان ما منزل دارد و بدین آمده +

نامه خسروان

هوشنگ

پور سیاک سپهرزاده کیومرث پادشاه بود با دانش و خرد و بی نام در دانشوری نگاشته که یکی از آنها
 را اجاویدان خرد گویند بنحی از آن را احسن سهل دریافت کرده بزبان تازی در آورده دید آن
 نگارش نشان از بیست و سه دانش او پارسیان برآورد که تیرہی داشته و از بیست و دو گستره
 آورد او و میثامید و این گروه نخستین بنام پادشاه درین است که پیشد او یان میثامند بر بنه او را
 ایران نامند و این کشور را بنام و سه خوانند پارس و زرتشت نخستینش بنام پارس گویند
 او پس پیر پست سالها در جهان بود چهل سال جهان داری کرد و بیستم بر بنه او امن از سنگ
 بیرون آورد و از آن ساز جنگ ساخت از پشم و پوست ر و باد و سمور زیر انداز کرد کارینا و آورد
 بر آبادی استخر که پای تخت بود و میفرود و دو شهر ساخت شوش و بابل اگر چه بر بنه برآورد
 بابل از صخاک است روزی بجای نشین خود همورس را خواست و گفت من فرزند و بلند مرا برآست
 را و در دست پیمان وزیر کله هوش و بیست و سه دانش تو امید بزرگ است پیدا است که در نهادت
 نگارش دانائی است و آماده شهر یاری پس از من تو را نیک کشور تو گدازتم و تو را بنگهدارم
 مردان بگماشتم این گفت و بر و خمر نیاگان خود شافت و در آن جایگاه تا هنگامیکه جهان ناپایدار

را پدید دو گشت سپریش زردان پرواخت از اندر زماے اوست که در جاویدان خرومید نماید و آن نامه
است که ہوشنگ نگاشتہ

اندر زما

آغاز و انجام بسو سجزوان پاک است و یاری از اوست ستایش اورا سزاست - ہر گز آغاز را
شناخت ستایش پیشہ کرد و آنکہ از انجام آگاہی یافت بندہ شد - ہر کہ یاری از و دانست فروتن گشت
کیکہ از داد و دہش و سہ آگاہ شد بہر گز گردن نہاد و از سر کشی چشم پوشید و فرمودہ بہترین چیزے کہ
از خدا بندہ رسد و آتش این جہان و آمرزش آن جہان است خوشترین آرزوے کہ بندہ از خدا دارد
تندرستی است نیکوترین سخنان ستایش زردان پاک نیکو کاری ہا چہارگونہ است و آتش - دوست
و دشمن آن - پرہیزکاری - پاک نشی - دانش دانستن - آیین است و دوست و دشمن دانش
بکار بردن آن و پرہیزکاری شکیبائی اوست پاک نشی نابودے خواہ شہافہ مودہ ہر کیش ماندہ نہانہ

است کہ در پایہاے چند بر پا ماندہ باشد ہر گاہ بر پایہ زبان رسد بہ آبادے آن نکوشند نزدی
پایہاے دیگر ویران شود و آبادے آن خانہ دشوار گردد - پس اگر یکے از آئینہاے کیش رازیانے
رسد چشم از آن بپوشند ز قہر رفتہ آئینہاے دیگر بویانی کشد و کیش سجائے نمازد فرمود کہ خوے
بندگان زردان بکار پایہ پسندیدہ برجاست - دانش سو پر و باری - و پاکدہ منی و داد
و دانش بہ نیکوئی براسے دست یافتن بہ نیکوئی است و دانش بہ بدکاری براسے پرہیز از آن است

دانش و کرد و چون جان و تن اند و دانش بیخ است و کرد و بردانش پیراست و کرد و ہر دانش
بے کرد و پسندیدہ نباشد کرد و بردانش یا انجام ز رسیدن فرمودہ کہ تو نگری و دہے نیلای است
و آسایش در گوشہ نشینی از ادوی در گذشتن از خواہ شہاے زبان کار و راستی در درست کاری

و بزرگوارسی در بنیو ایشی ہم گفتہ است برون آو از مندی از دل خود تا باز شود و ہدیہ ہے تو
 و آسایش یابدین تو میفرماید تم گار پشیمان است اگر چہ تنبایشش کنندہ شکش آسودہ است اگر چہ
 رہنیشش نمایند فرمود تو انگری در غرندی است و درویشی در خستنی تو انگری سپاسدار بنیاد است
 اگر برہنہ و کرسنہ باشد بیا جو اگر ہمہ گیتی از دست درویش است از منہ اگر ہمہ دارے جہان باشد
 تنگدست است دلیری بر دلی است و پانہادن در کار ہاے بزرگ و شکیبابودن از بنجہاے
 در ذناک ناپسندیدہ شربت سچش بجایو نمودی است خود داری و در نیرو مندی سچشیش است و
 پیش بینی ہنگام استوارے کار میفرماید نگام آسایش در ہا چچا اندوہ و آسایش زیر بار پنجست فرمود
 مرونت نزدیک است و در دست تو نیست روز و شب باتندی در گذرند و نہ نگذرند کہ روزگار
 بگذرد میفرماید گرامی دارم گ خود را و پیوستہ نگران باش اورا فرمودہ ہنگامیکہ آسایش تن با تو
 خود کرد از مرگ بیندیش دے کہ از آسایش خوشنود گردی اند و ہمین باش از رنج کہ با گذشت
 آسایش بسوے اوست و دیگر گفتہ نرمی بہتر از سختی و ہستکی خوشتر از شتاب کردن است گوید ہنگامیکہ
 پادشاہ زبردست شود اندیشہ اش کج گردد و راستی باز و پوشیدہ ماند شنوندہ را نہ از نیست کہ سخن
 گویندہ را انیوشد مگر در چار جا **نخستین** گویند نادانے در بردن رنج شکیباست -
 دوم خود مندی باکے کہ باو نیکی کردہ باشد دشمنی کرد - **سوم** زن زشتکار پرودہ دار است
چہارم از منہ بانہ کے شکیباست میفرماید سہ زیان است کہ چارہ پذیر نیست دشمنی خویشان -
 رشک ہمسران خواست خسروان با مذخوختہ دیگران سہ نیکوکاری است کہ زیان پذیر نیست -
 پرستش دانایان نزدان را شکیبائے دانشوران جواد و دوش بزرگان و دیگر سہ چیز است کہ سیری
 ناپذیر است تن آسانی - زندگانی - اندوختنی خود فرمود رنجے کہ یزدان فرستد چارہ ندارد و بہترین
 وارہ ہاے آن مرگ است بدترین اندوہ مانو ایش زینتن این جہان و گفتہ سہ چیز دیگر گیتی خوشی است

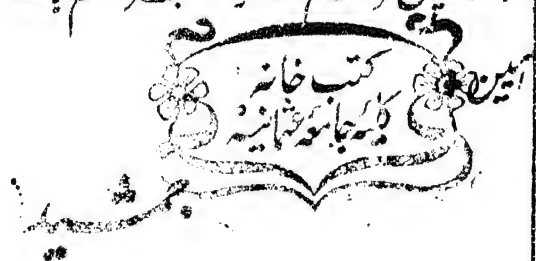
و سب چیز اندوخته بانی بہر چہ پیش آید۔ اندوہ روزے فردا بخوردن۔ سپاس بخوکاری
 پنج از مندی۔ خواست از مردمان۔ آرزوے چہ کہ پیشانی آرد و فرمود چہاں چیز
 بخشایش است۔ یا بنیاد نهادن۔ بزدن خواہن۔ بزرگ دادن۔ بکارند بودن۔ و چہاں چیز
 پنج است۔ بزدن و فرزند بسیار۔ بنگاہ ستی۔ بستمسایہ بد۔ بزن نافلان۔ دستگیر ہائے چہاں
 است۔ پیری و ناتوانی۔ بیماری کہ در زاد بوم خویش نباشد۔ دوام فراوان۔ دورے راہ
 پیادگی۔ و گنہ زن نیک آسایش مرد و آبادانی خانہ و یاری دہندہ بر نیکی کاری ہستند و فرمود
 کہے کہ نتوانہ چنین کار لاگند اور امر و نتوان گفت با زن کارزار کند و پیروزی نیابد بنیاد نہ
 بخشد و با عجب نام نہ گذشت کند بوند و دوسہ چیز است کہ خود و مردان باید از یاد نبرد و بولنے
 جوان۔ و دیگرگون شدن آن۔ در سخاوت سے او کہ چارہ پذیر نیست۔ و چہاں ہست کہ فرمودن نباید
 کرد و خدا مرگ۔ و دو چیز است کہ نباید برد۔ نیکی کہ کسی کہی۔ بدی کہ کسی کہ
 کند۔ نیز گویند بآرزو بے نیاز توان شد و نہ بخوارائی جوان و نہ بہار و نہ رست۔ اگر تو
 چہاں چہاں باشد در گیتی برخوردار خواہی بود۔ نامے کہ از کار خود بدست آری۔
 پایداری در دوستی۔ راست گوئی۔ پاکہ اسنی فرمود شش چیز در جہان کام نیست۔ بخواراک
 گوارا۔ در زندہ نیک۔ بزدن بہا۔ ہم نشین بہر بیان۔ سخن راست۔ دانش فراوان فرمود
 فرمایہ از آرزو کاری بنگرد۔ پناہ از آہن پشت شمشیر گران بہا نتوان ساخت۔
 نیز از دوست کہ سہ چیز در سہ ہا سودمند ہست۔ گذشت در ہنگام گرنگی۔ خود داری در
 خشم۔ بخشش در تنگدستی گوید خود ندان را بچہز نیامدنی امید نیست و چہاں را
 کہ در خور خود ندانند نخواہند و کار سے را کہ نتوانند بگردن گیرند فرمود ہشت چیز از پلے از ہائے
 است یا ختم بے مایہ بخشش بے جا۔ رنج در تہ کاری۔ نشا ختن دوست از دشمن۔

۵۔ راگفتن با بیگانہ ۱۔ گمان نیک در بارہ مردم نیاز نمود ۲۔ باور کردن سخن ۳۔ خردان -
 ۴۔ بسیار گفتن در ہنگامیکہ سو بختہ فرمایش او است کہ ہر کس بہ کنکاش کا کند - ہوا رہ آسودہ
 است - بدوستہ پادشاہ سناز کہ نزدیکان او با تو دشمنی ورزند فرمود پادشاہ راستی نشانی چو
 او نگہبان کشور است - و شاید نیست کہ نگہبان را دیگر سے نگہداری کند عیفر باید در
 پہچ جا ازین گفتار در مباحث و خوراند و کمین مساز چہ روزگار دشمن فرزند آدم است
 پس سپر بہر از دشمن خود چون اندیشہ در کار دشمن خود کنی اندر ز دیگران براسے تو نشاید ۵۔

تہمورس

آنانکہ پارسی از تازی شناسند دانند کہ تہمورس با طاووسا بزبان تادیان است چنانچہ
 کیومرث و کیومرث - طہورث نیز تہم مز است - تہم در پارسی دلیر را گویند مانند تہمتن
 پس تہم مز پہلوان زمین است سپر یا سپر ہوشنگ بود بر تہمے بر آند کہ برابر اور
 داده است اور ا دیوبند مینا مند پس از ہوشنگ باوزنگ شہر یاری نشست بہ نگہداری
 مردمان کہ بہت بآیین کے کارنداشت و مے گفت مردمان ہر کیشہ خوانند گاہ دارند
 بہ پیمان اینکہ پا از راہ درست کاری بیرون نہند پانصد سال پادشاہی کرد ویرا کہ تہمورس
 بود و مرد کہ تہمورس دانش و بزرگواری مے منش سر آمد روزگار خویش بود پادشاہ بہشت
 دستور با باد مے کشور و نگہدار مے لشکر مے پرداخت چند تن از بزرگان بہ دستور رشک
 بردہ - تہم دشمنی شاہ نیز در دل کاشتہ و این سخنان را بہانہ کردہ آغاز سرکشی نمودند
 مے گفتند اگر چہ شاہ دستور در نگہدار مے مردمان بیامندند - شاید ہوشنگ کہ پیری
 را بہانہ ساختہ گوشہ گیر مے گزید دوبارہ برگردد و این روش تازہ را بیکو نہ شمارد پادشاہ

دوبستور پانگ گرنکشان بالکرتے آراستہ آمادہ کارزار شدند اگرچہ کشتان پشیمان
 شد و ہوش نوا گشتند تھمورس سخن ایشان نہ پذیرفت و آنہارا سبزار سایند فرنگیان را آستہ
 کہ ہوشنگ برادر زادہ خود تھمورس را در روز کارزار زندگانی خویش سبجان دیگر فرستادہ بود۔
 پس از گوشہ گیر سگدے مرد سبک پیدا شدہ چنین وانمود کرد کہ تھمورس وجاہے نشین ہوشنگ
 ستم ماین بود تنہ چہ نہ بزرگان سخن اورا باور نہ داشتہ بکین خواہی برخاستند در روز کار
 وے خشک سالیہ بزرگ پدید آمد بزرگان را فرمود بخوارک شیانگاہ ساختہ خبرش پامادہ
 بدر ویشان دہند بنیاد روزہ از آرزو شد گویند مرگامرگی بزرگ پیدا شد۔ کہ اولندے
 مے مردمانندہ وے را از چوب و سنگ و زر و سیم ساخت و پیوستہ در آن مے نکرست
 بہت پرستی از ان روز پذیر گشت و سپاہان او بنیاد نہاد از بخان آن شہر باراست بانک
 شکلیا شدن نیکوتر است و بسیار خواستن نیز فرمودہ پادشاہ نیک اندیش باید کہ دوا گزشتہ
 و بہتری آن کند کہ در ہنگام آشتی و پستی انجام تواند یافت۔ در فریدون نامہ آفریدہ کہ روزے
 را تھمورس فرمان بخشن داد وے زبان پر شتام کشاد بادشاہ اورا کار
 فرمود کہ چون مراد شتام داد اگر اورا بسزا ستم برے آسایش دل من خواہد بود نہ پراسے پاس

نامش جم و چون بولیش مانند تشیدے درخشیدہ حمیدش گفتند تھمورس را
 فرزند نہ بود حمید و سکہ را برادر یا برادر زادہ است پس از تھمورس خردمندان و
 بزرگان پارس را بگرد آمدہ باد رنگ شہر بلیش نشانیدند پیروزے روز کارے

آخری درج شدہ تاریخ فتح پر یہ کتاب مستعار
لیا گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
صورت میں ایک آنہ یومیہ دیرانہ لیا جائے گا۔
